ŞİAR YALÇIN

DOĞRU TÜRKÇE

metis

Şiar Yalçın
DOĞRU TÜRKÇE

Şiar Yalçın 1924, İstanbul doğumlu. Babası İttihat ve Terakki fırkasının ünlü Maliye Nâzırı Cavid beydir. İlk ve orta tahsilini İstanbul'da English High School'da, lise öğrenimini Robert College'de tamamlamıştır. 1949 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, bir süre Pınarhisar ilçesinde hâkimlik yaptıktan sonra, doktora öğrenimi için Paris'e gitmiş ve beş yıl Fransa'da kalmıştır. Yurda dönüşünde yeniden adliyede çalışmaya başlamış ve sekiz yıl süreyle İstanbul, Finike, Koyulhisar ve Kemah'ta savcılık yapmıştır. 1970 yılında, *Akşam* gazetesinde yayınlanan yazılarından dolayı politika ile uğraştığı gerekçesiyle Yüksek Savcılar Kurulunun kararıyle meslekten çıkarılmıştır. Bir süre TRT'de mütercim olarak çalışmış, fakat 12 Mart döneminde bilâhare beraat ettiği bir suç isnadiyle tutuklanarak bu görevine son verilmiştir. Halen hayatını çeviri yapmakla kazanmaktadır. Yayınlanmış 50 kadar tercümesi vardır. İngilizce, Fransızca, İspanyolca, biraz da İtalyanca, Almanca, Latince ve Farsça bilir. Özel merakları satranç ve briç oynamak, bulmaca çözmek ve düzenlemek, köpekleri ile uzun yürüyüşler yapmaktır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul

DOĞRU TÜRKÇE
Şiar Yalçın

© Şiar Yalçın, 1997
© Metis Yayınları, 1997

Birinci Basım: Ocak 1998
Üçüncü Basım: Ocak 2003

Kapak Resmi: Latif Demirci, 1998
Kapak Tasarımı: Semih Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Kapak ve İç Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Cilt: Sistem Mücellithanesi

ISBN 975-342-174-5

ŞİAR YALÇIN

DOĞRU TÜRKÇE

METİS YAYINLARI

YAYINCININ NOTU

Doğru Türkçe, Şiar Yalçın'ın *Milliyet* ve *Yeni Yüzyıl* gazetelerindeki köşe yazılarından derlenmiştir. Yazarın üslûbunu ve yazıların sohbet özelliğini bozmamak için, bazı tekrarların çıkartılması ve gazetede yayınlanışları sırasında oluşmuş bazı dizgi hatalarının düzeltilmesi dışında herhangi bir değişiklik yapmadan ve tarih sırasıyla yayınlıyoruz.

Doğru Türkçe dil üzerine bir sohbet kitabı olarak okunabileceği gibi, kitabın sonunda yer verdiğimiz dizinden de yararlanılarak sık yapılan Türkçe yanlışları ve ifade bozuklukları için bir başvuru kaynağı olarak da kullanılabilir.

ÖNSÖZ

Alphonse Daudet'nin "Son Ders" adlı ünlü öyküsünde, Prusyalılar tarafından işgal edilmiş olan Alsace'ın bir kasabasındaki okulun öğretmeni öğrencilerine şöyle seslenir:

"Çocuklarım, size son defa olarak ders veriyorum, çünkü Alsace ve Lorraine okullarında Almancadan başka bir dil öğretilmemesi hakkında Berlin'den emir geldi... Fransızca dünyanın en güzel, en açık, en sağlam dilidir... onu aramızda muhafaza etmeniz ve asla unutmamanız gerekir. Çünkü bir millet esarete düştüğü zaman, lisanına sahip oldukça, zincirlerinin anahtarı kendi elinde demektir."

Bugüne kadar hiçbir çılgın, Türk milletine zincir vuramamıştır, ama tarih uzun, belki sonsuz bir süreçtir. Ve kuşkusuz bizim de en büyük hazinemiz ve bir yerde bağımsızlığımızın teminatı dilimizdir. Ama ne yazık ki bu hazinemiz günden güne değer kaybetmektedir. Türkçeye özen gösterenlerin, onu doğru ve güzel konuşan ve yazanların sayısı gittikçe azalmaktadır. Kitaplarımıza bakın, gazetelerimize ve dergilerimize bakın, sokaktaki tabelalara bakın, kanunlarımıza bakın, resmî yazışmalara bakın, radyo ve televizyonlarda konuşulanlara bakın, politikacılarımızın demeç ve nutuklarına bakın; imlâ, gramer, sentaks, ifade, noktalama, telâffuz, vurgulama, diksiyon, vs. bakımdan binbir yanlışa rastlamanız işten değildir. Her şey bir yana, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının bir tek doğru ve düzgün Türkçe cümle kuramaması bu söylediklerimizin eskilerin tâbiriyle en muciz ve müskit kanıtı değil midir? Bunda elbette ki dilimizin son altmış-yetmiş yıl içinde geçirdiği radikal değişikliğin büyük bir payı vardır. Bir doğruya karşılık pek çok yanlışlar yapılmıştır: dilimizin mazisiyle bağları koparılmış, arı Türkçe diye bir şey olamayacağı, dilimizin her dil gibi bazı yabancı dillerin etkisi altında kalan bir halita olduğu gerçeği gözardı edilmiş, bağnaz bir "öztürkçecilik" tutkusu yüzünden Türkçenin değişik kavramları ve nüansları ifade etmek yeteneğini kaybetmesine göz yumulmuştur. Bunun sonucu olarak da, gençlerimizin ve hattâ orta yaşlılarımızın eski edebiyatımız ve kültürümüzle hiçbir ilişkileri kalmamış, bunların büyük çoğunluğu, bırakınız Divan Edebiyatı'nı, Namık Kemal'i, Tevfik Fikret'i, Halit Ziya'yı, Yahya Kemal'i, Ahmet Haşim'i, hattâ yer yer Nazım Hikmet ve Necip Fazıl'ı anlamak ve eserlerinin zevkine varmak yeteneğinden mahrum bırakılmışlardır. Oysa, biz (melâli anlamayan nesle âşina değiliz".

"Devrimci" ve "Atatürkçü" mihrakların şimşeklerini celbetmemek için hemen şunu söyleyelim ki, biz Türkçenin sadeleştirilmesine, Arapça ve Farsça terkiplerin kaldırılmasına prensip olarak karşı çıkmıyoruz. Biz diyoruz ki, tek bir Türkçe vardır (hiç değilse Türkiye'de) ve bu dil tarih içinde şekillenmiş, birçok dillerden kelimeler alıp kendisine mal ederek hazinesini genişletmiştir. Sonra şunu da bilelim ve itiraf etmekten çekinmeyelim ki, Osmanlıca ifade kuvveti yüksek, zengin bir dildir. Bunu sadece ben söylemiyorum. Bakın *Encyclopaedia Britannica* "Turkish Language" maddesinde ne diyor: "Sami ve Hint-Avrupa kökenli pek çok kelimelerin Türkçenin temel vokabülerine eklenmesiyle ortaya çıkan Osmanlıca, ona vücut veren kültür kadar melez fakat ifade gücü yüksek, esnek ve ender rastlanır haşmette bir dildir." Ama Osmanlıca halkın dili değilmiş! Elbette değildi, çünkü halk yüzde doksanı itibariyle eğitilmemiş olduğu için bu dili benimsememiş, benimseyememiştir! Kaldı ki her dilde ve her dönemde halkın konuşma diliyle resmî ve edebî dil arasında belirli bir ayrılık vardır. Biz bugün o ayrılığı kaldırdık, ama ne büyük kayıplar pahasına kaldırdık! Kanımca bununla iftihar etmeye pek hakkımız yoktur. Bugün Osmanlıcayı ihya etmek söz konusu olmasa bile, onun bünyesine girmiş, halka mal olmuş kelime ve tâbirlerini kullanmakta daha az çekingen davranmalı ve Osmanlıcayı hiç değilse liselerimizde zorunlu ders olarak okutmalıyız. Bu sadece mazimizle irtibatımızı yeniden kurmak için değil, ifade ve dolayısıyla düşünme gücümüzü artırmak için de şarttır. 500-1000 kelimeyle konuşur hale geldik, yazıktır, günahtır...

HUKUKU MU, HUKUĞU MU?

Bundan kırk elli yıl önce, benim kuşağım Hukuk fakültelerinin sıralarında dirsek çürütürken, böyle bir soru sormak, tıpkı bugün "köpeki mi, köpeği mi" diye bir soru sormak gibi abes olurdu ve cevabını herkes hiçbir kuşkuya kapılmadan verirdi: elbette hukuku. O günlerin yaşlıları da, orta yaşlıları da, gençleri de –ve hele hukuk fakültelerinde okuyanlar– "k" ünsüzüyle biten bir kelimenin ek alması halinde yumuşayarak yumuşak "g"ye dönüşmesi kuralının prensip olarak sadece Türkçe kökenli kelimeler için geçerli olduğunu, yabancı ve özellikle Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde ise "k" harfinin olduğu gibi kaldığını bilirlerdi. Ama gelin görün ki bugün, bırakın halkı ve gençleri, bir hukuk fakültesi öğretim üyesi bile televizyondaki bir söyleşisinde ve bir milletvekili –üstelik hukukçu bir milletvekili– Meclis kürsüsünden ettiği yeminde "hukuğu" diyebiliyor! Ben buna bugünkü gençlerin yaygın fakat yanlış tâbiriyle "hayret bir şey" diyorum (doğrusu tabiî "hayret edilecek şey" veya, daha da güzeli, "şaşılacak şey"dir).

Bu söylediğim genel bir kuraldır fakat her kural gibi istisnaları vardır. Meselâ "felek" de yabancı (Arapça) kökenli bir kelime olmasına rağmen, o kadar halka mal olmuş ve günlük dilimize girmiştir ki, onu yabancı bir kelime sayıp "feleki" demeye ne dilimiz ne gönlümüz razı olur. Ama bu öteden beri öyledir. Hiçbir yazar "feleki" diye yazmamış, ana dili Türkçe olan hiç kimse "feleki" dememiştir. Buna karşılık, aynı kelimenin çoğulu olan ve daha çok şiirlerde –meselâ Yahya Kemal'in "Esrâr-ı nazmı şerhedemez akl-ı dünyevî / Eflâke perr ü bal açan efkâr söylesün" beytinde– geçen "eflâk" genel kural, daha doğrusu genel yumuşama kuralının genel istisnası gereğince, ek alırken "eflâke" diye yazılır ve öyle okunur. Aynı şekilde, Yunan-Latin kökenli monolog ve diyalog kelimelerinin aslında ek alınca (monologu, diyaloga) kalın ünsüzlerini muhafaza etmeleri gerekirse de, monoloğu ve diyaloğa demek bize öteden beri daha munis gelmiştir. Bence ikisi de caizdir: aklım diyalogdan yana, gönlüm monoloğa meyillidir! Demek oluyor ki, bu konularda sadece kurallara değil, eski ve yeni meşhur yazarların yazılarına ve Türkçeyi iyi konuştukları bilinen kimselerin konuşmalarına bakmak gerekir. Bir de Türkçenin selikası ve dilin dehası dediğimiz bir şey vardır ki, bunların hakkını vermek biraz bilgi, biraz tecrübe, biraz zevk, biraz sezgi ister. Birkaç misal vererek bu bahsi bitirelim; evrağı değil, evrakı; şeriği değil, şeriki; meliği değil, meliki; teşviği değil, teşviki;

merağını değil, merakını (merakını yenemedi); erzağı değil, erzakı diyin. Fakat Arapça kökenli olmalarına rağmen meleki değil, meleği; mesleki değil, mesleği; Fransızca (Latince ve Grekçe) kökenli olmasına rağmen estetiki değil, estetiği diyin. Bu konuda %100 kesin bir kural olmadığını da unutmayın.

DİZGİ YANLIŞLARI

Galiba Türkçe yanlışları üzerinde durmadan önce dizgi yanlışları üzerinde durmamız gerekecek. Eşkiyanın biri, "tüfek icat edildi, mertlik bozuldu," demiş. Anlaşılan biz de "bilgisayar icat edildi, gazetecilik ve yayıncılık bozuldu," diyeceğiz! Bugün gazetelerde musahhihlik müessesesi fiilen kaldı mı, bilmiyorum, ama eskiden vardı ve ciddiye alınırdı. Mesela *Vatan* gazetesinde Kâzım Özdilci adında Türkçeyi gerçekten iyi bilen bir musahhih vardı, gazetenin patronu Ahmet Emin Yalman'ın bile yazılarını tashih ederdi. Ben gazetelerin "mutfaklarında" hiç çalışmadım, ama manevî amcam Hüseyin Cahit Yalçın'ın ta 1943'te yeniden çıkarmaya başladığı *Tanin* gazetesinden beri, çeşitli gazete ve dergilerde değişik konularda pek çok yazılarım çıktı ve çoğu çeviri olmak üzere ellinin üstünde kitabım yayınlandı.

Fakat bunlardan hiçbirinin yanlışsız çıktığını görmedim. Nedense, belki bu konuda aşırı hassas ve titiz –biraz da mükemmeliyetçi– olduğum için midir bilmem, dizgi yanlışlarına en çok benim yazılarım hedef oluyor.

Niçin bütün gazetelerde (ve biraz daha az olmak üzere dergilerde ve kitaplarda) bu kadar çok dizgi yanlışına rastlıyoruz? Bence affedilmez ve tevil götürmez bir ihmal, umursamazlık ve disiplinsizlik söz konusudur. Sorumluluğu da yaygındır: yanlışı bilfiil yapandan (dizgici, düzeltmen, bilgisayarcı) gazete veya yayınevi yönetiminin en üst kademesine kadar herkesin bu sorumlulukta payı vardır. Ben Türkçeden çok yabancı gazete, dergi ve kitap okurum. Onlarda da dizgi yanlışları oluyor, ama bizimkilerle kıyas kabul etmeyecek kadar düşük bir seviyede.

Evet, yukarda da belirttiğim gibi, bu yanlışlar nedense en çok beni buluyor. İnsan tabiî kendi yazılarını daha bir dikkatle okuyor, ve ne yazdığını aşağı yukarı bildiği için yanlışları yakalamak daha kolay oluyor. Ben *Cumhuriyet*'teki briç köşemde yıllarca (1981'den beri!) bu yanlışlarla cansiparane (bazılarının yazdığı ve dediği gibi CANSİPE-

RANE değil: kelimenin bildiğimiz Farsça siper'le –göğsünü siper etmek– bir ilgisi yoktur: "can" ve Farsça "sipahten" [vermek, feda etmek] mastarından gelir ve "canını verircesine", "canını feda edercesine" demektir) mücadele ettim, ama ancak bir arpa boyu yol kat' edebildim! Bu kadar çok yanlışa gönlüm razı olmuyor ve bunu önlemenin mutlaka bir çaresi bulunmalıdır, diyorum. Ve karşımda, yukarda saydıklarımın dışında, bu durumun bir büyük sorumlusunu daha görüyorum: okuyucular, evet sizler! Sizleri isyana teşvik etmek gibi olmasın ama, ben her konudaki şikâyetlerinizi, tepkilerinizi dile getirmenizi yürekten tavsiye ederim, çünkü sessiz toplum apatik bir toplum, renksiz bir toplumdur ve sineye çektiği aksaklıkların bir bakıma suç ortağıdır.

Benim sayın düzeltmen ve dizgicilerden hiç değilse kendi yazılarım bakımından ricam şudur; lütfen yazılarımda hiçbir değiştirme ve düzeltme yapmayın. Yanlışsa bırakınız kalsın, benim yanlışım olsun. Ben onun için okuyucumdan bin kere özür diler ve kendimi affettiririm. Ama benim yazılarımda nedense yanlışlarımı düzeltecek yerde doğrularımı tahrif ediyorlar! Buna o kadar çok tanık oldum ki, bu tahriflerden birkaç örnek vermek istiyorum. Meselâ, ne zaman DAMOKLES yazmışsam (Damokles'in kılıcı) bu DEMOKLES yapılmıştır: oysa, bu ünlü Siracusa tiranının adı her dilde DAMOKLES'dir. Bizde herhalde Demokrasi, Demokrit, Demosten, vs. gibi aşina kelime ve adlarla karıştırılarak Demokles denmiş ve ansiklopedilerimize bile öyle geçmiştir! Burada "galat-ı meşhur bih ez fasih-i mehcur" sözünden de istiane edilemez. Çünkü, o söz gelimi "merdiven" yerine Farsça aslı olan "nerdüban", "maydanoz" yerine yarı Arapça yarı Farsça aslı olan "midenüvaz" (mide okşayan) denmemesi için konulmuş bir kuraldır. Yoksa yedi düvelin adını doğru söylediği bir tarihi şahsiyetin, biri yanlış söylemiş ve başkaları da onu taklit etmiş diye ismini değiştirmek için değil! O zaman halk, dili dönmediği için, inkisar yerine intizar (ahetmek, ilenmek anlamında), lânet yerine nalet diyor diye bunları da mı "galat-ı meşhur" sayacağız? Kötü paranın iyi parayı kovması gibi, yanlışlarının doğrularını kovduğu diğer bazı kelimeler de şunlardır (baştakiler doğru, sonrakiler yanlıştır: silahşor ve silahşör; kupür (gazeteden kesilen yazı) ve küpür; virtüoz ve virtüöz; folklor ve folklör; röportaj (Fransızca "*reportage*") ve röpörtaj, spiritüel ve espritüel; hasebiyle (sebebiyle anlamında) ve hesabıyla (!), vs. vs.

KUZEN Mİ, KUZİN Mİ?

Bundan yirmi otuz yıl öncesine kadar bir kadın amcazade, dayızade, halazade veya teyzezade için "kuzin" yerine "kuzen" demek şeytanın aklına gelmezdi. Bugün televizyonlarda (özellikle film veya dizilerde), gazete ve kitaplarda, kadın erkek tefriki gözetilmeksizin "kuzen" denilmekte ve bu, başkalarını bilmem ama beni son derece rahatsız etmektedir. Bu konuda ilgililere sayısız mektuplar yazdım ama kimseye meram anlatamadım. Kuzen (Fransızca *cousin*, İngilizce de *cousin*, fakat biri "kuzen" ["n" nasal olmak yani genizden söylenmek şartıyla], diğeri ise "kazın" diye okunur) dilimize Tanzimat döneminde girmiş bir kelimedir, ama İngilizceden değil, Fransızcadan girmiştir. Bilindiği gibi, o tarihlerde İngilizce henüz moda olmamıştı ve bu dili bilenlerin sayısı çok azdı. Batıya açılan penceremiz Mekteb-i Sultanî (Galatasaray) idi ve orada Fransızca okutulur, Fransız kültür ve edebiyatı öğretilirdi. Dolayısıyla, kültürümüz, edebiyatımız, sanatımız, bilimimiz, tıbbımız (ben kendimi bildim bileli ünlü şeker ilacına "ensülin" denirdi, bugün bakıyorum doktorlar bile insülin diyorlar; kırk yıllık Endonezya da İndonezya oldu) İngilizceyle değil Fransızcayla beslendi ve tabiî bu dilden çeşitli dallarda pek çok kelime dilimize girdi: metres, matine, suare, aperitif, şan, repertuar, apolet (bence aslına uygun olarak "epolet" diye alınması gerekirdi: *épaule* Fransızca omuz demektir), vs. Ama "kuzen" dilimize tek başına girmemiştir, dişili olan "kuzin" (Fransızca "cousine") ile birlikte girmiştir. Konuşma dilimize girmiştir, yazı dilimize girmiştir, edebiyatımıza girmiştir. Açın Hüseyin Rahmi'nin, Ahmet Rasim'in, Ahmet Mithat'ın romanlarını, kim bilir kaç tane kuzen ve kuzine rastlarsınız. Ama hiçbirinde kuzin yerine kuzen dendiğine rastlamazsınız. Peki, bu nasıl oldu da değişti ve dizilerde adamın "kuzenim" diye bahsettiği kimseyi siz bir erkek olarak görmeyi beklerken, karşınıza üç çifte kayık içinde bir "âfet" çıkıvermeye başladı? Sebebi basit. İngilizcede kelimelerin gramatik cinsiyeti olmadığı gibi, erkek ve kadın amcazade için ayrı ayrı kelimeler de öngörülmemiştir. Biz de yabancı dilin prototipi saydığımız İngilizcenin (son zamanlarda daha ziyade Amerikancanın) yörüngesine girdiğimiz için, kırk yıllık kural, gelenek ve uygulamayı bir yana bırakarak ikisine de kuzen demeğe başladık. Varsın bazı dinozorların kulakları tırmalansın, kimin umurunda! (Eğer biz kuzen kelimesini İngilizceden almış olsaydık herhalde kuzen diye değil kazın diye telâffuz ederdik. Bugün redd-i nesep ediyor ve çocuğumuza yeni bir baba arıyorsak adını da değiştirelim. Yabancı

bir dilden alınan bir kelimenin telâffuzunu Türkçeleştirmek olur ama kelimeyi bir dilden, telâffuzunu ve gramer kuralını başka dilden almak olmaz.)

Sonra Türkçe çeşitli kan ve sıhriyet hısımlıklarını belirten kelimeler bakımından çok zengin bir dildir. Tek kelime olarak Batı dillerinin hiçbirinde bulunmayan abla, ağabey, amca, dayı, teyze, hala, enişte, bacanak, görümce, elti, analık, babalık, dünür, yenge, amcazade, teyzezade, vs. gibi adlarımız vardır. Kuzen ve kuzin bile amcazade, dayızade, teyzezade ve halazadenin yerini tutamazken (teyzemin oğlu mu, dayımın oğlu mu; amcamın kızı mı, halamın kızı mı?), hiç değilse bu eksikliği telâfi için, Türkçe veya "Osmanlıca" adlarıyla cinsiyetlerini ifade edemediğimiz bu oldukça yakın kan hısımlarının cinsiyetlerini belli edecek şekilde kuzen ve kuzin kelimelerini kullanalım. Böylece, hısmımızın kimin oğlu *veya* kızı olduğunu belirtmek istediğimiz zaman amcazade, teyzezade vs. deriz, cinsiyetini belli etmek istediğimiz zaman ise kuzen veya kuzin deriz. (Esen Güzin'in kuzeni, Güzin Esen'in kuzinidir!)

BAZI YAYGIN YANLIŞLAR

Bu ve bundan sonraki bir-iki yazımızda bazı yaygın yanlışlar üzerinde kısa kısa duracağız.

"Banyo, duş, kahvaltı, içki *aldım*" demeyin, "Banyo, duş, kahvaltı *yaptım*", "içki *içtim*" diyin. Çünkü bizim öbür türlüsünü söylememiz bir İngilizin "I drank a cigarette" demesi kadar komik ve abestir! Ama biz "bir sigara tüttürdüm" de diyebiliriz.

"Bu göreve girmek için gerekli *şartlara* haiz değil" demeyin, "..... *şartları* haiz değil" diyin veya bu kelimeyi hiç kullanmayın! ("Haiz" daima "i" ekiyle kullanılır; haiz-i ehemmiyet veya ehemmiyeti haiz, haiz-i kıymet veya kıymeti haiz, vs. "Havi", "muhtevi" de öyledir: "bir şeyi havi", "bir şeyi muhtevi" denir.)

"Paşa hazretleri *İstanbul'a* teşrif ettiler" demeyin, "*İstanbul'u* teşrif ettiler" diyin. ("Teşrif" şereflendirmek demektir; "Paşa İstanbul'a şereflendirdi" der misiniz?) Bu yanlışlık, "teşrif etmek" fiilinin büyük adamlar söz konusu olduğunda "gelmek" anlamında kullanılmasından kaynaklanır ve bir dereceye kadar "galat-ı meşhur" sayılabilir, ama siz yine de doğrusunu söyleyin ya da demokrasilerde pek yeri olmayan bu kelimeyi hiç kullanmayın!!!

"Kardeşim okula *kaydoldu*" demeyin, "kardeşim okula *kaydolundu*" veya "okula *kaydını yaptırdı*" diyin, çünkü bu "yazılmak" gibi edilgen bir fiildir; "kaydetmek" "yazmak", "kaydedilmek veya kaydolunmak" "yazılmak" demektir. "Kaydolmak" diye bir kelime ise yoktur.

"Bu durumun bir daha *tekrar etmemesi* için gerekli tedbirler alındı" demeyin, *tekerrür etmemesi* veya *tekrar edilmemesi* diyin. Ama unutmayın ki "tekrar edilmemesi" her zaman "tekerrür etmemesi"nin yerini tutmaz; meselâ bir deprem, insan iradesinin ürünü olmadığı için "tekrar edilmez", ancak ve ancak takdir-i ilahî veya jeolojik sebeplerle "tekerrür eder"!

"*İstisna* akdi" demeyin, "*istısna* akdi" diyin, çünkü *istisna* "ayırmak" demektir, *istısna* ise "bir işin yapılmasını üstlenmek" demektir. (Rençperlik anlaşması bir hizmet akdi, ayakkabıcıya ayakkabı, terziye elbise ısmarlamak bir istısna akdidir.)

"Ahmet İngilizce bildiği için yabancı dil sınavından *istisna tutuldu*" demeyin, "*istisna edildi*" veya "*müstesna tutuldu*" diyin. Aslında bu cümlede bunların hiçbirini dememek, "muaf tutuldu" demek gerekir. Bu vesileyle okuyucularımıza Flaubert'in sık sık tekrar ettiği bir sözü hatırlatalım: "Sinonim (müteradif, anlamdaş) diye bir şey yoktur, yazarın düşüncelerini tam olarak ifade edebilmek için daima yerine cuk oturan tek doğru kelimeyi ('le seul mot juste') arayıp bulması gerekir." Bunun pek çok örnekleri üzerinde ilerde uzun boylu duracağız.

"Bir dokun bin âh *işit* kâse-i fağfûrdan" demeyin, "bir dokun bin âh *dinle* kâse-i fağfûrdan" diyin. Yoksa hem vezin bozulur ("fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün"), hem de "işit" ile "dinle" arasındaki nüans (zinhar "nüans farkı" demeyin!) kaybolur; "işitmek" istemeden duymak, "dinlemek" ise isteyerek, bilinçli olarak duymak, kulak vermektir. Gök gürültüsünü işitiriz, müzik dinleriz. Burada da şair, porselen kâseye dokunduğun zaman ondan çıkan şikâyet feryâdını "dinle" diyor...

TERCİH ETMEK

Televizyonda son günlerde sık sık izlediğimiz çocuk dergisi reklamındaki gibi, "çocukların *en çok tercih ettiği* dergi" demeyin, ya "çocukların *tercih ettiği* dergi" ya da "çocukların en çok beğendiği dergi" diyin. Çünkü tercih etmek iki veya ikiden çok şey arasında bir seçim yapmak, bunlardan bazılarını diğerlerinden üstün görmektir (bu bir beğeni, bir kanı, bir yargı olabilir). Bunun çoğu, azı olmaz. Eğer *çocukla-*

rın çoğunun bu dergiyi tercih ettiğini belirtmek istiyorsanız, o zaman da "bütün çocuklar veya çocukların büyük çoğunluğu falanca dergiyi tercih ediyorlar" diyin.

"Ayriyeten", "peşinen", "gün be gün", "kat be kat", "can ü gönülden", "envai çeşit" tâbirlerini kullanmayın; *"ayrıca", "peşin olarak", "günden güne", "kat kat", "yürekten", "çeşit çeşit"* veya *"her türlü"* diyin. Baştakilere Frenkçede "barbarizm" denir; halk dilinde sık sık kullanılmalarına rağmen gramer kurallarına veya yerleşmiş teamüllere aykırıdırlar. Bu kelime ve tâbirler niçin yanlıştır? Çünkü öteden beri câri olan bir kurala göre, Türkçe bir kelimenin yabancı kökenli bir ek alması veya yabancı bir kelimeyle bir terip oluşturması hoş karşılanmamış, dil uzmanları tarafından kınanmıştır. Hattâ Farsça ve Arapça kelime ve eklerin aynı tâbir içinde yer alması da caiz görülmemiştir. Bunun klasik örneği Abdülhak Hamid'in *Makber* mukaddimesinde kullandığı "nâkâfi" (yetersiz) kelimesinin Muallim Naci tarafından eleştirilmesi üzerine, "şair-i âzamın" buna cevap vermek için yazdığı bir kıtanın son dizesinde "Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfâd nâkâfi" demiş olmasıdır! "Kâfi" Arapça bir kelime, "nâ" ise Farsça nefi edatı, yani olumsuzluk önekidir. Aynı şekilde, yukarda verdiğimiz örneklerde, "ayrı" Türkçe, "yeten" biraz tahrif edilmiş bir Arapça ek, "peşin" Farsça, "en" Arapça, "gün", "kat", "gönül" ve "çeşit" Türkçe, "be" edatı ve "can" Farsça, "envа" ("nevi"nin çoğulu) Arapçadır. (Üstelik "envai çeşit" abes bir tâbirdir çünkü "çeşitin çeşitleri" demektir!) Gerçi bu kurala, özellikle Arapça ve Farsça kelime ve eklerin birlikte kullanılmaması bakımından her zaman riayet edilmemiş, "nâkâfi" Hamit'ten önce pek kullanılmamış olmakla beraber (onun yerine "gayrı kâfi" denirdi), nâmahrem, nâtamam vs. gibi Farsça ek + Arapça kelime kullanılmıştır. Ama "püristler"ce bunlar da yanlış sayılmıştır. Buna karşılık, "nâmert", "nâbeca", vs., kelime de ek de Farsça olduğu için, doğrudur. Tabiî Hamid'in kehaneti tahakkuk etmemiş, ahfâd (torunlar) bugün "nâkâfi" demediği gibi, kerameti kendinden menkul dil zabıtasının şerrinden çekinerek artık kolay kolay kâfi bile diyememektedir!

"Restorant" demeyin, *"restoran"* veya *"lokanta"* diyin, ya da, Fransızca bildiğinizi göstermeye meraklı iseniz, bu kelimeyi aslına uygun olarak "restaurant" diye yazın, fakat sondaki "t"yi telâffuz etmeyin. Gerçi İngilizceye Fransızcadan geçen bu kelime İngilizcede bu dilin telâffuz kurallarına göre (varsa???) "restorant" diye okunur ama bizim dilimize öteden beri "restoran" diye girmiş ve hep o şekilde kullanılmıştır. "Restorant" söylenişini ben beş-on yıldır işitiyorum.

Gelibolu'daki son feci orman yangınıyla ilgili bir haberde dendiği gibi, "yangın alanında *iş makineleriyle ağaçlar sökülerek* yangının sirayeti önlenmeye çalışılmıştır" demeyin, "yangın alanındaki ağaçlar iş makineleriyle sökülerek..." diyin. Yoksa mantıkan değilse bile gramer bakımından iş makineleriyle ağaçların birlikte söküldüğü (!) gibi bir izlenim verebilirsiniz. Cümlelerinizi daima böyle iltibaslara (yanlış anlaşılmalara) yer bırakmayacak şekilde kurmaya çalışın.

Birçok gazetelerde ve radyo-televizyonlarda dendiği gibi, "falanca bugün *mahkeme* edilecek" veya "*mahkemesi* bugün yapılacak" demeyin, "*muhakeme* edilecek" veya "*muhakemesi* yapılacak" diyin. Tabiî bunun yerine, temel yasalarımıza değilse bile, konuşma ve yazı dilimize yerleşmiş olan "yargılanacak" fiilini de kullanabilirsiniz. Ama mahkeme isimdir ve muhakemeyi yapacak hakimleri ya da yeri (binayı) ifade eder, muhakeme (etmek) ise fiildir ve bu bakımdan "mahkeme etmek" kesinlikle yanlıştır.

YAPMAK

Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*'nda, bir yazısında "vazifesini yaptı" diye bir tâbir kullandığı için Süleyman Nazif'in kendisini bir ortaokul öğrencisi gibi payladığını ve "şu 'yapmak' fiili çıkalı birçok şey yıkıldı" diye kükrediğini nakleder.

Gerçekten de, "yapmak" yardımcı fiili son zamanlarda iyice kötüye kullanılmaya başlandı (yoksa "başladı" mı demek gerekir? Arka arkaya iki edilgen fiil olur mu? Ama "kullanılmaya başladı" da selikamıza pek uygun değil gibime geliyor. Gramercilerin düşüncelerini bekliyorum). İşte bazı yaygın örnekleri: *konuşma yapmak, müzik yapmak, açıklama yapmak, hatâ yapmak, katkı yapmak, özveri yapmak, etki yapmak, hatırlatma yapmak, kesin dönüş yapmak* ve *"aşk yapmak"!*

İsterseniz bunların üzerinde biraz duralım ve "yapmak" fiilinin yerine ne ikame edilebileceğini düşünelim.

Yakup Kadri'nin kullandığı "vazifesini yaptı" pek yanlış sayılamaz; hattâ bilmediğimiz bağlamı içinde en uygun şekil o olabilir. Ama acaba bir başka bağlam içinde, meselâ "polisin bunda bir kabahati yoktu; o sadece vazifesini yerine getirdi" demek kulağa "vazifesini yaptı"dan daha hoş gelmiyor mu?

Konuşma yapmak artık günlük dilimize iyice girip yerleşti; gazetelerde, radyo ve televizyonlarda hemen hemen her gün arz-ı endam edi-

yor. Eskiden böyle bir tâbir kullanılmazdı. Çünkü isim-fiil "konuşma" yerine "nutuk", "hitabe" gibi isimler kullanılır ve bunlar da yerine göre "nutuk vermek" veya biraz pejoratif anlamda "nutuk çekmek" ya da "hitabe irat etmek" gibi şekiller alırdı. Politikacı Taksim meydanında niçin "konuşmaz" da illâ "konuşma yapar"? O zaman tiyatro sanatçısı niçin sahnede veya futbolcu sahada "oynama yapmasın"??? Falanca konuşmasında şunu söyledi demek dururken, falanca *yaptığı* konuşmada şunu söyledi demenin ne âlemi var? Meselâ bir gazetede çıkan şu haberde: "Açılış töreninde *yapılan konuşmalarda* Rusya'da sanayiinin (sic.) yeni bir dönemine geçildiğine ... dikkat çekildi" yerine "Açılış töreninde *konuşanlardan bazıları* ... dikkati çektiler" denilse bu hem daha sade hem daha güzel bir ifade tarzı olmaz mı?

Müzik yapmak tâbirine gelince, bu semantik (anlambilim) bakımından da doğru değildir. Müzik yapan besteci miymiş, keman mı çalarmış, yoksa şarkı mı söylermiş?

Açıklama yaptı yerine, falanca şunları söyleyerek *konuya açıklık getirdi* demek; *hatâ yapmak* yerine *hatâ etmek, hatâ işlemek* şekillerini kullanmak; *özveri* (veya fedakârlık) *yapmak* yerine *özveride* (veya fedakârlıkta) *bulunmak*; keza *katkı yapmak* yerine *katkıda bulunmak, etki yapmak* yerine *etkilemek, hatırlatma yapmak* yerine sadece *hatırlatmak* ("okuyucularımıza şu hatırlatmayı yapalım ki" yerine "okuyucularımıza şunu hatırlatalım ki") demek daha isabetli olmaz mı? Ve nihayet işçilerimiz "yurda kesin dönüş yapmak" yerine güzel güzel "temelli olarak yurda dönemezler" mi?

Gelelim örneklerin en zevklisine, "aşk yapmaya"!!! Bizim gençliğimizde böyle bir tâbir yoktu. Ama Fransızcada "faire l'amour" ve İngilizcede "to make love" her zaman vardı (Shakespeare buna *Othello*'sunda daha da renkli bir karşılık bulmuş, İago'nun ağzından Othello ile Desdemona için "iki sırtlı hayvanı yapıyorlar" demiştir!) Ama biz niçin âhır ömründe şehvet düşkünlüğüne kapılarak "aşk şehvet, hüsn de şehvettir" diyen Abdülhak Hamid'e hak verircesine illâ "yapmaya" dayanan bir fiilin bu fiziksel ve hayvanî veçhesini vurgulayacak yerde, fiilin duygusal ve yaratıcı yönünü ön plana alan "sevişmek" kelimesini kullanmayalım? Dante *İlahî Komedi*'sinin o muhteşem son dizesinde "L'amor che muove il sole e l'altre stelle" (güneşi ve öteki yıldızları döndüren aşk) diyerek aşkın evrensel anlam ve misyonunu en veciz bir şekilde ifade etmemiş miydi? Aşk yapılmaz, aşk yapar. Gelin biz de "aşk yapmak" yerine "sevişelim" ve böylece hem *yapmak* fiilini tahtından indirelim, hem de Yahya Kemal'in *Vuslat*'ında terennüm ettiği ger-

çek aşkın o "hazzı tükenmez" saltanatını kuralım!

Bana bu yazıyı ilham etmiş olan sayın Dr. Bülent Aksoy'a teşekkür eder ve bir gün Ankara'ya "geliş yaparlarsa" (!) kendileriyle tanışmaktan ve görüşmekten mutluluk duyacağımı buradan duyurmak isterim.

APOSTROF MESELESİ

Türkçede "kesme imi" diye de bilinen apostrofun (') iki ayrı işlevi vardır. Birincisi, Arapça ayın ve hemze seslerini belirtmektir: san'at, neş'e, meş'um, kat'etmek, mes'ul, kur'a, vs. gibi. Bunlar bugün pek seyrek kullanılmakta ve bu kelimeler genellikle sanat, neşe, mesul, kura şeklinde yazılmakta ve öyle söylenmektedir. Oysa, Türkçeyi iyi konuşanlara dikkat edecek olursanız, görürsünüz ki hiçbir zaman sa-nat, neşe, ku-ra demezler, yazarken öyle yazsalar bile konuşurken san-at, neş-e, mes-ul, kur-a derler. Bu konu, yani bu tür apostrofların kullanılması gerekip gerekmediği ve kullanılacaksa nerelerde kullanılacağı meselesi, çok tartışmalıdır ve ne bizim ne de başkalarının bu konuda kesin bir kural koyması mümkün değildir. Bu ancak, bir gün üzerinde uzun boylu durmak istediğim bir "Şura" veya bir "Akademi" kurularak dilimizin alfabesiyle, imlâsıyla, grameriyle, sentaksıyla, telâffuzuyla, vurgulamalarıyla, noktalama işaretleriyle topyekün bir reorganizasyonuna ve tam bir istikrara kavuşturulmasına karar verildiği zaman, bu heyetin yürüteceği genel çalışmaların ve tartışmaların çerçevesi içinde ele alınabilir.

Apostrofun ikinci fonksiyonu ise fonetikle değil, sadece yazımla ilgilidir. Kişi adlarından ve genellikle bütün özel adlardan sonra, bunlara takılacak eklerin önünde (İstanbul'a, Hasan'ı, Almanya'da, Himalaya'nın, Fırat'tan, vs.), bir de kısaltmalardan, rakam ve sayılardan, harf ve işaretlerden sonra ("TBMM'ye gitti", "1952'de doğdu", "i'nin noktasını koymamış", "Pi'nin tam değeri bulunamamıştır", vs.) kullanılır. Apostrof nadiren de konuşma dilinde atlanan harflerin yerine kullanılır: "ne yapmış" yerine "n'apmış", "ne olursun" yerine "n'olursun", vs.

Bizim bugün asıl üzerinde durmak istediğimiz özel adlardan sonra kullanılan apostrofun gelişigüzel müesseselere, makamlara, kurullara, işyerlerine de teşmil edilerek açıkça kötüye kullanılması, yazıda sırıtması ve konuşmada kakofoni yaratmasıdır. Niçin Cumhurbaşkanlığı'na, Başbakanlık'a (işte bir kakofoni örneği), Danıştay'a, Yargıtay'a, Hukuk Fakültesi'ne, Ankara Üniversitesi'ne, vs.? Yabancılar bunları

çoğu zaman büyük harfle bile yazmazlar, "conseil des ministres" (bakanlar kurulu), "faculté de droit" (hukuk fakültesi), "cour de cassation" (Yargıtay), "l'université d'Oxford" diye yazarlar. Oysa biz, bırakınız öteden beri ülûhiyet izafe etmeye meraklı olduğumuz böyle yüce makamları ("Başbakan dün genelkurmay başkanlığına, oradan da millî eğitim bakanlığına gitti" diye majüskülsüz, apostrofsuz, derli toplu, sade bir gazete haberi veya manşeti düşünebiliyor musunuz?), "Paçikakis Mağazası'na", "Buket Pastaevi'ne", "Fatih Kıraathanesi'ne", "Yenişehir Postanesi'ne", "Anayurt Oteli'ne", "Beğendik'e", "Güzel Sanatlar Akademisi'nde", "Paris Operası'na" gibi deyimlerdeki zevksiz, gereksiz ve zaman zaman komik apostroflardan bile vazgeçemiyoruz.

Ne olur supanglez yemeye Haylayf pastanesine gitsek, Kızılırmak sinemasında film seyretsek, Bilgi kitabevinden kitap satın alsak (*Bilgi Kitabevi'nden* ne çirkin, ne çetrefil!), çekap için Sevgi hastanesine yatsak, fikir suçundan hüküm giyen dostumuzu Haymana cezaevinde ziyaret etsek!

Eski harfler zamanında böyle bir sorun yoktu ve çok eskiden noktalama işaretleri hiç kullanılmazdı. Bunları Batıdan aldığımız elbette çok iyi oldu. Ama şekilperest olmayalım, esnek olalım ve biraz yabancıları bu konuda örnek alalım. Aslında apostrof Türkçeye özgü bir işarettir (Batı dillerinde bambaşka fonksiyonları vardır) ve Türkçe "agglutinant" (bitişimli) bir dil olduğu için buna ihtiyaç duyulmuştur. Ama yine de ifrâta kaçmamak gerekir. Benim şahsî fikrimi soracak olursanız, apostrofu prensip olarak kaldıralım ve ancak iltibasa mahal verebilecek olan hallerde ("Ankaraya gittim", ama "Ankaray'a gittim", yoksa o hızlı tramvayın idarehanesine değil de, başkente gittiğinizi sanabilirler; "Saray'a gittim ve orada Sara'yı gördüm") ve bir de çok ünlü olup herkesçe bilinenlerin dışında kalan yabancı kişi ve yer adlarında kullanalım derim (Avrupaya, Berline, Münihe, Gemliğe gittim, Napolyonun mezarını, İskenderin lâhdini ziyaret ettim [bugün hâlâ konuşulan ve dillerin şahı sayılan Latincede de özel adlar tasrif edilirken bin bir şekle girmiyor mu: Carthago, Carthaginiensis, Londinium, Londoniensis, vs.], ama Guadalcanal'a uğradım, Huckleberry Finn'i okudum, Aristophanes'in *Kurbağalar*'ını seyrettim).

ŞAPKA İŞARETİ

Şapka diyip geçmeyin, gelişigüzel ve keyfî kararlarla sözde uzman ve yetkili kurullar tarafından bir giydirilip bir çıkarılan, kiminin giydirdiğini başkasının çıkardığı, kiminin çıkardığını başkasının yeniden giydirdiği şu halk ağzında "şapka" denilen, bilimsel adı "accent circonflexe" (İng. *circumflex accent*) olan ve şimdilerde okullarda ve gramer kitaplarında galiba "düzeltme imi" diye öğretilen ^ işareti yüzünden güzel dilimize büyük darbeler indirilmiş, yeni kuşaklar uzun ve kısa ünlüleri, kalın ve ince "k" ve "l"leri ayırt edemez olmuşlardır.

Bir kere ta baştan ^ işaretine iki fonksiyon birden yüklenmiştir: (1) "a", "i" ve "u" ünlülerini uzun okutmak (kâtil, âşık, hâkim, bâtıl, fâil, şâir, kasîde, mübîn, yemîn, cebîn, bîtap, bîmar, askerî, siyasî, edebî, tabiî, şûra, tûfan, âhû); (2) "a"nın ve bazen "u"nun önündeki "k" ve "l"leri inceltmek (kâtip, bekâr, kâmil, şikâr, lâzım, lâyık, felâket, hükûmet, mülâzım, selâm). İkisi nasıl ayırt edilecekti? "İ" ve "u" için sorun yoktu, ama "kâtip", "kyatip" diye mi, yoksa "kaatip" diye mi, "lâzım" inceltilerek "leazım" diye ince mi, yoksa "laazım" diye uzun mu okunacaktı? Osmanlıcayı bilmeyen yeni kuşaklar için bu imkânsızdı. Ya büyüklerinden işitip doğrusunu öğrenecekler, ya da işin içinden çıkamayarak bugünün pek çok çocukları ve büyükleri gibi "laazım" diyeceklerdi.

Şimdi bu çift işleve mutlaka son verilmeli ve ^ öteden beri daha çok inceltme işareti olarak kullanıldığına göre bu görevi korunarak a, u ve i vokallerini uzun okutmaya yarayan başka bir işaret bulunmalıdır. Meselâ harfin üzerine –eskiden uzun okunan elifin üzerine çekildiği gibi– küçük bir çizgi çekilmeli veya, ne bileyim, bir nokta konmalıdır.

İkinci hatâ da, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, bu şapkaların bir giydirilip bir çıkarılması ve böylece hem çocukların hem büyüklerin aklının karıştırılması olmuştur. Eninde sonunda bu konudaki karar da geçen haftaki yazımızda sözünü ettiğimiz Akademide alınmalıdır. Fakat o zamana kadar beklemeğe tahammülümüz yoktur. İnsanların bilenlerden öğrenerek konuşmalarını değiştirmeleri olasılığı hayli uzak göründüğünden, bazı işaretleri kullanarak bu konuda onlara yardımcı olmamız şarttır. Bence bu konuda yapılmış olan en büyük yanlış eskiden bütün Arapça izafet veya nispet "i"lerine şapka giydirilirken (askerî, edebî, siyasî, vs.), bugün bunun (hangi aklı evvel tarafından, niçin, bilinmez) kaldırılmış olmasıdır. Sözde sondaki "i"lerin uzun okunacağı zaten belliymiş (nerden? nisbet "i"sinin ne olduğunu kim biliyor?) ve yazıyı işaretlerle ağırlaştırmaya gerek yokmuş (gereksiz apostroflarla,

hiçbir dilde rastlanmadığı biçimde her fâilin sonuna virgül koyarak niçin ağırlaştırıyorsunuz?). Bir de sanıyorum bu "öztürkçeciler"in Türkçede olmayan ve sadece Arapça ve Farsçada bulunan bu uzun vokallere karşı (hem i'lerde hem a'larda) bir alerjileri var ve hem bu tür uzun vokalleri içeren kelimelerin mümkün olduğu kadar az kullanılmasını (siyasî yerine aslında bir acûbe olan siyasal'ı önerirler), hem de uzun hecelerin güzelliğini görmezlikten gelip özellikle de bu nispet "i"lerinin kısa okunmasını istiyorlar. Hatırlıyorum, genç yaşta kaybettiğimiz ünlü bir şairimiz bir konuşmamızda "Nedîm" dediğimde "niçin *Nedîm* diyorsunuz, *Nedim* desenize" diye beni azarlamıştı! "İsmi Nedîm'dir de ondan", diye cevap vermiştim.

Evet, nisbet "i"lerini gençlerimize uzun okutmak için bunlara "uzatma" imi koymak şarttır. Ve bunun dışındaki uzun okunması gereken "i"lerle "a" ve "u"lar üzerine de (belki pek az istisnalarla) şimdilik aynı ^ uzatma imini ("â" bakımından çıkabilecek zorluklara göz yumarak) koyalım. Yoksa daha çok uzun süre, eskiden cahil insanlara özgü olan ve alay konusu yaptığımız fakat artık gitgide yaygınlaşan "rakip" yerine "râkip", "hakem" yerine "hâkem" demek gibi, ve bugün maalesef tahsilli ve hattâ cüppeli kimselerin ağzından sık sık işittiğimiz "hibe" yerine hîbe", "istifa" yerine "istîfa" (anlamı tamamen farklıdır: bir borcun istîfası yani tahsili, ama bakanın istifası), "kelime" yerine "kelîme" (hem de TV'de Türkçe dersi veren bir dil uzmanının ağzından), "zararını" yerine "zarârını", "karârını" yerine "kararını", "lisan" yerine "lîsan", "Abdülhamid" (padişah) yerine "Abdülhâmit", "Abdülhak Hâmit" (şair) yerine "A. Hamit" (bu iki örnek TV'den alınmıştır!), "Halûk", "Râif" ve "Sâbit" gibi özel adlar yerine "Hâluk", "Raif" ve "Sabit" gibi daha pek çok garabetlere tanık olacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın!

REHBERİMİZ

Yahya Kemal, "Yol Düşüncesi" adlı şiirinde ihtiyarladığının son çıktığı seyahatte farkına vardığını söyler ve "Cihan ve ben değiliz artık eski hâlette" dedikten sonra ekler: "Bu gözlerim, medeniyyetlerin bıraktığını / Beş on yıl önce görür müydü böyle taş yığını?" İşte ben de geçenlerde otokarla çıktığım Avrupa turunda aynı şeyi hissettim; ne Roma'da gezdiğim Coliseum, ne ünlü Pompei ve Herculaneum harabeleri, ne de Paris'in gece hayatı bana eski coşku ve heyecanı vermedi.

Otobüste alabildiğine sempatik ve becerikli, fakat Türkçesi ve tarih

bilgisi de o ölçüde yetersiz bir rehberimiz vardı. Tabiî ne kendisinin ne de temsil ettiği turizm firmasının adını vermeyeceğim. Ama yedi yıldır bu işi yapmasına, yüksek tahsili olmasına ve kendine had derecede güvenmesine rağmen yaptığı bazı gafları belirteceğim. Belki bu yazı kendisinin veya meslektaşlarının gözüne ilişir de ibret alırlar. Amacım kimseyi küçümsemek veya techil etmek değil, sadece iyi niyetle eleştirmek ve uyarmaktan ibarettir.

(1) Rumencenin, tıpkı geçtiğimiz Bulgaristan'ın dili gibi bir Slav dili olduğunu "anons etti". Oysa, her kültürlü insanın bildiği veya bilmesi gerektiği gibi, Rumence bir "Roman" dili ve bunlardan Latinceye en yakın olanıdır.

(2) 14 Temmuz'un Paris'in kurtuluş günü olduğunu söyledi. Oysa, bu defa biraz mürekkep yalamış olan herkesin bildiği gibi diyeceğim, 14 Temmuz 1789 Paris halkının silahlanarak mutlakiyet ve istibdadın simgesi olan Bastille kalesini ve zindanını zaptettiği gündür. Paris'in İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Alman işgalinden kurtuluşu ise apayrı bir olaydır ve 14 Temmuz 1789 değil, 25 Ağustos 1944 tarihine tesadüf eder! Rehberimizin bu gafı bana biraz sayın başbakanımız Tansu Çiller'i hatırlattı; o da kahraman Ankaralıların başkentimizi nasıl düşman işgalinden kurtardıklarından bahsetmemiş miydi?!

(3) Fransa'nın Aix-en-Provence ve Menton şehirlerinin adları "Eksonprovans" ve "Manton" diye telâffuz edilir: rehberimiz ise birkaç kez ve üstüne basa basa "Eonprovans" ve "Menton" dedi. Meşhur Saint-Bernard (Senbernar) geçidinden ve köpeklerinden ise İtalyanca-Fransızca bir karışımla "Sanbernard" diye bahsetti. Aman köpekler duymasın!

(4) İdam edilen Fransa Kralı XVI. Louis'yi "deli" diye tavsif etti. Adamcağızın birçok kusurları, belki biraz saflığı ve pek çok ihanetleri vardı ama deli olmaktan çok uzaktı. Fransa tarihinin tek deli Kralı VI. Charles'dır.

(5) Liechtenstein'in kral ve kraliçesinden bahsetti. Oysa, bu minik Devlet bir prensliktir ve başında sadece bir prens (ve prensesi) vardır.

(6) Atını konsül yapmakla ünlü olan Roma İmparatoru Caligula'nın "Kaligula" diye okunan adını hem de defalarca "Kaliguala" diye söyledi. İşte asıl deli oydu! İtalya'nın Latinlerden önceki sakinleri olan Etrüskleri de çok belirgin bir biçimde Etrüksler yaptı. Bazılarımızın Buldog köpeğine Buldoks dediği gibi! (Bokser köpeğine de birçokları Boksör derler ki doğru değildir: Fransızlar bile ring dövüşçüsüne boksör [*boxeur*] ama köpeğe bokser [*boxer*] derler. Laf köpekten açılmış-

ken bugünlerde kırk yıldır pekinuva [*pékinois*] diye bildiğimiz Çin köpeğine Pekiniz [İng. *pekingese*] demek modası çıktı. Ben bir hanıma köpeğinizin markası ne diye sorduğumda bu cevabı alınca yeni bir cins sanmıştım!)

(7) Versailles sarayından bahsederken bu sarayın asıl sahibi olan "Güneş Kral" XIV. Louis'den tek bir kelimeyle bile söz etmeyerek varsa yoksa hep "deli" Kral XVI. Louis ile ekmek bulamayanlar için pasta yesinler diyen karısı Marie-Antoinette'i anlatıp durdu!

(8) Şimdi gelelim belki okuyucularımızın da zaman zaman işledikleri bir dil yanlışına. Her ülkeye girerken bazen çizmeden yukarı çıkarak (*Sutor ne ultra crepidam*!) insanlarının âdetlerinden de bahseden rehberimiz Fransızların peyniri sabah kahvaltısında yemeyip "son aparitif" olarak yemekten sonra ve tatlıdan önce yediklerini söyledi ki doğrudur. Ama o dediği "aparitif" değil "aperitif"tir ve bu kelime de münhasıran yemekten önce içilen içkiyi ifade eder (vermut, cinzano, porto, viski, vs. gibi), hiçbir zaman bir ordövr veya çerez için kullanılmaz.

(9) Rehberimiz "mümkünü yok" tâbirini sık sık kullandı. Bugünlerde "mümkünatı yok" diyenler bile çıkıyorsa da (ki onları artık asmaktan başka çare yoktur) bu yanlıştır; ***bir şey mümkün değildir*** veya ***bir şeyin imkânı yoktur.***

"NE" BAĞLAÇLARINDAN SONRA GELEN FİİL

Bazı insanlar vardır, söylediklerinin ve yazdıklarının (ve hele yaptıklarının) düzeltilmesinden ve eleştirilmesinden hiç hoşlanmazlar. Oldukça yakından tanıdığım çok ünlü bir gazeteci-yazarımız bir yazısında Paris'te bir Robespierre sokağının olmamasından yakınmış ve bir aralık çok "in"(!) olan Malibu'nun (hindistancevizi ve romdan yapılmış likörümsü bir içki) adını Maribu diye yazmıştı. Bir mektup yazarak kendisini nazikâne uyarmış, benim de çok sevdiğim Robespierre'in Paris'te hem sokağı, hem de metro istasyonunun bulunduğunu bildirerek yerlerini tarif etmiş ve içkinin de adını düzeltmiştim. Vay efendim, sen misin benim yanlışımı çıkaran diye küplere binen ünlü yazarımız adımı vermeden beni bir "rate" olmakla suçlamış, böylelerinin başarılı insanları kıskandıklarını ve kendi bildikleriyle övünerek başkalarının ufak tefek yanlışlarını düzeltmekten zevk aldıklarını ileri sürmüştü. Söylediklerinde hakikat payı olabilir, ancak ben kendi hesabıma hayatımda kimseyi kıskanmamış ve hiçbir özelliğimle övünmemişimdir. Ve yanlı-

şımın düzeltilmesinden de hiçbir zaman gocunmamış, tam tersine bundan sadece memnunluk duymuşumdur.

Bu köşede yazmaya başlayalı, iki kez "ne" edatlarından sonra gelen fiili olumsuz olarak tasrif ettim. Bir defasında, "Bu konu ... çok tartışmalıdır ve NE bizim NE de başkalarının bu konuda kesin bir kural koyması mümkün DEĞİLDİR", bir defasında da (geçen hafta çıkan son yazımda), "NE Roma'da gezdiğim Coliseum, NE ünlü Pompei ... bana eski coşku ve heyecanı VERMEDİ" dedim. İkisine de –birine mektupla, diğerine telefonla– tepki geldi. Okuyucularım çok nazik ve saygılı bir biçimde "ne" olumsuzluk edatından sonra fiilin olumlu olması gerekmez miydi? diye sordular. Buna ne kadar sevindiğimi tarif edemem, keşke iki-üç mektup ve telefon yerine çok daha fazlasını alsaydım. İnsan yanlışının düzeltilmesinden iki yönden memnun oluyor: hem bilmediği veya yanlış bildiği bir şeyin doğrusunu öğrendiğinden, hem de kendi uzmanlık alanına giren –veya girdiğini sandığı– bir konuyu okuyucuları arasında kendisinden daha iyi bilenler olduğunu görmekten. İnanın ben, bu köşedeki yazılarımı beğenip beni övenlerden çok, yanlışımı bulup bunu düzeltmek zahmetine katlanan okuyucularıma karşı kendimi teşekkür borçlu hissediyorum.

Evet, hemen hemen bütün Batı dillerinde (hiç değilse benim bildiklerimde) olumsuzluk bağlacından –aslında "ne" bir edat (*préposition*) değil, bir bağlaçtır (*conjonction*)– sonra gelen fiil olumlu olarak tasrif edilir: ne Ahmet, ne Mehmet geldi; böyle bir şeyi ne gördüm, ne işittim. Çünkü iki olumsuz bir araya gelirse, tıpkı matematikte – x – = + olduğu gibi, ortaya bir olumluluk çıkar: "Ne yemek yemedim, ne de uyku uyumadım" dersem, hem yemek yediğim, hem de uyku uyuduğum anlaşılır (gerçi bu pek güzel bir ifade tarzı değildir; böyle bir şey söylemek gerekirse, "ne yemek yememezlik ne de uyumamazlık ettim" demek daha isabetli olur. [İşte size bir sorun daha: yemezlik mi, yememezlik mi? Püristlere göre yemezlik, ama bence kulağa daha hoş geleni ve alışılmışı yememezliktir.]).

Ancak ben yazımlarımdaki o yanlışları bilmeyerek değil ***bilerek*** yaptım. Sebebine gelince, bu konunun Türk gramerinde kesin bir kurala bağlanmış olup olmadığını bilmediğim gibi, "ne" olumsuzluk bağlaçlarına rağmen, eğer fiil bunun hemen sonrasında yer almıyorsa ("iki gündür ne bir lokma yemek yedim, ne bir damla uyku uyudum") ve hele cümle, geçen haftaki yazımda olduğu gibi, biraz uzunsa, fiili olumsuz olarak kullanmak bana Türkçenin selikasına daha uygun gibi geldi. "Ne Roma'da gezdiğim Coliseum, ne ünlü Pompei ve Herculaneum ha-

rebeleri, ne Paris'in gece hayatı bana eski coşku ve heyecanı VERDİ" cümlesindeki "verdi" bence biraz güdük ve anlamı anında iletmek bakımından yetersiz kalıyor. Belki "ne"leri kaldırarak tümden olumsuz bir cümle kurabilirdim. Çünkü alt tarafı gramer kuralı belirli bir mantığa dayanır ve buna uymak gerekir. Nitekim, Yahya Kemal ilk dizelerini iktibas ettiğim şiirinde daha sonra, "Ne Akdenizde şafaklar, ne çölde akşamlar, / Ne görmek istediğim Nil, ne köhne Ehramlar / Ne Bâlebekte Latin devrinin harebeleri, / Ne Biblos'un Adonis'ten kalan sihirli yeri, / Ne portakalları sarkan bu ihtişamlı diyar, / Ne gül, ne lâle, ne zambak, ne muz, ne hurma ve nar, / Ne Şam semasını yâlelle dolduran şarkı, / Ne Zahle'nin üzümünden çekilmiş eski rakı, / Felekten özlediğim zevki VERDİLER, heyhat!" diyor. Buna karşılık, Yahya Kemal "Sessiz Gemi" şiirinde "SALLANMAZ o kalkışta NE mendil NE de bir kol" diyor, ama bu gramercilere göre kuralın bir istisnasını teşkil ediyormuş: şöyle ki, devrik cümlelerde, fiil olumsuzluk bağlacından *önce* gelirse olumsuz olarak kullanılırmış. Bütün diğer hallerde ise, fiil bağlaçlardan ne kadar uzak ve cümle ne kadar uzun olursa olsun, fiilin mutlaka olumlu olması gerekirmiş. Şeriat karşısında boynumuz kıldan incedir: bundan böyle aynı hatâyı işlemeyeceğimize söz veriyoruz!

BÜYÜK HARF

Üşenmeden elimdeki yirminin üstünde sözlük ve ansiklopediye baktım ve bu tropikal ağacın ve lezzetli meyvesinin adının tam dört değişik şekilde yazılmış olduğunu gördüm: hindistancevizi, hindistan cevizi, Hindistancevizi ve Hindistan cevizi! Hangisi doğru? Bunun cevabı, imlâmızın iki temel sorununun kesin bir çözüme kavuşturulmasına bağlıdır: 1. Büyük harf nerelerde kullanılır? 2. Hangi bileşik (*mürekkep, composé, compound*) kelimeler bitişik, hangileri ayrı yazılır?

Majüskül-miniskül meselesinde dilimiz tam bir tezebzüb içindedir ("tezebzüb" kelimesini şimşekleri üzerime çekeceğini bildiğim halde biraz duraksadıktan sonra bilhassa kullandım, çünkü hem kararsızlığı, hem karmaşa ve karışıklığı ifade eden anlamlı bir kelimedir [Fr. *désarroi*, Fr. ve İng. *confusion* karşılığı]). Latin alfabesinin kabulünden önce Türkçe için böyle bir sorun söz konusu değildi çünkü Arap harflerinde büyük harf yoktur. Bugün ise bu sorunu kökünden çözecek kapsamlı ve dört başı mâmur bir gramer kitabımız olmadığı için herkes kendine göre bir bir yol izlemektedir. Meselâ, kimi ay ve hafta adlarını

küçük harflerle, kimi büyük harflerle yazmakta ve bir görüşe göre de belirli bir tarihten söz edilirken (29 Mayıs 1453 Salı) bunların büyük harfle, diğer hallerde ("pazarları genellikle sinemaya giderim"; "ocak ayının eski adı kânunusani idi") küçük harfle yazılması gerekmektedir.

Bir de özel adların sıfat olarak kullanıldıkları zaman yine büyük harfle mi yoksa küçük harfle mi yazılmaları gerektiği sorunu vardır ki yabancı dillerde farklı kurallara bağlanmıştır. Meselâ, İngilizcede özel adlar ister ad ister değişik bir biçimde sıfat olarak kullanılsın majüskülle yazılır: ***he is a Turk*** (o bir Türktür), ***a Turkish officer*** (bir Türk subayı), Turkish (Türkçe). Fransızcada ise kural bunun tersidir: ***un Français*** (bir Fransız), fakat ***la République française*** (fransız Cumhuriyeti) ve ***le français*** (fransızca) çünkü "Fransızca" "fransız dili" demektir. Bizde bu konudaki uygulamalar da çok farklıdır. Kimi ansiklopediler "ingilizce", "ingiliz askeri" derken, kimi "Fransızca", "Fransız edebiyatı" der, kimi de bazen böyle bazen öyle yazar. İşte hindistancevizi örneğinde de, bu kelimenin büyük harfle mi küçük harfle mi yazılacağını saptamak için önce yukardaki iki kuraldan hangisini benimsediğimize karar vermemiz gerekir. Çünkü hernekadar (yoksa "her ne kadar" mı?) burada bir cins (meyve) adı söz konusuysa da, sıfat olarak kullanılan ad bir ülke adıdır ve ancak Fransızcadaki kural benimsendiği takdirde küçük harfle yazılabilir.

Bileşik kelimelerin ne zaman bitişik, ne zaman ayrı yazılacağı konusu ise daha da tartışmalı ve belirsizdir. Bu konu, hatırlanacağı gibi, Atatürk TDK'si ile 12 Eylül TDK'si arasında uzun polemiklere yol açmış ve karşılıklı suçlamalar bugüne kadar devam etmiştir. Akbaba, ateşkes, ayakkabı, başbakan, birdenbire, boşboğaz, dedikodu, gecekondu, kadınbudu, kabadayı, şıpsevdi, uçaksavar vs. gibi bazı bileşik kelimelerin bitişik yazılmasında ittifak sağlanmışsa da, eski TDK (Türk Dil Kurumu Derneği) sözlüğünde bence haklı olarak bitişik yazılmış olan balkabağı, açıkgöz, anneanne, bilirkişi, demiryolu, dikimevi, olupbitti, önsöz, pisboğaz, sivrisinek, soğukkanlı, suçüstü, yağlıboya, zeytinyağı, hindistancevizi vs. gibi kelimeler yeni TDK sözlüğünde ayrı yazılmıştır. Buna karşılık, yeni TDK sözlüğünün bitişik yazdığı bazı kelimeleri de eski TDK sözlüğü ayrı yazmıştır! Baş üstüne, süt kuzusu, ay ışığı, vs. gibi bazı bileşik kelimeler ise iki sözlükte de ayrı yazılmıştır (oysa, "ayışığı"nı bitişik yazmak bence daha doğrudur, nitekim İngilizler de ***moonlight*** diye yazarlar; kaldı ki, "mehtap" gibi nice şiirlerimizi beslemiş –"Aheste çek kürekleri mehtâb uyanmasın"– güzel bir kelime dururken, ay ışığı terkibine pek gerek olduğunu sanmıyorum

ama günümüzün pop ve arabesk kültürü ve "şıkıdım" dünyası içinde bu kelimeye artık yer kalmadı galiba: nitekim adı Mehtap olan çocuklara ve hattâ genç kızlara bazen soruyorum adlarının mânasını biliyorlar mı diye de aval aval yüzüme bakıyorlar!). Kim haklı, kim haksız? Burada da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Belki çok iyi formüle edilmiş uzun bir kural veya bazı ilkeler konulabilir ama en iyisi sağduyudan ve klasik yazarlarımızın bu konuda vermiş oldukları örneklerden esinlenerek bitişik yazılması gereken kelimelerin HEPSİNİ teker teker (eskilerin tâbiriyle tâdâdi bir şekilde) saymaktır. Kim yapacak bunu? Dil uzmanlarından, yazarlardan, sanatçılardan, bilim adamlarından oluşacak bir Şura veya Akademi. Hattâ niçin bizim de Fransız Akademisi gibi kendi kendilerini yenileyecek 40 "lâyemut"umuz olmasın? Ama ilk üyeleri hangi Richelieu seçecek???

HAYIR

"Sordum meğer bu dürc-i dehendir dedim dedi
Yoh yoh devâ-yı derd-i nihanındurur senin."

Bugün konuşma dilinde hemen hemen her çevrede çok sık işlenen bir hatâya değinmek istiyorum. "Bir yere gidecek misiniz?" diye bir soru sorulduğu zaman, çok kimsenin cevabı "yok" oluyor. Oysa, doğrusu "hayır"dır. Gerçi Fuzulî yukardaki güzel beytinde sevdiğine dudakları için "yoksa bu ağız hokkası mıdır?" diye sorduğunda, sevdiği kız (ya da oğlan?) "yok, yok, o senin gizli derdinin ilacıdır" diye cevap veriyor ama bilindiği gibi şiirde vezin ve âhenk uğruna bu gibi gramer yanlışlarına sık sık rastlanır. Kaldı ki, ben bu beyitteki "yoh yoh"u açık bir gramer hatâsı da saymıyorum ve hattâ doğru buluyorum. Sebebine birazdan geleceğim.

Önce genel kurala bakalım. Bir şeyin mevcut olup olmadığı sorulduğunda ("Kaleminiz var mı?"), buna var veya yok diye cevap verilebileceği gibi, evet veya hayır da denebilir. Ama "var" ve "yok" daha çok kullanılır ve kulağa daha hoş gelir. (Gerçi soruyu biraz değiştirir de meselâ "Şekerimiz kaldı mı?" diye soracak olursak, "evet" veya "hayır" cevabı daha yerinde olur.) Buna karşılık, bir durum sorulduğu zaman ("Bugün yağmur yağdı mı?", "Yarın Ankara'ya gidecek misiniz?") buna olumlu cevap vermek için nasıl "var" demiyor da "evet" diyorsak, olumsuz cevap vermek için de "yok" demememiz, onun yerine "hayır"

dememiz gerekir. Elbette bu gibi sorulara fiili olumlu veya olumsuz şekilde tekrar ederek "yağdı" veya "hayır, yağmadı" diye de cevap verilebilir ve Türkçenin selikasına en uygun olanı da galiba budur.

Peki soru "Siz hâlâ yemek yemediniz mi?" veya "Anneniz Fransa'dan dönmedi mi?" gibi olumsuz bir soru olursa cevabı nasıl olmalı? Birinci soruya, yemek YEMEMİŞSENİZ mantıken "hayır" diye cevap veremezsiniz, çünkü nehyin nehyi tasdik anlamına gelir, yani bu cevapla "yemek yememiş olmayı" inkâr ve yemek YEMİŞ olduğunuzu ifade etmiş olursunuz. Peki "evet" derseniz ne anlaşılır? O zaman da olumsuz soruya olumlu cevap vermekle olumsuzluğu, yani yemek YEMEDİĞİNİZİ anlatmış olursunuz. Ama pratikte bu cevapların ikisi de tatmin edici ve durumu açıkça iletmeye elverişli değildir. O halde bu menfi sorulara nasıl cevap vermek gerekir? Yemek yemedinizse veya anneniz dönmediyse gramere öncelik vererek "evet, yemedim" veya "evet, dönmedi" diyebileceğiniz gibi, anlama öncelik vererek "hayır, yemedim" veya "hayır, dönmedi" de diyebilirsiniz. Ama tersini söylemek istiyorsanız, o zaman işte "yok"u kullanarak "yok yedim" veya "yok döndü" diyebilirsiniz. Burada "yok" Fransızca, "si"nin yerine geçer (Fransızcada "n'est - il pas encore arrivé?" ["o henüz gelmedi mi?"] sorusuna, adam gelmemişse "non" [hayır] diye, gelmişse "oui" [evet] diye değil, "hayır öyle değil, geldi" anlamında "si" diye cevap verilir; bizde bu nüansı ifade edecek bir tarz olmadığından, bence onun yerine "yok" denebilir.) İşte yazımızın başlığındaki beyitte de şair aslında "şu ağız hokkası değil mi?" demek istediğinden, sevgili "yok, yok, o ağız hokkası değil, senin gizli derdinin (beni öpmek) devasıdır" diye cevap verebilir.

Gazetelerden

Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı gibi makam adlarından sonra, ekin önünde apostrofa gerek olmadığını belirten yazımıza rağmen, "Başbakan'ın" gibi daha da büyük bir garabete geçenlerde hem de *Milliyet*'in bir alt manşetinde rastladık ve şairin şu beytini hatırladık:

"Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş
Tazyi-i nefes eyleme tebdil-i makam et!"

Yahya Kemal, "Âlemde ehli derd ile derdâşına İÇİYOR" dememiştir, "Âlemde ehli derd ile derdâşına İÇER" demiştir (Mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün).

"Ayşegül Çirkin, kucağında iki aylık yavrusu ile, şehit eşini büyük bir VAKURLA uğurladı." Hiç olur mu? Ağırbaşlılık demek olan vakar isim, vakur ise sıfattır. Ayşegül vakur bir kadın olduğu için eşini vakarla uğurlamıştır... Bu fâhiş hatânın bir dizgi yanlışı olmasını umuyoruz.

Mülk-ü osmaniye! Hiç olur mu? Mülk müzekker (eril) olduğuna göre sıfat da müzekker olmalıdır: mülk-ü osmanî. Ama köşe yazarı herhalde "memâlik-i osmaniye" demek istemiş olacak.

Ziya Paşanın, siyaset, iş ve yeraltı dünyamızı kasıp kavuran yolsuzluk, hırsızlık ve şiddet furyası içinde zemin ve zamana çok uygun düşen ünlü beyti iki gazetede değişik –ve ikisi de yanlış– şekilde çıktı. Bu beyit, ifadesi aslında biraz düşük olduğu için mi yoksa artık aruzu bilen kalmadığı için midir bilmem, öteden beri hep bir-iki yanlışla iktibas edilir. İşte doğrusu:

"Milyonla çalan mesned-i izzette serefraz
Birkaç kuruşu mürtekibin cayı kürektir."

Yani, milyonla çalan baş tacı edilir ama birkaç kuruşu çalanın yeri (cayı) kürektir. İkinci dizede hiçbir Farsça isim veya sıfat tamlaması yoktur. "Kuruşu"nun son hecesinde imale vardır, "u" uzun okunur.

PAPA

Bugün (11 Ekim Salı) *Cumhuriyet* gazetesinde Papadan bahseden bir yazı vardı. Papalar, bilindiği gibi, Papa seçildikten sonra asıl adlarını bırakırlar ve İncilden veya Kilise tarihinden mülhem Latince bir ad alırlar: Pius, Clemens, Benedictus, Johannes vs. gibi. Şimdiki Polonya asıllı Papa da Karol Wojtyla olan gerçek adını bırakarak selefinin adını almış ve Papalık tarihinde bu ismi taşıyan ikinci Papa olmuştur: Johannes Paulus II. Ama *Cumhuriyet* her nedense Papanın adını John Paul yapmıştır! Bu anlaşılacak ve bağışlanabilecek bir şey değildir. Jean-Paul (veya Jan Pol) dese haydi neyse: Fransa, Kilise'nin büyük kızı sayıldığına ve nüfusunun büyük çoğunluğu Katolik olduğuna göre ve biz öteden beri bazı ünlü kişilerin adlarını Fransızca imla ve/veya söyleniş-leriyle dilimize aktarmaya alışık olduğumuzdan (Virjil, Sezar, Neron gibi), buna göz yumabiliriz. Ya da, Vatikan bağımsız bir devlet olmakla beraber İtalyan topraklarının içinde bir anklav (*enclave*) olduğuna göre ve bugünkü Papaya gelinceye kadar, yanılmıyorsam, beş yüz yıla yakın

bir süreden beri Papalar hep İtalyan olduklarından, adının İtalyancası olan Giovanni Paolo deseydi, biraz yadırgamakla beraber, ona da ses çıkarmazdık. Ama John Paul olacak şey değil! Bir Papayı İngilizce bir adla anmak... Düşünün ki anglofon dünyası büyük çoğunluğu itibariyle Anglikan veya Protestandır ve dolayısıyla Katolik Kilisesine ve Vatikana bağlı değildir. Gerçi İngilizce konuşanlar da, diğer ülkeler gibi, Papanın Latince adını İngilizceleştirirler. Çünkü nihayet onlar da Hıristiyandır ve müşterek gelenekleri vardır. Ama bizim, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde Papanın adını Türkçeleştirmemize imkân olmadığı gibi (olsa olsa Kutsal Kitap'ın resmî olmayan Türkçe çevirisinin ayrı ayrı yerlerinde geçen iki özel adı birleştirerek Yuhanna Paulus diyebiliriz), İngilizceleştirmeye de hakkımız yoktur. Onun için en doğrusu Latince adını aslına uygun şekilde kullanarak Johannes Paulus demektir.

Söz Papadan açılmışken, okuyucularımıza eğlenceli bir bilmece soralım: Erkek onu nişanlısına vaad eder ve karısına verir; Eisenhower'ınki Hitler'inkinden uzundur; Papa kendininkini hiç kullanmaz. Bilin bakalım bu nedir?

John Paul gibi garabetlerin benzerlerine gazete ve TV'de sık sık rastlıyoruz. Meselâ geçenlerde bir gazete Fransa Kralı XIV. Louis'den XIV. Lewis diye bahsetmişti!.. Televizyonda da Charles de Gaulle'ün adı defalarca Çarls dö Gol diye telâffuz edildi! Doğrusu elbette Şarl dö Gol'dür.

Dilimize *yerleşmiş* Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden önce, bu ve bunun gibi daha nice anglikanizmlerden kurtulalım.

Gazetelerden

"Türkiye'de tıp camiasının 10-15 milyon lira maaşa talim eden fedakâr ve *cefakâr* üyeleri birkaç kuruşluk iyileşme bekleyedursun..." Yazar herhalde *cefakeş* demek istemiş olacak, çünkü *cefakâr* cefa yapan demektir, *cefakeş* ise cefa çeken. Ama belki de bir "seci" hatırı için (vefakâr ve cefakâr) bu yanlışı bilerek yapmıştır!

"Şimdi has bahçenin güllerinden, öten bülbüllerinden söz ederek Özal dönemini yerin dibine batıranların beş yıl önceki davranışlarını unutmak *olası* mıdır?" Ben bu kelimeleri kullanmam, ama bildiğim ve sözlüklerden doğruladığım kadarıyla, *olanak* imkân, *olanaklı* müm-

kün, *olası* muhtemel ve *olasılık* ihtimal demektir. Yukardaki cümlede yazar herhalde "mümkün müdür" demek istemiştir, çünkü "muhtemel midir" Türkçe olmaz. O halde *olası* değil, *olanaklı* demesi gerekirdi. Ama ben derdini anlıyorum; "olanaklı" o kadar çirkin, o kadar âhenksiz bir kelime ki onu kullanmak istememiş ve "mümkün müdür" demeye de dili varmadığından, çaresiz kulağa biraz daha hoş gelen "olası"yı kullanmıştır. Bu arada bizim gibi "Osmanlıcacılar"ın zaten akılları ermez diye düşünmüş ve kurt kurdu yemeyeceğine göre kendisini eleştiriden masun addetmiştir!!!

"İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı da Göknel'in *'ihtisalen* zimmet' ve 'Mal Beyanı yasasına aykırı davranmak' suçlamalarıyla yargılandığı dâvâda 5 yıl hapisle cezalandırılmasını istedi." *İhtisalen* diye bir kelime yoktur; Ceza Kanunundaki tâbir *ihtilas*'tır ve zimmet suçunun hile ile işlenmiş olan ve daha ağır bir cezayı gerektiren şeklini ifade eder. Bu yanlış Göknel skandalının civcivli günlerinde çeşitli televizyonlarda da defalarca yapıldı.

Bilmecemizin cevabı "isim"dir; eğer Eisenhower ile Hitler'in pantalonlarını diken bir terzi değilseniz, başka türlüsünü zaten düşünmüş olamazsınız!

GÖRMEMEZLİK, DUYMAMAZLIK

Öteden beri, konuşurken olsun, yazarken olsun, "görmemezlikten geldi", "işitmemezlikten geldim", "yememezlik etmedi", "sakın söylememezlik etmesin", vs. derdik. Ama bir süredir yeni bir moda çıktı ve Amerikayı yeniden keşfetmeye meraklı olanlar, sanki bu tâbirler yanlışmış gibi, onları sözde düzeltip doğrularını(!) kullanmaya başladılar. Artık, "trafik polisi park yasağı olan yerde durmamı görmezlikten geldi", "hatip meydandan yükselen itirazları duymazlıktan geldi", "bak yemeğini önüne koydum, sakın yemezlik etme" deniliyor. Oysa, fiiller de, isim fiiller de "me" veya "ma" ekiyle olumsuz hale getirilir: yemedim, uyuşmamak, konuşmama, içmeme, vs. O halde konuşurken de, yazarken de, "falancayı yolda gördüm, beni GÖRMEMEZLİKTEN geldi", "bana söylediği kötü sözleri DUYMAMAZLIKTAN geldim", "sokağa çıkarken, oğluna okula GİTMEMEZLİK etmemesini tembih etti", dememiz gerekir. "Görmez", "duymaz", "yemez" kelimelerinin zaten

olumsuz kipler oluşu bizi aldatmamalıdır. Bunlar fiilin muzari tekil üçüncü kişiye özgü şekillerinden ibarettir. Eğer "görmezlikten geldi" yeterli ise, birinci ve ikinci kişiler için "görmemlikten geldim" ve "görmezsinlikten geldin" dememiz gerekmez miydi?.. Oysa, "görmemezlik" ve "duymamazlık" kelimelerindeki "lik" ve "lık" eklerinden önce gelen "z" harfinin şahıs ve zamanla bir ilişkisi yoktur. Belki "duymamaklık" ve "görmemeklik" kakofonik olacağı için, mastar "k"sinin yerine daha âhenkli olması için konmuş bir harftir. Şu anda somut bir örnek gösterebilecek durumda değilim, ama hatırladığım kadarıyla, bütün iyi yazarlarımız da hep "görmemezlikten geldi", "işitmemezlikten geldi", vs. demişlerdir. Zeki Müren de ünlü şarkısında, "Bir gün karşılaşırsak, buluştuğumuz yerde / Eller gibi davranıp GÖRMEMEZLİKTEN gelme" demiyor mu?

Dikkatli okuyucularım önceki bir bölümün köşeli parantezinde aynen [İşte size bir sorun daha: yemezlik mi yememezlik mi? Püristlere göre yemezlik, ama bence kulağa daha hoş geleni ve alışılmışı yememezliktir] diye yazdığımı hatırlayacaklar ve şimdi "bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu?" diyeceklerdir. Evet, o zaman bu yaygın yanlış kullanımın etkisi altında kalarak, kendim tasvip etmemekle beraber, Amerikayı yeniden keşfe kalkanların haklı olabileceklerini düşünmüştüm, ama bugün fikrimi değiştirdim ve "görmezlik" şeklinin kesinlikle yanlış olup savunulacak bir yanı bulunmadığına kanâat getirdim.

Yine son zamanlarda, kırk yıldan beri alışık olduğumuz ve hiçbir komplekse kapılmadan kullandığımız "gözaltı", "gözaltına almak" tâbirleri aforoz edilmiş ve yerine "gözlem altına almak" gibi bir ucube getirilmiştir. "Gözlem", eskiden kullanılan "rasat", "tarassut", "müşahede" kelimelerinin arı Türkçe karşılığıdır ve "gözlemevi" (rasathane), "bana Güneydoğu ile ilgili gözlemlerini nakletti" vs. gibi kelime ve cümlelerde kullanılır. Bunun polis veya savcılık tarafından, eski tâbiriyle "nezaret" altına alınmakla ne alâkası olabilir? Bir sanık suçu işlediği sırada mümeyyiz olup olmadığı, yani aklî dengesi bakımından kötüyü iyiden ayırt etme yeteneğinin bulunup bulunmadığı saptanmak üzere gözlem altına (yani eski tâbiriyle müşahede altına) alınabilir ama bu polis nezarethanesinde değil, ancak adlî tıp müşahedehanesinde veya bir akıl hastanesinde olabilir. Polis tarafından "gözaltına" alınmaktan maksat ise, suç işlediğinden şüphe edilen şahsı –bu safhada bu kişiye hukuken "sanık" bile denemez– sorguya çekmek, kaçmasına engel olmak ve hazırlık tahkikatının hitamında yetkili adlî mercilerin önüne çıkarmaktır. Bütün bu muameleler için de biçilmiş kaftan bir tâbir "gö-

zaltına almak"tır. Bu konuda modern edebiyatımızdan ve seçkin yazarlarımızın birinden somut bir örnek de gösterebiliriz: Çetin Altan'ın "Büyük *Gözaltı*" adlı romanı. Bu romanın adının bundan sonraki baskılarında "Büyük Gözlemaltı" olarak değiştirilebileceğini düşünebiliyor musunuz?

Evet, bir hukukçu olarak sadece beni değil, pek çok insanı rahatsız eden bu bid'atı burada teşhir ederken onu kıymetli polislerimizin, savcılarımızın, hakimlerimizin ve Adalet Bakanlığı yetkililerinin dikkatine sunuyoruz. Bundan sonra kendilerini "gözlem altına" alacağız, ama yanlışlarını düzeltmezler ve insanları "gözlem altına" almaya devam ederlerse, eski bir savcı olarak kendilerini dil suçundan "gözaltına" alabiliriz! Fransa'da bir "dil polisi" bulunduğunu biliyor muydunuz?

Bu bölümün konularına veciz ve esprili mektubuyla dikkatimi çeken avukat ve askerlik arkadaşım sayın Şadi Çiloğlu'na (yoksa Çiloğlu'ya mı?) çok teşekkür ederim.

İBSEN

Bilmiyorum içinizde *Encyclopaedia Britannica*'nın Türkçe çevirisi olan *AnaBritannica*'sı olup da hiç Norveçli ünlü oyun yazarı İbsen veya Amerikalı yazar İrving (Washington) maddesine bakmak ihtiyacını hisseden oldu mu? Benim geçenlerde oldu fakat İbsen maddesini bir türlü bulamadım. Olacak şey değil ama, acaba ansiklopedinin aslında da mı unutulmuş diye İngilizcesine baktım ve tabiî yazarın iki tam sayfalık biyografisini buldum. Fakat kafam takıldı: nasıl olur da *AnaBritannica* gibi ciddi bir ansiklopedi İbsen gibi dünyaca tanınmış bir şair ve oyun yazarını almamış olurdu? Birdenbire jöton düştü ve bu defa İrving'i aradım ve onu da bulamayınca mesele anlaşıldı: Batı dillerinin hiçbirinde büyük "İ"nin üzerine nokta konmaz ya, bizim *AnaBritannica* da haklı olarak Latin alfabesini kullanan bütün dillerdeki özel isimleri orijinal yazılışlarına uygun olarak almayı ilke edindiğinden, "İ" ile başlayan bütün yabancı özel adları ansiklopediye "İ" yerine "I" harfi altında almış! O günlerde bir başka vesileyle ziyaretime gelen ve *AnaBritannica*'nın editörler kurulunda yer alan dostum Dr. Andrew Mango'ya sorduğumda o da bana durumu bu şekilde izah etti ve bu uygulamada fazla bir terslik görmediğini söyledi. Fakat ben hayretler içinde kaldım. Çünkü bana göre bu olacak şey değildi. "I" Norveççede (ve bildiğim kadarıyla Türkçeden başka hiçbir dilde) ayrı bir harf değil ki onu aynen al-

mak söz konusu olsun. Ama Türkçede "I" ("ı") ayrı bir harftir. Batı dillerinde "i" büyük harfle yazıldığı zaman "I" olur çünkü nokta koymaya lüzum görülmez. Daha doğrusu, harfin Fenike, Grek ve Etrüsk alfabelerinden gelen şekli aslında minüskül olarak da "ı" idi ve ancak XI. yüzyıldan sonra elyazısıyla yazılırken bitiştiği bazı ünsüz harflerden daha kolay ayırt edilebilmesi için üzerine nokta konmaya başlandı. (Nitekim, Almancada da büyük "i"nin üzerine nokta konmaz ama büyük "o" ve "u"nun üzerine konur – hem de "ö" ve "ü" aynen Türkçedeki sesleri vermekle beraber Türkçedeki gibi ayrı birer harf sayılmadıkları halde.)

Özel isimleri, hattâ bizde olmayan pek çok harfleri (q, x, w gibi) ve işaretleriyle –Çekçe, Lehçe, Norveççe ve İsveççe gibi dillerde pek çok değişik düzeltme işaretleri vardır– asıllarına uygun biçimde yazmayı, tabiî teknik imkânlar elveriyorsa, anlarım da, bu dillere özgü basit bir tipografi özelliğini kopya etmeyi kesinlikle doğru bulmam ve üstelik çok da sakıncalı sayarım. Hiçbir yabancı dil bilmeyen ve dolayısıyla "i" harfinin Türkçe dışında hiçbir dilde majüskül halinde nokta almadığını da bilmeyen bir insanın benim gibi ansiklopedide İbsen veya İbarruri (meşhur La Pasionaria) maddesini aradığını ve bulamadığını tasavvur edin! Benimki bile geç düştüğüne göre, onun jötonu hiç düşmeyecek ve bu işe bir türlü akıl erdiremeyerek "ulan İbsen'i nasıl almazlar!" diye küfredip duracaktır. Ya da meselâ içinde ne var ne yok diye ansiklopediyi şöyle bir karıştırırken "I" harfi altında "Ibsen" maddesine rastlayan biri, bu adla pek bir tanışıklığı olmadığı halde, merak edip bu maddeyi okur ve İbsen'in kim olduğunu öğrenirse, adını *Ibsen* diye ezberleyecek ve günün birinde bir tiyatroda eserlerinden birini seyrederse, ertesi günü soranlara Ibsen'i çok beğendiğini (ya da hiç beğenmediğini) anlatacaktır!

Denebilir ki, efendim İrving adı için aynı itiraz ileri sürülemez, çünkü o İrving değil Örvin diye okunur. Ama o apayrı bir sorundur. Elbette her dilin kendine özgü telâffuz kuralları (veya kuralsızlıkları!) vardır. Onları öğrenmek isteyen öğrenir veya yabancı adın okunuşunu ezberler (parantez içinde bunu belirtmekte de fayda vardır). Ama bu "I" ve "İ" meselesinde bir iltibas (yabancı "I"yı bizim "I" harfimizle karıştırma) ve neticede bir aldanma söz konusudur. Ben diyorum ki, bizde (ı) ayrı bir harf olduğu için, büyük (i)'leri daima noktalı olarak (İ) diye yazalım ve "I"yı sadece Türkçe veya Türkçeleşmiş ad ve kelimelerde (Ilgaz, Irk, Irak, vs.) kullanalım.

Kaldı ki, bugüne kadar Türkiye'de yayınlanmış telif veya tercüme düzinelerle ansiklopedi içinde, Ana Yayıncılığın Compton's ve AnaB-

ritannica'sına gelinceye kadar hiçbirinde böyle bir uygulamaya gidilmemiştir. Hepsi de (Temel Britannica dahil) İbsen'i İbsen diye almışlardır. Türkçe gazete, dergi ve kitaplarda da Ibsen, Irving veya Ischia yazılışlarına rastladığımı hatırlamıyorum.

Bakın bu yabancı "I"ların anlamını bilmemek daha ne gibi yanlışlıklara yol açıyor. Meselâ, AHİMSA diye sanskritçe bir kelime vardır; Ghandi'nin ne kadar meşru ve müstahsen olursa olsun, hiçbir bahaneyle şiddete başvurmama felsefesini ifade eder. Bazı, hattâ sanıyorum çoğu, yabancı ansiklopediler madde başlarındaki isim veya kelimelerin tamamını büyük harflerle yazdıklarından, bu kelimeyi de tabiî AHIMSA diye yazıyorlar ve bizim ansiklopediler de bunu yanlış olarak o şekilde alıyorlar. Sonra şu meşhur TIR kamyonları var ya... Niçin TIR? Aslında TİR olması gerekir, çünkü Fransızca "Transport İnternational Routier" (uluslararası karayolları nakliyatı) kelimelerinin baş harflerinden oluşan bir kısaltmadır ve kullanıldığı her dilde TİR diye okunur. Bizde ise TIR olmuştur. Artık bunu değiştirmeye ne imkân ne de gerek vardır. Haydi az kullanılan bir kelime olan *ahimsa* da *ahımsa* olarak kalsın (hem büyük uyum kuralına da daha uygun), ama ne olur İbsen'i çocuklarımıza ve torunlarımıza Ibsen diye belletmeyelim!

TÜRKÇEYİ DOĞRU KONUŞMAK VE YAZMAK

Ben bir dil uzmanı ve hattâ profesyonel bir edebiyatçı değilim. O halde nasıl oluyor da uzmanlık sâhamın dışında kalan teknik bir dalda yazı yazmaya kalkışıyorum?

Anlatayım. Ben aslında hukukçuyum, fakat çocukluğumdan beri asıl merakım dil, yazı ve edebiyat olmuştur.

Bu merakım dolayısıyla Türk dili üzerinde pek çok kitaplar okudum, Arap harflerini öğrendim, eski edebiyatımızı (Divan, Tanzimat, Servet-i Fünun) derinlemesine inceledim ve bir yıl da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine devam ettim. (Hikmet Ertaylan, Reşit Rahmetî Arat, Ali Nihat Tarlan, Ahmet Caferoğlu hocalarımızdı).

Böylece, dil ve edebiyat konularında, bir uzman kadar olmasa da, küçümsenemeyecek bir bilgi ve birikim edindim. Bir de İngilizce ve Fransızcayı hemen hemen ana dilim kadar bildiğim gibi, bunların dışında da Latince dahil, birkaç Batı dilini okuduğumu anlayacak kadar bilirim.

Genel lenguistik, fonetik ve gramer de ilgi ve merak alanımın içine

girdiği için, o konularda da Türkçe ve yabancı dillerde epey yazılar okudum. Yazarlığıma gelince, makale ve denemelerim dışında basılmış telif eserim yok gibidir.

Ama buna karşılık, briç kitaplarıyla birlikte toplam 50-60 kadar basılmış çevirim vardır. Bu itibarla kendimi gerçek bir dil uzmanı saymasam bile, Türkçe konusunda yazı yazmaya hakkım olduğuna inanıyorum.

Kaldı ki Fransızların şöyle bir deyimi vardır: "Körler ülkesinde tek gözlüler kraldır."

Dil konusunda benden çok daha bilgili ve ehil olanlar elbette vardır (yani ülkemiz tümüyle kör değildir) ama bu görevi onlar yüklenmediklerine, hiç değilse günlük gazetelerde Türkçeyi doğru konuşmayı ve yazmayı öğretici ve teşvik edici mahiyette yazılar yazarak halkımızı bilgilendirmek ve aydınlatmak zahmetini ihtiyar etmek istemediklerine göre –oysa, bilindiği gibi, ciddi ve yüksek tirajlı birçok İngiliz, Fransız, Alman, Amerikan gazeteleri şu veya bu ad altında birer dil köşesine yer verirler (meselâ, *New York Times*'da William Safire'in "Language" başlıklı bir sütunu vardır)–, ben kendi kendime bu misyonu verdim.

Ona lâyık olup olmadığıma siz değerli okuyucularım karar vereceksiniz. Bu sütun herkese açık olacaktır. Gelecek her türlü eleştirileri saygıyla karşılayacağım gibi, dille ilgili olarak soracağınız bütün sorulara da elimden geldiği kadar cevap vermeye çalışacağım.

Tek gözlü krallığımın asâsını (sakın bazı spikerler veya seslendiriciler gibi âsâ demeyin, o Farsça "gibi" demektir, "devâsâ") elime alırken, üzerinde durmak istediğim ikinci bir nokta da bugün bir polemik ve bir ideoloji konusu olmaya yüz tutmuş olan "öztürkçe"-"Osmanlıca" çatışmasıdır.

Sevdiğim ve saydığım çok yakın bir dostum *Milliyet*'te çıkan yazılarımın hepsini okumuş, bir toplantıda nazikâne bir şekilde sitem ederek, "Şiarcığım yapma, seni gerici zannedecekler, Atatürk düşmanı sayacaklar" dedi. Ve şunları ekledi:

"Atatürk'ün dil devrimini inkâr etmeye kadar gidiyorsun, okullarda Osmanlıca dersleri verilmesini istiyorsun, yazılarında fazla Arapça-Farsça kökenli kelimeler kullanıyorsun."

Güldüm, çünkü ben bu sitem ve târizlere otuz seneden beri hedef olmaktayım.

En hararetli devrimciliğim zamanında da dil konusunda "yoldaşlarım" gibi düşünmez ve onlarla "dil bir alt yapı mıdır, üst yapı mıdır" diye saçma sapan tartışmalara girerdim.

Bence dil konusunda "reformcu" veya "radikal" bir görüş sahibi olmak devrimcilik ve ilericiliğin bir gereği olmadığı gibi, "tutucu" veya "ılımlı" olmak da siyasî irticaın bir göstergesi değildir.

Ben aşırı öz veya arı Türkçeciliğin, yabancı KÖKENLİ kelime düşmanlığının dilimizi fakirleştireceğini, birçok nüansları ifade edebilme imkânını kaldıracağını düşünüyor ve bu itibarla da dilimize yerleşmiş, halkımızca benimsenmiş ve yüzyıllarca kullanılmış Farsça ve Arapça (ve daha başka) kökenli kelimeleri kullanmakta hiçbir sakınca görmüyorum.

KİTAP VE GAZETELERDEKİ YANLIŞLAR

Yabancı gazetelerin dil köşelerinde, genellikle, yanlışlığı ilk bakışta anlaşılmayan kelime, ibare veya cümle yapıları ya da ifade zaafları üzerinde durulur ve bunların niçin ve ne bakımdan yanlış oldukları belirtilmeye çalışılır. Bizde ise o kadar bâriz ve fâhiş hatâlar yapılmaktadır ki, bunları düzeltirken yazar fazla çaba harcamak zorunda kalmaz, olsa olsa duygusal bir şok geçirir veya dudaklarında acı bir tebessüm belirir, ya da içinde gerçek bir öfke seli kabarır. İşte son günlerde okuduğumuz kitap ve gazetelerde gözümüze çarpan bu tür yanlışlardan birkaç örnek:

1. Yakın tarihimizle ilgili bir kitaptan aldığımız şu cümleye bakalım: "Onlar *mütemeddin* (dindar) adamlardır." Yazar mütemeddin kelimesinin okuyucularının çoğu tarafından anlaşılmayacağına hükmederek parantez içinde bu kelimenin sözde günümüz Türkçesindeki karşılığını vermiş. Oysa, *mütemeddin* dindar demek değildir. Medenî veya uygar demektir. Demek ki, yazarın kendisi de bu kelimenin mânasını bilmiyormuş (herhalde "mütedeyyin" ile karıştırmış olacak). O halde niçin önce bir sözlüğe bakıp bunu araştırmamış da, okuyucuyu sadece bilmediği bir kelimeyle karşı karşıya bırakmakla kalmamış, ayrıca yanlış bilgi vererek yanıltmıştır?

2. Buna benzer bir başka gafla da yüksek tirajlı bir günlük gazetemizin şu cümlesinde karşılaştık: "GATA'da komutanlık bekleyen Tuğamiral İnal Ülgenalp ve Tuğgeneral Levent Karaca bu makâma generalliğe *nasbı* (*terfisi*) daha sonra olan Tümgeneral Alpaslan'ın getirilmesi üzerine istifa etmeyi kararlaştırmışlardır." Hangi birini düzeltelim? Makâma kelimesinden sonra virgül konmayarak anlam karışıklığı yaratılmış olduğunu mu, *nasb* kelimesinin terfi değil, tayin veya atama anlamına geldiğini mi, yoksa *terfisi* değil, *terfii* demek gerektiğini mi (aynı

şekilde son harfi ayın olan cami, sanayi kelimelerinin ek almaları halinde camisi, sanayisi değil, camii, sanayii dendiği gibi) belirtelim???

3. Yine bir günlük gazeteden bir cümle: "ABD'nin Batı Virginia eyaletinde 38 yaşındaki Forrest Fuller adlı bir adam öldürdüğü *aşığı* Jodie Lynn Myers ile evlenmek için resmî başvuruda bulundu." Bir erkeğin kadın bir *âşığı* olduğu nerede görülmüştür? ("Jodie" kadın adı olduğuna göre Fuller'in pasif bir eşcinsel olduğu da düşünülemez!) O halde, ya *sevgilisi* ya da, biraz eskimiş olmakla beraber, *mâşûkası* demek icap ederdi. Ayrıca, âşık ve resmî kelimelerinin bu şekilde uzatma işaretiyle yazılması gerekirdi. Yoksa okuyucu, adamın aşık kemiğini öldürdüğü ve resminin de evlenmek için bir yerlere başvurduğu zehabına kapılabilir!!!

Ben eskiden az kullanılan fakat güzel ve âhenkli bir kelime olan "özlem"i de kullanırım, ama "hasret"i ve hattâ yerine göre "tahassür"ü de kullanmaktan çekinmem. Mustafa Kemal'in dil devrimine de kesinlikle karşı değilim. Fakat onun nutkunu o muhkem ve âhenkli nesriyle aslından okumayı merhum Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun "öztürkçe" çevirisinden okumaya tercih ederim. Çünkü her eser düşünüldüğü ve yazıldığı dilde güzeldir. Atatürk hiçbir zaman "öztürkçe" düşünmemiş, hep "osmanlıca" düşünmüştür. Zaten kendisi de bilindiği gibi, Güneş dil teorisinin ifratlarından çok çabuk vazgeçmiş ve dile zoraki müdahalelerde bulunmanın doğru olmadığını anlamıştır. Bugün ne kamutay kalmıştır, ne uray, ne uran, ne saylav, ne de Nurullah Ataç'ın önerdiği "yır" (şiir) ve "sanduvaç" (bülbül) gibi âhenksiz ucubeler. Milletin zevk-i selimi ve akl-ı selimi bunları dilimizden söküp atmıştır.

Dil her şeyden önce bir âhenktir ("Üstâd elinde serteser ahenk olur lisan / Mızrâba ses verir kelimâtıyle tel gibi"). Yeni kavramlar için yeni kelimeler üretmeye ve bunları eski Türkçe metinlerde aramaya evet; ama *cevap, meselâ, zevk, haz, akıl, şair, edebiyat, seher, kelime, hastane,* vs. gibi halkın asırlardan beri kullandığı yüzlerce kelimeyi sırf Arapça ve Farsça kökenli diye tukaka ilân edip dilimizden kovmaya ve yerlerine ne idüğü belirsiz uydurma kelimeler ikame etmeye hayır! (Hiç ozan şairin yerini tutar mı? Ozan halk şairidir: Âşık Veysel ozandır, ama Yahya Kemal şairdir; Racine veya Shakespeare'e "troubadour" veya "minstrel" dendiğini düşünebiliyor musunuz?) Ben Türk-İslam sentezcisi, yeni Osmanlı, ikinci Cumhuriyetçi, liberal, demokrasi ve insan hakları havarisi falan da değilim. Radikal Cumhuriyetçi, Kemalist, demokrat solcu, laik, jakoben ve hattâ biraz da bonapartistim

(Bonaparte Napoléon olmayıp da Bonaparte olarak kalsaydı ve yedi düvele kafa tutmasaydı, o korkunç zekâsı, hâfızası, enerjisi, insanları ve şeyleri örgütleme dehasıyla dünyanın belki en büyük yöneticisi olarak tarihe geçerdi). Dil konusunda benim bütün arzum ve özlemim, dünyanın en güzel, en âhenkli ve en mantıklı dillerinden biri olan Türkçemizin, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmî dilinin, Kaşgarlı Mahmut'ların, Ali Şir Nevaî'lerin, Fuzulî'lerin, Bâkî'lerin, Şeyh Galip'lerin bize yadigârı olan "ses bayrağımız"ın, kuşakların birbirlerini anlamalarına izin verecek ve gençlerimizi yazılı kültürümüzün göz kamaştırıcı mirâsından mahrum bırakmayacak şekilde, zengin ve ortak kelime hazinesiyle, doğru konuşulması ve doğru yazılması ve böylece bağımsızlığımızın, özgürlüğümüzün, şan ve şerefimizin en büyük teminatı ve muhteşem bir simgesi olarak ilelebed pâyidar olmasıdır.

ŞOK OLMAK

Dilimizin, uzun yıllardan beri süregelen bir ihmal, özensizlik, bilgisizlik ve vurdumduymazlık sonucunda bugün nasıl yozlaştığını, nasıl bir keşmekeş içine düştüğünü gözler önüne sermek için, Türkçeyi konuşurken ve yazarken yapılan en yaygın ifade, imlâ ve telâffuz yanlışlarını birkaç başlık altında toplayarak bazı çarpıcı örneklerle belirtmeye çalışacağım. Okuyucularımdan ricam, bana hak veriyor ve bu köşeden bir şeyler öğreniyorlarsa, lütfen bu bilgilerini kendilerine saklamayıp arkadaşlarına naklederek en geniş ölçüde yaymaya çalışmalarıdır. Böylece, belki onların uyardığı kimseler de bu bilgileri başkalarına aktarırlar ve denize atılan bir taşın meydana getirdiği halkalar misali, cılız sesimizin zaman içinde kamuoyunda, medyada, politika çevrelerinde, okullarda vs. makes bulmasına katkıda bulunmuş olurlar.

Çoğu zaman amerikanizmden veya fransız hayranlığından kaynaklanan, dilimizi katletmeye yönelik tüyler ürpertici, çiğ, çirkin, kaba ve korkunç yanlışlar: bunların en çarpıcı örneği, birçok gazetelerin manşetlerinde ve televizyon haberlerinde, dizilerinde vs. rastladığımız "ŞOK OLDUM" tâbiridir!!! Defalarca dikkati çektik, eleştirdik, kınadık, ama nafile. Veciz ifade gücü var diye illâkin şok kelimesini kullanmak istiyorsanız, hiç olmazsa "şok geçirdim, şoka uğradım" veya "şoke oldum" diyebilirsiniz! Çünkü "şok" (darbe) isimdir ve HİÇBİR DİLDE "şok oldum" denmez. Ve Türkçe gibi soylu bir dil başka dilden kelimelerle tüyleri diken diken eden çirkin argolar üretmez.

"Şok olmak" tâbiriyle ilgili olarak bazı okurlarımdan tepkiler almıştım. Bu okuyucularımız bunun o kadar da yanlış sayılamayacağını, "olmak" yardımcı fiilinin şok adından fiil yaptığını ileri sürüyorlar. Hiç olur mu? "Kaymakam oldum" ne demektir? Ben kaymakam haline geldim demektir, değil mi? "Şok oldum" diyince de bunun mantıkî ve gramatik anlamı ben şok, yani darbe oldum demektir. Oysa siz şok olmadınız, bir şoka, bir darbeye maruz kaldınız! Sonra aslında bizzat şok kelimesini kullanmamıza da hiç gerek yoktur. Onun yerini tutacak ne güzel kelime ve tâbirlerimiz vardır; sarsıldım, beynimden vurulmuşa döndüm, feleğimi şaşırdım, vs.

ONAYLAMAK

Sık sık radyo ve TV'lerden dinliyor, gazetelerde okuyoruz: "Cumhurbaşkanı falanca kanunu ONAYLADI" ya da "Cumhurbaşkanı filanca kanunu VETO ETTİ". Oysa, Cumhurbaşkanının Anayasamıza göre böyle bir yetkisi yoktur. Onaylamak tasdik etmek (*ratifier*) demektir ve yapılan veya yapılması vaad edilen bir işin, bir kanunun, bir kararın üstün bir irade tarafından uygun bulunarak ona hüküm ve işlerlik kazandırılmasını ifade eder. Bu üstün iradeyi ister bir kişi, ister bir heyet veya meclis temsil etsin, onaylama yetkisini haiz bulunması için *onaylamama* veya *veto etme* yetkisine de sahip olması gerekir. Oysa, Cumhurbaşkanının Parlamentodan çıkan kanunları *onaylamama* yetkisi yoktur. Anayasanın Cumhurbaşkanına bu konuda verdiği tek yetki ve görev Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayınlamak (1924 Anayasası buna "ilân etmek" diyordu), uygun bulmadığı bir kanunu ise yine aynı süre içinde bu hususdaki gerekçeyle birlikte bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermektir. Ama TBMM iade edilen kanunu herhangi bir değişiklik yapmadan yeniden kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayınlanır. Buna karşılık Cumhurbaşkanı milletlerarası andlaşmaları *onaylar*, çünkü TBMM bir kanunla sadece bu andlaşmaları *uygun bulduğuna karar verir*. (Gerçi onları da onaylamamak geleneklere aykırıdır ve sanıyorum bir örneği de yoktur.) Cumhurbaşkanının kanunları imzalayarak yayınlaması görüldüğü gibi bir formaliteden, Devletin temsilcisi ve başı sıfatıyla kendisine tevcih edilmiş olan onursal bir görevden ibarettir. Bu ne o kanunların hüküm ifade etmesinin, hattâ ne de yürürlüğe girmesinin bir şartıdır. Çünkü bir kanunun hangi tarihte yürürlüğe girece-

ği zaten geleneksel olarak o kanunun sondan önceki maddesinde bizzat kendisi tarafından belirtilir. Resmî gazetede yayınlanması tarihinde yürürlüğe giren kanunlar olduğu gibi, istisnaen daha sonra yürürlüğe girenler de vardır. Bütün bunların aksini düşünmek, yayın organlarında Cumhurbaşkanının bir kanunu *onayladığı* bildirilerek kamuoyunda böyle bir düşüncenin oluşmasına yol açmak millet adına egemenliği kullanan tek organ olan TBMM'nin bu mutlak hâkimiyetine gölge düşürmek olur (Anayasa mahkemesinin bazı şartlar altında kanunları denetlemesi ve iptal edebilmesi millî egemenlikle çelişmeyen ayrı bir konudur).

Cumhurbaşkanının kanunları bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri göndermesine gelince, bunu da bir "veto" olarak nitelemek ve yorumlamak kesinlikle yanlıştır. Veto, üstün veya engelleyici yetkisi olan bir iradenin ürünüdür ve bir kanunun, bir kararın, bir hukukî muamelenin hüküm ifade etmesini engelleyen bir olaydır. Meselâ BM Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinden biri bu Konseyin oyçokluğu ile aldığı bir kararı veto edebilir ve bu takdirde o karar ortadan kalkar, yok sayılır.

Sayın Cumhurbaşkanının kamuoyunu aldatıcı nitelikteki bu "onaylama" ve "veto etme" tâbirlerinin kullanılmaması için ya bizzat ya da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine veya Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliğine talimat vererek onlardan birinin aracılığıyla yayın organlarını uyarmasını bekliyor ve bunu millî egemenlik konusundaki bilinen hassasiyetlerinin bir gereği sayıyoruz. Hattâ TBMM Başkanına da bu alanda bir görev düştüğünü düşünüyoruz.

BAZI YENİ ÖRNEKLER

1. "Süreç" bir süreden beri özellikle gazetelerde "süre" yerine kullanılıyor. Oysa, "süreç" eski dilde "vetire" (İng. *process*, Fr. *processus*), "süre" ise "müddet" demektir! Dersin süresi bir saattir; ülkemizin demokratikleşme süreci henüz tamamlanmamıştır (veya, kimine göre, tamamlanmıştır)!

2. Uzun süre TV'de spor spikerliği yapmış bir zatın ağzından: "kısadan hisse"! Doğrusu tabiî "kıssadan hisse"dir: yani bir masaldan, bir fıkradan kendimize bir hisse, bir pay, bir ders çıkarmak, yoksa kısa bir fıkra anlatmak değil! Lafontaine'ın "Karga ile Tilki" masalından çıkarılacak hisse, tatlı sözlere, aşırı övgülere kanmamaktır.

3. Bir gazetede resimli bir haberin alt yazısından: "Türk sanat müzi-

ğinin DOYUMSUZ sesi Muazzez Abacı ve ..... artık objektiflerden kaçmıyorlar." Değerli sanatçımızı tenzih ederiz ama sayın muhabir kendilerini herhalde ünlü Roma imparatoriçesi Messalina ile karıştırmış olacak (*"lassata sed non satiata"*), hani şu yorgunluktan bitap düşmesine rağmen bir türlü tatmin edilemeyen nemfomanyak (şehvetperest) kadın! Şaka bertaraf, gazetecinin söylemek istediği Muazzez Abacı'nın sesine DOYUM OLMADIĞIDIR, yoksa kendisinin doymadığı değil. O halde şöyle demesi gerekirdi: "Türk sanat müziğinin sesine doyum olmayan sanatçısı..."

4. Bir başka gazeteden: "Colombia Üniversitesi'ne bağlı New York Psikiyatri Enstitüsü'nde depresyonla ilgili yapılan bir araştırmada, ruhsal dengesizlik durumu olan manidepresifin bir gene bağlı olarak ortaya çıktığı bulundu." Bizce bu cümle tam beş yanlışla malûldür ve doğrusu şöyle olmak gerekirdi: "Colombia Üniversitesine bağlı New York psikiyatri enstitüsünde (bkz. "Apostrof Meselesi" başlıklı bölüm, s. 18), depresyonla ilgili olarak yapılan bir araştırmada ruhsal dengesizlik durumu olan depresyon manisinin bir gene bağlı olarak ortaya çıktığı keşfedildi." Çünkü, kaybolan top bulunur, Koch basili bulunur, bir sorunun çözümü bulunur, doktor ateşimizi yüksek bulur, ama "bir şeyin ortaya çıktığı" bulunmaz. "Keşfetmek" kelimesini kullanmak pek gücümüze gidiyor ve buna elimiz varmıyorsa, hiç olmazsa "ortaya çıkarıldı" diyebilirdik. Bunun için de cümlenin son kısmını sadeleştirmek yeterliydi: "... depresyon manisi (sendromunun) bir gene bağlı olduğu ortaya çıkarıldı."

5. Sözlü ve görüntülü medyada, Osmanlıca bilmeden Osmanlıca kelimeler kullanmaya meraklı bazı yazar ve redaktörlerin sık sık yaptıkları bir hatâ da "önemi haiz" yerine "öneme haiz" demektir. Sonra "önem" gibi öztürkçe bir kelimeden sonra niçin Arapça "haiz"? Ya "ehemmiyeti haiz" de ya "önemi olan" veya "önemli".

6. Bir süreden beri gazetelerde "bin 500" ya da "bir milyon 500 bin" gibi garip tâbirlere rastlanmaktadır. Bir sayı ya rakamlarla ifade edilir ya kelimelerle: 1 500 000 veya bir milyon beş yüz bin. Küçük sayılarda genellikle kelimeler, büyük sayılarda ise hangisi daha az yer tutacaksa o tercih edilir. Meselâ bütçemizin astronomik boyutlarını ifade etmek için bir satırı on beş sıfırla dolduracak yerde şu kadar katrilyon diye yazmak elbette daha pratik ve daha doğrudur.

7. "5 gibi geliriz!" Moda olmaya başlayan bu ve benzeri saçmalıklar, "beşe doğru geleceğiz" veya "beş sularında orada oluruz" demek varken, zevksizlik ve ilkellikten başka bir şey değildir.

8. Yeni Osmanlıların icadı olsa gerek, bir de "aciliyet" diye bir kelime dolaşıyor ortalıkta. Böyle bir kelime ne Osmanlıcada vardır ne Arapçada! "Acele", "ivedilik" ve ağdalı Osmanlıcaya meraklıysak "müstâceliyet" ne güne duruyor?

9. Özellikle "Çarkı Felek" programında izliyorum, alfabemizin harflerini alelacaip bir şekilde telâffuz etmek moda oldu. Haydi "k"ye "ke" yerine "ka" demek neyse de, o "h" harfine "he" yerine "haş" demiyorlar mı, çileden çıkıyorum! Niçin "eyç" değil de "haş"? Sonra adam Fransız kültüründen bir şeyler kapmışsa, "h" harfinin Fransızcada hiçbir zaman (ister *muet* ister *aspiré* olsun) okunmadığını bilmiyor mu? "Aş" dese daha az kızacağım ama "haş" diyeni öldürebilirim...

10. Bir de kırk yıldan beri "epey", "hayli" anlamında kullandığımız "oldukça" zarfı (belirteç) son günlerde anlam değiştirdi ve "pek", "çok" yerine kullanılmaya başlandı. Geçenlerde biri, "Eskiden *Milliyet* ve şimdi de *Yeni Yüzyıl* gazetesinde çıkan yazılarınızı oldukça beğeniyorum" demez mi? O günden beri yüzüne bakmıyorum. Meğer, sonradan öğrendim, adam yazılarıma hayranmış!!!

TV'DEN İNCİLER

"Tûti-i mûcizegûyem ne disem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi sâf değil"

Tevfik Fikret'in "Öyle bir nehr-i muazzam gibi cûşetmişsin / Fakat eyvâh çorak yerde akıp gitmişsin" diye övdüğü büyük divan şairimiz Nef'î'nin en güzel gazellerinden birinin yukardaki matla beytinin ilk iki kelimesinin çok ünlü bir Türk Sanat Müziği sanatçısı tarafından geçenlerde kendisiyle yapılan bir canlı TV röportajında "Tûti mucizegûyem" diye söylenmiş olması bizi çok üzdü. Yahya Kemal'in "Büyük Itrî'ye eskiler derler / Bizim öz mûsikimizin pîri" diye başlayan eşsiz şiirinde göklere çıkardığı bu belki en büyük bestekârımızın şaheseri sayılan segâh yürük semaisi taganni edilirken güftenin bu parçası prozodi gereği olarak "tûti mucizegûyem" diye okunmak gerekiyorsa, musikiden anlamadığımız için, buna bir diyeceğimiz olamaz (yine de çok dinlediğimiz bu eserde böyle bir prozodi hatâsı olduğunu sanmıyoruz). Kaldı ki, sanatçı TV'de bu beyti taganni etmedi, inşat etti. O zaman da, hem mânasına hem de aruza uygun olarak yukardaki gibi "Tûti-i mûcizegûyem" şeklinde söylemesi gerekirdi. Çünkü "tûti" Farsça papağan demektir.

Tûti-i mûcizegû" ise mucize söyleyen papağan anlamında bir Farsça sıfat terkibidir. Ve Nef'î'nin gazelinin vezni "feilâtün feilâtün, feilâtün, feilün"dür. Bir klasik Türk musikisi sanatçısının, şan ve şöhretine lâyık olabilmesi için, bütün bunları bilmesi gerekir!

TV'den bir başka inci: "Ehl-i sünnet" yerine "ehlî sünnet"!!! Eh, sünnetin ehlîsini, vahşisini ayıranlara söyleyecek sözümüz yoktur. Ama okuyucularımıza yine de küçük bir açıklama yapalım: ehl (veya ehil) kelimesinin Arapçada çeşitli anlamları vardır: sahip, aile, topluluk, vs. Meselâ "ehl-i dil", "ehl-i hibre", "ehl-i kitap", "ehl-i sünnet" terkipleri sırasıyla gönül adamları, bilgi sahipleri veya bilirkişi, kitaplı dinlere inananlar, İslâmın iki büyük kolundan biri olan sünnet mezheplerinin sâlikleri anlamına gelir. Ama bunlar hep izafet terkipleridir ve ehlî diye nisbet "i" siyle yazılmaz ve "i" uzun okunmaz. Ehlî ise sıfattır ve vahşî olmayan, evcil demektir!

Bugün özellikle TV'de çok yaygın olarak yapılan bir hatâ da Batı dillerinden aldığımız *sex* (seks) kelimesinden sıfat yapılırken bunun "seksî" şeklinde söylenmesidir. Biz buna eskiden seksapelli derdik (ünlü boks şampiyonu Max Baer'in lâkabı "seksapelli" idi) ama şimdilerde İngilizce "sexy" tercih ediliyor; ancak buradaki (y) harfinin bizim nispet "i"siyle hiç alâkası olmadığı gözardı edilerek "seksi" yerine "i" uzatılarak seksî diye telâffuz ediliyor! Tıpkı "defile" yerine "defîle", "seri" (dizi) yerine "serî" (süratli) dendiği gibi.

Bir gazetecinin bir zabıta haberindeki daha "ince" bir yanlışa bakalım: Gaziantepli bir genç bir süreden beri ayrı yaşadığı eşini başka erkeklerle çıktığı gerekçesiyle kurşun yağmuruna tutmuş fakat kadın her nasılsa ölmemiş. Adamla röportaj yapan bir gazeteci bu konudaki haberini şöyle bitirmiş: "Öldüremediğim için pişmanım" diye konuştu. Oysa, insan ancak bir şeyi yaptığına veya yapmadığına pişman olabilir. Pişmanlık birinin bilerek ve isteyerek yaptığı veya yapmadığı bir şeyi yapmış veya yapmamış olmasından dolayı vicdan azâbı duyması, üzülmesi ve kendi kendini suçlamasıdır. Keşki bunu yapsaydım veya yapmasaydım diye hayıflanmasıdır. Onun için yapılmak istendiği halde yapılamayan veya yapılmak istenmediği halde yapılan bir şeyden pişmanlık duyulamaz. Öldürdüğünüz bir adam için "keşki öldürmeseydim" ve fırsatı yakalamışken öldürmediğiniz bir adam için "keşki öldürseydim" diyebilirsiniz. Ama öldürmek istediğiniz halde şu veya bu sebeple –meselâ filmlerdeki gibi pusuda bekleyen polisin bileğinizi

kavrayıp silahı elinizden alması gibi– ÖLDÜREMEDİĞİNİZ bir adam için "öldüremediğime pişmanım" diyemezsiniz. Çünkü onu, dua eden amcasını öldürmekten son anda vazgeçen Hamlet gibi, iradenizle – aslında tabiî trajedinin bağlamı içinde bu Hamlet'in zayıf iradesinin sonucudur– değil, haricî bir engel yüzünden öldürememişsinizdir. Buna da olsa olsa üzülürsünüz ama pişman olamazsınız. Eğer haberdeki kahramanımız silahını çektikten sonra merhamete gelip de kurbanının öldürücü bir nahiyesine nişan almaktan vazgeçmiş fakat sonradan bundan pişman olmuş ise, "keşki öldürseydim" veya "öldürmediğime pişmanım" diyebilir, fakat "ÖLDÜREMEDİĞİME pişmanım" diyemez. Keza, iyi nişan alamadığından kurşunu kadının kalbine veya kafasına isabet ettirip de onu öldürememişse, bu beceriksizliğine üzülebilir ama pişman olamaz.

28 MAYIS 1925 YILINDA...

Tam iki hafta önce *Yeni Yüzyıl* gazetesinde yayınlanan bir yazı dizisinden "gazeteci, yazar, şair ve siyasetçi Bülent Ecevit(in) 28 Mayıs 1925 yılında İstanbul'da doğdu"ğunu öğrendim. Okul arkadaşım olduğu için yılını zaten biliyordum da şimdi doğduğu ay ve günü öğrenmiş oldum. Yalnız bir şey (sonradan) çok garibime gitti. Bilmem sizler de fark ettiniz mi? Belki de etmediniz, çünkü ben de etmemiştim ama dile en az benim kadar meraklı bir dostum uyardı. Ben böyle bir yanlışı kesinlikle yapmam, yapamam, ama şu son zamanlarda bu yazılış (ve söyleyiş) o kadar yaygınlaşmış ki dostumun cinleri tepesine çıkıyormuş. Ve sayın Esad Yavuz bana dedi ki: "Bunun üzerinde durmazsan senin yazılarını bir daha okumam!" Çaresiz şantaja boyun eğiyoruz ve bir kimsenin ya 28 Mayıs 1925 tarihinde, ya 28 Mayıs 1925 günü, ya 28.5.1925'te, ya 1925 yılının Mayıs ayının 25'inci günü veya gününde doğmuş olabileceğini, ama hiçbir zaman 28 Mayıs 1925 yılında doğmuş olamayacağını tekrar tekrar altını çizerek ve haykırarak dosta ve düşmana duyuruyoruz!!! Başka bir yoruma ve açıklamaya da gerek duymuyoruz. Yalnız içimizde bir his bize bu yanlışın yine şu mahut kaygıdan kaynaklandığını söylüyor: "tarih" gibi kahrolasıca Arapça bir kelimeyi kullanmamak kaygısı. Bereket ki yukarda bu kelimeyi kullanmamanın çaresini çeşitli alternatifleriyle akıl edemeyenlere gösterdik. Çünkü kimilerine "tarih" kelimesini (hiç değilse "date" anlamında) Erkan Yolaç bile söyletemez!

Bir "infaz" furyasıdır gidiyor. Manşetlerde, yazılarda, ağızlarda "yargısız infaz"dan geçilmiyor. Bu ne demek? Bir kere bir öztürkçe ve bir Arapça kelimeyi yan yana getirmek biraz inestetik. İkisinin arasında doku uyuşmazlığı var. "Yargısız yerine getirme" veya "hükümsüz infaz" daha yerinde olur. Ama haydi işin o cihetini bir tarafa bırakalım da "infaz" kelimesinin anlamı üzerinde duralım. "İnfaz" hiçbir zaman, bazılarının sandığı gibi, "idam" veya "ölüm cezası"nın yerini tutan bir kelime, bir tâbir, bir hukuk terimi değildir. Arapça kökenli "infaz" ("tenfiz" de denir ama arada bir nüans vardır) düpedüz "yerine getirmek" demektir (nüfuz, nâfiz vs. de aynı kökten gelir). Bir idam cezası bizde mahkûmun asılması suretiyle infaz edildiği gibi, bir hapis cezası, bir para cezası da infaz edilebilir ve Cumhuriyet savcılıklarında bununla görevli "infaz büroları" vardır. Anladığım kadarıyla bu "yargısız infaz" tâbiri modern medya edebiyatımızda iki anlamda kullanılıyor: en çok kontr gerilla, MİT, polis, jandarma, mafya vs. tarafından haklarında mahkemece verilmiş bir idam hükmü olmadan şu veya bu sebeple gayrı meşru bir surette öldürüldükleri iddia edilen kimseler için, bazen de mafya hesaplaşması veya "resen ihkak-ı hak" gibi olaylarda. Ama yargısız olarak infaz edilen nedir? Bir adamın öldürülmesi, burnunun, kulağının veya başka yerinin kesilmesi mi? Ancak bir ceza veya bir karar infaz edilebilir, yani yerine getirilebilir. Kısacası, bu tâbirin dil ve gramer bakımından hiçbir tutar yeri yoktur ve olsa olsa kötü bir argo sayılabilir.

Onun için, bir adam zabıta kuvvetleri tarafından veya kendini onların yerine koyan bir kişi tarafından idam cezasını hak ettiği gerekçesiyle yakalanıp usulü dairesinde mahkeme huzuruna çıkarılacak yerde öldürülüyorsa, buna isterseniz "yargısız idam" veya "hükümsüz idam" diyebilirsiniz ama "yargısız infaz" dememeniz gerekir. Belki bu ibareden maksat belli oluyor, mahkemece verilmemiş olan idam cezasının infazı kastediliyor diyebilirsiniz ama bu yanlış klişe o kadar yayıldı ki zaman zaman infazın doğrudan doğruya idam karşılığında kullanıldığına da tanık oluyoruz. Ve sanıyorum sokaktan geçen rastgele birkaç kişiye "infaz" ne demek diye soracak olsanız çoğu "idam" diye cevap verecektir. Ve güzel Türkçemiz bir darbe daha yiyecektir!

Geçen gün bir mağazadan bir şey satın aldım ve parasını kredi kartımla ödemek istedim. Mağaza sahibi "slipimiz çalışmıyor, nakit veya çek takdim ederseniz memnun olurum" dedi! Halkın ağzında bu tür yanlış ifadelere çok rastlıyoruz ama bu mağazanın sahibi okumuş bir

adamdı. Akademi mezunuydu. Takdim etmenin öztürkçe karşılığı, bilindiği gibi, sunmaktır. Ve bir şeyi ancak küçük büyüğe sunar, büyük küçüğe değil: yaşça küçük olan yaşça büyüğe, mevki ve makamca küçük olan mevki ve makamca büyük olana, erkek kadına (şeriatçı kesim dışında tabii!), vs. Tabiî mağaza sahibi benden ne büyük ne küçüktü. Yalnız yaşça ben ondan çok büyüktüm. Ama mesele orada değil. Yaşça veya mevkice BÜYÜK OLAN BİLE hiçbir zaman küçüğüne "bunu bana sununuz" demez, dememelidir. Derse belki kabalık etmiş olmaz ama bilerek yapıyorsa görgüsüzlük etmiş, bilmeyerek yapıyorsa –takdim kelimesinin zât-ı âliniz falan gibi muhatabına saygı ifade ettiğini sanıyorsa– bir dil yanlışı yapmış olur. Cumhurbaşkanı bile başbakana "lütfen bana istifanızı sunun" veya "kabine listesini onayıma sunun" demez (yoksa diyecek mi???). Ama başbakan Cumhurbaşkanına "size istifamı sunmaya geldim" der ve demelidir! Aynı şekilde, bir kadın da bir erkeğe "bana takdim ettiğiniz buket için çok teşekkür ederim" demez. Ama erkek kadına "size bu buketi takdim etmeme müsaade buyurur musunuz?" der.

DAVETE KATILANLAR

Geçenlerde eski Cumhurbaşkanı sayın Kenan Evren'in torunu Ayça Gürvit'in nikâh töreni münasebetiyle verilen davete bir günlük gazetemize göre bakalım kimler katılmış: "... *Maliye eski Bakanı* Sümer Oral, Ankara eski sıkıyönetim komutanı ve milletvekili Recep Ergun, 12 Eylül'ün Başbakanı ve *Deniz Kuvvetleri eski komutanı* Bülent Ulusu, İstanbul eski Belediye Başkanı Bedrettin Dalan, *İçişleri eski Bakanı* İrfan Özaydınlı, *Genelkurmay eski 2. Başkanı* Necdet Öztorun, *Sanayi eski Bakanı* Cahit Aral, *Devlet eski Bakanı* İmren Aykut" ve daha kimler de kimler. Merak ettim, acaba Türkiye ve Avrupa güzellik eski kraliçesi Günseli Başar da var mıydı?

Evet, son zamanlarda bir kısım basınımızın ve yazarlarımızın önayak olmasıyla, kırk yıldan beri söylenip yazıldığı gibi, "eski Maliye Bakanı", "eski Genelkurmay Başkanı", vs. denilecek yerde "Maliye eski bakanı", "Genelkurmay eski başkanı" vs. denilmektedir. Eminim eğer "Cumhurbaşkanı" böyle bitişik değil de bir zamanlar olduğu gibi "Cumhur Başkanı" şeklinde yazılsaydı ("Devlet Başkanı" dendiği gibi), bu reformcu ve düzelticiler onun eskisine de "Cumhur eski Başkanı" diyeceklerdi.

Tabiî bu görüşte hiçbir mantık ve hiçbir haklı yön bulunmadığı söylenemez. Onu savunanlar şunu demek istiyorlar: "eski" sıfatı hangi ismin önünde ise onu tavsif eder, dolayısıyla "eski Maliye Bakanı" veya "eski Devlet Bakanı" diyecek olursak bakanın değil, maliyenin veya devletin eski olduğunu ifade etmiş oluruz ki amaç elbette bu değildir.

Yalnız unutulan bir nokta var ki o da şudur: "Maliye bakanı" ve "Devlet bakanı" tâbirleri eski dil ve gramerde izafet terkibi, yeni dil ve gramerde ise isim tamlaması diye bilinen söz öbekleridir. Eğer böyle bir terkip kullanacak yerde, "genelkurmayın başkanı", "meclisin başkanı" veya "devletin başkanı" demiş olsaydık, o zaman bu kurumların eski başkanlarından bahsederken elbette "eski genelkurmayın başkanı" vs. demez, "genelkurmayın eski başkanı" vs. derdik. Ama tamlama söz konusu olunca bu bir bütün, bir bakıma tek bir kelime sayılır ve onu nitelendirecek sıfat birinci unsurunun başına gelir. Nitekim, Arapça kelime ve terkiplerin daha sık kullanıldığı benim gençlik günlerimde hep "eski Maliye nazırı" veya "Maliye nazır-ı sabıkı" ya da daha eski bakanlar için "Maliye nazır-ı esbakı" denirdi.

Gerçi bu örneklerde "eski" ve "daha eski" anlamındaki "sabık" ve "esbak" sıfatlarının Farsça gramer kurallarına göre yapılan sıfat terkibinde ismin veya isim tamlamasının SONUNA gelmesi "Maliye eski bakanı" tâbirinin doğruluğunda ısrar edenlerin görüşünü bir anlamda haklı çıkarmakta, çünkü sıfat "maliye" değil, istedikleri gibi "nazır" kelimesinin sonuna gelmektedir. Ama Türkçe gramer kurallarına göre yapılan sıfat tamlamasında sıfat ismin önüne getirildiği için "maliye bakanı" tâbirinin de bir isim tamlaması olarak bir bütün teşkil ettiğini dikkate alarak "eski" sıfatını bu bütünün önüne getirmemiz gerekir.

Nitekim İngilizcede de "Finance Minister" diye bir isim tamlaması yaparsak, "Finance Former Minister" (Maliye eski bakanı) değil, "Former Finance Minister" (eski maliye bakanı) deriz. Eşanlamlı olan "Minister of Finance" (maliyenin bakanı) tâbirini kullanırsak, eski maliye bakanı için yine "former minister of finance" (maliyenin eski bakanı) deriz, ama bu kez sıfat iki dilde de "maliyenin değil", "bakan"ın önüne gelir. Fransızcada sorun yoktur, çünkü "ancien" (eski) sıfatı istisnaen ismin önüne gelir ve maliye bakanının da tek karşılığı "Ministre des Finances" olduğu için eski maliye bakanına her zaman "ancien ministre des Finances" denir.

Davetliler arasında ismine tesadüf edemediğimiz Türkiye ve Avrupa eski güzellik kraliçesine gelince, bunun da doğrusu elbette şimdi yazdığımız gibidir. Yukarda "Maliye eski bakanı"na benzeterek karika-

türize etmiştik. "Eski" tabiî güzelliğe değil kraliçeye takılan bir sıfattır, ama yine de yukarda açıklanan sebeplerden dolayı "güzellik" kelimesinin başına gelir.

Buna karşılık, gazete haberinde geçen "Ankara eski sıkıyönetim komutanı" ve "İstanbul eski belediye başkanı" tâbirleri doğrudur. Ve bunlarda "eski" sıfatının "Ankara" ve "İstanbul" adlarının başına gelmesi yanlış olur. Çünkü o takdirde, hiç değilse gramer bakımından, ESKİ İstanbul'un belediye başkanından ve ESKİ Ankara'nın sıkıyönetim komutanından bahsetmiş oluruz. "İstanbul Belediye Başkanı" bir unvandır ama bir isim tamlaması değildir. Her beldenin bir ayrı başkanı vardır!

Evet, eli kalem tutan herkesin bu sorun üzerinde düşünerek bana hak vereceğini ve bundan böyle "maliye eski bakanı" gibi yanlış ve üstelik alışılanın dışında olduğu için kulağa çok ters gelen tâbirlerin medyada yer almayacağını umuyorum. Yoksa ben de alışacağım bunlara ve ilk girdiğim mobilya mağazasında kendime bir "oda yeni takımı" ısmarlayacağım. Öyle ya, odam eskisi gibi kalacak ve sadece takımım yenilenecek!

ARTILAR, EKSİLER

Son zamanlarda herkeste bir "matematiksel" konuşma merak ve âdeti peyda oldu! Evlerde, sokaklarda, mağazalarda, radyolarda, televizyonlarda, panellerde, bir şeyler sayılıyor veya birtakım gerekçeler, sebepler gösterilmek isteniyorsa, gramer ve sentaks gibi kaygılar bir tarafa bırakılarak bir "artı"dır gidiyor! Başka bir politikacıdan bahseden bir politikacının ağzından: "Adam cahil, artı hırsız, artı yalancı, artı yüzsüz", ya da tuttuğu takımın maçı kaybettiği bir amigonun ağzından: "Hayret bi şey kardeşim! Tek kale oynadık. Ama ne yapalım hakem penaltımızı vermedi + rakibe haksız bir serbest vuruş verdi + yanlışlıkla rakibine tekme ve yumruk attığı için Ahmet'e kırmızı kart gösterdi + yönetimde ikilik var + teknik direktör 40 derece ateşle yattığı için Mehmet'i oynatmadı" gibi hızlı ve çarpıcı(!) anlatımlara sık sık rastlıyoruz. Arka arkaya bir şeyler söyleniyorsa bu "artı" kelimesi mutlaka araya sıkıştırılıyor ve sık sık tekrar ediliyor. Böylece ifademize daha bir etki, daha bir kuvvet kazandırdığımızı sanıyoruz; ya da işin kolayına gitmek istiyoruz. Adam televizyonda gümrük birliğine girmemizin yararlarını veya sakıncalarını mı sayacak, bunları güzel güzel anlatıp araya "ve",

"ayrıca", "kaldı ki", "bir de", "sonra", "şunu da söylemek gerekir ki" vs. gibi uygun bağlaç, zarf veya belirteçler koyacak yerde işin kolayına kaçıp ne yazılı ne sözlü ifadede bu bağlamda yer almaması gereken "artı"larla işi geçiştiriyor. Gerçi yabancı dillerde de "*colloquial*" denilen teklifsiz konuşma dilinde "*plus*" (artı) bu anlamda "ve" veya "ilâveten" karşılığı olarak kullanılır ama bizdeki gibi âdeta sistematik bir şekilde ve ciddi konuşmalarda, teknik veya bilimsel tartışmalarda değil! Bizde de bu tâbirin ara sıra ve yerinde kullanılmasına bir diyeceğim yok, ama bugün bakıyorum yedisinden yetmişine, köylüsünden kentlisine, işçisinden profesörüne kadar herkesin diline düşmüş ve günün modası olmuş. Çocuklarımızın ve gençlerimizin, şıklı "test" usulünün sınavlarımızın belkemiğini oluşturmasından beri zaten kaybettikleri kompozisyon (eski tâbiriyle "tahrir") yeteneğini büsbütün yitirmelerine ve doğru dürüst cümle kurmak için biraz zihinsel çaba sarfetmeyi –en üst seviyedeki bazı yöneticilerimiz gibi– beyhude bir külfet saymalarına katkıda bulunabilecek olan bu alışkanlıktan bir an önce kurtulmamızı dilerim. Konuşmalarımız ve yazılarımız veciz ve çarpıcı olsun ama bunun için katkı malzemeleri ve hesap işaretleri değil, anlamlı ve yerinde kelimeler kullanalım. Büyük bir asker ve Devlet adamı olduğu kadar, büyük bir nesir yazarı ve dil ustası olan Sezar gibi, artısı eksisi olmadan, "veni, vidi, vici" diyebilelim! Anlamsız ve yavan laf salatalarından, "ya bitecek ya bitecek" soğukluklarından bıktık, usandık...

ŞAPKA İŞARETİ

Daha çok Fransız alfabesine özgü olan bu işareti Latin alfabesiyle birlikte yazı dilimize aldık ve ona iki ayrı işlev yükledik. Fransızcadaki gibi bütün sesli harflerle değil de sadece "a", "i" ve "u" harfleriyle kullanılan bu işaretin amaç ve işlevi de Fransızcadakinden oldukça farklıdır. "İ" harfi üzerine getirildiği zaman yalnızca o harfin uzun okunacağını (millî, resmî, kasîde, keşîde) gösterdiği halde, "a" ve "u" harflerinin üzerine geldiği zaman ya o harfin uzun okunacağını (âlet, gâlip, mûsiki, velût, tâbût) ya da "k", "g" ve "l" harflerinden sonra gelen "a" ve "u" harflerinin üstünde yer aldığı takdirde, önceki harflerin "ince" okunacağını (kâtip, bekâr, eşkâl, şükûfe, gâh, gûya, lâyık (ama laik!), lâzım, lâf, felâket, selâm, cülûs, ulûfe) gösterir. Böylece inceltme işareti bu durumlarda hem üstüne geldiği vokali uzatır hem de kendinden önce gelen sessiz harfi inceltir. Uzatma işaretinin ayrı zamanda inceltt-

me işareti olarak kullanılmasına ihtiyaç duyulmuş olmasının sebebi alfabemizin eksikliğidir: dilimizdeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin büyük bir kısmını hâlâ kullandığımıza ve kullanmamız gerektiğine göre, "ka"dan (kaf) farklı olan "ke" (kef) ve "ga"dan (gayın) farklı olan "ge" (gef) harflerini (hattâ buna Osmanlıcada bir bakıma ayrı bir harf sayılan "lâmelif" yani "lâ"yi de ekleyebiliriz) ancak bu şekilde söyletebiliriz (aslında bu görev bir başka işarete, meselâ harfin üzerine çekilecek düz bir çizgiye veya üstüne konulacak bir noktaya verilebilirdi).

Türkçenin fonetik bir dil olduğu, yani yazıldığı gibi okunduğu söylenir. Bu ancak bir dereceye kadar doğrudur. Bir harf veya bir harf öbeğinin sadece tek bir sese tekabül etmesi ve bir sesin de sadece tek bir harf veya harf öbeği tarafından temsil edilmesi bakımından belki Latince ve Almanca, hattâ İtalyanca ve Fransızca Türkçeye göre daha fonetik dillerdir. Ama tabiî İngilizce hiç fonetik olmayan bir dildir, çünkü "a" harfi belki on türlü okunur (*father, and, all, hate*, vs.) ve "a" sesi en azından üç harfle ifade edilir (*ask, up, son*). Türkçe fonetiktir diyoruz ama sahiden yazıldığı gibi mi okunur ve her sesli harf –kısa veya uzun– aynı sese mi karşılıktır? Meselâ, *evet* ve *efendim* kelimelerindeki "e"ler ile *erik* ve *eski* kelimelerindeki "e"ler aynı sesi mi çıkarır? Hayır. İlk ikisindekiler –her ne kadar "nazik de olsa nazenin" olmayan "kenarın dilberi" ekranlarda ağzını yaya yaya neredeyse "eyveyt" diyorsa da – açık veya pes perdeden (Fransızcada "accent grave" ile yazılan) "e"lerdir, diğerleri ise kapalı veya tiz perdeden (Fransızcada "accent aigu" ile yazılan) "e"lerdir. Sonra, "yazıyorum", "alamayacağım" gibi kelimeleri öyle tane tane dört veya altı hece halinde mi söyleriz, yoksa biraz gargaraya getirerek ve ezip büzerek üç heceli bir "yazyorım" ve dört beş heceli bir "alamıyacâm" şeklinde mi telâffuz ederiz? (Bu konuda da gençlerde son zamanlarda çok acaip bir söyleyiş türedi: "Yapacâz" veya "yapıcâz" yerine yumuşak g'ye sözde hakkını vererek "yapacığız" veya "yapıcığız" gibi çok çirkin sesler çıkarıyorlar!)

Duyduğuma göre, medya bilgisayarlarından ^ kalkmış! Gerçekten de, okuduğumuz gazetelerin çoğunda, milli, katip, lazım, hala ("el'an" anlamında), hükümet, felaket, lanet, vs. kelimelerinin bu şekilde şapkasız basıldığını görüyoruz. Yalnız bazı köşe yazarları herhalde, benim gibi, bu aksanın kullanılmasında ısrar ediyor olmalılar ki, onların sütunlarında hâlâ işaretli vokallere rastlıyoruz. Şimdi denebilir ki, Türkçe zaten yüzde yüz fonetik bir dil olmadığına göre, varsın bu çift fonksiyonlu işaretten tümden vazgeçelim ve çocuklar veya Türkçeyi bir yabancı dil olarak yeni öğrenmeye başlayanlar her kelimeyi öğrenirken onun

yazılışını ve söylenişini de birlikte öğrenip ezberlesinler ve sözlüklerde de kelimelerin telâffuzu bir çeşit transkripsiyon alfabesiyle belirtilsin (yabancı dillerin çoğunda olduğu gibi).

Ama bana kalırsa, hiç değilse şimdilik, bu konuda yetkili bir kurul veya şûra tarafından kesin bir karar verilinceye kadar, bu aksanı muhafaza etmekte yarar vardır. Yoksa gençlerimiz, hattâ bazı orta yaşlılarımız, az okumuşlarımız, hattâ bazı çok okumuşlarımız ve aydınlarımız, yürekler acısı ifade, gramer ve vokabüler fukaralıklarının yanı sıra, telâffuz bozukluklarını da daha uzun süre muhafaza edecekler ve Türkçemiz yakında tanınmaz bir hale gelecektir.

Her şeyden önce nisbet "i"leri üzerindeki ^ işaretini muhafaza etmekte zaruret vardır. Yoksa, bugün sık sık rastladığımız gibi, "millî", "askerî", "siyasî", "ilmî" gibi kelimelerin sonlarındaki "i"ler son derece çirkin bir şekilde kısa okunacak ve kimi zaman "milli"nin "ulusal" anlamına mı, yoksa "içine mil sokulmuş" anlamına mı geldiği, "ilmi"nin "bilimsel" anlamında mı kullanıldığı, yoksa "ilim" (ilm) kelimesinin akuzatifi mi olduğu anlaşılamayacaktır.

"YAPABİLEN YAPAR, YAPAMAYAN ÖĞRETİR"

Geçen Pazar günü (9.4.95) TRT'nin 2. kanalında, başrollerini Greta Garbo ile Frederic March'ın oynadıkları *Anna Karenina*'yı seyrettim. Tam film bitmiş, kanalı değiştirmek üzereydim ki, ekranda önce "Dilimiz... Edebiyatımız" yazısı belirdi ve arkasından ismini vermek istemediğim bir sunucu çıkarak "Türkçemiz, güzel Türkçemiz" diye başlayan ileri derecede duygusal ve heyecanlı bir konuşmayı hazırlamış olduğu yazıdan okumaya başladı. Bunu da bana biraz yapay ve önceden pazarlıklı gibi gelen bir söyleşi izledi. TRT'nin böyle bir program hazırladığına önce çok sevindim ama içeriği ile tanışınca itiraf edeyim ki aynı ölçüde hayal kırıklığına (veya eski tâbiriyle sukutu hayale ama sık sık söylenegeldiği gibi sükûtu hayale değil!) uğradım. Programı, en hafif tâbiriyle, çok özensizce hazırlanmış ve tatmin edici olmaktan uzak buldum. Sayın sunucunun videoya kaydettiğim konuşmasından aldığım tek bir cümleyi bu yargıma delil olarak "ibraz etmek" yeter sanırım. Türkçe konuşmanın nefes almak gibi olduğunu, Türkçe konuşurken nefes alır gibi olduğumuzu güzel bir benzetme ile anlattıktan sonra aynen şöyle dedi sunucu: "Ama nefes aldığımızı *eğer* hasta olmadığımız zamanlar hissedebilir miyiz?" *Eğer* kelimesinin bu cümlede yeri olabilir

mi??? Sunucu irticalen konuşmuş olsaydı, bir dil programındaki bu fahiş dil yanlışı belki bir "sürçü lisan" sayılarak hoş görülebilirdi. Ama biz yine de bu hoşgörü yılında bunun bir "sürçü kalem" olmasını umalım ve şimdilik heyet-i umumiyesi itibariyle de pek iç açıcı ve eğitici olmayan programın bundan sonra –her Pazar günü saat 15.00 sularında ekrana geleceği söylendi– doğru ve güzel bir Türkçeyle sunulmasını ve bu naçiz köşemiz gibi binlere değil, milyonlara seslenerek, Türkçe konuşurken hepimizin "nefesi tükenmeden", toplumda makes bulmasını dileyelim.

Belki bu eleştirimiz bazı çevrelerde yadırganacak ve denecektir ki: "Sen de hiçbir şeyi beğenmiyorsun, her şeyin iyisini, doğrusunu kendinin bildiğini sanıyorsun; madem öyle otur da programı kendin yap!" Ama buna cevabım şu olur: çağrılmadım, bir; çağrılsam da belki yapamam, iki; ama yapamasam da bu eleştirmeme engel değildir, üç! Bernard Shaw ne demiş: "He who can, does; he who cannot, teaches" (Yapabilen yapar, yapamayan öğretir.) Toplumda herkese yer vardır: Napolyon gibi zaferden zafere koşmuş dâhi bir kumandan ve devlet adamına da, Clausewitz gibi tek bir meydan muharebesi kazanmamış olduğu halde belki gelmiş geçmiş en büyük strateji ve askerlik sanatı uzmanı olan bir general ve yazara da. Bundan zinhar, kitabını Türkçeye çevirmiş olsam bile, kendimi Clausewitz'e benzettiğim, hiç değilse onun askerlik sanat ve bilimindeki mümtaz yerini Türk dili alanında tutmaya özenmek gibi bir haddini bilmezlik içinde olduğum sonucu çıkarılmaya!

Geçenlerde *Milliyet* gazetesinin ilk sayfasında şöyle bir manşet ilişti gözüme: "BEŞ TRİLYONA DENİZE SIFIR KABATAŞ LİSESİ!" Alt manşet de şöyleydi: "Bakanlık 156 okulu satışa çıkardı." Pek bir şey anlamadım ve iç sayfalara taşan haberi baştan başa okudum. Ama "denize sıfır" ile ilgili hiçbir şey yoktu, sadece satılık okulların adları ve muhammen bedelleri sıralanmıştı. Sonra düşündüm düşündüm ve Arşimet gibi "evreka, evreka" diye bağırmaya başladım! Sizler biliyor idiyseniz belki cehaletime vereceksiniz ama ben gerçekten bugüne kadar böyle bir tâbiri ne görmüş ne de işitmiştim. Anlaşılan Kabataş Lisesi binasının denizle aynı seviyede ve deniz kenarında, yani eski tâbiriyle "leb-i derya" olduğu ifade edilmek isteniyordu. Diğer bir deyişle Kabataş okulunun bulunduğu yerin rakımı *sıfırdı*. Bereket ki İstanbulluyum ve bu seçkin okulumuzun yerini biliyorum da çabuk aklıma geldi. Ama insaf! Belki bir emlakçı jargonu olan bu tâbirin hem de akılları karıştıracak şekilde bir halk gazetesinin manşetinde yer alması hoş görülebilir

mi? "Beş trilyona denize sıfır Kabataş lisesi" ne demek? Şuna "Deniz kenarındaki Kabataş Lisesi beş trilyona satılık" denilemez miydi? Ama o zaman herkes anlardı, doğru Türkçe olurdu ve bize iş düşmezdi!

Şimdi de *Hürriyet* gazetesinden bir "şok"(!) haber. İngiliz İşçi Partisi gölge kabinesinin üyeleri olan şu fahrî müfettişler var ya. Bunlar meğer büyük aşk yaşıyorlarmış ve bir "Silopi kaçamağı" yapmışlar. Bundan sonrasını gazeteden okuyalım: "İngiliz basınına göre, 58 yaşındaki Galli milletvekili Jim Cousins'ın sevgilisini Türkiye'de bırakıp Londra'ya dönmesi, eşinin telefonu üzerine *gerçekleşti*." Bu "gerçekleştirme" kelimesi son zamanlarda ne kadar sık ve ne kadar yerli yersiz kullanılır oldu! Artık bir yerden bir yere gidilmiyor, bir gidiş gerçekleştiriliyor. Meclis toplanmıyor, bir toplantı gerçekleştiriliyor. Fransızca "*réaliser, matérialiser*" ve İngilizce "*realize, actualize*" karşılığı olarak kullanılan bu fiil Türkçeden çok daha soyut olan o dillerin hiçbirinde bu anlamda ve bağlamda kullanılmaz. Bir proje gerçekleştirilir, bir kimsenin arzusu, rüyası gerçekleşir, vs. "Jim Cousins Londra'ya eşinin telefonu üzerine döndü" demek varken "dönüşünü gerçekleştirdi" demenin hiçbir anlamı ve savunulacak tarafı yoktur. Buna eskiden "iğlak" denirdi ve bir ifade kusuru gözüyle bakılırdı. Teknoloji çağında yaşıyor olsak bile, hâlâ da öyledir.

BİR KONUK

Bu hafta okuyucularıma hoş bir sürprizim var: köşeme sevgili ve çok kıymetli arkadaşım Dr. Füsun Akatlı'yı, *Zamansız Yazılar* adlı kitabından aldığım ve altına iftiharla imzamı atabileceğim (veya bu kadar güzelini yazamayacağım için hiçbir zaman atamayacağım) nefis bir yazısıyla konuk ettim:

"İfade-i meramda ciddi güçlükler çeken kişilerin çoğunluğunu oluşturduğu bir toplumda yaşıyoruz. Bunu açıkça kabullenmekten ve dile getirmekten çekinmemek gerek. Günlük gazeteleri okumak, özeliyle resmisiyle televizyon kanallarındaki haberleri, "talk show" denen söyleşi programlarını, sunucuları, ekran konuklarını izlemek yeter Türkçenin dillerde gittikçe yoksullaştığına, kimi zaman açıkça katledildiğine tanık olmak için.

"Ayrı yazılması gereken 'da'lar, 'ki'ler ve soru ekleri birilerini çok sinirlendiriyor olmalı ki, etkili bir sabotajın en yaygın kurbanları onlar oluyor. 'Yalnız' sözcüğünün 'yanlız', 'yanlış'ın 'yalnış' diye yazılması o

kadar yaygın ve salgın ki, neden tesadüfen olsun doğrusu değil de ille yanlışı seçiliyor, diye düşünüyor insan. Acaba yanlışın manyetik bir cazibesi mi var?

"Bugün işportaya kadar düşen yaygın yanlışları, örneğin 'eşofman' yerine 'eşortman', 'tişört' yerine 'tişort', 'şofben' yerine 'şohben', 'şanjıman' yerine 'şanzıman'ları bir yana bırakıp 'üst düzey'de kullanılan entellektüel jargonunda yer alan ve sanat-bilim konularına da uzanan kimi yaygın yanlışları örneklemek istiyorum. Hani şu yılların aşinası malî 'portre' cinsinden olanları!

"Türkçe ile yabancı dilin alaşımı söz konusu olduğunda öğeleri ayırmak güçleşiyor mudur, nedir? Niçin genciyle, yaşlısıyla herkes 'şok oluyor', 'panikliyor' toplumumuzda sık sık? Sonra bir konuya 'sıcak bakmak' neyin çevirisi ola ki? Türkçe olmadığı muhakkak da! Resmî ağızlardan, yazılı ve sözlü basına, entellektüel tartışmalardan politik söyleşilere kadar her yerde moda olan bu 'sıcak bakmak' nereden çıktı?

"Bale hâlâ pek haşır neşir olduğumuz bir kolu değil sanatın. Ama kimi terimlerinin yanlış kullanımı 'acayip' biçimde yerleşmiş ve benimsenmiş. 'Koreografi' yerine 'kareografi' (balerinler ayak parmaklarının ucunda pıt pıt yürürken bazen kareler mi çiziyorlar acaba?) denmesi ve öyle yazılması bunlardan biriyse, daha da yaygın olarak yanlış bilinen ve yanlış kullanılan bir başkası da 'balet'tir. Erkek dansçıya balet diyen bir dil var mı diye epey araştırdım ama bulamadım. Ne İngilizler balet diyorlar erkek dansçıya, ne Fransızlar, ne Ruslar. (Ne de İtalyanlar ve İspanyollar - Ş. Y.) Bu Türkçenin yakıştırması ise, neye dayanılarak yapılmış bir yakıştırma, belli değil.

"Sık rastladığım bir başka vahim yanlış da 'aktrist'! Bu, 'kadın sinema veya tiyatro oyuncusu' demek olan, yani aktörün dişili olan Fransızca '*actrice*' ile 'sanatçı' demek olan 'artist' sözcüklerinin karıştırılmasıyla elde edilen bir hilkat garibesi ve ne idüğü belirli bir cehalet örneğidir. Ama hiç de cahil olmayanların kaleminde, dilinde geziyor. Tıpkı, sondaki 's'nin nereden gelip oraya düştüğünü hiç düşünmeden 'kartoteks' diyen okumuş yazmışların durumunda olduğu gibi...

"Bu arada yepyeni bir meslekten henüz haberiniz olmadıysa duyurmak isterim! Televizyon programlarının sonunda çorbada tuzu bulunanların adlarını sıralayan bir jenerik yayınlanır ya, işte onları dikkatle izleyecek olursanız, birinde değilse öbüründe mutlaka 'karakter jeneratörü' tâbirine rastlayacaksınızdır. Kim üretiyor bu karakterleri canım? Teknoloji, elektrikler kesilince karakterler de kesilmesin diye yeni bir aygıt mı geliştirdi yoksa? Hayır. Herhalde yazılar için harf tiplerini se-

çen veya biçimlendiren birine deniyor 'karakter jeneratörü' diye. Ne afili bir titr ama!

"Yabancı dillerle çarpık ünsiyetten doğan bu garabetlerin bir başka çeşidine de, 'Paris eski büyükelçisi', 'adalet eski bakanı' gibi halis muhlis Türkçe tamlama ve kalıp ifadelerde rastlıyoruz. Türkçede sıfatın isim tamlamasının içinde böyle bir yeri yoktur ve olmamıştır elbet. Ama görevlilerin haber bültenlerini titiz bir dil mantığıyla kaleme alma çabası doğrusu göz yaşartıcıdır! Güzel güzel 'eski Paris büyükelçisi' derlerse, 'eski Paris' diye bir yer varmış, oranın da bir büyükelçisi varmış diye düşünmemizden çekiniyorlar! Ya da, 'eski adalet bakanı' gibi bir duyuşta, bir okuyuşta doğru anlaşılabilecek bir ifade yerine, 'adalet eski bakanı' gibi çetrefil bir ifade kullanırlarsa, 'adalet'in yeni, 'bakan'ın eski olduğu daha iyi vurgulanır diye düşünüyorlar. Bunun gibi, 'emekli coğrafya öğretmeni' yerine 'coğrafya emekli öğretmeni' demelisiniz ki, coğrafyayı emekliye ayırmış olmayın! 'Yoğurtlu patlıcan kızartması' yerine de 'patlıcan yoğurtlu kızartması' demek gerekir! Yoksa, neme lâzım, patlıcanlar önce yoğurda bulanıp sonra kızartılıyor sanan çıkabilir." (Aklın yolu birdir: İki-üç hafta önce aynı konuya ben de değinmiştim; fakat Füsun hanım benden ne kadar daha çarpıcı ve daha spiritüel –bazılarının dediği gibi "espritüel" değil!– bir şekilde ifade-i meram etmiş. Evet "Cümlenin maksûdu bir amma rivayet muhtelif".)

SÖZDE ERMENİ SOYKIRIMI

Bir süredir gündemden kalkmış olan "sözde Ermeni soykırımı" kalıbı son günlerde yeniden yazılı ve sözlü medyada arz-ı endam etmeye başladı. Geçenlerde günlük gazetelerden birinde şöyle bir manşet ilişti gözüme: "Sözde Ermeni soykırımını anma töreni!" Bu çetrefil ibarenin hiç içinden çıkamayacağımıza göre, biz yine yıllardan beri tek harfine dokunulmadan kullanılagelen âdeta resmîleşmiş ve donmuş "sözde Ermeni soykırımı" klişesine dönelim. Semantik olarak bu ne ifade eder? Acaba aslında Ermeni olmayıp sözde Ermeni olanlar, yani "Bizim şeyhin kerâmatı olur menkul kendinden" kabilinden kendini Ermeni sayanlar mı soykırımına uğratılmış? Yoksa özbeöz Ermeni olanlara karşı bir "sözde soykırım" mı yapılmış? Yani gereği gibi uygulanmamış, yarım kalmış, yeteri kadar Ermeni yurttaş öldürülememiş, üstün körü bir soykırım... Ama biliyoruz ki bunların ikisi de değil kastedilen. "Bir Ermeni soykırımından bahsediliyor, ama bunun aslı yok" demek isteni-

yor. Ama o zaman niçin "Ermeni soykırımı iddiası" demiyorlar? Ya da, her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmak istiyorlarsa, niye "asılsız Ermeni soykırımı iddiası" diyemiyorlar? Fakat bu defa da herkes "asılsız" sıfatını nereye koymak gerektiği telaşına kapılacaktır; asılsız Ermeni mi, asılsız soykırımı mı, asılsız iddia mı? Hele yukardaki "anma töreni" tamlamasını da ilâve edecek olursak, "asılsız Ermeni soykırımı iddiasını anma töreni" mi, "Ermeni asılsız soykırımı iddiasını anma töreni" mi, "Ermeni soykırımı asılsız iddiasını anma töreni" mi, "Ermeni soykırımı iddiasını asılsız anma töreni" mi, yoksa "Ermeni soykırımı iddiasını anma asılsız töreni" mi diyeceğiz???

Bu kadar çok seçenek içinden kolay kolay isabetli bir seçim yapamayacağımıza göre, iyisi mi, dünyanın kuşkusuz en büyük soykırımı olan Yahudi soykırımı da dahil olmak üzere, Kabil'in Habil'i öldürmesinden bu yana cereyan etmiş olan irili ufaklı bütün katliâmların kurbanlarını rahmet ve saygıyla, ferden sorumlularını, yani maddî ve manevî bütün faillerini ise sonsuza dek nefretle anmakla beraber, üzerine bir sünger çekelim ve halen işlenmekte olanları durdurmaya ve yarının soykırımsız ve kavgasız kardeşlik, eşitlik, hoşgörü ve sevgi dünyasının temellerini atmaya çalışalım.

Söz diziminde cümle öğelerinin hangi sırayla yer alacağı elbet önemlidir ve Türkçenin de, belki Latince gibi insırafî diller dışındaki her dil gibi, bu sırayı belirleyen kuralları ve kendine özgü bir yapısı vardır. (Türkçenin dünyanın en mantıklı dillerinden biri olduğunu bir kez daha hatırlatalım.) Ancak anlam nüanslarını verebilmek için söz dizimde yapılacak düzenlemeleri ve ayarlamaları, Türkçenin sentaksı ile semantiği arasındaki ilişkileri paranoid bir biçimde yorumlamamak gerekir. Yoksa bunu yapanlar işi yüzlerine gözlerine bulaştırırlar ve güzel anadilimiz çetrefilleştikçe çetrefilleşir.

Şu bazen işportada "ikizlere takke" diye erotik çağrışımlar yapan âvâzelerle satılan kadın giyim eşyası var ya, bunun günümüz Türkçesindeki doğru adı olan "sutyen"in Fransızca "soutenir" (desteklemek) ve "soutien" (destek) kelimelerinden geldiğini acaba kaç kişi bilir? Benim sorduğum, hem de üniversite mezunu, kadın ve erkeklerden hiçbiri bilemedi (yalnız bunların Fransızcayı ya hiç bilmediklerini ya da çok az bildiklerini eklemeliyim). Desteğe pek ihtiyacı olmayan balkon teşkilâtlarının çoğunlukta olduğu günümüzde eskisi kadar çok kullanılmayan bu sevimli iç çamaşırına Fransızcada "soutien-gorge" (göğüsleri destekleyen veya kaldıran) denir ve "sutyen gorj" diye telâffuz edilir.

Bu bileşik kelimenin sadece birinci öğesi Tanzimattan sonra dilimize girmiş ve hep "sutyen" biçiminde söylenmiştir. Ama gelin görün ki bugünlerde, bezlerinden *süt* salgılayan kadın göğsünün yaptığı bu çağrışımdan, ya da fonetiğimizin küçük uyum kuralından etkilendiklerinden olacak, "*sütyen*" diyenler ve yazanlar neredeyse çoğunluktadır. Bu kesinlikle yanlıştır ve galat-ı meşhur falan sayılamaz. Nitekim, ciddi sözlük ve ansiklopedilerimizin hepsi de kelimeyi "sutyen" diye almışlardır. Evet, bundan sonra sütü unutun ve desteği düşünün!

YABANCI ÖZEL İSİMLER

Yabancı özel isimlerin nasıl yazılması ve okunması gerektiği başta ansiklopedi yayıncıları ve yazarları olmak üzere bütün aydınlar için önemli bir sorundur. Genellikle kabul edilen bir ilkeye göre, aynı alfabeyi kullanan dillerde bunlar asıllarına uygun olarak, meselâ Shakespeare, Churchill, Racine, Poincaré, Goethe, Bismarck, Boccaccio, Vincente Minnelli diye yazılır ve mümkün olduğu veya bilindiği kadarıyla o dilde nasıl telâffuz ediliyorsa öyle telâffuz edilir (Şeykspir, Çörçil, Rasin, Puankare, Göte, Bizmark, Bokaçyo, Vinçente Minelli). Değişik alfabeye sahip dillere gelince, bunlarda yabancı ismin orijinal okunuşuna en yakın bir biçimde okunmasını sağlayacak bir imlâ kullanılır: örneğin, ünlü Rus bestecisinin adı İngilizcede Tchaikovsky, Fransızcada Tchaikovski, Türkçede Çaykovski; eski Çin liderinin adı İngilizcede ve Türkçede Mao Tse-Tung, Fransızca Mao Tsé-Toung (hiç değilse son zamanlara kadar öyleydi); bugünkü Mısır Devlet Başkanının adı İngilizcede Husni Mubarak, Fransızcada Hosni Moubarak, Türkçede Hüsnü Mübarek diye yazılır, vs.

Ancak bu konuda uygulanan başlıca iki istisna vardır.

1. Bazı çok ünlü tarihî şahsiyetlerin veya efsane kahramanlarının adları genellikle "millîleştirilir": meselâ Jeanne d'Arc'ı Batıda sadece Fransızlar (daha doğrusu Frankofonlar) öyle yazar ve öyle söylerler; İngilizler Joan of Arc, İtalyanlar Giovanna d'Arco, Türkler ise hiç değilse kimi zaman Jan Dark derler. Fransızlar, Roma İmparatoruna Nero yerine Neron, Michelangelo'ya Michel Ange, Titus Livius'a Tite-Live derler, vs. Aynı şekilde, Türkçede Makedonyalı ünlü fatih III. Aleksandros'a İskender, I. Napoléon'a genellikle Napolyon (ama III. Napoléon çoğu zaman olduğu gibi kalır), Platon'a bazen Eflâtun, Julius Caesar'a umumiyetle Jül Sezar ve Yunanlı efsane kahramanı Akhille-

us'a daha çok Aşil denir.

2. Bir de bazı yaygın hristiyan vaftiz adlarının değişik dillerde değişik biçimleri vardır: meselâ, İngilizce George, Fransızca Georges, Almanca Georg, vs.; İngilizce Henry, Fransızca Henri, Almanca Heinrich, vs.; İngilizce John, Fransızca Jean, Almanca Johann, vs. Yalnız bu konuda çeşitli Batı ansiklopedilerinin uygulamaları biraz farklıdır. Meselâ, Britannica Fransız kralları Henri'leri hep o şekilde alır da, Larousse İngiliz kralları Henry'leri "fransızlaştırarak" Henri diye alır!

Şimdi bu kısa ve özet bilgilerin ışığında medyanın bazı garebetlerine bakalım.

Fransa'nın ünlü Güneş Kralı (*Roi Soleil*) XIV. Louis için XIV. Lewis! Pek güzel olmamakla beraber isterseniz "Lui" diyebilirsiniz ama Lewis, Ludovico, Ludwig demeye hakkınız yoktur! Bunu olsa olsa –o da bazen– İngilizler, İtalyanlar, Almanlar diyebilir.

Milliyet'in 11 Mayıs 1995 tarihli "Açık Penceresi"nden: "Aşırı ciddiyet kişinin özdeki yeteneksizliğini saklamak için maskedir" ("bir maskedir" demek daha doğru olurdu) diye bir vecize ve altında bir imza: Henry Poincare. Eski Fransız Cumhurbaşkanlarından Raymond Poincaré'nin kardeşi olan ünlü matematikçinin adı Henri Poincaré'dir. Haydi (é) harfi matbaa bilgisayarlarında bulunmadığı için *accent aigu*'nün hazfedilmiş olmasını bağışlayabiliriz ama bir Fransız'ın adının Henri yerine İngilizce Henry olarak yazılmış olması asla affedilemez. Adamın mezarında kemikleri sızlar!

Fransa'nın millî kahramanlarından Charles de Gaulle'ün adı zaman zaman televizyonlarda (aziz dostumuz Mustafa Ekmekçi bu cihaza da "Türkçe" bir isim bulmuş: uzgöreç! Bizim pek zevkimizi okşamadı ama yine de okuyucularımızın beğenilerine sunalım!) "Çarls dö Gol" diye okunmaktadır. Düpedüz rezalet: iki dilde de aynı şekilde yazılan Charles adı İngilizcede Çarls diye, Fransızcada "Şarl" diye okunur. Bu belki de bütün yabancı isimlerin okunuşlarına göre yazılmasını savunanların iddiasına hak verecek bir örnektir: yani Çörçil, Beykın, Şekspir, Balzak, Can (Con bence daha uygun ve doğru söylenişine daha yakın) Kenedi diye yazalım diyenlerin. Biliyorsunuz, ders kitaplarını hatmeden bir "inek" Âmme Hukuku (buna da, şimdiden demiyorsak, yakında "amme hukuğu" diyeceğiz galiba!) sınavında hocanın Bacon'un hukuk teorisiyle ilgili sorusuna cevap veremeyip dışarı çıktığında, arkadaşları bu başarısızlığına şaşarak çalışkan öğrenciye sorunun kitaptaki cevabının yerini gösterince öğrenci, "tu Allah kahretsin, hoca şuna Bacon (Türkçe okunuşuyla) deseydi ya! Adamın bütün fikirlerini ezbere

biliyordum" demiş. Ama bu da aslında mâkul bir çıkar yol değildir. Özel adların aynı alfabeyi kullanan dillerde aslına uygun olarak yazılması –yukardaki istisnalar dışında– genel kural olarak kalmalıdır.

ANADİL, YABANCI DİL

Yabancı dil öğrenmenin pratik ve entelektüel yararını vurgulamak için "Bir yabancı dil bilen iki insan sayılır" denir. Yabancı dil elbette insana yeni bir dünyanın kapılarını açar, onun kişiliğini geliştirmesine yardımcı olur. Pratikte de belki kendi dilinin dışında bir-iki dil daha bilen bir kimse daha kolay iş bulur. Ama acaba kendi anadilini iyi bilmeyen bir insan tam bir insan sayılabilir mi ki, bir de yabancı dil bilen iki, iki yabancı dil bilen üç, üç yabancı dil bilen dört insan sayılsın, vs.? Meselâ Türkiye Cumhuriyetinin başbakanı olduğu halde bir tek düzgün Türkçe cümle kuramayan bir insan, bir yabancı dili "anadili" gibi bilse dahi iki insan sayılabilir mi? Yoksa sadece 1 1/2 insan, belki de 1 1/4 insan mı sayılır? Ve resmî dilin Türkçe olduğu, halkın büyük çoğunluğunun sadece Türkçe konuştuğu şu garip ülkemizde acaba ne çok yarım insan, ne çok küsuratlı insan vardır? Bir yabancı dili anadili gibi bilmek çok güzel ve övünülecek bir şey. Ama bir yabancı dili anadilinden iyi bilmek ayıp bir şey! Anadilini yarım yamalak öğrenilmiş bir yabancı dil gibi bilmek ise bir zül!

Anadilini doğru dürüst bilmeyen bir insanın iletişimsizliği, yalnızlığı, zavallılığı gerçekten hüzün vericidir. Bir dili bilmek demek, en basitinden, o dilde başkalarının meramını tam olarak anlamak ve kendi meramını tam olarak anlatabilmek demektir. Bunun için de ortak bir uzlaşma zemini ve bir kurallar dizisi şarttır. Ama bu kuralların da bir mantığı olması ve ehliyetli kişi veya kurullarca saptanması gerekir. Yoksa hiçbir kuvvet bana resmî bir kuruluş olan Türk Dil Kurumunun sözlüğünde öyle yazıyor diye Arap alfabesinde dat harfiyle yazılan "ıztırap" ve "ıztırar" kelimelerini "ıstırap ve ıstırar" diye yazdıramaz ve öyle söyletemez. Çünkü bu harf bugünkü alfabemizde yoktur ve belki Arap hançeresine mahsustur ama temsil ettiği ses bizim "s" harfimizden çok daha fazla "z" harfine yakındır. Ve biz çocukluğumuzdan beri Türkçeyi iyi bilen ve İstanbul şivesiyle konuşan büyüklerimizden ve hocalarımızdan bu kelimelerin (z) ile yazıldığını gördük, öğrendik ve öyle telâffuz edildiğini işittik. Ama kimi Latin alfabesinin kabulünden sonra kabul edilen, kimi eskiden beri geçerli olan birtakım yerleşmiş, mâkul

kurallar vardır ki onlara elbette herkesin uyması gerekir.

Yazılan Türkçeye şöyle bir bakacak olursak bugün en çok yapılan yanlışları birkaç kategori altında toplayabiliriz:

1. Ayrı ya da bitişik yazılması gereken da'lar, ki'ler ve her zaman ayrı yazılması gereken soru ekleri. Aslında bunlara değgin kurallar çok basittir. İsmin lokatif veya -de halini belirtmek için "de" ve "da"lar bitişik (bende, sarayda), dahi anlamına gelen "de" ve "da"lar ise ayrı yazılır (o da benimle geldi, gazeteciler de geziye katıldı). Yalnız burada sözde bu kuralı bilenler tarafından bazen şöyle bir hatâ yapılmakta ve buna ciddi gazetelerde bile rastlanmaktadır. Lokatif eki olan "de" ve "da", p, t, s gibi kimi harflere takıldığı zaman "te" ve "ta" şeklini alır ya (saat beşte, tastaki su), işte bazıları bu uyumu "dahi" anlamına gelen "de" ve "da"larla da yapıyor ve "Ahmet te bizimle geldi" veya "hayvanların arasında bir at ta vardı" diye yazıyor ve söylüyorlar (söylerken haliyle olabilir belki). Oysa, burada uyum yapılmaz, önceki kelimenin son harfi ne olursa olsun, dahi anlamındaki zarf hep "de" veya "da" diye yazılır. "Ki" ise ilgi eki olarak kullanıldığı zaman bitişik (evdeki kitaplarım), bağlaç, zamir ve edat olarak kullanıldığı zaman ayrı yazılır (siz ki beni tanırsınız, ben ona dedim ki). Ama gelin görün ki, yazılı olarak üç-beş satırla ve sözlü olarak bir-iki dakika içinde öğrenilebilecek olan bu basit ve ilkel kurala rağmen, "Sezar dediki: Sendemi Brutus!" hâlâ salgın halinde! Hem de okumuş yazmış, sözde tahsilli ve kültürlü kişilerin ağzında ve kaleminde, inanmazsanız bir mahkeme kararını, bazı resmî yazışmaları okuyun.

2. "Düzeltme imleri bir kondu, bir kaldırıldı" özrüne sığınılarak ve nerelerde niçin kaldırıldığı, nerelerde zaten hiçbir zaman bulunmadığı, nerelerde mutlaka kullanılması gerektiği hiç merak edilmeyerek, hâlâ ile hala, istifa (görevden isteği ile ayrılma) ile istîfa (bir alacağın istîfası yani tamamen alınması, ödenmesi) aynı şekilde yazılıyor.

3. Batı dillerinden olsun, Arapça ve Farsçadan olsun dilimize giren yabancı kökenli kelimeler kullanılırken acaip imlâlar ve okunuşlar gözleri ve kulakları tırmalıyor: "trotuar" yerine "tretuar", "bijuteri" yerine "bujiteri", "silahşor" yerine "silahşör", "agrandisman" yerine "angrandizman", "folklor" yerine "folklör", "röportaj" yerine "röpörtaj", "koreografi" yerine "kareografi", "kakofoni" yerine "kakafoni", "kupür" yerine "küpür", "sutyen" yerine "sütyen", "eşofman" yerine "eşortman", "antrenman" yerine "antreman", "tişört" (T biçimi gömlek) yerine "tişort" (T biçimi kısa pantalon!), "cansiparane" yerine "cansiperane", "makam" yerine "mâkam", "hakem" yerine "hâkem" vs., vs., vs.

4. Mevki, cami, mevzu, mısra, mevzi, meta gibi ayın, yani sessiz bir harf ile biten kelimeler takı aldıklarında öteden beri yazıldığı ve okunduğu gibi mevkii, camii, mevzuu, mısraı, mevzie, metaın yerine mevkisi, camiye, mevzuyu, mısrayı, mevziye ve metanın şeklinde yazılması ve okunması da, aksini savunanlar ne derlerse desinler, son derece yanlış ve kulak tırmalayıcıdır.

5. Bugün "kesme imi" diye de bilinen apostrofun neleri kestiği hâlâ kesin kurallara bağlanmış değildir. En seçkin yazarlarımız bile bu işareti gelişigüzel kullanmakta, cins isimlerini ya da şahıs zamirlerini takılarından bu işaretle ayırmaktadırlar. İşte birkaç örnek: "O'nu seviyordum", "o an'da hissettiklerimi anlatamam", "yazın'ın sorunları tartışmakla bitmez". Bunlardan üçünün de savunulur tarafı yok. Birincisinde büyük bir "O" Allah veya Atatürk yerine kullanılmış olsa haydi neyse, fakat ikincisine ne demeli? Niçin "o anda" değil de "o an'da"? Neyi, neden kesiyorsunuz? Üçüncüsünde yazarın derdini veya kaygısını anlıyor insan. Güzelim "edebiyat" kelimesi dururken zaman zaman "yazım" (imlâ) ile karıştırılan nevzuhur ("uyduruk" dememek için!) "yazın" kelimesini kullanan yazar, bunun "yazı" ve hattâ belki de "yaz" ile karıştırılmasından korkmuş olmalı! Öyle ya, ya okuyucu, apostrof konmazsa, "yazının"ı "senin yazdığın yazının" diye veya "senin yaz mevsiminin" diye anlarsa? Burada pek olmaz da, başka bir bağlamda böyle bir iltibasa yer verilebileceğini varsayalım. Ama her dilde eş sesli, eş yazılışlı kelimeler yok mudur? Okuyucu hangisinin kastedildiğini cümlenin gelişinden çıkaramıyorsa eline hiç gazete ve kitap almasın daha iyi. "Bu çocuğu yıkamadılar" cümlesindeki fiilin "yıkmak" mı yoksa "yıkamak" kökünden mi geldiğini anlatmak için mutlaka "yık'amadılar" veya "yıka'madılar" diye mi yazmak gerekir? Lütfen dilimizin kurallarına biraz daha fazla saygı ve okuyucuya biraz daha fazla güven!

Ben aslında, apostrofun, çok nadir istisnalarla, noktalama işaretlerimizden tamamen çıkarılmasından yanayım. Niçin Parise değil de ille Paris'e? Dillerin kralı Latincede isim, sıfat ve fiil tasriflerinin ekleri imsiz mimsiz birbirini izlemiyor mu: Londoniensis, Carthaginiensis, vs.? Türk okur Romalı okurdan çok mu daha aptal? Diyeceksiniz ki, o zaman noktalama işaretleri yoktu. Ama olsaydı da Romalı gramerci emin olun apostrofu kullanmazdı. Hele hele, "Cumhurbaşkanı'nı ziyaret etti", "Başbakanlık'a gitti", "Yenişehir postahanesi'nden arkadaşıma bir telgraf çektim", "Nurullah Ataç sık sık Özen pastahanesi'ne giderdi" gibi garabetler ve kakofoniler (kakafoni değil!) çok zıddıma gidiyor.

6. Hiçbir, herhangi, herşey, hernekadar, herhalde, birşey, yanısıra,

hindistancevizi vs. gibi yüzlerce kelime böyle bitişik mi yoksa ayrı mı yazılacak? İngilizce ve Fransızcada da bu sorun vardır, hattâ o dillerde bir de "-" (Fr. *trait-d'union*, İng. *hyphen*) olayı vardır, ama konu kesin kurallara bağlanmıştır ve hangi sözlüğe baksanız size tek doğru imlâyı –iki şeklin de caiz olduğu çok nadir istisnalar dışında– gösterir. Bizde ise bir sözlükteki imlâ öbür sözlüktekine uymaz, hattâ aynı sözlüğün çeşitli baskıları arasında da farklar görülür. Dilin mantığını, selikasını dikkate alarak ve klasik yazarlarımızın örneklerine bakarak bu konudaki keşmekeşe bir son vermenin zamanı çoktan gelmiştir.

7. İşitmeden kaynaklanan yanlış yazılışlar da az değil. "Herkes" yerine "herkez" (birinin kulakları çınlasın), "yalnız" yerine "yanlız" ve tam tersine "yanlış" yerine "yalnış", "mide" yerine "miğde", "ağabey" yerine "abi", "şefkat" yerine "şevkat", "pantalon" yerine "pantolon" diye yazanlar (ve söyleyenler) pek çok.

Okumamış, okuyamamış insanların kelimeleri yanlış telâffuz etmelerine, yanlış yazmalarına her dilde rastlanır. Bir de lehçe, ağız, şive farkları vardır ki, her dilin bir standart veya "en güzel, en doğru" şekli olmasına rağmen –Türkçede İstanbul şivesi– bir ölçüde hoş görülebilir. Ama tahsilli insanlar, hele hele yazarlar, mütercimler, düşünürler söz konusu olursa bu tür yanlışlar son derece üzücü ve hattâ dehşet vericidir. Bunlar nefes alır gibi bir doğallıkla güzel ve doğru Türkçe konuşmalı ve yazmalıdırlar. Yazdıkları bir edebiyat şaheseri, bir üslup abidesi olmayabilir ama Türkçe olmalıdır. Unutmayalım ki dilimiz en temel varlığımız, aydınlarımıza emanet edilmiş hazinemiz, onurumuz, namusumuzdur. Memurlarımız bir doğru tezkere, hâkimlerimiz bir doğru karar, müfettişlerimiz bir doğru rapor, gazetecilerimiz bir doğru haber yazamazlar, politikacılarımız, bakanlarımız, başbakanlarımız, cumhurbaşkanlarımız bir doğru konuşma yapamazlarsa –ki birçoğu yazamıyor ve yapamıyor– halimiz nereye varır?

Belki bugün bu hazin ve vahim durumumuzun pek farkına varmıyoruz ve iyi kötü anlaştığımızı zannediyoruz. Ama yarın böyle bir teselliye bile olanak kalmayacaktır. Çünkü dil kirlenmesi hava kirlenmesi ve çevre kirlenmesi kadar hayatî bir sorundur. Ve biz çeyrek insanlar, yarım insanlar değil, hiçbir yabancı dil bilmese bile anadilini iyi bilen tam insanlar istiyoruz.

CEVABINIZI BEKLERİZ

İki üç hafta önce, Türkçeyi en iyi kullanan kalemlerimizden biri olan üstat Hasan Pulur, *Milliyet*'teki köşesinde, galiba Atatürk'ün Samsun'a gitmek için bindiği Bandırma vapurunun hangi Bandırma olduğu konusunda son zamanlarda başlatılan anlamsız ve maksatlı tartışmayı aydınlığa kavuşturmak için yazdığı yazıyı bir kamu kuruluşunun başkanına seslenen şu cümleyle bitirmişti: "Cevabınızı muntazırız."

Bu elbette yanlıştır. Beklemek anlamına gelen, Türkçeye mal olmuş Arapça "intizar" etmek geçişli değil, geçişsiz bir fiildir ve dolayısıyla nesnesi akuzatif (-i hali) ekini değil, datif (-e hali) ekini alır: "bir *kimseyi* bekleriz" fakat "bir *kimseye* intizar ederiz"; "*cevabınızı* bekleriz" fakat "*cevabınıza* intizar ederiz" veya "*cevabınıza* muntazır oluruz". Üstadın bunu bildiğine ve yanlışlığın olsa olsa bir sürç-ü kalemden kaynaklanmış olduğuna inanmakla beraber yine de dostane bir uyarıda bulunmak ihtiyacını duyarak gazeteye bir faks geçtim. Kısa bir süre sonra üstadın sekreteri hanımefendi telefon etti, Hasan Pulur'un İzmir'de olduğunu, ancak kendilerinin yazıyı dizgiye gönderdiklerinde cümlenin doğru olarak "cevabınıza muntazırız" şeklinde yazılmış olduğunu bildirdi. Sekreter hanım benim faksım üzerine yaptığı araştırma sonucunda bir mürettip mi yoksa bir musahhih tarafından mı ne, "intizar"ın "bekleme"anlamına geldiği ve öyleyse "bir şeyi beklemek" dendiğine göre "bir şeyi intizar etmek" ve "bir şeyi muntazır olmak" demek icap edeceği gerekçesiyle "cevabınıza" kelimesinin "cevabınızı" olarak düzeltildiğini (!) öğrenmiş.

İnsan ancak bildiği ve bildiğinden emin olduğu bir şeyi düzeltmek hakkını (bugünlerde çok sık söylendiği ve yazıldığı gibi *hakkına* değil) haizdir. Eskiden, henüz bilgisayar icat edilip de mertliğin bozulmamış olduğu dönemlerde çok kıymetli, çok tecrübeli ve son derece iyi yetişmiş musahhihler vardı. Bunlar, Refi Cevat, Refik Halit, Burhan Felek, vs. gibi ünlü yazarların çoğu kez belki dalgınlıkla ama bazen de doğrusunu bilmediklerinden yaptıkları imlâ ve gramer yanlışlarını düzeltirlerdi. (***Bütün*** büyük Fransız yazarlarının, birer gramer uzmanı olmadıkları için, çok seyrek de olsa böyle yanlışlar yapmış oldukları bilinen bir gerçektir.) Bugün gramerimiz ve imlâmız zaten tarifsiz bir keşmekeş içindedir. En ünlü yazarlarımızın bile yazılarında, romanlarında pek çok gramer yanlışına rastlamak mümkün, hattâ olağandır. Meslekleri-nin gerçekten ehli olan uzman musahhihlerimiz ise yok gibidir. Onun için, hiç değilse gazetelerde çalışan düzeltmenlerin sadece çok aşikâr

dizgi yanlışlarını düzeltmekle yetinerek gerisini yazara bırakmaları gerekir. Böylece hiç değilse her koyun kendi bacağından asılmış olur. Ben az mı "folklor"umun "folklör" diye, "silahşor"umun "silahşör" diye, "pantalon"umun "pantolon" diye, "Damokles"imin "Demokles" diye ve briç yazılarımda "şlem"imin "işlem" diye düzeltildiğini(!) görerek sinir krizlerinin eşiğine geldim!

Örneğimize gelince, unutmayalım ki her gramerin kendine özgü bir mantığı vardır ve bu her zaman düz mantığa uymaz. Biz "bir *şeye* bakarız", İngiliz de, aşağı yukarı bizim gibi, "*looks at something*", ama Fransız "*regarde quelque chose*", yani bir *şeyi* bakar! Aynı şekilde, biri Türkçe diğeri de Türkçeleşmiş Arapça olan ve ikisi de aynı anlama gelen "beklemek" ve "intizar etmek" (ya da "muntazır olmak") fiilleri, sayın musahhihin beklediğinin ve umduğunun aksine, aynı şekilde değil farklı şekilde davranırlar, yani biri geçişlidir ve nesnesi akuzatif (yükleme) ekini alır, diğeri geçişsizdir ve nesnesi datif (yönelme) ekini alır.

Yalnız köşe sahibini –ve bu arada isteyerek veya istemeyerek benzeri hatâlar yapan, en yaşlı ve en ünlüleri dahil, bütün gazete ve dergi yazarlarını– bir noktada uyarmama ve eleştirmeme müsaade buyurulsun. Hasan Pulur ünlü bir yazardır, hayranları, tiryakileri vardır. Onun yazısında "cevabınızı muntazırız" cümlesini gören okuyucularının çoğu bunu doğru belleyecekler, benimseyecekler ve belki ilk fırsatta, yazarken veya konuşurken, aynı hatâyı işleyeceklerdir. Ve bir gün gelecek, "cevabınızı muntazırız" galat-ı meşhur olacaktır! Ve güzel Türkçemiz böylece yozlaştıkça yozlaşacaktır. Onun için sayın Hasan Pulur'un, vebali kendisine ait olmasa bile, bu yanlışı yine kendi köşesinde düzeltmesi gerekirdi. Neyse, üstada düşen görevi biz yerine getirmeye çalıştık ama "Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler"!

ÜVEY KARDEŞ

Sayın Yılmaz Çetiner Osmanlı şehzadesi ve sâkıt Osmanlı hanedanının bugünkü "reisi" (Fransızca tâbiriyle "*pretendant au trône*", İngilizce "*pretender*") Osman efendi hazretleriyle yaptığı bir röportajda, bu zatın ana bir kardeşinden "üvey kardeşi" diye bahsetmiş. Bu kesinlikle yanlıştır. Türkçede ayrı ana ve babalardan doğmuş olan kardeşlere "ana bir" veya "baba bir" kardeş denir. İngilizce ve Fransızcada bunlar için "yarı kardeş" anlamında "*half brother*" ve "*demi-frère*" tâbirleri kullanılır. Üveylik bambaşka bir kavramdır. Eski Türkçe "ögey"den gelen

"üvey" kelimesi hısımlık bakımından öz olmayan anlamına gelir ve "kayın" ile birlikte birbirlerine kan rabıtasıyla değil de sıhriyet rabıtasıyla bağlı olan kimseleri anlatmak için kullanılır. Medenî Kanunumuza göre, karı kocadan her birinin kan hısımları diğerinin aynı derecede sıhrî hısımları olur. (Türkçe bu sıhriyet ilişkilerini ifade etmekte çok zengindir: üvey ana, üvey baba, üvey evlat, kayın peder, kayın valide, gelin, damat, kayınbirader, yenge, görümce, enişte, baldız, vs. gibi kelimelerin çoğunun başka dillerde karşılığı yoktur, hattâ Fransızcada üvey anne ve kaynana için aynı kelime –belle-mère– kullanılır.) "Üvey kardeş" ise tamamen farklı bir anlam taşır ve bir kimsenin, üvey babasının veya üvey annesinin evvelki evliliğinden doğmuş olan çocuğu ile ilişkisini anlatmak için kullanılır. X, Y ile evlenmiş ve ondan Z adında bir çocuğu olmuştur; X sonra boşanıp A adında bir kadınla evlenmiştir ve A'nın da ilk kocası B'den C adında bir çocuğu vardır: işte bu durumda Z ile C "üvey kardeş"tir. Aslında Medenî Hukukumuza ("hukuğumuza" değil! Ve "deniz hukuku", "deniz hukuğu" değil, sayın TBMM Başkan vekili!) göre, bunlar arasında hiçbir hısımlık yoktur, birbirlerine tamamıyla yabancıdırlar, çünkü eşlerden her birinin KAN hısımları SADECE DİĞER EŞİN aynı derecede sıhrî hısımlarıdırlar: bu itibarla ebeveynin biri öz diğeri üvey iki çocuğu arasında sıhrî hısımlık oluşmaz. İngilizcede de bunlara, aralarında hiçbir hukukî rabıta bulunmamasına rağmen, "üvey kardeş" anlamında " *step brothers*" denir.

Ama halk arasında ana bir ve baba bir (ama özellikle ana bir) kardeşlere genellikle üvey kardeş denir. Hattâ bazı sözlüklerimiz de kelimeye bu anlamı yüklemişlerdir, ama bu kesinlikle yanlıştır. Hele ana bir kardeşle baba bir kardeş arasında bir ayırım gözetmek akla da, sağ duyuya da, bilime de aykırıdır, çünkü genlerin çocuğa intikali bakımından ana ile baba arasında hiçbir üstünlük yoktur. Hattâ mutlaka bir ayırım gözetilmek isteniyorsa, ayrı zamanlarda da olsa dokuz ay aynı kutsal mekânı paylaşmış olan ana bir kardeşleri birbirlerine daha yakın saymak çok daha yerinde olur ("kardeş" veya "kardaş" eski Türkçe "karındaş"tan gelir!).

Bu vesileyle bir de Osmanlı hanedanındaki bir etiket veya protokol sorunu üzerinde durmakta yarar görüyorum. Çok kültürlü ve çok kıymetli bir arkadaşım, aramızda bu sorunu tartışırken, reis-i hanedan Osman efendiden "şehzade Osman bey" diye bahsetti! Oysa, saray adabına ve yerleşmiş nomenklatüre göre, padişahın ve padişahın erkek fürunun, yani şehzadelerin, sulbünden gelenlere "efendi" denir: Osman efendi, Orhan efendi, vs. Bunların kız çocuklarına ise "sultan" denir:

Ayşe sultan, Naciye sultan, vs. Sultanların erkek çocuklarına "beyzade", kız çocuklarına "hanım sultan"; damatlara, yani sultan kocalarına, "bey" ve padişahların çocuk doğurmuş karılarına da "kadınefendi" denir. (Şehzade karılarının ise, Batıda kendilerine prenses denmesine rağmen, hiçbir resmî unvanı yoktur.) Asalet –ki Osmanlıda asalet padişah soyundan gelenlere münhasırdır: Batı toplumlarının aksine, ne düklerimiz, ne markilerimiz, ne kontlarımız, ne baronlarımız vardır– hanım sultan ve beyzadelerde biter. Onların çocukları halktan sayılırlar ve hiçbir unvan taşımazlar.

Burada şu noktayı da belirtelim ki, "sultan" unvanının aslında iki farklı anlamı ve buna göre iki farklı kullanılışı vardır. İsmin başına gelirse –ki bu takdirde ilk harfi büyük yazılır– hünkârı, padişahı ifade eder: Sultan Selim, Sultan Aziz, Sultan Hamit, vs. Unvan padişah ve şehzade kızları için kullanıldığı zaman ise, yukarıda da belirtildiği gibi, ismin sonuna gelir: Hurrem sultan, Safiye sultan, vs. Bu konuda ilginç bir anekdotu yıllar önce Yahya Kemal'den dinlemiştim. Vahdettin'in ve halife Abdülmecid'in torunu ve şehzade Faruk efendi ile Sabiha sultan'ın kızı olan Neslişah sultan 1920'li yılların başında bilmem kaç pare top atışı ve bayram şenlikleri arasında dünyaya geldiğinde, Abdülhak Hâmit yanılmıyorsam ebced hesabıyla yazdığı şu mısra ile sultanın doğumunu kutlamış: "Etti dünya îd sultan Neslişah'ın namına." Tabiî yanlış. Sultan Neslişah denilebilmesi için Neslişah'ın kendisinin padişah olması gerekirdi ki İslam geleneğinde bu imkânsızdı. Doğrusu "Neslişah sultan" olmak gerekirdi. Ama şair-i âzam ne yapsındı ki, Makber mukaddimesinde dediği gibi, "şiirin... elfaza intikalde hududu kafiye ("vezin" diye okuyun) oluyor"du!

Bugün hükümlerinin pek azı uygulanan elkap kanununa rağmen, devletimizi kurmuş, yüceltmiş, yüzyıllarca yönetmiş ve sevapları ve günahlarıyla artık tarihe intikal etmiş olan Osmanlı padişahlarının torunlarına seslenirken veya onlardan bahsederken ne olur doğru unvanlarını kullanalım ve bu kadarcık bir saygı ve kadirşinaslığı onlara çok görmeyelim.

(Cumhuriyetçiliğin simgesi olan Fransa'da, krallığın nihaî tasfiyesinin üzerinden neredeyse 150 yıl geçmiş olmasına rağmen, Comte de Paris'ye hâlâ "son altesse" ve "Monseigneur" denir.)

SEMAÎ, SEMAVÎ

7 Haziran 1995 tarihli *Hürriyet* gazetesinde, belki yaşının gençliğinden dolayı kırılabilecek bir not dışında Türkçesi mükemmel olan ünlü bir köşe yazarının kaleminden çıkmış şu ibareyi okuduk: "Refah partisinin semaî ('i' yeni politika gereği bermutat şapkasızdı) inanca dayanan...." Yazarın kişiliğini dikkate alarak bu yanlışı bir sürç-ü kalem ya da bir kâtib-i bedtahririn (yani düzeltmenin) düzeltmesi(!) sayıyoruz. Ama, iki hafta önceki yazımızda belirttiğimiz gibi, emsal olmaması için yine de düzeltmekte yarar görüyoruz. Sema (gök) kelimesinin sıfatı *semaî* değil, *semavî*'dir (gökçül, göksel?). Semaî Türk musikisinde bir makamın ve Türk halk edebiyatında bir şiir türünün adıdır.

Gerçi bazı sözlükler ve bu arada Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Türkîsinde "semaî", "semavî" sıfatının değişik bir biçimi olarak parantez içinde verilmiştir ama bu bizim yazı ve edebiyatımızda çok az kullanılmıştır. Ve Osmanlıcanın en dakik ve sahih sözlüklerinden biri olan Lügat-ı Naci, "sema" kelimesinin sıfatı olarak sadece "semavî"yi vermiştir (semavî dinler, semavî cisimler ve Yahya Kemal'in en ünlü şiiri olan Vuslat'taki o güzelim "Geldikleri yol ömrün ışıktan yoludur o / Âlemde bir akşam ne semavî koşudur o" dizeleri). Belki tümden yanlış değildirler ama ben şahsen "semaî dinler" ve "semaî cisimler" terkiplerine hiç rastlamadım ve "semavî"nin çok daha âhenkli olduğunu sanırım herkes kabul eder.

Şimdi de "dost acı söyler" fehvasınca, kendi çizgilerinde Türkçeye çok meraklı kıymetli birer sanatçı ve yazar olan iki eski dostumun – kendileri bu "eski" sıfatını istedikleri gibi yorumlayabilirler ama ben "sabık" anlamında değil, "kıdemli" anlamında kullanıyorum!– birer yanlışına parmak basmak istiyorum. Ama önce bunlardan birinin, sayın Zülfü Livaneli'nin, kendisine yazılmış bir bayram tebrikinden alıntıladığı şu ilginç düşünceleri biraz kısaltarak okuyucularıma da aynen aktarmak istiyorum:

"Düşünüre sorarlar (ben bunları daha önce de bir yerlerde okumuştum ve sanıyorum bir eski Çin filozofudur söz konusu olan kişi): 'Bir ülkeyi yönetmeye çağrılsaydınız, yapacağınız ilk iş ne olurdu?' Büyük düşünür şöyle yanıtlar (soruyu): 'Hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlardım... (çünkü) dil kusurlu olursa, sözcükler düşünceleri iyi anlatamaz. Düşünceler iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılmaz. Ödevler gereği gibi yapılmazsa, töre ve kültür bozulur. Töre

ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.'"

Zülfü Livaneli'nin yanlışı "bayram tebriki" yerine "bayram tebriği" demiş olmasıdır.

Gelelim Shakespeare gibi durmadan kelime icat ederek dilimizi zenginleştirme çabası içinde olan bir başka kadim dostumuzun, sayın Mustafa Ekmekçi'nin, yadırgadığımız cümlesine (9.5.1995 tarihli *Cumhuriyet*). "Biz Avrupa Birliğine girmek istiyorsak, onlarla birlikte yaşamak da zorundayız!" Dostumuz kusura bakmasın ama, "yaşamak da zorundayız" denmez. İbarenin yanlışlığını veya niçin yanlış olduğunu kanıtlamak kolay olmasa bile, en azından çetrefil ve kulak tırmalayıcıdır. Arkadaşımız Arapça kökenli "mecbur" kelimesini kendi felsefesine göre haklı olarak kullanmak istemese bile, şöyle diyebilirdi: "Biz Avrupa Birliğine girmek istiyorsak, onlarla birlikte yaşamak zorunda da olduğumuzu unutmayalım" veya, daha az güzel olmakla beraber, "... onlarla birlikte yaşamak zorundayız da."

BEDHAH, DALÂLET

Atatürk'ün büyük nutkunun sonundaki gençliğe hitabesinde yer alan biri Farsça diğeri Arapça kökenli iki kelime, gerek umumî mahallere konulan kitabelerde gerekse basılı maddelerde sık sık yanlış yazılmakta ve hele törenlerde falan gençler tarafından okunurken çoğu zaman yanlış telâffuz edilmektedir. Bunlardan biri Nutkun sondan önceki paragrafının başlarında geçen "bedhahların" ve ikincisi aynı paragrafın sonlarına doğru geçen "dalâlet" kelimeleridir. Birincisi zaman zaman "bedbaht" diye, ikincisi ise "delâlet" diye yazılmakta ve söylenmektedir.

Bedhah Farsça "kötülük isteyen" veya sayın Mümtaz Soysal'ın çoğulu için kullandığı daha renkli ifadeyle "yürekleri fesatla çarpanlar" demektir. *Bedbaht* ise "kara bahtlı, talihsiz, şanssız" anlamına gelir. Herhalde bedbahtın anlamını bilenler çok, bedhahın anlamını bilenler ise –Atatürk'e ve gençliğe hitabesine gönül vermiş olan milyonlara rağmen– nedense çok az olduğu için olacak bu iki kelime karıştırılıyor ve bedhah sık sık bedbaht şekline giriyor. Gerçi Türk milletinin kötülüğünü isteyenler elbete büyük bedbahtlardır ama iki kelime arasındaki ilgi bundan ibarettir ve cümlenin gelişinden ve mevcut elyazması metinler-

den Atatürk'ün bedhah demiş olduğu bellidir.

Değişik bir şekliyle Kur'ânın Fâtiha sûresinde de geçen dalâlet kelimesine gelince, "doğru yoldan sapma, sapıklık, azma" anlamına gelir. Yine Arapça kökenli olan delâlet kelimesi ise "yol gösterme, rehberlik, kılavuzluk" demektir. Arapçada bu iki kelimeyi karıştırmak zordur, çünkü baş harfleri farklıdır: dalâlet "dat" ile ("de" ile "ze" arası bir ses), delâlet ise bildiğimiz "dal" yani "de" ile yazılır.

Ebedî Şefimizin, elli yıl önce açılan bir çığırın sonucu olarak itibarı ve popülaritesi belki biraz sarsılmıştır ama şan ve şerefine ve entrensek değerine hiçbir halel gelmemiştir ve inanıyorum ki önümüzdeki elli yıl içinde Tek Adam yine eski yerini alacaktır. Onun için gençlerimizi, rahmetli Hıfzı Veldet'in güzel fakat yine de yetersiz –çünkü Türkçeden Türkçeye çeviri olmaz– metninden yararlanmak suretiyle de olsa, Atatürk'ün nutkunu ve özellikle o eşsiz güzellikteki gençliğe hitabesini aslından okumalarını salık veririz. O zaman, tadına varabilirlerse, Atatürk'ün bütün öteki meziyetlerinin yanı sıra mükemmel bir nesir yazarı olarak da ne kadar kuvvetli bir kalemi ve veciz bir ifadesi olduğunu göreceklerdir. Ayrıca ne bedhah ne de bedbaht olacaklar ve hep onun delâletiyle hareket ederek ve izinde yürüyerek hiçbir zaman dalâlete düşmeyeceklerdir!

Türkiye gazetesinin köşe yazarlarından çok yakın bir dostumuz bu haftaki yazısında şöyle demiş: "Çünkü NATO'nun *adı var* cismi yok artık." Hiç olur mu? İçinde kötülük yok, biliyorum. Biliyorum ama olmaz ki, böyle de yazılmaz ki! Her dilde olduğu gibi, Türkçenin de bazı kalıplaşmış deyim ve ifadeleri vardır ve bunların tek bir kelimesine, hattâ virgülüne dokunulamaz, dokunulmamalıdır. Meselâ İngilizlerin çok kullandıkları bir "idiom" vardır. Sağanak halinde yağmur yağdığını ifade etmek için "it's raining cats and dogs" (*mot à mot* bir çeviriyle, "kediler ve köpekler yağıyor") derler. Şimdi bunu hiçbir zaman "it's raining dogs and cats" (köpekler ve kediler yağıyor) şeklinde söyleyemez ve yazamazsınız. Türkçede de böyle örnekler boldur: "Tavşana kaç tazıya tut demek" yerine "tazıya tut tavşana kaç demek", "sap derken saman demek" yerine "saman derken sap demek", "nabza göre şerbet vermek" yerine "nabza göre şerbet içirmek", "düşenin dostu olmaz" yerine "düşenin arkadaşı olmaz" diyemezsiniz, vs., vs. Aynı şekilde aziz dostumuzun NATO'ya yakıştırdığı "ismi var cismi yok" sıfatı da bir kalıptır: yani fiilen ve hukuken mevcut, adı da var ama bir işe yaramıyor, sanki yok anlamında. Üstelik "isim" ile "cisim" arasındaki kafiyeye da-

yanan, besbelli ondan kaynaklanmış olan bu tâbiri değiştirip modaya uyarak "ismi" yerine "adı" diyemezsiniz. (Ama meşruiyet yerine meşrutiyet, güven yerine güvenlik diyebilirsiniz çünkü o iş başka iştir ve ona ancak Rufaîler karışır!!!!) Haydi fanatik öztürkçeciler yapsa bunu neyse: onlar biliyorsunuz "isim" Arapça kökenlidir diye kafalarını kesseniz bu kelimeyi kullanmazlar ve kör değneğini beller gibi hep "ad" derler. Ne olur arada bir de isim diyin, yıl yerine de sene ve yüzyıl yerine asır. Fransızlar hem "an" diyorlar hem "année" (evet, arada nüans var ama bazı hallerde ikisi de birbirinin müteradifi olarak rastgele kullanılabilir). Haydi bir de İngilizceden daha somut ve tartışmasız bir-iki örnek verelim: İngiliz, aralarında hiçbir fark olmayan Anglo-Sakson kökenli "answer" (yanıt!) ile Fransızca ve Latince kökenli "reply" (cevap) isim ve fiillerini, Anglo-Sakson kökenli "sorrow" (üzüntü, keder) ile Fransızca kökenli "grief" kelimelerini, dilinin veya kaleminin ucuna hangisi önce gelirse, kâh bunu kâh onu ayrı rahatlıkla kullanır, ve Fransız kökenli olanını kullanırken de Normandiyalı Guillaume (sonradan Fatih I. William) Fransa'dan gelip ülkesini fethetti diye hiçbir komplekse kapılmaz! (Fransızca yüzyıllar boyu İngiltere'de sarayın, aristokrasinin ve üst tabakaların dili olmasına rağmen.)

GAZETELERDEN

Aşağıdaki Türkçe yanlışlarından hiçbiri hayal mahsulü değildir. Ama fincancı katırlarını ürkütmemek için, nazım geçen ve hattâ açıkça yanlışlarını teşhir etmemi isteyen yakın ve uzak dostlarım dışında kalanların bu yanlışlarını "faili meçhuller" içinde bırakacağım ve sadece gazetelerini belirtmekle yetineceğim. Ama istek üzerine elimdeki kupürleri isteyenlere göstermeye hazırım. Yalnız burada şu noktaya da işaret etmek isterim ki ben günde dört gazete okuyorum ama tabiî başından sonuna kadar satır satır ve sürekli olarak yanlış bulma amacına yönelik eleştirel bir gözle değil. Bu itibarla aşağıda vereceğim örnekler bu gazetelerde gözüme ilişenler arasından gelişigüzel seçilmiş olacaktır.

Hürriyet gazetesinden (5.7.1995) "1990 Türkiye Güzeli, başarılı haber spikeri Jülide Ateş, İKİ AYLIK İŞADAMI SEVGİLİSİ Cemal Özgörkey ile evlilik hazırlıkları yapıyor." Cemal Özgörkey iki aylık –yani iki aydan beri– işadamı mıymış, yoksa iki aydan beri Jülide Ateş'in sevgilisi miymiş? Herhalde ikincisi. O halde cümleyi şöyle kurmak gere-

kirdi. "1990 Türkiye Güzeli... iki aylık sevgilisi işadamı Cemal Özgörkey ile evlilik hazırlıkları yapıyor." Hazırlıkların bir an önce sonuçlanmasını ve çiftin evlenerek bir yastıkta kocamalarını dileriz! (Yalnız, sayın Jülide Ateş, spikerlik mesleğini sürdürecek olursanız, sakın bir daha meşakkatli (zahmetli) yerine "meşâkatlı" demeyin.)

Hürriyet gazetesinin son on beş gün içindeki bir sayısından: "Önceki gün Roma Camii'nde namaz kılan Rahmi Koç, dün de HIRİSTİYAN CEMAATİNİN LİDERİ PAPA'DAN (apostrof burada da gereksizdir) 'Nişan' (niçin giyme içinde ve baş harfi büyük?) aldı." Bu daha ziyade önemli bir bilgi yanlışı, çünkü papa HIRİSTİYAN CEMAATİNİN değil, sadece KATOLİK CAMİASININ ve KİLİSESİNİN lideridir! Hıristiyanlık, bilindiği gibi, Doğu şizması, VIII. Henry, Luther ve Calvin Reformlarıyla bölünmüş ve Roma Katolik kilisesi (ve temelde ona bağlı Doğu Kiliseleri), Ortodoksluk, Gregoryenlik, Anglikanizm, Protestanlık gibi inanç, kilise, mezhep veya sektlere ayrılmıştır.

Yeni Yüzyıl'ın 4.7.1995 tarihli sayısının "Okur Mektupları" köşesinden: "Nasıl olduysa büyükşehir belediyeleriyle MÜTEAKİP firma arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden..." Herhalde MÜTEAHHİT olacak! Ne günlere kaldık? İki şıktan biri: ya sayın okur Levent Türbedar Türkçenin türbedarlığını yaparak "müteahhit" ile "müteakip" (sonraki) kelimelerini karıştırmıştır (ki gazete, okurunun bu bilgisizliğini teşhir etmek için bu yanlışı bilerek sütunlarına geçirmişse, Batıda yapıldığı gibi, kelimenin yanına parantez açarak (sic.) demeli veya yanlışın kendisine ait olmadığını başka türlü ifade etmeliydi) ya da dizgici, bilgisayarcı ve düzeltmenlerin cehaleti değilse en azından ağır bir ortak ihmalidir söz konusu olan. Ne garip tesadüftür ki, aynı köşede İbrahim Ormancı adında bir başka okurun mektubunda da vahim bir imlâ yanlışına ve cümle düşüklüğüne rastlıyoruz: "AİDS dünyadaki hızından daha çok artıyormuş ülkemizde! Frengi, bel soğukluğu gibi hastalıklar da HİÇ TE AZIMSANIR DEĞİL." Doğrusu elbette "Hiç DE azımsanır GİBİ değil" olmalıdır. Yani bir cümlede yine kimden kaynaklandığını bilemediğimiz ama merak ettiğimiz iki yanlış. "Dahi" anlamına gelmek üzere ayrı yazılan "de" ve "da"lar hiçbir zaman ses uyumu bahanesiyle "te" ve "ta"ya dönüşmez. "Kemal savaşTA büyük yararlıklar gösterdi" ama "Savaş DA bizimle birlikte geldi". Ve tabiî "hiç de azımsanır değil" denmez, ya "hiç de azımsanamaz" ya da "hiç de azımsanır gibi değil" denir.

Milliyet'in, Kırkpınar güreşleri finallerinin yapıldığının ertesi günü çıkan sayısından: "İstanbul, Ankara, Antalya ve İzmir'de bulunan hava

limanlarındaki KAFETARYALARIN işletmeciliğini yapan Kırkpınar Ağası'nın (Tanrı aşkına niçin yine apostrof? Bu da mı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Hürriyet Eczanesi veya Gülhane Parkı gibi dokunulmaz bir unvan??? Apostrof olsa olsa ÖZEL isimlere eklenen takılardan önce kullanılır) toplam 27 iş yeri (bence "yirmi yedi" diye rakam yerine harf kullanmak –yüze kadar olan küçük sayılarda genellikle kural budur– ve "işyeri"ni böyle bitişik yazmak daha uygun olurdu) bulunuyor." Aslında bir "neologisme", yani dile yeni girmiş bir kelime olan Fransızca "cafétéria", Türkçede modern kahve veya kahvehane anlamında mutlaka kullanılacaksa –ki kullanılıyor ve sözlüklere geçti– bizde de aslındaki söylenişine ve yazılışına uygun olarak KAFETERYA diye yazılmalı ve okunmalıdır.

Yine geçtiğimiz hafta içinde *Milliyet*'te yayınlanan resimli ve manşetli bir haberde İzmir'in tanınmış ailelerinden birine mensup olduğu belirtilen genç ve güzel bir kadının ve hemen yanında kısacık saçlı kocasının fotoğrafları altında şöyle bir manşet: "MAZOŞİST KOCAYI BOŞUYOR!" "Sadist kocayı boşuyor" dense okumadan geçeceğim, çünkü toplumumuzun "maganda" kesiminde bu cinsel sapıklık hâlâ olağan. Ama "mazoşist" denince "adam köpeği ısırdı" kabilinden gerçek haber niteliğini taşıyor yazı ve insanı ister istemez arkasını okumaya itiyor. Ama bir de bakıyoruz ki boşuna okumuşuz. Çünkü koca mazoşist falan değil, düpedüz sadist (veya kelimeyi Fransızcadan aldığımıza göre daha iyisi sadik; aynı gerekçeyle ben "ate" kelimesini "ateist"e tercih ederim) imiş ve karısına jilet atar, kollarında sigara söndürürmüş. E kadın şikâyetçi olduğuna ve boşanmak istediğine göre o da mazoşist olamaz; demek ki muhabir dostumuz "mazoşist" ile "sadist" (can acıtmaktan, işkence etmekten zevk alan) kelimelerini karıştırmış. Aman dikkat etsin, hayatta da aynı hatâyı işlemesin. Magandalık şanlıdır da mazoşistlik daha çok kadınlara vergidir ve dolayısıyla şorolololuğu çağrıştırır!!!

"HİÇ TE AZIMSANIR DEĞİL"

Geçen haftaki yazımızda, "hiç te azımsanır değil" ibaresini eleştirmiş, "dahi" anlamında kullanılan ve ayrı yazılan "de" ve "da"ların ses uyumu gerekçesiyle de olsa hiçbir zaman "te" ve "ta" şekline dönüşmediğini bilmem kaçıncı kez belirtmiştik ("Bu işte bir bit yeniği var", ama "Bu iş de olmadı").

Kaderin ne garip bir tecellisidir ki, sık sık eleştirdiğim bu yanlış geçenlerde *Türkiye* gazetesinde benim imzam altında çıkan, La Rochefoucauld ile ortaklaşa(!) yazdığımız şu vecizede de yapıldı: "Akıllı bir kadın sevdiği erkeğe onu sevdiğini söylemez; akıllı bir erkek *te* sevmediği kadına onu sevmediğini söylemez." Diyeceksiniz ki, senin *Türkiye* gazetesinde ne işin var? Anlatayım: bu gazetenin köşe yazarlarından Altemur Kılıç benim çok eski ve çok sevdiğim bir arkadaşımdır. Benden Pazar günkü yazılarında kullanmak üzere bazı "fikir kırıntıları" istedi. Ben vecize ve atasözlerine çok meraklı olduğumdan ve çeşitli dillerde kitap ve klasörler halinde geniş bir koleksiyonum bulunduğundan isteğini yerine getirdim ve birkaç aydan beri bu özdeyişler Pazar günleri arkadaşımın "Dünya Kulislerinden" başlıklı sütunlarında yayınlanıyor. Şaka olsun diye, ilk kısmı La Rochefoucauld'ya ait olan fakat ikinci kısmını benim eklediğim yukardaki vecizenin altına kendi adımı yazmıştım. Altemur da belki farkına varmadan öylece gazeteye vermiş ve o hafta bu vecize benim kalemimden çıkmış olması imkânsız bir şekilde yayınlandı. Bu yetmiyormuş gibi, iki hafta önce de yine benim derleyip gönderdiğim La Rochefoucauld'nun bir başka vecizesi şu şekilde basıldı:

"Hayatımızın süresini tayin etmek nasıl elimizde değilse, tutkularımızın süresini tayin etmek *te* elimizde değildir." Bunda benim ismim yoktu ama Altemur dostumuz bir hafta önce bu fikir kırıntılarının benim tarafımdan hazırlandığını okuyucularına duyurmuş ve bana da alenen teşekkür etmişti. Demek ki artık herkes, hiç değilse *Türkiye* okurları, fikir kırıntılarının benim kalemimden çıktığını biliyor. Şimdi ölür müsün, öldürür müsün? Demezler mi ki (bacımızın kulakları çınlasın) seni gidi seni, âleme verir talkını, kendi yutar salkımı (bacımız herhalde "âleme verir salkımı, kendi yutar talkını" derdi!). Besbelli ki birisi – bilgisayarcı, dizgici, düzeltmen, servis şefi? gazete mutfağını pek bilmem– Türkçeyi benden iyi bilirmiş gibi gayretkeşlik yapmış ve benim yazımı "düzeltmiş". Bitişik yazdığımız zaman "etmekte" diyoruz da ayrı yazarken niçin "etmek de" diyelim diye düşünmüş olmalı herhalde. Şimdi ben bütün okuyucularımdan çok rica ediyorum: benim bu köşede çıkan yazılarımda, bugüne kadar sık sık rastlandığı gibi, açık, Fransızların tâbiriyle "criant", yani "haykıran" yanlışlar gördükleri zaman, bunları bana mal etmeseler bile, hem bana hem gazeteye telefon etsinler, faks çeksinler ve bu yanlışları yüzümüze çarpsınlar. Belki bu sayede bu gibi yersiz ve haksız müdahalelerin önüne geçmek ve ismimize leke sürülmesini engellemek mümkün olur. Düzeltmenlerin altın çağı

çoktan kapandı. Bugün hâlâ düzeltmenler varsa, onların tek görevi yazarların sadece çok bariz imlâ ve gramer hatâlarını düzeltmektir; yoksa kendilerini okul ödevlerini düzelten öğretmen yerine koymak değil!

H VE K HARFLERİ

Gramerin temeli yazı, yazının temeli de harfler olduğuna göre, harflerin çeşitli standart şekilleri, okunuşları yani temsil ettikleri sesler kadar isimleri de önem taşır. Her dilde her harfin belirli bir adı vardır. Meselâ, Almancada "j" harfinin adı jot (yot), İngilizcede "k" harfinin adı (key), Fransızcada "y" harfinin adı igrek'tir (Grek "i"si anlamında) ve bu dillerde bu harflerin adını değiştirmek, onları başka türlü söylemek kimsenin aklından geçmez. Latin alfabesine dayanan yeni Türk alfabesi de 1927-28 yılları içinde icat edilip geliştirilmiş, tespit edilmiş ve 1 Kasım 1928 tarihli kanunla kabul edilerek Türk Devletinin resmî alfabesi olmuştur. Bu kanunda her harfin şekli, eski Arap alfabesinin hangilerine tekabül ettiği belirtilmiş ve her birine bir isim verilmiştir. Buna göre, alfabemizin 29 harfi şu isimlerle anılır: a, be, ce, çe, de, e, fe, ge, yumuşak ge, he, ı, i, je, ke, le, me, ne, o, ö, pe, re, se, şe, te, u, ü, ve, ye, ze. Bunların büyük çoğunluğu öteden beri herkes tarafından aynı şekilde ve doğru olarak söylenmekte ise de, içlerinden bazı kaprisliler kendileri için konulmuş tekdüze ve mantıksal kurala uymamakta direnmişlerdir. Bu yaramazlar özellikle "he" ve "ke" ve bir ölçüde de, "fe", "le", "me", "ne", "re" ve "se" harfleridir. Bu sonunculara, kimileri bilinçli bir özentiyle, kimileri ise bilinçsiz olarak, belki bildikleri yabancı dillerin etkisinde kalarak "ef", "el", "em", "en", "er" ve "es" derler ki bu kesinlikle yanlıştır (bu arada, mahut IMF kuruluşuna ya doğru dürüst "i-me-fe", ya da İngilizce bildiğinizi göstermeğe pek meraklıysanız asıl adına (International Monetary Fund) uygun olarak "ay, em, ef" demenizi, ama hiçbir zaman "i-em-ef" dememenizi tavsiye ederiz).

Gelelim iki iflah olmaz âsiye, yani "h" ile "k" harflerine. Sanıyorum bunların adlarını yanlış söyleyenlerin sayısı doğru söyleyenlerinkinden fazladır! Ara sıra gerek yabancı kanallardaki gerek yerli kanalımızdan Çark-ı Felek programlarını izlerim. Alman, İtalyan ve İspanyol televizyonlarında yarışmacılar hemen hemen istisnasız olarak seçtikleri harfin adını doğru söylüyorlar ve mutlaka kodluyorlar (Paris'in "pe"si" gibi). Bizde ise "he" ve "ke" harflerini doğru söyleyenler yıllardan beri parmakla gösterilecek kadar az. "He" ya "ha", ya "aş" ya da en feci şekliyle

"haş" oluyor. "K"ye ise çok büyük bir çoğunluk "ka" diyor. (Türkçeyi genellikle iyi bir diksiyonla doğru ve güzel konuşan usta yönetici sayın Tarık Tarcan hariç tabii; ama yarışmacılara da öğretse ya harflerin tek doğru söyleniş biçimini... Ben olsam "haş" diyenleri hem iflas ettirir hem de bir güzel döverim!) Şimdi bütün sessiz harfleri "e" ile seslendirirken, "h" ve "k" harflerine gelince Almanca veya Fransızca adlarını kullanmanın ne anlamı olabilir? Hele o "haş" yok mu! "He" yerine "haş" demek gerçekten cehaletin, görgüsüzlüğün ve zevksizliğin dik âlâsıdır. "H" harfi Fransızcada hiçbir zaman okunmaz ki adına "haş" densin: hep "aş" diye okunur. Sesli ve sessiz (*aspiré* ve *muet*) denilen "h"ler arasındaki tek fark kendinden önce gelen sesli harfle (özellikle le, la, les harfi tarifleriyle) ulama ve harf düşmesi konusundadır: *le homard* (ıstakoz) fakat *l'homme* (insan), ama ikisinde de "h" sesinin zerresi yoktur ve biri (lö omar), öteki (lom) diye okunur. *Hache* (balta) da öyle: buradaki "h" sözde seslidir, onun için *la hache* diye ayrı yazılır ama yine de (la aş) diye okunur.

"K" harfinin "ke" yerine "ka" diye söylenmesine nerede ise alıştık (mel'un PKK hâlâ ısrarla Pekaka diye söyleniyor) ama bu resmî adının değiştirilmesi için yeterli bir sebep değildir. Ne de bizim geçen haftaki yazımızda, güzel ve sempatik Jülide Ateş kızımızın talihsiz yanlışı üzerinde dururken itina ile ("k"yi) diye yazdığımızı birilerinin ("k"yı) diye düzeltmesi (!!!) için. Hayır efendim, doğrusu "keyi" ve dolayısıyla "k"yi'dir, "kayı" ve dolayısıyla "k"yı ise yanlıştır. Lütfen herkes haddini bilsin (*Sutor, ne supra Crepidam*).

Geçen haftaki yazıma bir fuzulî müdahalede daha bulunulmuş. Bir yazıyı satır başlarıyla paragraflara ayırmak, tahkiyede ve eskiden "tahrir" bugün "kompozisyon" denilen (Arapça kötü, Latince makbuldür çünkü!) okul ödevlerinde önemli bir konudur ve belli bir muhakeme, belli bir sağduyu, belli bir zevk-i selim ister. Satır başı yapılması gereken yerde satır başı yapmamak ve satır başı yapılmaması gereken yerde satır başı yapmak yazının bütünlüğünü ve akıcılığını bozar, kolay anlaşılmasını engeller. Nerede satır başı yapılıp nerede yapılmayacağını takdir ve tayin etmek ise münhasıran yazarın hakkı ve görevidir. Geçen haftaki yazımın üçüncü, dördüncü ve beşinci (üç noktadan önceki) satır başları ve paragrafları tamamen fuzulidir ve benim gönderdiğim metinde yoktu. Bu yanlışlardan dolayı da, böyle şeylere hâlâ önem veren ve değer veren kimseler kaldıysa, onlardan özür dilerim.

Her nedense açık isim ve adresinin bildirilmesini istemeyen genç

bir okuyucumun (O.Y.) sorularını cevaplıyorum:

1. "Mürtet" kelimesi (İslam dininden dönen) bugün genellikle bu şekilde yazılıyor, ama sizin eski harflerimizle gayet güzel yazdığınız gibi, aslına daha uygun olarak "mürted" diye de yazılabilir. 2. Eski şiirimizde ve şarkı sözlerinde çok geçen sine-i sadpare "yüz parçaya ayrılmış (şairin aşkı ve sevgilinin yüz vermemesi yüzünden!) göğüs, kalp" anlamına gelen bir sıfat terkibidir. 3. Etimoloji çalışmalarımızın seviyesi pek parlak değildir. Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğüne, Meydan Larousse ve Gelişim Larousse ansiklopedilerine bakınız. Arap harflerini öğrenmenizi tavsiye ederim. Kaynak bulmakta sıkıntı çekmezsiniz. Özellikle Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş ile merhum Prof. Dr. Muharrem Ergin'in kitaplarını salık veririm.

İLE

Geçenlerde televizyonda bir dizi seyrediyordum. Kanalı pek aklımda kalmadı ama galiba bir İspanyol veya Meksika dizisiydi. Kadın kahramanlardan biri şöyle bir cümle sarf etti: "Alexandro İLE kendi isteğimle ayrıldım." Bu Türkçe değildir. İnsan birisiyle birleşir, evlenir, sevişir, gezmeye gider ama birisiyle ayrılmaz ve boşanmaz; olsa olsa, birisinden ayrılır ve boşanır! "İle" birliktelik anlatan bir edat, bazen de bağlaçtır (Leyla ile Mecnun). Görevle mi ayrılırsınız (başka bir anlamda o da denebilir belki), yoksa görevden mi ayrılırsınız? Gerçi, Fransızcada "*il a divorce d'avec sa femme*" (karısından ile boşandı!) denir ama bu "-den" anlamına gelen "de" edatını "ile" anlamına gelen "avec" edatıyla birleştiren ve bildiğim kadarıyla sadece boşanma için kullanılan nev'i şahsına münhasır bir tâbirdir.

Bir günlük gazetenin manşetinde şöyle bir habere rastladım: "Güneydoğu'ya prefabrik okul." Gerçi bu ve benzeri yanlış kelime veya tâbirler son zamanlarda çok kullanılır oldu ("prefabrik bir ev satın aldı", "bu işin organizesini ben yaptım", "koordineyi sağlayamadı"), ama bâtıl emsal olmaz! Bu tabiî şundan kaynaklanıyor: Türkçede karşılığı var mı yok mu, yoksa bulunabilir mi diye uzun boylu düşünmeden ve araştırmadan yabancı dillerden gelişigüzel kelime alıp Türkçeye mal ediyoruz, fakat kaynak dili iyi bilmediğimiz için ne şekilde kullanılacağını bilmiyoruz. Oysa, yabancı dilden kelime almak uzmanların yapacağı bir iştir, yoksa her önüne gelen hoşuna giden bir kelimeyi alıp Türkçeye mal ederse, bunun altından kalkılmaz ve bugün yaşadığımız dil keşme-

keşi ve yozlaşması çok daha vahim boyutlara ulaşır. Haydi pop şarkılardaki, dükkân, restoran, işyeri vitrin ve tabelalarındaki ve kimi gençlerin konuşma dillerindeki bazen doğru ama çoğu zaman o dilin sahipleri tarafından dahi tanınmayacak kadar eciş bücüş şekillere giren yabancı kelimelere göz yumsak bile, bunları hiç olmazsa kendi çaplarında birer eğitim ve kültür aracı olan gazetelere, dergilere sokmayalım. "Prefabriqué" Fransızca "önceden yapılmış, imal edilmiş" anlamına gelen bir fiilimsi sıfattır (*participe passé*). Fiili "*prefabriquer*" ismi de "*prefabrication*"dur. "Prefabrik" diye bir şey yoktur. Kelimeyi kullanacaksak "prefabrike" dememiz gerekir. Keza, "organize" (*organisé*) ve "koordine" (aslı *coordonné* olduğuna göre "koordone" demek daha uygun olur) aynı tür fiilimsi sıfatlardır; kelimelerin dilimize çoktan yerleşmiş olan isim halleri ise "organizasyon" ve "koordinasyon"dur. O halde, "Güneydoğu'da prefabrike okul", "bu işin organizasyonunu ben yaptım", "askerlerle polisin koordinasyonu sağlanamadı" diye yazmak ve söylemek gerekir.

Cumhuriyet gazetesinin haftalık köşe yazılarından birinde şu cümleyi çok yadırgayarak okuduk: "Ne var ki, TRT, 12 Mart döneminden başlayarak *sanıkları*, hatta aleyhlerinde somut suçlamalar olmamasına karşın bir-iki günlüğüne gözaltına alınmış ve sonra ÖZGÜR BIRAKILMIŞ kişileri bile *suçlu* diye göstermeye bayılıyor." *Hürriyet* yerine *özgürlük* demeyi, ara sıra *hürriyet*'i de kullanmak şartıyla anlarım da "serbest bırakmak" veya "salıvermek" yerine "özgür bırakmak" demeyi anlamam. Bu bir dil yanlışı, bir dil suçudur. Her medenî dilde *liberté, freedom*, vs. gibi felsefî, ahlâkî ve sosyal bir kavram olan hürriyeti ifade eden kelimelerin yanı sıra, spesifik olarak bir sanığın, bir tutuklu veya hükümlünün, bir rehinenin, bir kölenin tahliye edilmesini, salıverilmesini, serbest bırakılmasını, azat edilmesini ifade eden başka kelimeler de vardır; bir sanık veya gözaltına alınmış şüpheli şahıs özgür bırakılmaz, olsa olsa serbest bırakılır veya salıverilir. (İng. *release*, Fr. *élargir, relâcher*). Çünkü özgür hür karşılığıdır, değil mi? Peki iyi bir yazarımız hiç gözaltına alınan ve sonradan salıverilen bir kimse için "hür bırakıldı" demiş midir??? "Hür" ve "serbest" arasında nüans vardır ve biri ötekinin yerine kullanılamaz her zaman. Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri kullanınamakta direnerek dilimizi fakirleştirmeyelim lütfen.

Aynı gazetenin aynı köşesinden bir başka cümle: "Medenî yasamızın 2. maddesinin 2. paragrafı bugünkü Türkçeyle; (niçin noktalı virgül?) '*Bir hakkın sırf başkasını zararlandırmak için kötüye kullanılma-*

sını yasa korumaz' temel kuralını getirmektedir." Hukuk dilini, kanunlar resmen değiştirilmedikçe, keyfî olarak değiştirmeye ne derece hakkımız vardır konusuna girmeden, burada sadece şu kadarını söylemek isterim: yazar kanun metnindeki Arapça kökenli "ızrar" kelimesini kullanmak istememiş (peki "hak", "sırf", "zarar" Arapça değil mi?) ve onun yerine "zararlandırmak" gibi şimdiye kadar hiçbir yerde, hiçbir iyi yazarın imzası altında rastlamadığım bir kelime ikame etmiştir. Herhalde "faydalandırmak"tan esinlenmiş olacak. Ama her kuşun eti yenmez! Faydalandırmak, yararlandırmak, kazandırmak denir de, kârlandırmak, zararlandırmak denmez. Onun yerine "sırf başkasına zarar vermek için" veya "sırf başkasını zarara uğratmak için" diyebilirdi pekâlâ. Oysa, biz Hukuk fakültesinde okurken, evrensel hukukun bir âbidesi olan bu mânaca ve âhenkçe bir şiir kadar güzel fıkrayı (ve maddenin birinci fıkrasını) nasıl büyük bir tehalükle ezberlemiştik: "Bir hakkın sırf gayrı ızrar eden suiistimalini kanun himaye etmez."

Hangisi daha güzel, Allah rızası için söyleyin! Hukuk dili Fransızcada ve özellikle İngilizcede de normal dilden biraz farklıdır ve bu sanıyorum başka dillerde de öyledir. Hukuka, Mecelle dili olmasa bile, her niyeti, her maksadı ve her nüansı ifade etmeye muktedir sağlam ve görkemli bir dil yaraşır.

"NE" BAĞLAÇLARINDAN SONRA GELEN FİİL

Bir yıl kadar önce *Milliyet* gazetesinde (25 Eylül 1994) irdelemeye çalıştığım bu konu öteden beri hayli tartışmalıdır ve Ebüzziya Tevfik bey ile Ahmet Mithat efendi gibi ünlü Tanzimat yazarları arasında hararetli bir polemiğe ve hattâ Ebüzziya Tevfik'in "Ne" adı altında bir kitap yazmasına yol açmıştır. Recaizade Ekrem de Talim-i Edebiyat'ında konuya eğilmiştir.

Büyük çoğunluğun kabul ettiği ve edebiyatımızdan yüzlerce örnek gösterilebilecek olan genel kurala göre, "ne"ler cümleye olumsuzluk anlamı verdiği için yüklemin yani fiilin olumsuz olmasına gerek yoktur; tam tersine, mutlaka olumlu olması gerekir: "Ne onun dediği ne benim dediğim OLDU" veya "ne benim dediğim ÇIKTI ne onun", "Ne elma ne armut SEVİYOR", "Gece pervanelerle bezmi germagerm idi şem'in / Seher baktım ne şem'-i meclisârâ VAR ne pervane" (Şeyhülislam Yahya), "Ne dünyadan safa BULDUK ne ehlinden recamız VAR" (Nefî), "Günlerce ne GÖRDÜM ne de bir kimseye SORDUM" (Yahya

Kemal). Belki ilk örnekte, bir gramer yanlışı veya ifade zaafı sayılsa bile, fiil olumsuz da kullanılabilir (Ne onun dediği ne benim dediğim OLMADI), ama diğerlerinin hepsinde yüklem mutlaka olumludur. Aksi düşünülemez bile. Gerçi Ahmet Mithat efendiye bakarsanız, prensip olarak yüklem "ne"lere rağmen yine olumsuz kalmalıdır! Nitekim üstat, Ebüzziya Tevfik'in kitabı için, araya herhalde onun fikrinde olan bir başkasını da katarak, "Ne senin, ne de onun kitabı işe YARAMAZ" der! Ama acaba Yahya Kemal'in yerinde olsaydı, "Artık ne gelen ne beklenen var / Tenha yolun ortasında rüzgâr / Teşrin yapraklarıyla oynar" dizelerinin birincisini "Artık ne gelen ne beklenen YOK" diye söyler miydi, söyleyebilir miydi? Elbette ki hayır. Dil konusunda çok titiz ve müşkülpesent olan Muallim Naci ise "yerine göre" iki görüşün de doğru olduğunu söylemiştir. Bir bakıma haklıdır, ama yine de sorunu düzenleyen bir genel kuralın bulunduğu kuşkusuzdur.

İstisnalara gelince, bunları zevke ve kişisel tercihe bağlı olanlar ve kesin olanlar diye ikiye ayırmak mümkündür. Kesin olmayan ve biraz şahsa göre biraz da cümlenin özelliğine göre değişen kurallardan biri şudur: "ne"lerden sonra (özellikle ikiden çok, meselâ beş altı tane "ne" varsa) cümle uzayıp giderse, sondaki yüklemin olumsuz olması, hem kulağa hoş gelmesi hem de anlamın hemen kavranması bakımından genellikle daha uygun olur. Şöyle bir cümleyi ele alalım: "Ne Roma'da gezdiğim Coliseum ve San Pietro katedrali, ne Pompei ve Herkulaneum harabeleri, ne Paris'in Louvre müzesi ve renkli gece hayatı, yetmiş yaşımı bitirdikten sonra çıktığım bu seyahatte bana eskiden bütün bunların karşısında duyduğum coşku ve heyecanı VERMEDİ." Burada "vermedi" birçoklarımıza ters gelmez, hattâ zevkimizi "verdi"den daha çok okşar. Ama aksini savunmak da mümkündür. Meselâ Yahya Kemal "Yol Düşüncesi"nde "Ne Akdeniz'de şafaklar ne çölde akşamlar / Ne görmek istediğim Nil, ne köhne Ehramlar, / Ne Bâlebek'de Lâtin devrinin harâbeleri, / Ne Biblos'un Adonis'ten kalan sihirli yeri, / Ne portakalları sarkan bu ihtişamlı diyar, / Ne gül, ne lâle, ne zambak, ne muz, ne hurma ve nar, / Ne Şam semasını yâlel'le dolduran şarkı, / Ne Zahle'nin üzümünden çekilmiş eski rakı, / Felekten özlediğim zevki VERDİLER, heyhat!" der. Tam on dört "ne"den sonra olumlu bir fiil, ama belki araya başka ibareler girmediği için midir nedir, insan bunu hiç yadırgamıyor ve vezin zaruretiyle yapılmış bir yanlış veya ifade zaafı olarak da görmüyor (zaten üstada öyle gelseydi aruz cambazlığı ile onun çaresini ergeç bulurdu).

Yukardaki hüzünlü cümle benimdir ve gördüğünüz gibi Yahya Ke-

mal'in çok sevdiğim bu şiirinden esinlenmiştir. Ama ben VERMEDİ deyince birçok okuyucumun tepkisini çektim, eleştirilerine hedef oldum. Çift olumsuzluk ("double negative") olmaz, kural kesindir, dediler, ben de *Milliyet*'te o yazıyı yazarak kendilerine cevap verdim ve prensip olarak yanlışımı kabul ettim. Çünkü aynı yanlışı bir başka yazımdaki şu kısa cümlede de yapmıştım: "Bu konu çok tartışmalıdır ve ne benim ne de başkalarının kesin bir kural koyması mümkün değildir." Ama şimdi bakıyorum da burada da "mümkündür" demek bana biraz ters geliyor. Belki cümleyi biraz değiştirerek "bu konuda ne ben kesin bir kural koyabilirim, ne de başkası" deseydim bunun elbette alternatifi olmazdı. Çünkü kimse bu cümlenin yükleminin olumsuz (koyamam? koymayabilirim?) olmasını savunamaz.

Kesin istisnalardan biri ise şudur: yüklem "ne"li cümlenin başında, yani "ne"lerden önce ise (bugün çok moda olan devrik cümlelerde olduğu gibi) mutlaka olumsuzdur ve aksi düşünülemez: "SALLANMAZ o kalkışta ne mendil ne de bir kol" (Yahya Kemal), "Benimle hemzeban OLMAZ ne Firdevsî ne Hâkânî" (Nef'î), "AÇILMAZ ne bir yüz ne bir pencere / Bakıldıkça vahşet çöker yerlere" (Tevfik Fikret). Ama bu son beyitte, vezin ve kafiyeyi feda ederek birinci mısradaki yüklemi sona almak isterseniz, mutlaka "Ne bir yüz ne bir pencere AÇILIR" demeniz gerekir.

Bir de "ne"li öznenin yüklemi cümlenin esas fiili değil de bir başka öğesi, meselâ bir fiilimsi ise, yüklem olumsuz şekilde kullanılır. "Ne Leyla'yı ne Hülya'yı o role uygun BULMAYAN rejisör sonunda Beyza'yı oynatmaya karar verdi." Ama "rejisör ne Leyla'yı, ne Hülya'yı, ne de Beyza'yı o role uygun BULDU." Ya da, "Ne annesi ne babası çocukluğunda kendisiyle meşgul OLMADIKLARINDAN, Ömer ömrü boyunca bunun çok acısını çekti". Fakat burada en iyisi "çift olumsuzluk" suçlamasından kurtulmak için "ne" yerine "ve" ya da "de" bağlacını kullanmaktır: "Annesi ve babası ..." veya "Annesi de babası da ..."

Aynı şekilde "ne"ler ile yüklem arasında bir zarf varsa, yüklem yine olumsuz olur: "Ne arkadaşları ne öğretmenleri Hasan'ı pek SEVMEZLERDİ." Burada da "de" bağlacını kullanmak daha iyidir.

TATİL DÖNÜŞÜ

Tatil dönüşü evde 100 kadar birikmiş gazetenin yanı sıra sevgili okuyucularımdan gelmiş birkaç mektup buldum. Bugünkü yazımda

bunları ve bu arada *Yeni Yüzyıl* gazetesinde yayınlanmış, benimle ve bu köşeyle ilgili iki yazıyı cevaplamaya çalışacağım.

Gaziantep'ten Dr. Meltem Ege oturduğu il ve kentin adının Gaziantep diye mi, yoksa Gazi Antep diye mi yazılması gerektiğini sormuş. Yasalar, resmî kayıtlar, istisnasız bütün ansiklopedi ve atlaslardaki yazılışlar ve yaygın uygulama müvacehesinde, Millî Mücadele sırasındaki kahramanlıklarından dolayı Atatürk tarafından Gazi unvanıyla taltif edilmiş olan *Gaziantep* tek bir kelime halinde ve, kelimenin bütün harfleri büyük harflerle yazılmadıkça (*GAZİANTEP*), Antep'in a'sı küçük olarak yazılır. Ama buna karşı çıkanlar ve *de lege ferenda*, yani istenilen, olması arzu edilen hukuk bakımından *Gazi Antep* diye yazılmasının daha doğru olacağını savunanlar vardır. Bunlar, aynı düşüncelerle, Kahramanmaraş ile Şanlıurfa'nın da Kahraman Maraş ve Şanlı Urfa şeklinde yazılmasını önerirler. Ama bunun için, yazarların kalemi özgür olmakla beraber, bir yasa değişikliği veya resmî bir karar şarttır. Yabancı dillerin çoğunda uygulamaların bu ikinci yönde olduğunu ve bileşik özel isimlerin çizgili veya çizgisiz olarak ayrı yazıldığını da belirtelim: Little Rock, New York, North Carolina, South Dakota, Loire-Atlantique, Pyrenées-Orientales, Bar-le-Duc, vs. Bana sorarsanız, kişisel tercihim Türkçedeki bileşik isimlerin de öğelerine ayrılmasından ve bunların ilk harflerinin majüskülle yazılmasından yanadır.

İstanbul'dan Galip E. Uzun, rakamla başlayan cümlelerde rakamdan sonra gelen ilk kelimenin büyük harfle mi yoksa küçük harfle mi yazılması gerektiğini soruyor. Bildiğim kadarıyla, Türkçede olsun yabancı dillerde olsun, artık cümle başı sayılamayacakları için bu kelimeler küçük harfle yazılır: belki "1914-1918 Dünya Savaşı" (çünkü bu tamlamayı cümle içinde de büyük harflerle yazmak eğilimi yaygındır), ama "1513 kişinin öldüğü Titanik faciası", "8.30'da kalkan vapur Kadıköy'e uğramaz", vs.

Ankara Ülkü Ocağı dergisinden Kubilay Kavak herhalde sürekli bir okuyucum olmadığı ve dolayısıyla benim apostrof veya üstten virgüle ne derece karşı olduğumu bilmediği için olacak, özel şahıs, yer ve eser isimlerinden sonra gelen takı ve eklerin apostrofla ayrılması yetmiyormuş gibi, "Fransız", "Kürt", "Türkçe", vs. gibi uyruk, milliyet, etnik grup ve dil isimlerinde de apostrof kullanılmasını öneriyor (Rusça'yı, Fransızlar'ın [peki Fransızlar niçin bitişik de Fransızların değil?], Türk'ün ve herhalde Türk'ler!) ve benim bu kurala dikkat etmediğimi söylüyor. "İkaz ve tenkidinizin yapıcı bir mahiyet arzettiğine" inanıyorum ama görüşünüzü paylaşmıyorum, sayın Kavak. Ben üstten virgü-

lün mümkün olduğu kadar az kullanılmasından ve dil, din, milliyet vs. gibi kategori isimlerinden sonra ("İngilizcesi çok iyi", "Müslümanın dargınlığı tülbent kuruyuncaya kadardır", "Türkün aklı sonradan gelir"), "lı", "li", "lu", "lü" eklerinden önce (İsviçreli, Uzunköprülü) ve "ler", "lar" takılarından önce (Macarlar, Kürtler, Almanlar) hiç kullanılmamasından yanayım.

İstanbul'dan daha önce de mektuplaştığımız sayın Nihat Tezeren *Yeni Yüzyıl*'ın "Okur mektupları" arasında yayınlanan ve bir suretini bana gönderdiği mektubunda, bazı mülâhazalarla, alfabemizdeki (alfâbe şeklindeki telâffuz radyo ve televizyonlarda gittikçe yaygınlaşıyor; bu yanlıştır, Yunan alfabesinin birinci harfi olan "alfa"dan gelen kelimenin iki "a"sı da kısa okunur) f, h, k, l, m, n, r, s ve "belki" ş ve z harflerinin adlarının sırasıyla ef, ha, ka, el, em, en, er, es, eş ve zet olarak değiştirilmesini öneriyor. H ve k harfleri için ılımlı bir şekilde de olsa düşüncelerine katılabilirim ama diğerleri için ne fonetik, ne akustik ne de estetik bakımından böyle bir gerek görmem. Hele *şe* ve *ze*'yi *eş* ve *zet* yapmak için!

Hacettepe Üniversitesinden sayın Prof. Dr. Talat Tekin, yanılmıyorsam bu ayın ilk günleri içinde *Yeni Yüzyıl*'da çıkan bir yazısında bize bazı tarizlerde bulunmuş ve bazı yanlışlarımızı düzeltmiş. Bunlardan sadece "Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler" dizesini talihsiz bir sürç-i kalem sonucunda (herhalde "ve" anlamındaki "ü" ile izafet terkibinin -i'si arasındaki farkı ve şairin "vefanın sevgisi" değil, "sevgi ve vefa" demek istediğini bilirim) "Varak-ı mihri vefayı kim okur kim dinler" diye yanlış olarak alıntıladığımı kabul ediyor ve özür diliyorum. "Fehva" yerine "fetva" dediğim suçlamasına gelince bunu ertesi hafta ve kendi yazısı çıkmadan çok önce bir dizgi hatâsı olarak düzelttiğimi sayın profesör herhalde görmemiş olacaklar. Kendileriyle benim Türk dili hakkındaki görüşlerimiz taban tabana zıt olduğundan, diğer konulara ilişkin düşünce ve eleştirileri üzerinde durmuyor ve sadece katılmasam da görüşlerine saygı duyduğumu ifade etmekle yetiniyorum (haydi "iktifa ediyorum" demeyim, ama arka arkaya iki tane "etmek" zaten güzel olmazdı ve kaldı ki ben "yanıt", "kıvanç", vs. gibi bana ters gelenler dışında öztürkçe kelimeler kullanmaktan hiçbir zaman kaçınmamışımdır; dâvâm bazılarınki gibi ideolojik değil, lengüistik ve estetiktir).

İstanbul'dan Aytül (ne güzel isim!) Akal yazıyor: "Beşiktaş'ta bir trafik levhası var (...), Barbaros Bulvarı'na (apostrofa ne gerek var, Aytül hanım?) gidecek araçların ağacın sağından da gidebilecekleri yazılı. Şöförü ("şoförü" [Fransızca "chauffeur" = ateşçi, ocakçı, sürücü] daha doğru değil mi, Aytül hanım?) uyarıp, (virgüle ne gerek var, Aytül hanım, "ip", "üp" vs. zaten virgül yerine geçmiyor mu? Ama bu hastalık günümüzde bir epidemi halini almaya başladı; nerede ise "bağırıp, çağırdım" diyeceğiz) trafiği hafifletmeyi amaçlayan yararlı bir levha. Ama benim sinirlerimi yıpratıyor (benimkiler çoktan yıprandı, Aytül hanım!). Çünkü "sağından da" yerine, "sağından'da" yazıyor. Lütfen, Allah aşkına söyleyin... Her türlüsünü gördünüz –birleşikler, te'ler, ta'lar...– ama böyle özel isim gibi tepeden virgülle ayrılanını görmüş müydünüz?" Hayır, Aytül hanım, görmemiştim. Bu işlerle kim uğraşıyorsa (Belediye? Trafik?) sorumlularını uyarıyorum: derhal o levhayı değiştirip veya düzeltip üzerine "sağından da" diye yazsınlar. Yoksa Aytül hanım ne yapacak biliyor musunuz? İşte mektubunun son paragrafı: "Bir gece elimde mavi boya, gidip (neyse bu kez virgül koymamışsınız, Aytül hanım) o virgülü boyasam, benim savunmamı siz üstlenir misiniz?" Hukukçu olduğumu nereden biliyordunuz, Aytül hanım? Biraz takıldımsa kusuruma bakmayın, Aytül hanım, iki mektubunuz da o kadar hoşuma gitti ki...

Adını vermekten her nedense çekinmiş olan fakat *Milliyet* gazetesinin düzeltmeni olduğu anlaşılan bir okurum (belki de okurum değildir?) özetle şunları yazmış: "... Ancak Türkçeyi iyi bildiğiniz iddiasıyla başkalarının hatâlarını düzeltmeye çalışırken, hatâya düşmekten kendinizi de kurtaramıyorsunuz. (...) 'sürç-ü kalemden kaynaklanmış olduğuna inanmakla beraber' derken siz de 'sürç-i kalem' eylemiş olmuyor musunuz?" Sayın düzeltmen daha sonra izafet i'sinin ne olduğunu ve Farsçada "ve" anlamına gelen "ü"nün hiçbir zaman izafet terkibi gibi kullanılmayacağını anlatıyor.

Evet, bütün bunları ben de biliyorum, ama "sürç-ü lisan"ı, muhatabımın affına mağruren, bir hatâ olarak kabul etmiyorum. Elbette "ü"yü burada bağlaç değil, bir izafet terkibi takısı olarak kullandım. Ama biliyorsunuz, Osmanlıcada yani Arap harfleriyle yazarken böyle bir takı (ve çizgi falan) yoktur: "izzet-i nefis", "izzet nefis" diye yazılır ve cümlenin gelişinden izafet terkibi olduğu anlaşılır. Latin harflerinin kabulünden sonra izafet terkiplerinin ve sıfat terkiplerinin (zulmet-i beyza,

Bahr-i sefid, Nizam-ı cedid) nasıl yazılması gerektiği tartışılmış fakat bu konuda kesin bir karara varılamamıştır. Bugün değişik metinlerde "sukut-u hayal" yazılışına da rastlarsınız, "sukut-ı hayal" yazılışına da. Çünkü kimi ses uyumunu ön plana almak ister ve konuşurken söylendiği gibi yazar (sürç-ü lisan, sukut-u hayal); kimi ise izafet terkibinin seyyanen "i" veya "ı" harfiyle belirtilmesinden yanadır ve "sürç-i kalem", "sukut-ı hayal" (belki "sürç-i kalem" diyebilirsiniz ama hiç söylerken "sukut-i hayal" diyebilir misiniz?) diye yazar. Hattâ bir başka uygulamaya göre, izafet takısından önceki kısa çizgi de kaldırılır ve ses uyumunu sağlayacak bir tamlama ünlüsü (i, ı, u veya ü) tamlanana eklenerek izafet terkibi veya sıfat terkibi (sukutu hayal, nazarı dikkat, şayanı hayret, sürçü lisan, çeşmi giryan, bahtı siyah, bülbülü şeyda) belirtilir. Kısaca, bugün ne "sürç-i kalem" yanlış sayılabilir ne de "sürç-ü kalem", çünkü müstakar bir kural ve uygulama yoktur. Ve eski yazımızda böyle bir işaret hiç mevcut olmadığı için (ne çizgi, ne izafet "i"si), Osmanlı yazı kural ve geleneklerinden esinlenmeye de imkân yoktur. Söylediklerime inanmazsanız divan edebiyatından örnekler veren çeşitli antoloji, ders kitabı ve incelemelere bakın, her birinin bu konuda farklı bir usul ve ilke benimsemiş olduğunu göreceksiniz.

Sayın düzeltmen mektubunu şöyle sürdürüyor: "Aynı yazınızda başkalarının yaptığı hatâyı düzelttikten sonra hayıflanarak 'Varakı mihri vefayı kim okur, kim dinler!' diyorsunuz. Oysa doğrusu 'Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler'dir." Evet, burada yerden göğe kadar haklısınız, fakat bunun bir "sürç-i kalem" olduğunu geçen haftaki yazımda, Prof. Talat Tekin'e verdiğim cevapta açıklamıştım.

Sayın düzeltmen mektubunda ayrıca "pantalon" kelimesinin doğru imlâsının bütün sözlüklere göre "pantolon" olduğunu söylüyor. Haklıdır, ama ben yine de doğrusunun "pantalon" OLMASI GEREKTİĞİNDE ısrar ediyorum. Sebebini bu konuya değinen bir yazımda açıklamıştım. Yalnız sayın düzeltmenin burada bir tutarsızlığına işaret etmek isterim. Diyor ki: *pantalon* Türkçenin uyum kuralına aykırıdır! Eğer mefhum-u muhalifinden "*pantolon*" bu kurala uygundur demek istiyorsa, işte bu hiç olmadı! "Pantalon"da hiç değilse ilk iki hece bu kurala uygundur; "pantolon" ise tepeden tırnağa aykırıdır! Türkçede ne "a"dan sonra "o", ne de "o"dan sonra "o" gelir! ("Horoz" Türkçe değil, Farsça "horus"dan galattır.)

Son olarak, *Damokles* diye tutturduğumu, oysa *Demokles* de denebileceğini yazıyor sayın düzeltmen. Bunda yüzde yüz haksızdır. Evet birçok ansiklopediler bu özel ismi YANLIŞ olarak *Demokles* diye al-

mışlardır, ama özel isimlerde "galat-ı meşhur" olmaz. Bana Batı dillerinden bu ismi "Demokles" diye alan tek bir yazılı kaynak göstersin, ben yazmayı bırakırım! Meraklı okuyucularım bu ikbal ve iktidar düşkünü adamın adını meşhur eden Cicero'nun *Tusculanae Disputationes* adlı Latince eserine (veya çevirisine) bakarak bu konuda daha fazla bilgi edinebilirler.

DAHA

Bir günlük gazetede tanınmış bir yazar ve siyaset adamımızın kaleminden şu cümleye rastladım: "Uzun süreye ilişkin sorular ise çok daha önem taşır." Bu bence yanlıştır. "Daha" bu cümlede mukayesede üstünlük ifade eden bir zarftır (İng. *more*, Fr. *plus*, İt. *più*). Türkçede nadiren sıfat olarak da kullanılan bu kelime ("daha armut istiyorum") genellikle ve kural olarak sadece fiillerin (daha içmek), kemiyet ve keyfiyet sıfatlarının (daha büyük, daha iyi) ve başka zarfların (daha çabuk koşmak) önüne gelir. Kaldı ki, "daha armut istiyorum" cümlesindeki "daha"yı "istiyorum" fiilini nitelendiren bir zarf saymak daha uygun değil midir? Sonra "daha çok armut istiyorum" maksadımızı daha iyi ifade etmez mi? Örnek cümlemizde ise yazar açıkça şunu demek istiyor: "Uzun süreye ilişkin sorular çok daha fazla, çok daha ziyade önem taşır." Tabiî yazarın sıkıntısını anlıyoruz. Muhtemelen bu konstrüksiyon kendisinin de hoşuna gitmemiştir, ama ne yapsın ki Arapça kökenli "fazla" veya "ziyade" kelimelerini kullanmak istememiştir. Amacını daha da pekiştirmek için "daha" zarfının başına bir de "çok" zarfını getirmiş olduğundan "çok daha çok önem taşır" diyecek hali de kalmayınca, ister istemez "daha" zarfını gramerin cevaz vermediği bir biçimde bir ismin ("önem") önünde kullanmıştır. Ne var ki, "daha yemek yemek", "daha güzel bir şarkı", "daha yavaş yürü" denir ama "daha önem taşır" denmez! Aslında yazar tek bir yabancı kökenli kelime kullanmadan da rahatlıkla "uzun süreye ilişkin sorular çok daha önemlidir veya çok daha büyük bir önem taşır" diyebilirdi. Daha olmadı, "daha"nın önündeki "çok"tan vazgeçerek onu sıfat olarak "daha"nın arkasına alabilir ve kısaca "uzun süreye ilişkin sorular daha çok önem taşır" diyebilirdi.

Koca koca şairlerimizin bile, özellikle aruzla yazılmış şiirlerden yanlış alıntılar yaparak hem vezni hem de derunî ahengi bozmalarına artık alışır olduk. Kimsenin aldırdığı yok, ama bizim kulaklarımız tırmalanıyor ve sinirlerimiz yıpranıyor. İşte son bir örnek: Tevfik Fik-

ret'in ünlü "Kıran da olsa kırıl düş fakat eğilme sakın" mısraı (mefâilün feilâtün mefâilün feilün), "fakat" dışında tek bir yabancı kelime içermemesine rağmen, hem de büyük şairimizin ölüm yıldönümü vesilesiyle kaleme alınmış bir inceleme yazısında şu hale sokulmuş: "Kıran da olsa kırıl düş / Ama eğilme sakın"!!! Vezin, mısra bütünlüğü kimin umurunda, aman o tukaka "fakat" kelimesini kullanmayalım da ne olursa olsun! Sen kullanma kardeşim, ama Fikret kullanmış, bırak kalsın! Kaldı ki, "fakat" Arapça da "ama" Türkçe mi sanki? Hayır, o da Arapçanın "amma"sından bozma ve üstelik "yaşam" gibi biraz müstehcen!!! Edebiyat tarihine malolmuş, klasikleşmiş bir şairin bir başka şair tarafından yapılan "çevirisinin" alıntılara esas teşkil etmesi sanırım başka hiçbir dilde rastlanmayan garabetlerden biridir. Anladık, Behçet Kemal ve Faruk Nafiz'i bile anlayamayacak hale gelmiş gençlerimizin (ve orta yaşlılarımızın) anlaması için sadeleştirmeler yapılsın ama bunlar hiçbir zaman asıllarının yerine kaim olmasın. Aynı şeyi Atatürk'ün nutku için de, kim ne derse desin, söyleyip dururum. Shakespeare'ın İngilizcesi, Molière'in Fransızcası bugün konuşulan İngilizce ve Fransızca mıdır? Onların eserleri de dışarda çocuklar için basitleştiriliyor ama bu metinlerden alıntılar yapmak kimsenin aklından geçmiyor.

Bir gazeteden ve sayın Necmettin Erbakan'ın ağzından: "Böyle şu ursuz konuşmalar çocukluğa aksedilecek konulardır." Hiç hocanın ağzından böyle laf çıkar mı? Ama muhabirin kaleminde metamorfoza uğramış. Herhalde "aksedilecek" yerine "atfedilecek" denmiş olmalıdır. (Dizgi yanlışı da olabilir.)

Bir gazetenin televizyon sayfasında iki kez üst üste "gülünçlü" (gülünçlü öykü" ve "gülünçlü olay")! Hiç olur mu? "Gülünç" güldürücü, komik demektir ve sıfattır, sıfat ekiyle bir daha sıfatlaştırılır mı? Oldu olacak, gülünçlülüklü diyelim!

Yabancı kökenli kelimelerde takılardan önce ses uyumu bahanesiyle ünsüz sertleşmesi yapılmaması gerektiğini (hiç değilse kural olarak) söylemekten ve yazmaktan dilimizde tüy ve kalemimizde mürekkep bittiği halde, yine bir gazetenin sanat sayfasında "tebriğimize" ve gazeteler gazetesi *Cumhuriyet*'in bir fıkrasında "ufuğu" (rahmetli Yunus Nadi'nin kemikleri sızlamıştır) kelimelerini gördük. "Tebrikimize" ve "ufku" ("Fetihler ufku Tekirdağ ve sevdiğim İzmir") demek gerekir. Gerçi, "Ufku geniş dostumuz Ufuğu (Güldemir) gördük" diyebiliriz.

Bir gazetede "ulusal güç" ve parantez içinde (kuvayi milli) denmiş. Olmaz. "Kuva" hem müennes (dişil) hem çoğuldur (kuvvetler) ve sıfat alırken bu sıfat da dişil olur (ismin tekili eril olsa bile): Kuva-yı milliye.

Yine bir gazetenin "görme özürlülere bilgisayar programı" başlıklı haberinde "Barille"(!) alfabesinden bahsedilmiş. İnşallah bir dizgi yanlışıdır. Yoksa körler için özel bir alfabe icat etmiş olan Louis Braille'i (Bray diye okunur) saraydaki kör sultan bile duymuştur.

Bir başka gazeteden: "Odadaki tek kişilik yataklar yere SABİTLENDİĞİ için bir araya getirilemiyor ve balayları böyle geçiyordu." Bu belki bir marangoz jargonudur ama Türkçe değildir. Belki "sabitleştirildiği" denebilir ama en iyisi "tespit edilmiş olduğu" demektir. "Sabit"i kullanıyoruz da "tespit"i kullanmaktan niçin çekiniyoruz?

Bir gazetenin spor sayfasından: "Torrence 100 metrede ve 4x100 bayrak yarışında altın madalyayı kazanarak TESELLİ oldu." Teselli olunmaz, teselli bulunur veya müteselli olunur. "Torrence [...] teselli buldu" demek gerekirdi.

KONUŞULAN TÜRKÇE

Bugün (12 Eylül) TRT 1'de öğle haberlerini dinlerken 10 dakika içinde iki açık telâffuz hatâsı tespit ettim: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ziyaret etmekte olduğu Moğolistan'dan yayın yapan muhabir çok belirgin bir şekilde ve iki kez üst üste Orhun "abide"lerinden bahsetti (doğrusu elbette "âbide"dir) ve Ankara'daki spiker de bir münasebetle "hibe" (bağış) yerine "i"yi uzatarak "hîbe" dedi.

Bu tür yanlışlar ne yazık ki, bugüne kadar yaptığımız bütün uyarılara, yazdığımız çeşitli yazılara rağmen devam etmekte ve bunların önlenmesi için hiçbir ciddi tedbir alınmamaktadır. Oysa, özellikle Devlet televizyonundan yapılan Türkçe telâffuz, gramer ve ifade yanlışlarına hiçbir şekilde göz yumulamaz. Bu basına da benzemez. Belirli bir gazeteyi bilemediniz en çok bir milyon kişi okur, ama TRT kanallarını (TV ve radyo) milyonlarca insan izlemektedir ve KONUŞULAN Türkçe üzerinde –ki yazılı Türkçeden çok daha önemlidir ve esas olan odur– sözlü medyanın çok daha geniş bir etki alanı vardır. Gönül arzu eder ki, BBC ve Fransız Radyo-Televizyonu gibi, TRT ekranları ve mikrofonları da ülkenin bu milyonlarca insanına Türkçenin en doğru ve en güzel örneklerini versın, dilimizi iyi bilenleri gaşyetsin ve daha az bilenleri eğitsin. Oysa, bugün maalesef bunun tam tersi oluyor, birçok vatandaşımız daha çok yanlışlardan etkileniyor ve onları doğru kabul edip benimsemeye itiliyor.

Biz yine elimizden geleni yapalım ve bugünkü yazımızda, radyo ve

TV'ler de dahil olmak üzere çeşitli çevrelerde çok sık yapıldığına şahit olduğumuz bazı telâffuz hatâlarını düzeltebilmek umuduyla "a", "i" ve "u" vokallerinin hangi kelimelerde uzun hangi kelimelerde kısa okunduğunu göstermeye çalışalım. Bu köşeyi okuduklarından emin olduğumuz TRT yetkililerinden istirhamımız, bu yazdıklarımızın üzerinde hassasiyetle durmaları, spikerleri ve sunucuları eğitmeleri, uyarmaları ve etkili bir biçimde denetlemeleridir.

Aşağıdaki kelimelerde, üzerinde uzatma işareti bulunan "a" harfi uzun okunur (bu uzatma işareti şimdilik bazen kullanılıyor, bazen kullanılmıyor veya bazı kelimelerde kullanılıyor, bazı kelimelerde kullanılmıyor; inşallah yakın bir gelecekte imlâmız tam bir istikrara kavuşturulur da bu belirsizlik ortadan kalkar):

âbide, Âbidin (özel isim), dünyâ (çok yaygın "dünya" kadar kulak tırmalayıcı bir başka söyleyiş düşünemiyorum: gerçi Doğu şivesiyle konuşanları bir ölçüde hoş görmek mümkündür ama bunlardan kamu hayatında önemli bir rol oynayanlar acaba telâffuzlarını standart telâffuza yaklaştırmak için biraz çaba harcayamazlar mı?), karâr (belki yalın durumunda belirgin olarak uzun okunmaz ama ek aldığı zaman mutlaka "karârı", "karâra", "karârın" diye okunur), firâr, ziyâ (ışık anlamında ve özel isim olarak), cezâ ("cezâ hukuku" yerine "ceza hukuğu" diyerek katmerli hatâ yapan hukukçulara bile rastladık!), fezâ, asâ (sopa), âsâ (gibi: devâsâ), dâvâ, âşık, mesâha, bâriz, mâmur, âdil, adâlet, âlet, âdet, rüyâ, hayâl (hiç değilse takı alınca veya ulanınca: "İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar"), bedâva, hâtıra (ikinci "a" kısa okunur, ama birçokları asıl bu konuda yanılarak "hâtırâ" derler; buna mukabil, çoğulu olan "hâtırât" kelimesinde her iki "a" da uzun okunur: "Evren paşa hâtırâtını yazdı"), tekrâr ("Altın kulelerden yine kuşlar / Tekrârını ömrün eder îlân"), fedâkârlık, hâcet ve dolayısıyla Hâcettepe (birçoklarının dediği gibi Hacettepe değil), sadâkat, vefâ, Abdülhak Hâmit (ama Abdülhamit!), mâsum, murât ("Allah murâdını versin", ama özel isim olarak belki "Murad'ı gördüm", "Sultan Murad'ın Kosova zaferi" demek daha uygun olur), muâfiyet (bağışıklık), Tâif (Suudî Arabistan'da şehir).

Aşağıdaki kelimelerde ise şapkasız "a"lar kısa okunur:

masuniyet (dokunulmazlık), kasîde (geçenlerde lisede okuyan ve yakınım olan bir genç kız "kâside" demez mi? Deliye döndüm ama "dilini eşek arısı soksun!" demekten başka bir şey yapamadım), gam (keder), makam, hakem, rakip (bu son üç örnek, yani makam, hakem ve rakip kelimeleri maalesef kelli felli insanlar tarafından "divanda, bârgâh-

ta ve dergâhta" hâlâ mâkam, hâkem ve râkip diye telâffuz edilmektedir!), hayır (hâyır diyenler ne kadar çoğaldı: özellikle gençler arasında), zarar (zararı, zarara), mahal, laik, tarîkat, tabut (her ne kadar Arapça aslı "tâbût" ise de; bir ara yaygın olan "küçük adamlar tabuta, büyük adamlar tâbûta girer" esprisinin elbette aslı esası yoktur; gerçi radyo ve televizyonlarımız "büyük adamlara" ait cenaze kortejlerinden yaptıkları canlı yayınlarda zaman zaman "tâbût" demişlerdir ama bu kesinlikle yanlıştır; bir tek şiirde, o da vezin gerektiriyorsa, "tâbût" denebilir ve denmelidir ("Ölmez bu vatan, farz-ı muhal ölse de hattâ / Çekmez kürenin sırtı o tâbût-ı cesîmi").

Aşağıdaki kelimelerde, uzatma işaretli "i" ve "u" harfleri uzun okunur:

millî, askerî, siyasî, irsî ve benzerleri, basîret, velî, vasî, halîta, kebîse (sene-i kabîse = artıkyıl), îta (verme, "îta âmiri"), derûn, hücûm ("Bizdik o hücûmun bütün aşkiyle kanatlı"), füsûn ("büyü" ve kadın ismi; özel isim olarak kullanılırken, Murat için olduğu gibi, "Füsun'a gittim", "Füsun'u gördüm" demek artık âdet olmuştur, ama pekâlâ "II. Murâd'ın ikinci Kosova zaferi" diyebileceğimiz gibi "Füsûn'un yazısını okudum" da diyebilirsiniz).

Buna mukabil aşağıdaki kelimelerde geçen "i" ve "u" harfleri KISA okunur:

kelime, lisan, hibe (oysa bu üç kelimeyi kelîme, lîsan ve hîbe diye söyleyenler ne kadar çoktur: ben bunu birçok Türkçe ve hukuk hocalarının ağzından duydum), mizaç (mizâcı), mizah (bazı karikatüristlerimiz "mîzah" diyorlar!), duçar (bir hastalığa duçar olmak, yakalanmak; bunu da bazı Osmanlıca meraklıları yanlış olarak "dûçar" diye söylerler), istifa (bir görevden *istifâ* etmek, ama bir alacağın *istîfâsı*), seri, seksi, defile, derin, figan ("... terane beklerken / Figan duyan beşeriyyet, bu nuhbe-i hilkat"), firâz ("Firaz-ı zirve-i Sînâ-yı kahra yükselerek / Oradan...").

BEYOĞLU'NA, BEYOĞLU'YA

Sayın Hıncal Uluç bana bir hakemlik görevi yüklemiş. Birisiyle iddialaşmış, Beyoğlu'na ve Beyoğlu'ndan mı, yoksa Beyoğlu'ya ve Beyoğlu'dan mı demek gerekir diye soruyor.

Bu gerçekten önemli ve tartışmalı bir sorundur ve beni de öteden beri meşgul etmiştir. Sadece Beyoğlu ile sınırlı da değildir: Erenköy

(veya Erenköyü), Kadıköy, Sarayönü, Tekirdağ (veya Tekirdağı), Kırklareli, Tunceli, Sarayburnu, Saraydüzü, Tepebaşı, Direklerarası, Şehzadebaşı, Eminönü, İnönü, Nişantaşı, vs. gibi pek çok yer ve Osmanoğlu, Karaosmanoğlu, Banguoğlu, vs. gibi birçok şahıs isimleri için de söz konusudur. Kırklareli'ye mi, Kırklareli'ne mi; Sarayburnu'ya mı, Sarayburnu'na mı; Şehzadebaşı'ya mı, Şehzadebaşı'na mı; Eminönü'den mi, Eminönü'nden mi; Neslişah Osmanoğlu'ndan mı, Neslişah Osmanoğlu'dan mı demek ve yazmak gerekir?

Bir semtten çok balık satılan bir çarşıyı hatırlatan ve "Balıkpazarı'ya balık almaya gittim" demek sanırım kimsenin aklından geçmeyeceği Balıkpazarı ve Samanpazarı, Atpazarı, Salıpazarı, vs. gibi benzerleri dışında kalan ve tek bir kelime halinde yazılan bu bileşik özel isimlerin yazılış ve söylenişleri konusunda müstakar bir uygulama yoktur. Bu hususta kesin bir gramer kuralı bulunduğunu da sanmıyorum. Kimi –ama sanıyorum çok az insan– Beyoğlu'ya der, kimi ise –tahminime göre büyük bir çoğunluk– Beyoğlu'na der. Hangisi doğrudur? Bir görüşe göre, tamlama biçimindeki bu bileşik kelimeler unsurlarından bağımsız bir bütündür. Beyoğlu örneğinde, "bey" ve "oğul" bir potada erimiş ve "Beyoğlu" olmuştur; aynı şekilde, Eminönü "emin" ile "ön"ü, Kırklareli "kırk" ile "el"i kaynaştırmıştır. Bunlar takılandırılırken bileşik kelimeler oldukları unutulmamalı, tek bir kelime gibi muameleye tâbi tutulmalı ve buna göre Beyoğlu'yu, Eminönü'ye, Kırklareli'den denmelidir. Bir başka görüşe göre ise, bu basit mantık dil sezgisi, dil estetiği, kullanım ve teamül ile bağdaşmadıkça geçerli olamaz. Ben de nâçizane, sayın Hınçal Uluç gibi, bu kanâatteyim ve Eminönü'ye, Saraydüzü'ye, hele Şehzadebaşı'ya demek bana çok ters gelir. İnsan burada zihnen bu kelimelerin cüzlerini ayırıyor ve takının bileşik kelimenin ikinci unsuruyla, yani tamlayanla uyum içinde olmasını arıyor. Kırklareli (eski Kırkkilise) Kırklar eli (ili), yani memleketi demektir. Bu bir isim tamlamasıdır, tıpkı "akide şekeri" gibi. Ve nasıl akide şekeriyi değil de akide şekerini yiyorsak, Kırklareli'ye değil, Kırklareli'ne gidiyoruz demeyiz gerekir. Aynı şekilde Şehzadebaşı, Direklerarası ve Beyoğlu da birer tamlamadır ve Şehzadebaşı'dan, Direklerarası'dan, Beyoğlu'dan demek insana ters gelir.

Fakat burada bize asıl rehber olması gereken husus, isim yapmış ve edebiyatımıza mal olmuş olan yazarlarımızın uygulamalarıdır. Bakalım bunların tercihleri ve tesis ettikleri teamül nedir. İşte birkaç örnek:

"1903 tarihinde *Beyoğlu'nda* 'Satvet' isminde bir tiyatroda irade-i seniye ile yapılmış iki büyük güreş müsabakasının neticelerini Fransız-

ca dergilerde buldum." –Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, s. 136.

"(...) ve tek tük evlerin arasından geçen bozuk bir sokaktan *Şehzadebaşı'na* doğru yürüdü." –Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, s. 52.

"Ve şimdi polis Naci'yle beni geceleyin *Beyoğlu'nda* yanlış yerden dolmuşa bindik diye karakola götürüyordu." –Çetin Altan, *Kahrolsun Komünizm Diye Diye*, s. 175.

"Hemen giyin, arka yoldan *Sarayiçine* geç, beşliği toka et, gir müzeye..." –Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 183. (Kemal Tahir de benim gibi apostrof kullanmasını sevmiyor ve Sarayiçi'ne değil, Sarayiçine diyor. Ama Sarayiçiye demiyor! Aynı romanın bir yerinde de "Faruk'a" yerine ne güzel "Faruğa" der. Ben olsam, Fikret'in "Halûk'un Defteri" dediği gibi, "Faruka" derdim ama o ayrı bir mesele.)

"(...) yahud *Beyoğluna* çıkarken tesadüf etdikleri kürklü bir başlık giymiş minimini sarı bir alman kızı için bir manzume söylemeğe yeltenmek gibi çocukça şeyleri olurdu" ve biraz sonra "O gün *Beyoğlundan* geçerken bir kitapçı dükkânının önünde durdular (...)." –Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, Hilmi Kitabevi, 1938, s. 39.

"Geceyi *Tepebaşı'nda* bir opereti dinleyerek geçirir, ertesi gün Erenköyü (eskiden Erenköy'e Erenköyü denirdi -Ş.Y.) bağlarında bir siyah çarşafın arkasında dolanırken görülürdü (...). Ramazanda akşamları *Direklerarası'na* gider, kışın Odeon'un balolarında ortalığı neşeli gürültülere boğardı. (...) Onun için gerekli olan şey, *Beyoğlu'nda* yalnız gezmemek (...) arabada yalnız kalmamaktı." –Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, s. 89 ve 90.

"*Nişantaşı'ndan* (İstanbul'daki Nişantaş semtine Nişantaşı da denir -Ş.Y.) *Beyoğlu'na, Beyoğlu'ndan* Sıraselviler'e (...) o çılgınca dolaşışlar..." –Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomore*, s. 57.

"Sırmakeş *Toroğlu'ndaki*, dibâsı Hint'ten, harcı Venedik'ten gelme Pembe İncili Kaftanı alacağım" ve biraz aşağıda "Dönüşte yedi bin liraya iade etmek şartıyle *Toroğlu'ndan* meşhur Pembe İncili Kaftanı da aldı." –Ömer Seyfettin, *Kahramanlar*, s. 69-70.

"Bugün de Pendik'ten İzmit'e, Çekmece'den *Tekirdağı'na* doğru kıyılar yağma altında" ama ilerde "*Tekirdağ'ında* siyasî parti sözcülüğü eden bir müşterisiz avukat (...)" ve "*Balıkpazarı'nda* mezit yahudi balığı olunca müslümanlar mekruhtur diye almaktan vazgeçtiler." –Falih Rıfkı Atay, *Kurtuluş*, s. 53, 96, 83.

"Orada Ahmet Samim'le buluşarak birlikte *Beyoğlu'na* geçmek üzere Bahçekapı'ya doğru inmişlerdi" –Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, s. 159.

"Zannımca *Erenköyü'nde* artık / Görünez felek öyle bir bahârı." - Yahya Kemal, "Erenköyü'nde Bahar". (Ama semtin resmî adı Erenköy olduğuna göre bugün Erenköy'e de diyebiliriz.)

Görülüyor ki, kitaplarından örnekler verdiğimiz iyi yazarlarımızın hepsi *Beyoğlu'ya* değil, *Beyoğlu'na* demişler ve benzeri bileşik isimlerde de aynı tarzı benimsemişlerdir.

Böylece hakemlik yapmadık ama hakemlik yaptırdık!

HUZURUNDA

Son günlerde, Türkçeye ilginç ve özgün katkılarıyla ünlü sayın Tansu Çiller'in inisyatifiyle bir "kadavra" edebiyatıdır gidiyor! Sayın Necdet Menzir'in CHP'li bakan ve milletvekillerine hakaret ettiği gerekçesiyle görevinden alınmasını isteyen sayın Deniz Baykal'ın bu isteğini başbakan kabul etmedi ve (ne demekse) "kadavra üzerine siyaset yapamam" (veya buna benzer ama kadavralı bir şey) dedi. Oysa, kadavra her dilde daha ziyade tıbbî bir terimdir ve üzerinde anatomik inceleme veya otopsi yapılan bir cesedi, bir de bir deri bir kemik kalmış çok zayıf ("kaşektik") bir insanı ifade etmek için kullanılır. Onun için isteyen ceset edebiyatı yapsın ama kadavra edebiyatı yapmasın.

Ceset edebiyatı dedim de aklıma geldi. Son yirmi beş yıldan beri bu edebiyat rahmetli Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamları ve bakiye-i izamlarının İmralı'dan bir anıtmezara nakli konusunda yapılmıştır. Padişahlarımız da zaman zaman biraderlerini veya başka şehzadeleri katlederler ve ondan sonra arkalarından mutantan cenaze törenleri düzenlerlerdi. Ve sadrazamlarımızın biri bayramlık biri idamlık iki kaftanı olurdu. Bir insanı Devlet adına anıtmezara gömecekseniz onu niçin Devlet adına asarsınız? Bir adamı Devlet adına asacaksanız onu niçin otuz küsur yıl sonra anıtmezara gömersiniz? Devlet astı, millet gömdü mü diyeceksiniz (ama mahkemeler "Türk milleti adına" hüküm vermiyorlar mı)? Haydi felsefe yapmadan ve zülfü yare dokunmadan sadede gelelim. Başbakanımız geçenlerde bu Demokrat Parti ileri gelenlerinin mezarı başına gitti ve kendi ağzından "açıkça ifade ettiği" gibi "huzurları önünde eğildi"! Huzur, hazır bulunma demektir ve mevki sahibi saygın insanlardan bahsederken "önüne", "yanına" anlamında kullanılır (Padişahın huzuruna çıkmak, Atatürk'ün manevî huzurunda saygı duruşunda bulunmak, vs.). Demek ki sayın başbakan anayasayı çiğneyen demokrasi şehitlerinin "önünün önünde"

eğilmiş! İnsan anadilini bilmeden nasıl ülke yönetebilir ve politika üretebilir? Benim havsalam almıyor.

"15.30'U ON GEÇİYORDU"

Özel televizyonlardan birinde Dinar'daki depremle ilgili olarak konuşan Yalvaç belediye başkanı "15.30'u on geçiyordu" dedi! Saat ne sözlü ne yazılı olarak bu şekilde ifade edilmez. Bizim İstanbul'da çocukluğumuzdan beri duyduğumuz konuşma dilinde kullanılan saat anlatımları şöyledir: bir, biri beş geçiyor, biri on geçiyor, biri çeyrek geçiyor, biri yirmi geçiyor, bir buçuğa beş var, bir buçuk, bir buçuğu beş geçiyor, ikiye yirmi var, ikiye çeyrek var, ikiye on var, ikiye beş var, vs. Gecenin on ikisine gece yarısı, 12.30 ve 00.30 için yarım denir. Konuşma dilinde 13-24 sayıları kullanılmaz. Öğleden öncesiyle öğleden sonrasını ayırt etmek için daha çok İngilizcede kullanılan a.m., p.m. kısaltmalarının dilimizde karşılıkları olmadığı için sarahate ihtiyaç bulunan durumlarda, radyo ve televizyon haberlerinde vs. saati bildirmek için 01'den 00 yani 24'e kadar olan sayılar kullanılır ama o zaman da 15.40 denir, 15.30'u on geçiyor denmez!

Cumhuriyet gazetesi, 3 Ekim 1995: Ünlü İngiliz başbakanının adı Churchille değil Churchill'dir ve İngiltere'nin XIX. yüzyılda yaşamış en ünlü başbakanlarından biri olan Disraeli'nin de unvanı Lord Beaconfield değil Lord Beaconsfield'dir (Earl of Beaconsfield).

Cumhuriyet gazetesi (5 Ekim 1995) büyük İran şairi Hâfız-ı Şirazî'nin ünlü bir mısraını "Be hâl-i hinduyeş bahşem Semerkand ü Buhara" diye alıntılamış. Doğrusu ve beytin tamamı şöyledir: "Eğer an türk-i Şîrâzî bedestaver dil-i mârâ / Be hâl-i hinduyeş bahşem Semerkand ü Buharârâ" (O Şirazlı güzel –Farsçada türk diye güzele denirdi!– gönlümüzü hoş ederse, onun siyah benine Semerkand ile Buhara'yı bağışlarım). Buhara eyaletin adıdır, ikinci "ra" ise Farsça çekim edatıdır ve "Buharara" Buhara'yı demektir. Sadece "Buhara" dersek vezin de aksar.

Kupürü (küpürü değil) elimde ama hangi gazeteden kesildiği ve tarihi belli değil: "Genellikle uygulanmayan bir istisna şık ise jürinin bir karara varamaması" (Simpson dâvâsıyla ilgili olacak)! "İstisna" sıfat değil, isimdir. Dolayısıyla "istisna şık" denmez, olsa olsa "istisnaî şık" de-

nir ("müstesna şık" burada pek yerine oturmaz). Tabiî sel-salcılarımız bunu da "istisnasal" veya "ayrıklıksal" yapmazlarsa!!!

Bir "anonim" kupür daha: "Elimdeki belgeleri ibra edeceğim!" Artık günün adamı Samsun milletvekili sayın İlyas Aktaş'ın sürç-ü lisanı mıdır, muhabirin gafleti midir, düzeltmenin veya dizgicinin kabahati midir bilinmez ama belgeler ibra edilmez, olsa olsa ibraz edilir, yani ortaya konulur, delil olarak gösterilir. İbra etmek ise temize çıkarmak, aklamak, beraat ettirmek demektir. Belgeler belki sayın Aktaş'ı ibra edebilir (bunu ummak istiyoruz), ama sayın Aktaş belgeler ibra edemez!

Milliyet, 3 Ekim 1995: "Kaprisleriyle dünya modacılarını bezdiren siyahî top model Naomi Champel, aynı tutumunu bir Türk firması için de sergileyerek, söz verdiği halde 'Gipürlerin Dansı' defilesine gelmekten vazgeçti." Her zaman yanlışları sergileyecek değiliz ya: "gipür" yerine "güpür" denilmesine o kadar alışmıştık ki, önce yine yanlış yazmışlar diye öfkelendik ama sonra kaybolan oyuncağını bulan çocuk gibi sevindik! Yalnız çikolata Naomi'nin soyadı sakın Campbell olmasın?

Milliyet, Açık Pencere, geçtiğimiz hafta içinde: "Hz. Muhammed tereddütsüz cevap verir... 'Eğer Beytülmale vergi borcu yoksa, evet zaniler de zaneyiler de... (cennete gider)." Eğer bir dizgi yanlışı söz konusu değilse, bize verdiği açık karttan yararlanarak sayın Melih Aşık'a "zani"nin dişilinin "zaniye" olduğunu hatırlatalım.

Ben yalnız *Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet* ve *Yeni Yüzyıl* gazetelerini okuyorum. Öbür gazetelerin hiçbirini almıyorum. Onun için örneklerimi hep bu gazetelerden vermemin mazur görülmesini ve kimsenin ötekilerin Türkçelerinin mükemmel olduğu gibi bir zehaba kapılmamasını rica ederim!!!

ŞÎR-PENÇE

22 Eylül 1995 tarihli *Yeni Yüzyıl*'ın "Zaman Tüneli"nde Yavuz Sultan Selim'in hekimlerinin çaresizliği karşısında "şif-penceye" yenilerek öldüğü bildirilmiş! Oysa, Kanunî'nin babası I. Selim sırtında çıkan ve halk arasında şîr-pençe (aslan pençesi) diye bilinen bir kan çıbanından kanı zehirlenerek ölmüştür. "Şîr" Farsça aslan anlamına gelir, şif ise

halk dilinde pamuk kozası demektir. Bu vesileyle aynı zamanda iyi bir şair olan Yavuz Sultan Selim'in ünlü beytini hatırlatalım: "Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzan / Beni bir gözleri âhuya zebun etti felek." Ölümüne yol açacak hastalık sanki büyük fatihe mâlum olmuş ve şiirine girmiş!

İki hafta önce "tahliye oldu" ve "kaydoldu" ibarelerinin doğru olmadığını, "tahliye olundu" ve "kaydolundu" demek gerektiğini belirtmiştik. Bu hafta da bir gazetede "ikna oldu" deyişine rastladık. Aynı gerekçeyle bu da yanlıştır. İnsan bir şeye ikna edilir, fakat "ikna" olmaz, "kani" olur. Buna karşılık, "harap oldu" da denir, harap etti de. Çünkü harap sıfattır. Ama eşya ve binalar için daha çok tahrip edildi, tahribata uğradı denir (ama "harap bir bina"). Aynı şekilde, harabiyet daha çok insan uzuvları için ("fazla içki karaciğer ve beyinde harabiyete yol açar"), tahribat ise eşya ve binalar için kullanılır ("deprem büyük tahribata sebep oldu").

Bir gazete verdiği haberin kaynağı olan yeri "Tangier" diye belirtmiş. Hiç olur mu? Macaristan için "Hongrie" veya "Hungary", Londra için "London" veya "Londres" der misiniz? Bazı özel yer (ve şahıs: İskender, Sezar) isimleri Türkçeleşmiştir, daha doğrusu Türkçe bir karşılıkları vardır: Mısır, Norveç, İskenderiye, İngiltere, vs. gibi Fas'ta tarihî bir şehir ve eyalet olan Tanca da bunlardan biridir. İngilizcesi Tangier, Fransızcası Tanger, Arapçası ise Tanca'dır ve biz Türkler de öteden beri Arapçadan aldığımız bu ismi kullanırız. İngilizlerin Morocco, Fransızların Maroc dediği ülkeye, en büyük şehirlerinden birinin (Fez) Arapça adı olan Fas dediğimiz gibi.

Bir gazeteden iri puntolu bir manşet: "3 yaşında şarkıcı, 14 yaşında besteci ve şimdi piyano virtüözü." Herhalde İdil Biret olacak. Ama İdil virtüöz değil, virtüozdur. Virtüöz yazılış ve söyleyişi de galat-ı meşhur değil, düpedüz doğrusunu bilmemekten kaynaklanan bir yanlıştır. Nitekim, iyi sözlüklerin hepsi bu kelimeyi virtüoz ve virtüozite diye almışlardır. Ama nedense virtüöz çok yaygın bir yanlıştır. Sanki "ü"den sonra "ö", "o"ya oranla çok daha âhenkli veya Türkçe ses uyumu kuralına daha uygunmuş gibi!

Bir gazete, Nobel Edebiyat ödülünü alan İrlandalı şair Seamus Heaney ile ilgili bir haberinde şöyle diyor: "Dünya ve yerli basının büyük ilgi gösterdiği karşılamadan sonra başbakanla ozan (sic.) Devlet başkanı Mary Robinson'un rezidansına gitti (gittiler bence daha uygun olurdu)." Bu cümlede bir ifade düşüklüğü ve bir belirsizlik vardır. Büyük ilgi gösterenler "dünya ve yerli basın" mı yoksa "dünya basını ile yerli

basın" mı? Besbelli ki ikincisi, ama bu gramer bakımından müphemiyeti kaldırmaz. Aslında bu anlamlardan hangisi kastedilmiş olursa olsun, cümle düşüktür. Eğer ilgi gösterenler dünya ve yerli basın ise, "dünyanın ve yerli basının" demek gerekirdi. Belki bu anlamda "dünya ve basının" denebilir ama ikinci ismin başına bir sıfat getirildikten sonra çekim eklerinin tekrarlanması gerekir. Kasdolunan gerçek anlam bakımından da cümle yanlıştır: çünkü "dünya basını" ama "yerli basın" denir. Birincisi bir isim tamlaması, ikincisi ise bir sıfat tamlamasıdır. "Dünya ve yerli basın" denmez ve tabiî "dünya ve yerli basını da" denmez. "Dünya basını ve yerli basın" ise gereksiz bir tekrarı içerdiği için kulağa hoş gelmez. Ama bu sorunun içinden çıkmanın çok basit bir yolu vardır. "Yabancı ve yerli basın" denebileceği gibi, "dünya ve yurt (ya da ülke) basını" veya "yurt (ya da ülke) ve dünya basını" da denebilirdi. Böylece iki sıfat tamlaması veya iki isim tamlaması "ve" bağlacı ile herhangi bir uyumsuzluğa meydan vermeden birleştirilmiş olurdu.

TRT haber bültenlerinden birinin akışı içinde, iki Türk vatandaşının Suudî Arabistan'da uyuşturucu kaçakçılığı suçundan idama mahkûm edilerek başlarının kılıçla kesilmesi vahşetinin söz konusu edildiği bir söyleşide "Türklerin infazının durdurulması" istendi! İnfaz son zamanlarda idam cezasının bir müteradifi (eşanlamlısı) veya bu cezanın infazının bir kısa söylenişi haline geldi. Oysa bir Türk, bir insan infaz edilmez, olsa olsa cezası infaz edilir. "İnfaz" Arapça kökenli bir kelime olup ikizi "tenfiz" gibi "yerine getirmek" anlamına gelir.

Aynı kanalın "Bir Başka Gece" programında (18.8.1995) bir besteciden bir "potbori" anons edildi (alt yazıda)! Doğrusu tabiî "potpuri"dir. Fransızca "pot pourri"den (çürük tencere) gelen ve "popuri" diye telâffuz edilen bu kelimenin Fransızcadaki bir anlamı "bir çeşit türlü yemeği" ise, daha yaygın olarak kullanılan ve dilimize de girmiş olan bir ikinci anlamı "çeşitli kaynaklardan alınmış temalardan oluşan hafif müzik parçası"dır.

Üzerinde çok durduğumuz bir başka yanlışa da ünlü bir köşe yazarımızın yazısında rastladık: "tevazuyu" demiş. Oysa, Arapça kökenli tevazu kelimesinin son harfi ayın olduğu ve bu harf de Arapçada ünsüz sayıldığı için "tevazuu" demek gerekir. Tıpkı, birçoklarının hâlâ aksi görüşte direnmesine rağmen, mevzuyu değil mevzuu, camisi ve camiyi değil camii, mevziyi değil mevzii, sanayisi değil sanayii (mensucat sanayii) demek gerektiği gibi. Klasik yazarlarımızın hepsi bunun şahididirler.

RAĞMEN, KARŞIN

"Öztürkçeci" arkadaşlarım niçin "rağmen" yerine "karşın" demiyorum diye bana kızıyorlar. "Karşın" iyice oturmuş ve herkesçe "rağmen" anlamında kullanılıyor olsa, ben de hiç değilse ara sıra kullanacağım, ama bakıyorum bu kelime sık sık demeyeyim ama zaman zaman "karşılık", yani "mukabil" anlamında da kullanılıyor. Meselâ, "forvetin çok iyi oynamasına karşın, defans hatâları yüzünden maçı kaybettik" cümlesinde "karşın" doğru olarak "rağmen" karşılığında kullanılmıştır. Ama, "ileri üçlünün çok iyi oynamasına karşın, savunmada belirgin bir koordinasyon bozukluğu göze çarpıyordu" cümlesinde "karşın", bildiğim kadarıyla yanlış olarak, "karşılık" anlamında kullanılmıştır. Maalesef önümde somut örnekler yok, ama saptamamda yanılmadığıma yüzde yüz eminim, çünkü bu tip cümleleri çok gördüm, çok işittim.

Sırası gelmişken, birkaç öztürkçe kelimeden daha söz etmek istiyorum. "Etkin" sözcüğünü (oldu mu: iki kez arka arkaya "kelime" demektense birine sözcük deriz, ama tilcik tutmadı, onu artık kimse kullanmamalı) alalım. Bazıları ve sanıyorum çoğu sözlükler buna "faal, aktif" anlamını veriyorlar ve "etkinlik" sözcüğünü de benim hiç onaylamadığım bir biçimde "faaliyet" anlamında kullanıyorlar ("İstanbul uluslararası müzik festivalinin etkinlikleri"). Bazıları ise, bence daha isabetli olarak, "etki" "tesir" demek olduğuna göre, "etkin" kelimesini, "müessir" karşılığı olarak kullanıyorlar ("Cumhurbaşkanı 52. hükümetin kurulmasında –daha kurulmadı ya, ama ne yazık ki kurulacak gibi görünüyor– etkin bir rol oynadı"). "Etkin"i sadece "faal" anlamında kullananlar ise "tesirli, müessir" için "etkili" ve "müessiriyet" için "etkililik" demeyi tercih ediyorlar ("1982 Anayasası Cumhurbaşkanının yetkilerini ve dolayısıyla günlük politikada etkililiğini arttırdı"). Peki biz zavallı dil tutkunları bu keşmekeşin içinden nasıl çıkacağız?

Bir de "kesin"den (kat'î) gelen ve herhalde bu sıfatın "kat'iyen, suret-i kat'iyede" anlamındaki zarfı olan "kesenkes" kelimesi var. Bendeki bütün sözlük ve ansiklopediler bunu bu şekilde yazıyorlar. Ama gelin görün ki, yazarlar ve dil uzmanları dahil, çoğu kimseler konuşurken ve hattâ yazarken "kesinkes" diyor ve yazıyorlar! Hangisi doğru, hangisi yanlış? Yoksa ikisi de mi doğru? Bence bir ihtimal daha var: ikisinin de yanlış ve uydurma olması!

"OLDU" DEMEYİN, "OLUR" DİYİN

"Hatip Dicle 15 yıl ceza aldı; Ankara'da hapis" demeyin, "Hatip Dicle 15 yıl hapse mahkûm oldu; Ankara cezaevinde yatıyor" diyin (veya deyin). Önceki, biraz daha esnek ve gevşek olmasına göz yumulan gazetecilik jargonuna bile yakışmıyor.

"Irağa konulan ambargo devam ediyor" demeyin; "Irak'a konulan ambargo devam ediyor" diyin.

"Târikat" demeyin "tarîkat" diyin ve ikinci "a"yı da kısa okuyun (tarîkatı).

"De", "da" anlamında "dâhi" demeyin, "dahi" diyin. Gerçi vezin gereği olarak bazen dâhi denir ("Niçin sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellaya / Meğer sen dâhi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir") ama doğrusu "dahi"dir. Ayrı yazılan "de", "da" bağlaçları (aslında zarf) aynı işi görebilecekse "dahi"yi hiç kullanmayın ("Belâsın ben DE bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir"). "Dahi" daha ziyade "bile" anlamında kullanılır ama "bile" çok daha güzeldir.

TV'de spikerlerin ve politikacıların sık sık dedikleri gibi "kabîne" demeyin, "kabine" diyin (Fr. " *cabinet*").

"Gazâbı" demeyin, "gazabı" diyin ("Gazap Üzümleri").

"Lâkâbı", "lakâbı" veya "lâkabı" demeyin, "lakabı" diyin. İki "a" da kısa okunur. Yalnız "l" inceltilir.

"Defîle" demeyin, "defile" diyin.

"Seksî" demeyin, "seksi" diyin (İng. " *sexy*").

"Ankara valisine ahilik şedi verildi" demeyin, "şeddi verildi" diyin. "Şed" diye yazılır ama kelimenin aslı şeddeli yani "şedd"dir. Ve, kim ne derse desin, o gazetenin yazdığı gibi "Ankara Valisi'ne" diye yazmayın, "Ankara valisine" diye yazın!

"Krupiyer" (kumarhanelerde oyunu yöneten görevli) demeyin, "krupiye" diyin (Fr. "croupier" ama sondaki "r" okunmaz). Kadınlarına –son zamanlarda, kumar ve bedava içki ve yemeğin yanında üçüncü bir tutku yaratmak için olsa gerek, çekici dişi krupiyeler dünyanın her yerinde moda oldu– "krupiyer" diyebilirsiniz (Fr. "croupière").

Bir gazetenin dediği gibi, "icrai rezalet çıkarmak" demeyin, Ceza Kanununun terimiyle "rezalet çıkartmak" veya sofistikasyona pek meraklıysanız "icra-i rezalet etmek" diyin.

"Fîrar" demeyin, "firar" diyin.

"Lîsan" demeyin, "lisan" diyin.

"Kelîme" demeyin, "kelime" diyin.

"Sezaryan" demeyin, "sezaryen" ("*césarienne*") diyin. Bu, bilindiği gibi, normal yoldan doğurtulamayan çocuğun cerrahî bir operasyonla karından alınması yöntemine verilen addır ve o şekilde dünyaya gelmiş olan Sezar'ın adından mülhemdir. Bir Ermeni ismi çağrışımından mıdır, ses uyumunu sağlama merakından mıdır bilinmez, sık sık "sezaryan" diye söylenir.

"Zarâra uğradım" demeyin, "zarara uğradım" diyin.

"Mahkeme kararı" demeyin, "mahkeme karârı" diyin.

"Plajirizm" (bilimsel ve edebî aşırma, intihal) demeyin, aslına uygun olarak "plajyarizm" diyin (İng. "*plagiarism*", Fr. "*plagiat*").

"Onu yakînen tanırım" demeyin, "yakından tanırım" diyin. "Yakîn" Arapçada "sağlam bilgi", "kesin olarak bilme" anlamına gelir ("Şüphe ile yakîn hasıl olmaz" - Mecelle) ve Türkçe bir kelime olan "yakın" ile ses benzerliğinden başka hiçbir ilgisi yoktur.

"Sizin için ne yapabilirim?" (*What can I do for you?*) demeyin, "Size nasıl yardımcı olabilirim?", "Size ne gibi bir hizmette bulunabilirim?" diyin. Her dilin dehası kendine özgüdür.

"Üzgünüm, gitmem gerekiyor" ("*I'm sorry, I have to go*") demeyin, selikamıza ve asırlık konuşma teamüllerimize uygun olarak "Kusuruma bakmayın, gitmem gerekiyor" diyin.

"Oldu", "tamam" demeyin, "olur" diyin.

"Öptüm", "öpüldünüz" gibi bozuk ve zevksiz Türkçelere iltifat etmeyin, herkes gibi "gözlerinden (yanaklarından, ellerinden, dudaklarından!) öperim" veya daha modern olmak istiyorsanız "çok öperim" diyin.

"Ecevit fiyaskonun tekrar etmesini ve DSP'ye toplu transferler bekliyordu" demeyin, "tekrar edilmesini" veya "tekerrür etmesini" diyin ("tekerrür" hiç de eskimiş bir kelime değildir: "Tarihi tekerrür diye tarif ediyorlar / Hiç ibret alınsaydı tekerrür mü ederdi?"). "Tekrar" geçirimli bir fiildir: bir şey tekrar etmez, tekrar edilir. Çocuk dersini tekrar eder fakat deprem veya suç tekerrür eder.

"Kuvez" demeyin, "kuvöz" diyin.

"Döküman" demeyin, "doküman" diyin.

"Cefakâr" demeyin, "cefakeş" diyin ("vefakâr bir dost", ama "cefakeş, yani cefa çeken, bir anne").

"Nüans farkı" demeyin, sadece "nüans" diyin, çünkü "nüans" zaten "ince fark" demektir.

"Organizesi" değil, "organizasyonu" ve "koordinesi" değil, "koordinasyonu" diyin.

DÖRDÜNCÜ HALİFE

Yeni Yüzyıl'da Anadolu Ajansı kaynaklı bir haber: "Topkapı sarayında (aslı nedense, müteaddit eleştirilerimize rağmen, Topkapı Sarayı'nda???) saklanan kutsal mirasın bir bölümü ziyarete açılıyor. 4. (evet, dördüncü!) Halife Hz. Osman'ın şehit edildiği sırada okuduğu Kur'an-ı Kerim (...) teşhir edilecek." Bu haberi kaleme alan, dizen ve düzeltmeyen ya Peygamber Efendimizi de Halife saymış, ya da Hz. Ali'yi Hulefa-yı Raşidinden saymayarak Hz. Osman'ı dördüncü halife yapmıştır (ama o zaman da üçüncüsü kim?)... Bizim bildiğimiz, İslâmın ilk halifesi Hz. Ebubekir, ikincisi Hz. Ömer, üçüncüsü Hz. Osman ve dördüncüsü Hz. Ali'dir. Bu akıl almaz yanlışın sorumlusu kimdir bilemeyiz ama bildiğimiz Anadolu Ajansı ve *Yeni Yüzyıl*'ın bundan üzüntü duymaları ve tekerrürünü önlemek için gereken tedbirleri almaları gerektiğidir. Rakam yanlışını dil yanlışı sayarak çizmeyi aştıksa okuyucularımızdan kusurumuzu bağışlamalarını rica ederiz!

Hürriyet 1995 Takviminden: "Ziya Paşa gibi: 'Diyâr-ı küfrü gezdim, beldeler, kâşaneler gördüm / Dolaştım mülk-i İslâmı *hep* viraneler gördüm' *beyitinin* hakikat olduğunu, *ıstırapla*, dehşetle gördüm." Ben de bu cümlede üç yanlış yapıldığını, BÜTÜN yerine HEP (ha Ali Hoca ha Hoca Ali diyip geçmeyin, çünkü böyle denirse güzelim mısraın vezni bozulur), BEYTİNİN yerine BEYİTİNİN ve IZTIRAPLA yerine ISTIRAPLA dendiğini ıztırapla, dehşetle gördüm! (Bugünün modası ıztırap kelimesini ıstırap, mahzur'u mahsur ve mahzun'u mahsun diye yazmak ve söylemektir ama bunun savunulacak hiçbir yönü yoktur: bunlardan birincisindeki "dat", ikincisindeki "zel" ve üçüncüsündeki "ze" harfinin temsil ettiği sesi Türkçede en yakın olarak "z" harfi verir. Ayrıca mahzur ile mahsur'un anlamları başkadır.)

Bir politikacımızın ağzından (hiç değilse tırnak içinde gazeteye yansıdığı biçimiyle): "Politikada düş kırıklığı yoktur. Kendimi talihli sayıyorum. Beni FİZİKEN ortadan kaldırmamış olmalarına şaşıyorum. İçimde derin bir burukluk ve kırgınlık var." Hepsi iyi güzel de, şu "fiziken" ne demek oluyor? Eğer "burukluk ve kırgınlık" heyecanı içinde söylenmemişse, kınanması gereken son derece yanlış bir tâbir (kelime diyemiyorum çünkü böyle bir kelime yoktur)... Bence hiçbiri pek güzel değilse de, "fizikman" olabilir, "fizikî olarak" olabilir, "fiziksel olarak" (?) olabilir, ama "fiziken" olmaz. Grekçe kökenli Fransızca bir kelimeye Arapça kökenli zarf edatı (-en, -an) takılmaz. Ben olsam "bedenen" veya "cismen" derdim.

Milliyet gazetesinin ünlü bir köşe yazarının kaleminden: "Terörle demeç verilerek mücadele edilemeyeceğini anlamalıyız." İki fiilin de edilgen olmasına gerek yoktur. Bu ifadeyi ağırlaştırır ve anlaşılmasını zorlaştırır. Cümlenin sentaksı veya söz dizimi de doğru değildir. İltibasa mahal vermemek için (terörle birlikte demeç mi veriliyor? terör ve demeç mi veriliyor?), burada "teröre karşı" anlamına gelen "terörle" ibaresini yüklemi olduğu "mücadele etmek" fiilinin başına getirmek gerekir. Cümle şöyle kurulmalıydı: "Demeç vererek terörle mücadele edilemeyeceğini anlamalıyız."

Hürriyet'ten: "Millî Eğitim Bakanlığı 20 Aralık'ta (niçin Aralık'ta, niçin bu münasebetsiz apostrof, Kars'ın –yoksa artık Iğdır'ın mı?– Aralık ilçesinden mi söz ediliyor ki???) düzenlenen memur mitingine katılan öğretmenlere ceza yağdırmaya başladı. 24 öğretmenin görevi İPTAL EDİLDİ." Görev iptal edilmez. Öğretmen görevinden alınır, azledilir, ya da kendisine işten el çektirilir veya görev yeri değiştirilir. İptal edilebilecek olan, olsa olsa bir karar, bir muameledir: bir kanunun iptali, evliliğin iptali, seçimlerin iptali vs. gibi.

12.10.1995 tarihli *Yeni Yüzyıl* gazetesinden DYP grubuna ait bir haber: "Başbakan Tansu Çiller'in, milletvekilleri arasındaki İTİLAF nedeniyle kabinesine Samsun'dan isim almaması, bölge milletvekilleri Cemal Alişan ile Hüseyin Özalp'in TBMM iktidar kulisinde yumruklaşmasına neden oldu (desenize kulis geçici olarak boks ringine dönüştü)." Muhabir anlaşılan "itilâf" ile "ihtilâf" kelimelerini karıştırmış! Birincisi anlaşma, uyuşma, ikincisi ise anlaşmazlık, uyuşmazlık, aykırılık demektir. Biz prensip olarak gerekirse Osmanlıca kelimelerin kullanılmasından yanayız ama Osmanlıcayı iyi kötü bilenler tarafından! Yoksa "sükûtu hayale uğradım" diyecek kadar bu dilin ve kültürün cahili olanlar tarafından değil. Onlar yine "düş kırıklığına uğradım" desinler. Benim de beğenerek kullandığım ne güzel bir tâbir! (Osmanlıca terkibin doğrusu "sukût-ı hayal"dir, yani hayalin düşmesi, yoksa susması değil! "Hayal kırıklığı" anlamında "inkisar-ı hayal" de denir.)

Yine gazetemizden bir haber (kendi gazetem olan *Yeni Yüzyıl*'da böyle yanlışların yapılmasına gönlüm razı olmadığı için ismini diğer gazetelerden daha sık veriyorum): "Borçları nedeniyle yayımları ("yayınları" demek gerekmez mi?) PTT tarafından durdurulan Kanal 6'da, 31 Aralık 1994 akşamı (...) dağıtılan BMW marka otomobili Mehmet Eren adlı bir yurttaşın kazandığı, ancak otomobilin talihliye verilmediği saptandı. Almanya'da yaşayan Eren'in otomobilin kendisine İADESİ girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine avukatı Şerif Karabayır'ı

devreye soktuğu öğrenildi." Yorum yok demek geliyor içimden, ama yine de, ancak daha önce verilmiş olan bir şeyin iadesinin söz konusu olabileceğini belirteyim. Zavallı Eren o hiç eline geçmeyen otomobili Kanal 6'ya vermedi ki iadesini istesin! Muhabir herhalde "teslimini" demek istemiş olacak. Ayrıca, "kendisine iadesi girişimlerinin" de denmez, olsa olsa "kendisine iadesi yolundaki girişimlerinin" denir.

Milliyet'ten: "Hindistan'da inekler Budizm dinine göre kutsal sayıldığı için sokaklarda başıboş dolaşıyor." İneklerin kutsal sayıldığı ve Hindistan halkının çoğunluğunun bağlı bulunduğu din Budizm değil Brahmanizm veya Hinduizmdir. (Yine mi haddimizi aştık?)

YANLIŞ TELÂFFUZ EDİLEN ÖZEL İSİMLER

Nerede ise "iyi ki Said Paşa yalısı yandı da birçok ünlü adamımızın ortak adının doğrusunu öğrenmemize vesile oldu" diyeceğiz! En azından beş kez çeşitli spiker, sunucu ve milletvekillerinin (Büyük Millet Meclisindeki görüşmeler sırasında) Kavalalı Mehmet Ali Paşanın torunu ve Halim Paşanın oğlu olan, Hariciye nazırlığı ve Sadrâzamlık yapmış bu ünlü Devlet adamının adını "a"yı uzatarak "Said" diye söylediklerini küçük ekrandan kulaklarımızla işittik! (Başka neyle işitilir demeyin: "kulaklarımla işittim" tâbiri pek çok dilde, söylenenin doğruluğunu vurgulamak için kullanılır.) Ne ayıp! Haydi Said Halim paşayı bilmezler, öbür Said paşayı, Osmanlı İmparatorluğunun tarihinde en çok Sadrâzam olmuş (galiba 9 kez) devlet adamı olarak ünlü, "Küçük" lakaplı Said paşayı da mı bilmezler? Haydi onu da bilmediler, Sait Faik Abasıyanık'ın da mı hiç adını duymamışlar? Bilseler ve duymuş olsalar herhalde Said veya Sait diye duymuşlardır, çünkü bu zevatın adını Sâit diye telâffuz etmek şeytanın bile aklına gelmez. "Said" Arapça kökenli bir kelimedir ve saadetli, mutlu, uğurlu, mübarek demektir. Elif yani uzun "a" ile yazılan "sâid" ise "bilek" demektir ("sat" ile yazılan "sâid" ise "suud"dan gelir ve "yukarı çıkan" demektir) ama bunlardan erkek adı olarak kullanılanı sadece mutlu anlamına gelen "said"dir. Eskiden "Bayramınız kutlu olsun" yerine "iydiniz said olsun" denirdi.

Yanlış telâffuz edilen özel isimlere birkaç örnek daha: Halûk yerine Hâluk, Sâbit yerine Sabit, Râif yerine Raif, Halim yerine Hâlim, Hacer yerine Hâcer, Abdülhamit yerine Abdülhâmit, Abdülhak Hâmit yerine Abdülhak Hamit!

Seçim "sath-ı mâilîne" girdiğimiz şu günlerde, ta 1950'den beri (belki de 1945 ve hattâ daha eskiden, Meşrutiyet ve İttihat Terakki dönemi seçimlerinden beri) siyasî edebiyatımıza girmiş olan bu tâbir yine sık sık kullanılmaya başlandı. Ama zaman zaman nasıl bir tahribat ve tahrifata uğratılarak... Bunun da en az iki kez –ve bir defasında maalesef TRT televizyonundan– çok açık olarak "seçim sath-ı mahalline" diye okunduğuna şahit oldum! "Mail" Arapça meyilli, eğik demektir; satıh (sath) ise bir şeyin dış tarafı, yüzü veya öztürkçe karşılığı ile yüzey demektir. "Sath-ı mail" de, kolayca anlaşılacağı gibi, yaklaşan seçimlerin yarattığı kaygan ve tehlikeli zemini ifade etmek için kullanılan bir mecazdır. Bunun anlamını bilmeyen ve daha önce kullanıldığını işitmemiş olan "gençler" ("cahiller" dememek için) herhalde "mailini" "mahallini" diye okumuş veya düzeltmiş olacaklar!!! Öyle ya, eski Romalıların veya bugünkü İspanyolların arenasına rahmet okutacak kavgalı döğüşlü, kanlı bıçaklı bir seçim "mahalline" veya atmosferine girmedik mi?

30 Ekim 1995 tarihli *Milliyet*'ten: BAYRAM manşeti altında Demirel'in ve Sezgin'in Cumhuriyet bayramı törenlerinde çekilmiş – Cumhurbaşkanınki fraklı– bir fotoğrafı ve altında şu lejand: "Cumhurbaşkanı Demirel, Cumhuriyet Bayramı törenlerine protokol gereği smokiniyle katıldı." Oysa, resimden görüyoruz ki, sayın Demirel'in sırtındaki, yarı resmî gece kıyafeti olan smokin değil, resmî gündüz kıyafeti olan siyah yelekli ve beyaz papyonlu fraktır! Geçenlerde de TRT'nin bir forumunda sayın Ayşe hanım sahneye bir "frak ve gelinlik" uzmanını (!) çıkarmış ve o da çok bozuk ve yetersiz Türkçesiyle frakla genellikle beyaz papyon takıldığını (meselâ Cumhurbaşkanı ve büyük adamlar öyle yaparlarmış???) ama garsonların davetlilerden ayırt edilmek için siyah papyon taktıklarını söylediğinde, "evet garsonlar, yani Fransızca küçük oğlan çocukları, siyah kravat takarlarmış" dediydi!!! Ben bu işlerin pek uzmanı değilim ve hayatımda ya bir ya iki defa smokin veya frak giymişimdir ama yine de frakın (veya frağın) gece beyaz, gündüz siyah yelekle giyildiğini, gece olsun gündüz olsun daima beyaz papyon takıldığını ve sadece garsonların, yani lokantalarda veya başka yerlerde hizmet edenlerin, servis yapanların papyonunun – özellikle balo ve ziyafetlerde konuklardan ayırt edilebilmek için (yoksa maazallah magandanın biri bir dükten kendisine bir kadeh şampanya getirmesini isteyebilir, ya da Allah esirgesin tersi olur ve genç bir hanım yakışıklı bir garsonu rüyalarının prensi sanıp ona âşık olur)– mut-

laka siyah olması gerektiğini bilirim. Bu bilgimi de, yine haddimi aşarak bilmeyenlerinize aktarmış olayım!

TELÂFFUZ HATÂLARI

"Efkaarı umumiye" değil, "efkârı umumiye" (k'yi incelterek); "şürekaası" (ortakları) değil, "şürekâsı" (yine k'yi incelterek); "levhâlar" değil, "levhalar" (birinci a'yı kısa okuyarak); "kaabilinden" (gibi, türünden: "Mûcize kabilinden kazâdan sağ kurtuldu") değil, "kabîlinden" (a'yı kısa ve birinci i'yi uzun okuyarak); "bâkiye" (geri kalan: "millî bakiyye sistemi") değil, "bakiyye" veya bakiye (a'yı kısa ve i'yi uzun okuyarak); "mûhik" (haklı) değil, "muhik" (iki ünlüyü de kısa okuyarak); "gazâbı" (öfkesi) değil, "gazabı" (iki a'yı da kısa okuyarak); "lâkabı", "lakâbı" veya "lâkâbı" değil, "lakabı" (iki vokali de kısa okuyarak ve l'yi incelterek); "vâhim" değil, "vahim"; "zarârı, zarâra" değil, "zararı, zarara"; "Sâit Halim Paşa" değil, "Saît (a kısa, i uzun) Halim Paşa" diyin (geçen haftaki "varak"ımıza rağmen, hâlâ Meclis kürsüsünden ve ekranlardan "Sâit" diyenler var!).

Ne olursunuz, elinizi ayağınızı öpeyim, "şok oldum", "şok açıklama", "bu haber onu şok etti" demekten ve böyle manşetler atmaktan vazgeçin. Mutlaka bu kelimeyi kullanmak istiyorsanız, hiç değilse sıfatını kullanın ve "şoke oldum" diyin. Ama en iyisi "beynimden vurulmuşa döndüm" demektir. Diğer ikisi için ise "akıl almaz açıklama" veya "şok yaratan açıklama" ve "bu haber onu şoka soktu" diyebilirsiniz.

Türkçeyi belki en iyi kullanmış yazarlarımızdan biri olan merhum Bilge Karasu'nun evrak-ı metrûkesi en yakın dostu ve hayranı sayın Füsun Akatlı tarafından ayıklanarak kısmî bir yayına hazırlanıyor. Ama geçenlerde bu çok değerli yazar ve insanımızdan bahseden bir gazete mezarında kemiklerini sızlatırcasına, "Karasu'nun dünyayla ilgili yorumunu yazarak yaptığını, çok şey bildiğini, ama '*mahfiyetkâr*' bir kişiliği olduğu için bunları gizlediğini" yazmıştı. Hatânın kimden kaynaklandığını bilmiyorum çünkü kelime aynen benim yazdığım gibi tırnak içine alınmış ve italik puntolarla dizilmişti. Ama tahminim, o haber veya eleştiriyi yazan kişinin, bugün nedense sık sık yapılageldiği gibi, Osmanlıca bir kelime olduğu için bu vurgulamaları yapmak ihtiyacını hissettiği merkezindedir (sanki kullanmak ayıpmış gibi). Her ne ise, Bilge

Karasu kuşkusuz "mahviyetkâr" bir insandı ama "mahfi" (mahfiyetkâr diye bir kelime yoktur) değildi. Çünkü mahviyetkâr alçakgönüllü, mütevazı, mahfi ise gizli, saklı demektir. Ah bu Osmanlıca bilmeden Osmanlıca kelimeler kullanmaya özenenler! Çok yapılan bir yanlış da "Devlet-i âli Osmanî" demektir. "Devlet" müennes (dişil) olduğuna göre, doğrusu "Devlet-i Alîyye-i Osmaniye"dir.

"Fransız Devriminin öncüleri Mirabo, Robespierre, Danton... gibi" (puntolara bakılırsa *Cumhuriyet* gazetesine benziyor!). Niçin Mirabeau değil de Mirabo? Yahut Robespiyer değil de Robespierre? Neyse ki Danton cuk oturmuş (iki dildeki söylenişi tıpatıp aynı olmasa bile)! Aynı yazıdaki Lenin, Troçki ve Mao doğru, çünkü bunları Türkçede söylendiği gibi yazıyoruz. İskender, Sezar, Nefertiti ve Napolyon için olduğu gibi. Ama Latin alfabesiyle yazılan diğer yabancı özel isimler için karar vermek gerekir: bunları Türkçede okundukları gibi ve Türk gramerinin imlâ kurallarına göre mi, yoksa asıllarına uygun olarak mı yazacağız? Ve bu karara istisnasız uymak lâzımdır. Bence bu üç devrimci de (Mirabeau'nun devrimciliği biraz su götürmekle beraber!) çok ünlü kişiler olmalarına rağmen, isimlerini Türkçeleştirmemizi haklı kılacak kadar "büyük adam" değildirler. Onun için, genel kural aslı gibi yazmaksa, Mirabo değil Mirabeau diye yazmak gerekir.

"Çünkü bu fotoğraf karınızın eline geçer ve (o da) size karşı boşanma dâvâsı açarsa, hiç beklemediğiniz bir anda DUL kalabilirsiniz" (*Yeni Yüzyıl*). Dul diye sadece karısı veya kocası ölmüş kimseye denir. Bu her dilde öyledir: Fransızca "*veuf*", "*veuve*"; İngilizce "*widow*", "*widower*"; vs. Halk arasında "boşanmış" anlamında kullanılırsa da bu kesinlikle doğru değildir. Kelime aynı zamanda hukukî bir tâbirdir ve tek bir anlamı vardır. Nüfus hüviyet cüzdanlarımızda da, "medenî hal" hanesinde evli, bekâr, dul veya boşanmış diye yazar. Ama ne yazık ki Türkçe sözlük ve ansiklopedilerimizin çoğu (belki hepsi), birbirlerinden almış oldukları için olsa gerek, "dul" kelimesini "eşi ölmüş veya eşinden boşanmış" diye tanımlamışlardır. Buna karşılık, Türkçe-İngilizce Redhouse sözlüğü "dul" karşılığı olarak sadece kocası ölmüş demek olan "*widow*" ve karısı ölmüş demek olan "*widower*" kelimelerini vermiştir. Tevekkeli, asılacaksan bile İngiliz ipiyle asıl dememişler!

"1100 TANE ASKER"

Tansu hanımın gaflarına bir yenisi daha eklendi! Dün gece (28.11.95) birçok TV kanalından yayınlanan bir konuşmasından "1100 TANE askerimizi" Bosna Hersek'e gönderdiğimizi veya göndereceğimizi öğrendik. Mısır tanesini, üzüm tanesini, zeytin tanesini ve tesbih (ya da tespih) tanesini işitmiştik ama asker ve insan tanesini bugüne kadar işitmemiştik. Demek ki oluyormuş! Türkçe değil de Türkizce konuşan ve İngilizceyi çok iyi bildiği söylenen (ben bir iki kere dinledim ve pek o kanâatte değilim) sayın Tansu Çiller acaba İngilizce "1100 pieces of troops" ya da Fransızca "1100 morceaux (veya pièces) de soldats" diyebilir mi? Hayvan –o da yerine göre– belki, ama insan hiçbir zaman ve hiçbir dilde tane ile gösterilmez, belirtilmez. "Yüz bekçi", "cinq cents parachutistes", "two thousand policemen" denir. İnsanın bırakın canlısına, ölüsüne bile "beş tane ceset" denmez, hürmeten "beş ceset" denir. Ve bir İngiliz veya Fransız başbakanın, bırakın böyle fâhiş bir hatâyı, çok daha önemsizini (Fransızca tâbiriyle "anodin"ini) yapsa acaba hali nice olur?... Churchill'e, biliyorsunuz, Nobel Barış değil Nobel EDEBİYAT ödülü verilmişti. Disraeli de Devlet adamlığı ile olduğu kadar romanlarıyla da ünlüdür.

Milliyet gazetesinin 26.11.95 Pazar günü yayınlanan bir köşe yazısından: "Dışişleri bakanlığımız pek ala bilmektedir ki Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki Büyük Elçilerimiz (bence "büyükelçilerimiz") karşılaştıkları bu haysiyet kırıcı istiskallerden son derece rahatsızdırlar." Sayın yazar acaba "haysiyet kırıcı" olmayan istiskale bir örnek verebilir mi? Ama biz cinayetleri "kınamaya" alışık olduğumuz gibi, "i"nin üzerine de sadece nokta koymakla yetinmeyip noktalar koymaya bayılıyoruz! Oysa, edebiyatta ve genel olarak yazıda "icaz" ve "sehl-i mümteni" denen bir şey vardır.

Yeni Yüzyıl'da günlük yazılarını zevkle okuduğumuz ve genellikle akıcı bir üslûbu olan giyabî dostumuz bugünkü (29.11.95) yazısında çifte kavrulmuş bir hatâ yapmış: "Böyle kurumlar, onlara benzeyen insanlar yetiştirmedikleri için içgüdüsel olarak mücadele ediyorlar. Allah'tan yarısı TASVİYE OLDU." Osmanlıcada, bildiğim kadarıyla, "tasviye" diye bir kelime yoktur. Yazar anlaşılan TASFİYE demek istemiştir, yani temizlemek, "saflaştırmak"! İkinci yanlışı da "olundu" yerine "oldu" demiş olmasıdır. Bu konuya evvelce de birkaç kez değinmiş-

tik (ve arkadaşımız yazılarımı sürekli olarak okuduğunu söylüyordu!): okula kaydoldu, askerden terhis oldu, cezaevinden tahliye oldu denmez; kaydolundu, terhis olundu, tahliye olundu denir. Diyeceksiniz ki, peki öyleyse niçin memnun etmek dediğimiz gibi memnun olmak da diyoruz? Ama onun kalıbı (Arap gramerindeki tâbiriyle "bâb"ı) başkadır. Memnun olmak denir ama tatmin olmak denmez. Koca karısını tatmin eder (meselâ bir zümrüt yüzük hediye ederek!) ama kadın tatmin olunur, veya tatmin edilmiş olur. Aslında "memnun" fiil değil sıfattır, ama Türkçede onu sıfat olarak kullandığımız gibi ("halinden çok memnundu"), etmek yardımcı fiiliyle fiil olarak da kullanırız ("bu hareketi beni çok memnun etti"). Fakat "sağlandı" için "temin oldu" diyebilir miyiz? Diyemeyiz, temin edildi veya temin olundu deriz. Aynı şekilde, teşkil etmek fiilini edilgen olarak kullanmak istediğimiz zaman, teşkil oldu diyemeyiz, teşekkül etti veya teşkil edildi, deriz. Alacağımızı tahsil ederiz, fakat para tahsil oldu demeyiz, tahsil olundu deriz. Sık sık kullanılan "halloldu" (çözüldü) de yanlıştır: "hallolundu" dememiz gerekir ("çoktan beri halletmek istediğimiz mesele nihayet hallolundu"). Harap oldu, fakat tahrip olundu; mahvoldu, fakat imha edildi; mamur oldu, fakat imar edildi, tamir edildi, vs.

Gazetelerde ve ekranlarda sık sık "katilin EŞGALİ belirlendi" dendiğine tanık oluyoruz. Halbuki "eşgal" Arapça "şugl"ün çoğuludur ve işler, meşguliyetler demektir. Suçlunun robot portresinin çizilip dağıtılmasını sağlayan ise onun "eşkâli" yani "şekilleri", görünüşü, fizikî özellikleridir.

Çok yakın bir dostumuz *Cumhuriyet*'teki köşesinde "yasayı bozmaktan" söz etmiş. Kızlık zarı bozulur, ama kanun bozulmaz! Kanun "ihlâl edilir". Ancak dostumuz bu Arapça kökenli kelimeleri kullanmak istemiyorsa, "yasayı çiğnemek" diyebilirdi. Gerçi "ihlâl etmek", "halel getirmek" demektir ve "halel" de bozma, bozukluk anlamına gelir. Ne var ki, eşanlamlı pek çok kelimelerin spesifik olarak kullanıldıkları ve kesinlikle kullanılmadıkları yerler vardır. Yaramaz çocuk denir de, yaramaz masa denmez. Evliliğin butlanı (yokluğu) denir de, evliliğin çürüklüğü veya boşluğu denmez...

7.7.1995 tarihli *Hürriyet* gazetesinden: "*Böyle Gelmiş, Böyle Gitmez* adlı kitabının ikinci bölümünü yazmayı düşündüğünü ama YOĞUN OLDUĞUNU kaydetti." Trafik yoğun olur, sis yoğun olur ama

insan "yoğun" (kesif) olmaz; olsa olsa, yoğun işleri olur ya da çok meşgul olur...

Yine *Hürriyet*'in bir köşe yazısından: "Ama sıkça söylenen fikirler bize hep bir müdahale sinyali ÇAĞRIŞIM ETTİRDİĞİ için, Boyner'in hassasiyetini anlıyoruz." Elbette "çağrıştırdığı için" demek gerekirdi. Anlaşılan yazar "tedai ettirmek" ibaresini "mot à mot" öztürkçeye çevirmek istemiş ama sonuç pek iç açıcı ve "gûşnüvaz" olmamış!

Aynı köşeden: "Hayalî DÜŞMANLARA vehmettiğini de sanmayın." Düşmana vehmedilmez, düşman vehmedilir.

Yeni Yüzyıl'ın "Okur Mektupları" köşesinden: "Adam Kur'an-ı Kerim'deki (ne güzel ve doğru yazmış -Ş.Y.) bazı SÜRELERİ ... uyarlamış ... Nisa SÜRESİNDE ..." Üst üste iki dizgi yanlışı olmaz. Vatandaş herhalde "şapka" düşmanı! Öte yandan, âyetini şu anda söyleyemesem de, o sûrede (değilse Bakara sûresinde) kadınlar için "darabe" yani dövme VARDIR...

MEĞER

Farsça asıllı "meğer" edatının başlıca iki anlamı ve fonksiyonu vardır. Şemsettin Sami bunları "Kâmûs-ı Türkî"sinde şöyle anlatır:

1- İstisna beyan eder; ancak, illâ, şu kadar ki: "Bu iş kolay olamaz, *meğer* siz himmet ederseniz." 2- Gafletten sonra anlaşılan bir şey hakkında kullanılır; halbuki: "Ben tabip aramaya gittim, *meğer* o iyileşip dışarı çıkmış." Birinci mâna ile "meğer ki" ve ikinci mâna ile "meğerse" suretinde dahi kullanılır: "Yarın mutlaka gelirim, *meğer ki* hasta olayım" (...); "Ben onu sabah bekliyordum, *meğerse* o akşamdan gelmiş" (bu halde daima siga-i rivayet ("miş"li geçmiş zaman) ile istimal olunur).

Muallim Naci ise konunun üzerinde daha uzun boylu durarak "Lûgat-ı Naci"sinde özetle şunları söylemiş:

Farsça edattır ve üç suretle kullanılır: 1. Edat-ı istisna olarak ("Hoca efendinin '*meğer ki* böyle cevap verile' diyip avdet etmiş olduğu mervidir" - Cevdet Paşa; "...tabiî olarak irat olunamaz, *meğer ki* sureti mahsusada aranıp bulunmuş olsun" - Ekrem bey). Edat-ı istisna olan "meğer" nesirde daima "ki" ile istimal olunursa da, nazımda "ki"siz dahi irat olu-

nabilir ("Aldılar aklım perirûlar, perişan ettiler / Bir yere gelmez *meğer* cem'iyyet-i hûban ola" - Beyanî). 2. İstigrap ve müfacat (yadırgama ve şaşırma) edatı olarak. Bu surette dahil olduğu cümle bir rivayet sigasiyle nihayet bulur ("Ben onu âlim sanırdım, *meğer* cahil imiş")... Fakat bu mânada "ki" veya "kim" ile iradı memnudur. 3. Zan ve tahmin edatı olur... "galiba", "besbelli" tâbirlerinin yerini tutar: "*Meğer* halk-ı cihan hep âşina-yı vahdet olmuştur"... "Dil yine sergeştedir tîr-i hevâyiveş Nedim / Bir keman ebrûnun olmuştur *meğer* üftâdesi." Bu dahi "ki", "kim" ile irad olunamaz: "*Meğer kim* pençe-i sîmîne ol mehpare yaslanmış" mısra-ı meşhurundaki "kim" zaittir. Bu üçüncü vecih nazma mahsustur. "Kalmış mı meğer denilmedik söz" (Şeyh Galib) mısraında olduğu gibi "meğer"in makamı istifhamda (soru şeklinde) iradı şimdiki şivemize muhaliftir. "Meğerse" tâbiri âmiyanedir (Şemsettin Sami o fikirde değildi! - Ş.Y.).

Tek bir kelime –hem de basit bir edat– üzerinde bu kadar lâf etmiş Muallim Naci. Bugün dille ilgili çok daha önemli konuları bir çırpıda geçiştiren ve daha fazlasına zaten ne ilgi duyan ne de bilgileri yetenlere ibret olsun!

Peki biz bütün bunları niye yazdık veya naklettik ve bu kendi halindeki kelimeyle uğraşmaya niçin gerek duyduk?

Çünkü bu "meğer" edatının hem de değerli, bilgili ve kültürlü bir yazarımız tarafından yanlış kullanıldığına tanık olduk (*Yeni Yüzyıl*, 1.12.1995) ve üzerinde biraz düşündüğümüzde konunun herkesçe bilinmesinde yarar olan bazı incelikleri bulunduğunu görerek yukardaki kaynakları ve daha başkalarını karıştırdık.

Yanlış olan cümle şuydu (daha iyi anlaşılması için önceki iki cümleyi de alıyorum): "Bu hatânın çok ciddi sonuçlarını silebilmek için Meclis olağanüstü toplantıya çağrılmıştır. Siyasî zümremiz konularımıza uzun sürede bakabiliyorsa, bu toplantı orta sağın birleşmesiyle bile sonuçlanabilir. MEĞER Kİ orta sağda herkes Cumhuriyet'in değişmez, değiştirilemez ilkelerinden sapmama dirayetini gösterebilsin!.."

"Meğer ki" bu cümlede gerek Şemsettin Sami'nin gerekse Muallim Naci'nin tasnifine göre birinci anlamında, yani bir istisna edatı ("edadı" değil, çünkü kelime Arapçadır ve sonundaki "t"yi takı altığında da muhafaza eder) olarak kullanılmıştır. Yani yazar şunu demek istemiştir: "Eğer politikacılarımız olaylara uzun vadeli bakabiliyorlarsa, Meclisin bu olağanüstü toplantısının ılımlı sağı birleştirmek gibi olumlu bir sonucu bile olabilir. Ama bunun için orta sağda yer alan herkesin Cumhuriyet'in değişmez ilkelerinde birleşmesi ve bunlardan sapmaması gere-

kir." Fakat burada bir istisna değil, bir şart söz konusudur. "Meğer"in ise bir şart getirme fonksiyonu yoktur. Son cümlenin başındaki edat "meğer ki" değil, "an şart ki" (bunu biraz eski bulursanız "ancak şu şartla ki"), ya da daha sade olarak "yeter ki" veya "elverir ki) olmalıydı. Gerçi yazarın maksadı anlaşılıyor ama gramer bakımından "meğer" bir *istisna* edatı olduğuna göre bu toplantının arzu edilen şekilde (orta sağı birleştirerek) sonuçlanmasını engelleyecek bir durumdan bahsedilmesini bekliyor okuyucu. Meselâ, "... olumlu bir sonucu bile olabilir. Meğer ki, Cumhuriyetin değişmez ilkelerinde birleşseler bile orta sağ partilerinin üyeleri böyle bir neticeyi arzu etmesinler."

Dikkat ettinizse, Şemsettin Sami, Muallim Naci'den daha uzman ve tecrübeli bir leksikograf olarak tanımlamasını yaptığı kelimenin ("meğer"in) eşanlamlılarını vermeğe özen göstermiştir: birinci anlamı için "ancak", "illâ" ve "şu kadar ki", ikinci anlamı için "halbuki". Muallim Naci de üçüncü anlamı için "galiba", "besbelli" eşanlamlılarını vermiştir. Bunlara bir tane de ben ekleyeyim: yoksa ("Niçin sık sık bakarsın böyle mirât-ı mücellaya / Meğer sen dâhi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir?") Bunlardan da anlaşılıyor ki "meğer"in şart getiren bir anlamı yoktur. Çocuğa "uslu durursan sana oyuncak alırım" anlamında "sana oyuncak alacağım, ***meğer ki*** uslu dur" denmez, "yeter ki" denir. Ama "sana oyuncak alacağım, meğer ki yaramazlık yaptığını göreyim" denebilir. Gerçi iki cümlede de semantik bakımından bir olay, bir niyetin gerçekleştirilmesi bir şarta bağlanmış oluyor ama birincisinde ("yeter ki"li cümlede) niyetin gerçekleştirilmesi doğrudan bir şarta bağlanırken, ikincisinde "meğer ki" bir şart getirmiyor, niyetin gerçekleşmesini engelleyecek olan bir olayı, bir istisnayı getiriyor.

KÜÇÜK BİR TEST

Kıymetli felsefeci ve edebiyat eleştirmeni Füsut Akatlı, asırdîde *Varlık* dergisinin Aralık 1995 sayısında çıkan dille ilgili güzel yazısının adını "Yanlışın vazgeçilmez cazibesi" koymuş. Evet, ekonomide kötü paranın iyi parayı kovması gibi, dilde de yanlış doğruyu kovuyor ve bazılarımız ısrarla, inatla doğruyu ıska geçerek ne yapıp yapıp yanlışı buluyor ve onu kullanıyoruz. Yalnız yerine yanlız, fakat yanlış yerine yalnış diye söylüyor ve yazıyoruz. Kibrite kirbit diyoruz da, kirpik ve kirpi için, aynı takdim-tehiri yaparak, kiprik ve kipri diyoruz. Madem doğrusuna da dilimiz dönüyor, niçin illâ yanlışını seçiyoruz? İki hafta önceki

yazımızda gazetelerin şu yeni çıkan mutluluk hapına "extacy" demesini eleştirmiş, doğrusunun "ecstasy" olduğunu belirtmiştik. Ama bugünkü (8.12.1995) *Hürriyet* bir mankenimizin dört arkadaşıyla birlikte "extasy" adlı uyuşturucuyu kullandığını haber vermiş. İlk yanlışın yerine başka bir yanlış gelmiş, muhabirin eli bir türlü kelimenin doğru yazılışı olan ECSTASY'ye gitmemiş. Elbette herkes yazılarımı okumaya mecbur değildir, aynı gazetede çalışıyor olsak da! Ama okusalar veya el altında bir yabancı sözlük bulundursalar da yanlışlarından "vazgeçseler" fena mı olur? Anlaşılan sevgili Füsun hanım haklı, yanlış "memnu meyve"nin, günahın cazibesine sahip!

Haydi bu hafta programımızda bir değişiklik yapalım ve okuyucularımızı bir mini teste tâbi tutalım. Hem eğlenceli olduğu için belki okuyanı daha çok olur, hem de üzerinde düşünenler gelecek haftaya kadar doğru cevapları bulduktan veya bizden öğrendikten sonra onları kolay kolay unutmazlar. (Yanlıştan maksat hem gramer, hem de aslında gramerin birer parçası olan imlâ, fonetik ve noktalama yanlışlarıdır.)

1. "Zaten benim için birkaç önemli insan var dünyada. Gerisi ne demişler, umrumda değil."

Yukardaki cümlede kaç yanlış var?

2. ... yanlışlarının sendemi farkına varmadın! Aşk olsun sana?"

Bu cümlede, varsa, kaç yanlış var?

3. "Mitingin yapıldığı Taksim meydanında, iğne atsanız yere düşmez denilebilecek, oldukça büyük bir kalabalık vardı."

Bu cümlede bir yanlış görüyor musunuz?

4. "Üç Silahşörler, baba Alexander Dumas'ın en sevdiğim romanlarından biridir."

Bu cümledeki üç yanlışı bulun.

5. "Dün gece Kanal 3te Alexandre Dumas fils'in *La Dame aux camélias* adlı romanının filmini seyir ettik."

Bu cümlede, a) hiç yanlış yoktur; b) bir yanlış vardır; c) iki yanlış vardır; d) üç yanlış vardır.

6. "Gelmiş geçmiş en büyük polisiye roman yazarlarından biri hiç kuşkusuz Agatha Christie'dir. Hele başlıca kahramanı olan Belçikalı dedektif Hercule Poirot haşmetli bıyığı, yumurta biçimindeki kafası ve katili bulmak için öyle, elinde lup, parmak izi ve sigara izmariti peşinde koşacak yerde rahat bir koltuğa oturup beyininin gri hücrelerini çalıştırmasıyla, en azından Sherlock Holmes kadar ünlüdür."

Bu iki cümledeki yanlış veya yanlışları belirtin.

7. "Christmas ve Yıl başı yaklaşıyor. Yabancı dostlarıma ve burada-

ki yakınlarıma epey bayram tebriği yazmam gerekecek (aslında hiç âdetim değildir)."

Üç yanlışı bulun.

8. "Bakalım seçimleri hangi parti kazanacak? Bence ANAP (%19-22) ve RP (%18-%21) en çok oyu toplayan iki parti olacak; onları sırasıyla DSP (%17-%19), CHP (%14-%15), DYP (%13-%15) ve MHP (%11-%13) izleyecek. Diğer partilerden hiçbiri ülke barajını geçemeyecek."

Tahminim yanlış olabilir, acaba yazdıklarımda herhangi bir yanlış var mı?

9. "Dün gece eşim Bûse, baldızım Beste ve kuzenim Ayşe ile sinamaya gittik. Filim (Shakespeare'in "Romeo ve Jülyet"i) çok hoşumuza gitti. Baş rollerde Leslie Howard ile Norma Shearer oynuyordu."

Kaç yanlış buldunuz?

10. "Polis bölücü terör eylemlerinden aranan üç kişiyi gözlem altına aldı."

11. "Hırsız kaçarken ateş ederek üç tane polisi yaralamış."

Bu cümlede yanlış bulmaya cesaret edecek misiniz? Yoksa Haset'in âkıbetine uğramaktan korkarak "igmaz-ı ayn" mı edeceksiniz???

12. "Ölmek kaderde var, bize ürküntü vermiyor; / Lâkin vatandan ayrılışın ıztırâbı zor."

Yahya Kemal'in bu beytinde herhangi bir yanlış var mı?

TESTİMİZİN CEVAPLARI

1. İKİ. a) "Gerisi" anlam bakımından çokluk ifade etse de, gramer bakımından tekildir; dolayısıyla fiil de tekil olmalıdır: "demişler" değil, "demiş". b) "Umrumda" denmez, "umurumda" denir. Vokal kaybı kuralı ancak Türkçe kökenli vücut organlarının ve akrabalık ilişkilerinin adları için geçerlidir: karnım, boynum, beynim, benzi (sarardı), kaynım, vs. "Umûr" ise hem Arapça kökenlidir ("emr"in çoğulu), hem de ne bir uzuv, ne de bir akrabalık ilişkisidir. ("Uzuv" ve "emir" takı aldıklarında "uzvu" ve "emri" şekline dönüşürler ama onların Arapça asılları zaten "uzv" ve "emr"dir.)

2. DÖRT. a, b) Dahi anlamındaki "de" ve "da"lar ve "mi", "mı" vs. soru ekleri AYRI yazılır: "Sen de mi Brutus?" c, ç) Ünlem ve soru işaretleri yer değiştirmelidir: birinci cümle bir sorudur ve sonuna soru işareti gelir. İkinci cümle ise bir ünlemdir ve ünlem işareti alır.

3. Vardır. İğne atılsa yere düşmeyeceğine göre, meydanda "oldukça" büyük bir kalabalık olamaz, olsa olsa "çok" büyük bir kalabalık olur. "Oldukça", modern Türkçede (!) anlam değiştirmiş olmasına ve sık sık "çok", "pek çok" anlamında kullanılmasına rağmen, aslında "epey", "hayli", "çokça" demektir (Fransızca *assez*; İngilizce *rather, pretty, fairly*).

4. a) "Silahşörler" yanlıştır, doğrusu "silahşorlar"dır; b) "Alexander" ismi İngilizcedir, Fransızcası (Dumas bir Fransız romancısı olduğuna göre) "Alexandre"dır; c) Dumas adı "Düma" diye okunur, bu itibarla apostroftan sonraki çekim eki "-ın" değil, "-nın" olmalıdır: Dumas'nın. (Bu son iki yanlış Fransızca bilmeyenler tarafından kolay kolay fark edilemeyeceğinden, değerlendirmede dikkate alınmamıştır.)

5. İKİ. a) "Kanal 3te" değil, "Kanal 3'te" (veya "Kanal 3'de") diye yazmak gerekir. Rakam ve sayılar takı veya ek aldıklarında bunlardan apostrof ile ayrılmalıdır: "Saat 7'de eve döndüm", "Fransız Devrimi 1789'da başladı". b) "Seyir ettik" denmez, "seyrettik" denir. Aynı şekilde "şerhettik", "kaybettik", "hallettik"; ama "arz ettik", "farz ettik", "fark ettik".

6. İKİ. a) "Dedektif" "detektif" olacaktır (İng. *to detect, detective*; Fr. *détecter, détective*). Bu konuda herhangi bir "galat-ı meşhur" mazereti de ileri sürülemez çünkü bütün sözlük ve ansiklopediler kelimeyi "detektif" diye almışlardır. b) "Beyininin" denmez "beyninin" denir. (Aslında üç yanlış vardı, çünkü "izmarit"i "ızmarit" diye yazmıştım. Ama musahhih veya dizgici sizin yerinize düzeltmiş. Aferin!!!)

7. a) *Christmas* yeni yeni dilimize girmeye başladı ama bence kullanılmaması gerekir. Çünkü İsa'nın doğum gününü kutlayan bu Hristiyan yortusunun adı dilimize Fransızcadan "Noel" olarak geçmiş ve yerleşmiştir; bütün klasik yazarlarımız bu kelimeyi kullanmışlardır, hiçbiri "Christmas" dememiştir! b) "Yıl başı" da yanlıştır: bayram günü olduğu için Noel gibi majüskülle ve mutlaka BİTİŞİK olarak "Yılbaşı" diye yazmak gerekir. c) "Bayram tebriği" değil "bayram TEBRİKİ"; bunun sebebini defalarca ve uzun uzadıya yazdık ama bir türlü anlatamadık.

8. Evet, birinci cümlede yanlış vardır: "Bakalım seçimleri hangi parti kazanacak"tan sonra soru işareti gereksizdir. Çünkü gramer açısından bu cümle bir soru cümlesi değildir! "Hangi partinin kazanacağını merak ediyoruz, birkaç güne kadar belli olacak, bakalım ne göreceğiz" anlamında ihbarî (haber kipi) bir cümledir. "Bakalım"ı çıkarırsanız bir soru cümlesi haline gelir.

9. ÜÇ. a) Amca, dayı, hala, teyze OĞLUNA "kuzen", KIZINA ise

"kuzin" denir. Ayşe de kadın adı olduğuna göre kuzenim değil, kuzinim olur. Bunu da defalarca yazdım ama hâlâ kuzin yerine kuzen demekte ısrar edenler var. b) "Sinama" yazımı yanlıştır, doğrusu "sinema"dır. c) "Filim" denmez, nominatif halde (yalın durumda) dahi "film" denir ve öyle yazılır.

10. Var. Suç işleyen kimse "gözlem altına" alınmaz, ya "göz altına" ya da eski tâbiriyle "nezaret altına" alınır. "Gözlem" rasat, müşahade demektir. Sanık aklî dengesinin ve cezaî ehliyetinin tespiti için "gözlem altına" alınır, ama kaçmasına engel olmak, sorguya çekilmek ve sonra da adlî makamlara teslim edilmek üzere zâbıta tarafından "göz altına" (veya gözaltına) alınır. Çetin Altan'ın romanlarından birinin adı da *Büyük Gözaltı*'dır! "Gözlem altına almak" son yılların bir bid'ati, Türkçenin yozlaşmasının tipik bir örneğidir.

11. İnsan tespih gibi taneyle sayılmaz ama Tansu hanım sayıyor! Dün akşam da siyaset Arena'sında cümlenin bildiği "ayan beyan" klişesini tam iki kez "âyân bâyân" diye söyledi! Ben Mesut beyin yerinde olsaydım, dinlemesini bilmemesini, sağ elini kaldırarak Amerikanvari yemin etmesini falan eleştirmeden önce, dil fukaralığını yüzüne vururdum. Çünkü artık gına geldi! Geçen haftaki seçim tahminimiz tuttu mu???

12. Yahya Kemal'in beytinde HİÇ yanlış yoktur. Şiirde "ıztırâbı" diye geçen "ıztırap" kelimesini belki yeni modadan etkilenerek yanlış saydınız ama kesinlikle değildir. Eski harflerle elif, dat, tı, re, elif, be diye yazılan kelime yeni Türk alfabesiyle ancak ve ancak "ıztırap" (ıztırab) şeklinde yazılabilir. Ama bugün hemen hemen herkes "ıstırap" diyor ve sözlükler de öyle alıyor. Kimi de, ne hikmetse, "ısdırap" veya "ızdırap" diye yazıyor. Bunların hepsi yanlıştır. Arap alfabesindeki "dat" harfi hiçbir zaman "s" sesini vermez. Arap hançeresine mahsus, "d" ile "z" arası bir ses çıkarır, ama Türkçede buna tekabül eden sadece "z" (bazen de "kadı"da olduğu gibi "d") harfidir. Meselâ "zâbit", "ziya", "bâzı", "fazla" gibi kelimeler de "dat" ile yazılır ama kimse bunları "sâbit", "siya" "bâsı", "fasla" diye okumaz! Sonra kelimenin üçüncü harfini "d" ile yazmak hangi şeytanın aklına gelmiş? "Tı" da yine "te"den biraz farklı, Arap hançeresine mahsus bir sestir ama bizim için bildiğimiz "t"nin tıpkısıdır ve "d" ile hiçbir ilgisi yoktur. Tuz, tavuk, lâtif de hep "tı" ile yazılır ama kimse bunları "duz", "davuk" veya "lâdif" diye okumaz! ("Tı" ile yazılan dut, dış, oda gibi bazı kelimelerde "t" zamanla "d"ye dönüşmüştür ama o ayrı bir hikâyedir.)

DEĞERLENDİRME

Küçük bir deneme sınavı olarak düşündüğüm mini teste okuyucularımın büyükçe bir kısmının katılacağını ve en azından 100 cevap alacağımı ummuştum. Oysa yanılmışım: topu topu 15 cevap aldım. Gerçi bu, ödülleri önceden belli ciddi bir sınav değildi ve okuyucularımı cevap verip vermemekte serbest bırakmıştım! Ama yine de biraz daha büyük bir ilgi ve katılım bekliyordum. Fakat beni asıl üzen ve hayal kırıklığına uğratan, cevap veren bu 15 kişiden birinin bile bütün yanlışları bulamamış ve en başarılı okuyucumuzun, her doğru cevaba 1 puan vererek yaptığım değerlendirmeye göre, o da değerlendirme dışı bırakacağımı söylediğim Fransızca ile ilgili iki yanlışı bularak, toplam 25 puan üzerinden ancak 18 puan elde edebilmiş olmasıdır. Adını vermek istemediğim bu şampiyonumuz (!) "umrumda", "silahşör" ve "tebriği" yazılışlarını doğru ve Yahya Kemal'in beytindeki "ıztırâbı"nın yazılışını yanlış bulmuş ve "sendemi" ucûbesinin sadece "mi"sini ayırmıştır (sende mi). Artık, "Var kıyas et füshat-i derya-yı rahmet niydügün"!

Evet, çoğunluk maalesef en ilkel yanlışları bile tespit edememiş, "silahşör"e (ki galat malat değil, düpedüz yanlıştır: tıpkı "kalemşör" ve "cansiperane" gibi), Ayşe'nin "kuzenim" olmasına, iğne atsan yere düşmeyecek "oldukça" büyük kalabalığa, bayram "tebriğine" hiçbir itirazda bulunmamıştır.

Yarışmacıların %50'ye yakını (şampiyon dahil 6 veya 7 kişi) "sendemi"nin sadece "mi"sini ayırmış, "de"nin de ayrı yazılması gerektiğini belirtmek ihtiyacını hissetmemiştir! Hemen hemen herkesin bulduğu yanlışlar ise şunlardan ibarettir: umrumda (umurumda), filim (film), sinama (sinema), Kanal 3te (Kanal 3'te), beyininin (beyninin), seyir ettik (seyrettik), Yıl başı (Yılbaşı), üç tane polis (ama bir-iki kişi o cümlede de yanlış bulamadı, hattâ bunlardan biri ["bir tanesi" belki burada çok aykırı olmaz!], "Bu cümlede bir noktalama hatası var, özne olan 'hırsız' kelimesinden sonra virgül koymak gerekir" diyerek, cümleyi şu şekilde düzeltmiştir: "Hırsız, kaçarken ateş ederek üç tane polisi yaralamış!" Sevgili okuyucumuz inşallah yakında başbakan olur!)

Christmas'ı bir kişi dışında herkes benimsemiş, onun yerine Noel kelimesinin kullanılması gerektiğine kimse işaret etmemiş. Hattâ biri, "Christmas ile Yılbaşı aynı anlama gelir" derken (!), bir başkası da "Christmas" yanlış yazılmış, Christ-mas diye ayrı yazılmalıydı" demiş! Halbuki, Christmas olsun, halk dilinde zaman zaman onun yerine kul-

lanılan Xmas (eksmıs) olsun, tek kelime halinde yazılır.

Sevgili okuyucularım sakın alınmasınlar ve bana kızmasınlar. Dilimizi hiçbir özen göstermeden, kafa göz yararak kullananlar, daha ilkokul sıralarında öğretilen, dahi anlamına gelen de ve da'ların ayrı yazıldığı kuralını bilmeyenler veya uygulamayanlar, mektep medrese görmüş, mevki ve makam sahibi –bazen çok yüksek makamlar– koskoca insanlar arasında bile o kadar çok ki, çoğunun yazılarından iyi niyetli halk çocukları olduklarını anladığım okuyucularıma bu kadar yüklenmekle belki de haksızlık ediyorum. Ama şuna şaşmaktan da kendimi alamıyorum: Madem dilimize, yani kendi ana dillerine, dünyanın en güzel ve zengin dillerinden biri olan Türkçeye bu kadar meraklılar, madem benim yazılarımı arasıra da olsa okuyorlar ve hazırladığım bu mini teste katılmak külfetine katlanıyorlar, nasıl oluyor da bu basit ve ilkel kuralları bugüne kadar öğrenmemişler! Evet kendimizi bir ilkokul öğretmeninin yerine koyarak bilenlere ve bilmeyenlere bir kez daha hatırlatalım veya duyuralım: "Kalemim sende mi kaldı?", ama "Sen de mi Brutus?"

Biraz da bu teste katılmış olan okuyucuların müspet taraflarına ve yapıcı eleştirilerine değinelim. Kimi titizlik göstererek benim hiç de yanlış saymadığım bazı yazılışlara parmak basmış. Bunlardan biri öznelerden sonra virgül koymamam, biri de "Taksim Meydanı'nda" yerine "Taksim meydanında" diye yazmam... Ben bu görüşe katılmıyorum. Hiçbir dilde "Cemal Ayşe'yi seviyor", "ben yarın seyahate çıkacağım" derken özneden sonra virgül konmaz ve buna gerek de yoktur. Biliyorum, bugün okullarda bunun tersi öğretiliyor ama ben bunu mantıklı bulmuyorum. Ancak özne ile fiil arasında birtakım ibareler, alt cümleler varsa, açıklık bakımından buna gerek görülebilir. Yoksa "polis hırsızı yakaladı" gibi bir cümlede "polis"ten sonra virgüle ne lüzum var? Apostrof ve büyük harf meselesine gelince, niçin "Taksim meydanında" değil de ille "Taksim Meydanı'nda"? Hele bazılarının şu yerli yersiz büyük harf kullanma merakını hiç anlamıyorum. Sözde "dedektif"i (detektifi olacak tabiî), "meydan"ı (Taksim) ve "eşim"i (hani şu muhayyel eşim Bûse'yi) büyük harfle yazmalıymışım!!! Peki niçin "baldızım" ve "kuzinim"i değil?

Bir sayın okurum da "denilir" dememe itiraz ediyor, daha doğrusu onu da kasden yapılmış bir yanlış sayarak "denir" diye düzeltiyor. Haklıdır, ben de "denilir"i sevmiyorum ve "denir" demeyi tercih ediyorum. Ama bazen kalemimden kaçıyor. Aslında birincisi de pek yanlış sayılmaz çünkü büyük yazarlarımız bu şekli de kullanmışlardır (meselâ Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu*'unda, "Oda boşalıyor, çocuklar Ada'ya büyük ha-

lalarına gidiyorlar *denildi*" demiştir. Ama demek, söylemek, yemek, istemek, aramak gibi kökü veya tabanı sesli harfle biten mastarlar edilgen hale getirilirken, kural olarak, diğer fiiller gibi mastar ekinden önce "il", "ıl", "ul", "ül" ("sevİLmek", "verİLmek", "aktarILmak", "kurULmak", "öpÜLmek, ilh.) takılarını almazlar, onun yerine kökün son sesli harfinden sonra sadece "n" takısını alırlar (deNmek, söyleNmek, yeNmek, isteNmek, araNmak). Fakat bunlara bazen denilmek, söylenilmek, yenilmek, aranılmak da deniyor veya deniliyor! Belki de doğrusu budur ve "n" sadece bir dolgu harfidir. Ama uzun kelimelerde "n" yerine "nil"e hiç rastlamadım ("Kanun diye, kanun diye, kanun *tepelendi*").

Birkaç okuyucum da "Üç Silahşorlar" yerine "Üç Silahşor" denmesini daha doğru buluyor. Onlar da bir bakıma haklıdır, ama bu başlı başına bir sorundur ve yerimiz dolduğu için tartışmasını gelecek haftaya bırakıyoruz.

ÜÇ SİLAHŞORLAR

Mini teste katılan bir-iki okuyucum, Türkçede sayı sıfatlarından sonra çoğul kullanılmadığını belirterek, sorulardan birinde geçen "Üç Silahşorlar" adının (Alexandre Dumas'nın ünlü romanı) yanlış olduğunu, doğrusunun "Üç Silahşor" olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Kendilerine bir ölçüde katılıyorum. Ancak bu ve buna benzer klişeler eser ya da yer adları olarak o kadar yerleşmiş, o kadar benimsenmiştir ki, bunları yanlış saymaya gönlüm razı olmuyor. Hattâ "Üç Silahşor", "Yedi Cüce", "Kırk Harami", "Yedi Göl" söyleyişlerinin biraz güdük kaldığını, gramerimize değilse bile zevkimize ve kulak alışkanlığımıza ters düştüğünü düşünüyorum. Bu vesileyle şunu da öteden beri çok merak ettiğimi belirtmek isterim: acaba Türkçe niçin bütün Batı dillerinden –hiç değilse benim iyi kötü bildiklerimden– farklı olarak, sayı sıfatlarından sonra gelen isimleri çoğul olarak değil de tekil olarak kullanır?

Farklı dil ailelerine mensubuz, kelimelerde cinsiyet ayrımı gözetmeyiz, sıfatları isim halinde kullanmadığımız sürece ("Yeşiller") çoğullaştırmayız, özne ile yüklem arasında her zaman sayı uyumu aramayız, bunların hepsi iyi güzel de, genellikle isimleri çoğullaştırdığımıza göre –sanıyorum belki çok ilkel diller dışında bunu yapmayan dil yoktur–, 1'in üstünde bir sayıdan sonra geldiğinde aslında çoğul olması gereken bir isim niçin tekil olarak kalıyor? Acaba, "bir yığın insanlar" de-

ğil de "bir yığın insan" dediğimiz zaman olduğu gibi, bir ekonomi, bir tasarruf mu söz konusu olan? Yani ismin başına bir sayı getirmekle bunun tavsif (veya tadat) ettiği ismin (insan, hayvan, şey, somut kavram) çoğul olduğunu zaten belli etmiş olduğumuza göre, ayrıca bir de ismin sonuna çoğul eki getirmeye gerek mi görülmemiştir? Başka bir mantıksal neden gelmiyor aklıma. Yalnız "Les Trois Mousquetaires" (Üç Silahşorlar) için bir de şöyle bir yorum getirmek istiyorum. Acaba, diyorum, Dumas romanının adını "*Les* Trois Mousquetaires" değil de, *article* (harf-i tarif) kullanmadan "Trois Mousquetaires" koymuş olsaydı, bunu "Üç Silahşor" diye çevirmek gerekirdi de, "les" *article défini*'sini kullanarak isim ve cisimleriyle belirli bir trio yarattığı için mi "Üç Silahşorlar" diyoruz? Aynı şeyi "Yedi Cüceler", "Kırk Haramiler" ve "Yedi Göller" (veya "Yedigöller") için de düşünebiliriz. İlk ikisi birer masal kahramanı, üçüncüsü gölleriyle meşhur bir yerin, bir bölgenin adıdır. Buna karşılık Agatha Christie'nin *Ten Little Niggers* adlı ünlü romanında *article* kullanılmamış, romana "The Ten Little Niggers" değil "Ten Little Niggers" adı verilmiştir. Bu roman Türkçeye de "On Küçük Zenciler" diye değil, "On Küçük Zenci" diye çevrilmiştir.

Bir gramercimiz beni bu konuda aydınlatırsa memnun olurum. "Üç Silahşorlar" ve benzerleri birer istisna mıdır, yoksa yanlış mıdır? Niçin "Yedi Meşale" de "Yedi Cüceler"? Niçin "On Emir" (ama Osmanlıca "Evamiri aşere") de "Beş Evler"?

Gazetemiz yazarlarından sayın Vivet Kanetti beni üstü kapalı olarak dilimizi cendereye sokmak istemekle, "sinir olduğum" (bu bence de biraz argo olmakla beraber yerinde bir tâbir) "şok olmak", "şok etmek" tâbirlerine gereksiz yere karşı çıkmakla suçlamış ve bu konudaki "çeşitlilik", "özgürlük", "çok renklilik" anlayışını geçenlerde yazdığı bir yazının başlığını "DUMAN DEDEKTÖRÜ" koyduktan sonra metinde birkaç kez bu kelimenin doğrusu olan "detektör"ü kullanmakla örneklemiş! Yoksa Vivet hanım yazısının sadece başlığını okuyan bir düzeltmenin azizliğine mi kurban gitti? (O zaman iyi ki tamamını okumamış!) Benim doğrularımı da böyle sık sık düzeltirler(!), "detektif"i "dedektif", "silahşor"u "silahşör", "Damokles"i "Demokles", "pantalon"u (evet, bütün sözlüklere rağmen doğrusu pantalondur) "pantolon", "ıztırâb"ı "ıstırap", "cansiparane"yi "cansiperane" yaparlar da...

Cumhuriyet'in mümtaz bir yazarı geçen günkü makalesinin sonunda "Refah'ın ancak CÜRMÜ kadar yer yakacağını" söylemiş! Evet, dili-

mizde böyle bir darbımesel vardır, ama doğrusu şudur: "Ateş olsa CİRMİ kadar yer yakar." İkisi de Arapça olan "cürm" ve "cirm" kelimeleri eski harflerle aynı şekilde yazılır ama birinin üstüne zamme (ötre) konur, "cürm" veya "cürüm" diye okunur ve "ağır suç" demektir; diğerinin ise altına kesre (esre) konur, "cirm" diye okunur ve "cisim, hacim" demektir. Ateş de suçu kadar değil, hacmi kadar yer yakar! Bu cürmün mürtekibi(!) beni ukalâlık veya dinozorlukla itham etmeyecek kadar ince, kültürlü ve efendi bir insandır ve bir dizgi yanlışı söz konusu değilse sadece gençliğinin kurbanı olmuştur.

Yeni Yüzyıl, birkaç gün önce, Ahmet Özal ile Bülent Şemiler hakkında "NİTELİKLİ rüşvet almak" suçundan 15 yıla kadar hapis cezası istemiyle dâvâ açılabileceğini haber vermiş. Olmadı! Ceza hukukunda hırsızlık, rüşvet, vs. gibi suçların bazı ağır şekillerine "mevsuf hırsızlık", "mevsuf rüşvet" denir ve cezaları daha ağırdır. "Mevsuf" da vasıflı demektir ve günümüz dilinde buna "nitelikli" diyoruz. Ama bu bağlam içinde diyemeyiz. "Mevsuf" hukukî bir tâbir olduktan başka, "nitelikli" sıfatını bugün sadece iyi anlamda kullanıyoruz (kaliteli, nitelikli bir mal). "Vasıflı işçi" anlamında bile "nitelikli işçi" demiyoruz. Onun için ya mevsufu olduğu gibi almak, ya da hiç değilse "nitelendirilmiş rüşvet" falan gibi bir tâbir kullanmak gerekir. Bu bana neyi hatırlattı, biliyor musunuz? Bir yayınevi için Victor Hugo'nun anılarını çevirmiştim. Bir yerde "Thiers Paris'e hâkim olunca" diye bir ibare geçiyordu. Thiers, biliyorsunuz, Paris Komünü sırasında başbakandı ve isyanı kanlı bir şekilde bastırmıştı, sonra da Cumhurbaşkanı oldu. Yayınevi sahibi fanatik bir arı Türkçeci olmalı ki, çeviriyi birinin eline vererek ne kadar Osmanlıca kelime varsa yerlerine öztürkçelerini koymasını istemiş. O da "hâkim"i görünce, Thiers Paris'e "yargıç" olunca, diye düzeltmiş! Görünce beynimden vurulmuşa döndüm. "Egemen" dese haydi neyse, ama besbelli Thiers'in kim olduğunu bilmiyor. Ya da "yargıç"ın o anlamda da kullanılabileceğini sanıyor...

MECLİSTE YEMİN TÖRENİ

7 Ocak Pazar günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde yemin töreni vardı. Üşenmeden başından sonuna kadar izledim. Önce şunu söylemek isterim ki, yemin metni önceki yıllardakine ve özellikle 1991 seçiminden sonrakine oranla çok daha doğru bir şekilde okundu. Yalnız bu

vesileyle şu noktayı da belirtmeliyim ki, yeminin kendisi Türkçenin selikasına hiç uymayan son derece çetrefil bir dille kaleme alınmıştır. İşte tam metni:

"Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine and içerim."

Yemin çok daha kısa, çok daha özlü olabilirdi. Ama ben işin bu yönüne değinmeden, anayasa koyucusunun iradesine ve amacına harfiyen sadık kalmak şartıyla bu metnin sırf Türkçesi bakımından şu şekilde düzeltilmesinde yarar görüyorum:

"Devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsüne bağlılıktan ve Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma, büyük Türk milleti önünde, namusum ve şerefim üzerine and içerim."

12 Eylül yadigârı bu kötü metin geçmiş yıllarda bozuk şîveler, yanlış ve kötü telâffuzlarla daha da büyük harabiyetlere uğratıldı, âdeta katledildi. Ama demin de belirttiğimiz gibi, bu yıl memnuniyet verici bir iyileşme, bir ilerleme, bir doğru okuma çabasına şahit olduk. Benim öteden beri bu yemin metninde yanlış okunuşlarına mim koyduğum kelimeler şunlardı: egemenlik yerine eğemenlik, hukukun yerine hukuğun, laik yerine lâyık, lâik, vs., inkılâp yerine inkilap (köpekleşme!), inkılap, vs., millî yerine milli, adâlet yerine adalet, sadâkatten yerine sadakattan, nâmusum yerine namusum.

Bu senenin yemin töreninde bir-iki kişi dışında hiç kimse hukuğun demedi. Birçokları yine eğemen dediler ama çoğunluk bu kelimeyi egemen diye doğru okudu. Laik kelimesini doğru ve yanlış okuyanlar, belki yanlış biraz ağır basmak üzere, yarı yarıyaydı. Kafaları bu kavrama yatkın olmayanlar herhalde kelimeyi de doğru telâffuz edemiyorlar diyeceğim ama benim işittiğim kadarıyla tam tersi oldu: bu kavramı hiç değilse bizim anladığımız şekliyle benimsemeyenler kelimeyi doğru

okudular da, laik düzenden yana olduklarından zerre kadar kuşku duymadığımız bazı milletvekilleri, herhalde iyi Fransızca bilmediklerinden olacak, laik kelimesini doğru telâffuz edemediler. İnkılâp kelimesinde de özellikle genç milletvekilleri çok bocaladılar.

Burada bir parantez açmak ve Atatürk'ün inkılâpları için, hiç değilse on beş yıl öncesine kadar son 50 yıl içinde herkes tarafından kullanılagelmiş olan "devrim" kelimesini niçin kullanmıyoruz diye sormak istiyorum. Bir ara kötüye kullanıldı (ve belki hâlâ da kullanılıyor) diye, değişik imlâ ve telâffuzlarla hemen hemen bütün Batı dillerinde kullanılan "*revolution*" kelimesinin ve kavramının tam karşılığı olan bu kelimeyi illâkin dilimizden atmak mı gerekir? 1789'da Fransız burjuvazisinin ve halkının yaptığı da devrimdir, 1917'de Lenin ve arkadaşlarının yaptığı da devrimdir, 1919-1936 yıllarında Atatürk'ün yaptıkları da devrimdir. "İhtilâl" bu kavramı ifade etmek için daha az uygun bir kelimedir, çünkü bozukluk demek olan "halel"den gelir ve biraz pejoratif bir anlam taşır. Oysa, inkılâp, sanıldığının aksine, evrimi çağrıştırmaz, "kalb"ten gelir (değiştirme, bir halden bir başka hale geçme) ve radikal değişiklik anlamını taşır. Ama söylemesi çetrefildir. Devrim onun tam karşılığıdır. Son dört yanlışı (millî yerine milli, adâlet yerine adalet, sadâkat yerine sadakat, nâmusum yerine namusum) daha çok Doğu, Güneydoğu ve Kuzeydoğu kökenli milletvekilleri ve gençler yaptılar ki normaldir. Şîve kolay kolay değiştirilemez ve şapkalarımızı vestiyerde bırakmakta ısrar ettiğimiz sürece gençlere hangi vokalleri uzun, hangi vokalleri kısa okumaları gerektiğini kolay kolay öğretemeyiz.

Tuttuğum notlara ve mingayrıhaddin yaptığım değerlendirmelere göre, milletvekillerinin büyük bir kısmı metni kusursuz bir şekilde okudu. Birine birincilik vermek gerekirse, bu kişi bana göre, hem diksiyon, hem telâffuz, hem ses tonu, hem şîve, hem vurgulama, hem yapay ve aşırı olmayan dengeli bir heyecan bakımından, sayın Deniz Baykal'dı. (Sakın kendisinin siyasî kimliğine ve temsil ettiği partiye sıcak bir sempati beslediğim sanılmasın: ben bugünün, sağda olsun solda olsun, BÜTÜN parti, psödo-parti ve siyasal oluşumlarını ve bütün liderleri Atatürk ilkelerinden değişik ölçülerde sapmış telâkki ediyor ve hiçbirini tutmuyorum; ve ister gaflet, ister dalâlet, ister hıyanet deyin, hiçbirine oy vermedim, sandığa da gitmedim!)

Bu arada şunu da belirteyim ki, bu yazılarımda sık sık Türkçesini eleştirdiğim sayın Tansu Çiller de, herhalde dersine çok iyi çalışmış olmalı ki, yemin metnini mükemmel bir şekilde okudu. Tek tük milletvekilleri de bir "*exploit*" gerçekleştirmek amacıyla olsa gerek, metni ez-

bere okumaya çalıştılar. Ama bunlardan sadece biri tam bir başarıya ulaştı; diğerleri hâfızalarının ihanetine uğradılar ve heyecanlanarak sonunda yine önlerindeki kâğıda bakmak zorunda kaldılar! Bu Mecliste hafif gülümsemelere yol açtı.

Yeminin ezberlenerek edilmesi şart değildir, ama tutulması şarttır! Bakalım en güzel yemin edenler bu yeminlerine ne derece sadık kalacaklar? Yeminlerine "hânis" olacaklar ayaklarını denk alsınlar. Milletin gözleri üzerlerinde olacaktır, kendilerine nâçizane hatırlatırım!

GAZETELERDEN, TV YAYINLARINDAN

Mini test, mini testin cevapları, cevaplar üzerinde düşünceler, "Üç Silahşorlar", yemin törenleri, sayın Vivet Kanetti'nin "dedektörüne" ve sevgili Server Tanilli'nin "cürmüne" takılmalar derken, gazetelerden kestiğimiz ve TV yayınlarından derlediğimiz "yanlışlar" yine dağlar gibi yığıldı ve sıra geldi bunlar arasından gelişigüzel bir seçme yapıp fincancı katırlarını ürkütmeye!

Önce büyüklerimizden başlayalım: sayın Tansu Çiller son günlerin stresi ve telâşı içinde yine üstüste vahim dil yanlışları yapmaya başladı. Bunlardan sadece bir tanesine değineceğim. TV haber programlarından birinde sayın hanımefendi faili meçhul cinayetlerin faillerinin "bulunulmasından" söz etti. Oysa, bulmak fiilinin edilgen kipi "bulunulmak" değil, "bulunmak"tır. Gerçi, "bulunmak" aynı zamanda "olmak" anlamında da, çoğu zaman gereksiz yere, kullanılıyor ("Falanca yasa tasarısı üzerinde partimizin görüşlerini bildirmek üzere huzurunuza gelmiş bulunuyorum" klişesinde olduğu gibi; oysa şuna kestirmeden "huzurunuzdayım" ve "huzurunuza geldim" deseler daha güzel olmaz mı? Buna karşılık, Atatürk'ün şu cümlesinde "bulunmak" tam yerinde kullanılmıştır: "İçinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu.") Ama bu "bulmak" fiilinin edilgen halini "bulunulmak" diye söylemek için bir sebep değildir. Bu konuya "demek" ve "yemek" gibi kökü vokalle biten tek heceli fiiller bakımından daha önce de değinmiştik. Bunlarda "denmek" yerine "denilmek" "yenmek" yerine "yenilmek" gibi çift edilgenlik takısına göz yumulabilir ve ünlü yazarlarımızın kaleminde rastlanabilirse de, "olmak" nasıl "olunulmak", "bilmek" nasıl "bilinilmek" olmazsa, "bulmak" da "bulunulmak" olmaz! Peki niçin "getir"den "getir-ilmek", "kavuş"tan "kavuş-ulmak", "gez"den "gez-ilmek", "sev"den "sev-ilmek" vs. de, "bul"dan "bul-ulmak" değil

de "bul-unmak"? Çünkü iki "l"nin arka arkaya gelmesi tam bir kakofoni yaratır da ondan. Nitekim, silmek, bilmek, kalmak gibi kökü "l" ile biten fiillerden hiçbiri "sililmek", "bililmek", "kalılmak" şeklinde edilginleşmez; hepsi de "silinmek", "bilinmek", "kalınmak" halini alır. İşte dilimizin fonetik dehasına bir örnek... (Sayın Çiller'i aldatan belki de bu oldu: bakıyor bütün fiillerin edilgen hali -ıl, -il, -ul, -ül takı ekini alıyor, bulmak fiili ise buna bir istisna teşkil ediyor ve -un takısını alıyor. Olmaz böyle şey diyor istikrardan yana olan Tansu hanım ve "bululmak" diyecek kadar da zevksiz ve bilgisiz olmadığından, ayrık otu gibi bitiveren "n"yi adam yerine koymayarak nizamî -ul takısını arkasına ekleyiveriyor ve böylece millî birlik ve beraberliği sağlıyor!)

Dostumuz Murat Birsel'in kulaklarını çekme zamanı artık geldi. Daha önce de buna benzer bir yanlışını düzeltmiş olmama rağmen, 15.1.1996 tarihli yazısında "tehdidi" yerine "tehditi" demiş. "Tehdit" Türkçe kökenli bir kelime olsaydı ("kesit" gibi) yine "tehditi" değil "tehdidi" demesi gerekirdi (yumuşama kuralına göre). Ama "tehdid" Arapça kökenli bir kelimedir ve son harfi "t" değil, "d"dir. Buna karşılık, "vasat" (orta) gibi sonu "t" ile biten Arapça kökenli bir kelime, ek aldığı zaman, sadece Türkçe kökenli kelimeler için geçerli olan yumuşama kuralına uymaz ve "vasatı", "vasatından" denir. Aynı şekilde, "tebrik", "tahrik", "teşvik" hep Arapça kökenli kelimeler oldukların-dan, takı aldıklarında "k" yumuşayıp "ğ" olmaz, "k" olarak kalır: tebriki, tahrikin, teşvikin. Ama burada Murat kardeşimiz ne yapmış, Arapça kökenli olan ve "d" ile biten bir kelimeyi takılandırırken "tehditi" demiş. Yani "mevsuf" veya katmerli bir hatâ yapmış ki cezası çok ağırdır! Murat Birsel ne zaman haklı olur ve kocaman bir âferin hak ederdi? "Tehdit" bu şekilde sonu "t" ile yazılan Arapça bir kelime olsaydı ve onu Türkçenin fonetik kurallarına göre yumuşatıp "tehdidi" diye yazmayarak "tehditi" diye yazmış olsaydı! Sonra merak ettiğim bir nokta: ben Murat Birsel'in yazılarını her gün okumaya katlanıyorum (!) da, o Türkçeye bu kadar meraklı olduğu halde benim haftada bir çıkan yazılarımı niçin okumuyor???

Yine *Yeni Yüzyıl*'dan ve bir başka ünlü medyacının kaleminden: "Ne var ki sırf karizmasına güvenenin karizması da çoğu zaman kendinden müntakildir." Oysa ünlü beyitte, "Bizim şeyhin kerâmâtı olur MENKUL kendinden". Gerçi "*müntakil*" de yanlış değildir, ama bu anlamda daha çok "menkul" kullanılır ve, daha önemlisi, böyle meşhur şi-

irlerden yapılan alıntılarda (nitekim, yazar müntakil kelimesini tırnak içine almıştır) metindeki kelimeleri "aynen" kullanmak her dilde âdettir.

Yeni Yüzyıl'ın 23.01.1996 tarihli sayısından bir haber: "Simpson, eşi Nicole ve erkek arkadaşı Goldman'in ailelerinin açtığı *sivil* dâvâda avukatların sorularını cevaplayacak." Türk hukukunda "sivil dâvâ" diye bir şey yoktur. Olsa olsa, askerî mahkemeler karşısında sivil mahkemelerden bahsedilebilir ve bunlarda açılan dâvâlara "sivil dâvâlar" denebilir. Ama haberde kasdedilen bu tür bir dâvâ değil, "ceza" dâvâsına mukabil "hukuk" dâvâsıdır. Fransızca "*code civil*" ve "*droit civil*", İngilizce "*civil code*" ve "*civil law*" sırasıyla geniş anlamda –yani borçlar kanununu ve borçlar hukukunu da içine almak üzere– "medenî kanun" ve "medenî hukuk" demektir. O. J. Simpson ceza mahkemesinde yargılanarak beraat etmiş, fakat şimdi de öldürdüğü iddia edilen kişilerin varislerinin tazminat talebiyle açtıkları hukuk dâvâsına muhatap olmuştur. (Bizde ve Fransa'da bu mümkün değildir, çünkü ceza mahkemesinin kaziye-i muhkeme halini alan beraat kararı hukuk hâkimini de bağlar. Zira ceza mahkemelerinin yetkileri daha geniştir, hâkim –ve hele jüri– delillerle daha az bağlıdır, esas olan vicdanî kanâattir. Onun için ceza mahkemesi adam öldürmekten sanık bir insan hakkında yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle beraat kararı verdikten sonra, o insan artık aynı fiilden dolayı hukuk mahkemesinde yargılanamaz.)

VAAZ, VÂİZ

25 Ocak 1996 tarihli *Yeni Yüzyıl*'ın beşinci sayfasında "Camide koalisyon yok" başlıklı bir haber yazısında müezzinin "vaaz vermesinden" bahsedilmiş! Oysa, müezzin vaaz vermez, ezan okur. Vaazı (dinî öğüt) ise vâiz verir. Aynı haberde "camiye" gitmekten söz edilmiş. Def'alarca belirttiğimiz gibi, "camiye", "camiyi", "camisi", "caminin" denmez, "camie", "camii", "camiin" denir. Aynı şekilde, eski alfabemizde "ayın" veya "hemze" ile biten başka kelimeler de, bu harfler ünlü değil, ünsüz sayıldığından, çekimde "s", "y", "n" gibi dolgu harfleri almazlar ve sessiz harfle biten kelimeler gibi çekilirler: mevzuu bilmiyorum, mevzie girmek, vedaı çok acıklı oldu (oysa, *Hürriyet* geçen gün spor sayfasında süper manşetle "ŞEYTAN'IN VEDASI"ndan bahsetmiş), tetkik mercii (şikâyet veya itiraz üzerine icra memurluğunun kararlarını ince-

leyen hâkimlik), irticaın iğrenç yüzü, Cami bey tramvayda hep ikinci mevkie binerdi, ticaret metaı, Kant'ın tevazuu dillere destandı ("Tevazu zümre-i erbab-ı irfana hünerdendir / Nihâlin hâke meyli kesret-i berk ü semerdendir").

Hürriyet'te sayın Hadi Uluengin'in bir ay önceki bir yazısından: "Öncelikle, *malumu ilan etmek* anlamına gelse de pazar günkü oylamadaki esas galibin RP olduğunu tekrar vurgulamak gerekiyor." Oysa, "mâlûmu ilân" denmez, "mâlûmu ilâm" denir. Ve bu eskiden istihza makamında çok kullanılan bir tâbirdi. Aslında ikisi de aynı anlama gelirse de, "mâlûmu ilâm" ibaresinin esprisi iki kelimenin de aynı kökten gelmesidir (*ilm* yani bilgi: mahkeme ilâmı, mâlûmatınız olsun). İlân ise *alen*'den gelir ve duyurmak, açığa vurmak demektir (alenen, alenî celse, gazete ilânı, vs.).

Yıllar önce merhume Hande Şevkat Mumcu ile başladı, hâlâ sürüp gidiyor. Gelsin *Müşvik* Kenter'ler (*Hürriyet*'te "İz Bırakanlar" bandından), gelsin "*şevkat* ve sevgi duygularının sıcaklığında ısınan" penguenler (*Hürriyet*'in egzotik hayvanlarla ilgili bir magazin haberinden) vs. Nerede ise "galât-ı meşhur" sayılacak ve düzeltmenler "şefkat"i "şevkat" diye düzeltecekler (eğer şimdiden düzeltmiyorlarsa)! Oysa, Arapça kökenli bir kelime olan ve acıyarak, esirgeyerek sevme anlamına gelen "şefkat" Türkçede de öteden beri öyle yazılır ve öyle söylenir ("Devletin şefkatli kucağı", "Darüşşafaka"). Sıfatı da "müşfik" ve "şefik"tir (Müşfik Kenter *Hürriyet*'te isminin tahrif edilmesine kim bilir ne kadar kızmıştır!). "F"nin nasıl ve niçin "v"ye dönüştüğünü anlamak mümkün değil! Herhalde "şevk" ve "şevket" ile falan karıştırılıyor...

7 Kasım 1995 tarihli *Cumhuriyet*'in köşe yazılarından birinden: "Arkasından Cumhurbaşkanının konuşması: 'Ölenlere Tanrıdan rahmet, yaralılara acîl şifalar dilerim.'" Ve biraz ilerde yine: "Başbakanın ilk sözü: 'Ölenlere Tanrıdan rahmet, yaralılara acîl şifalar dilerim.'" Oysa, acele, ivedi demek olan "âcil" kelimesinde uzatma işareti "i"nin değil, "a"nın üzerine gelir, yani "a" uzun, "i" kısa okunur. Çok aceleci anlamına gelen "acûl"da ise, tam tersine, "a" kısa, "u" uzun okunur. Yazının gelişinden, bunun bir dizgi yanlışı mı olduğu –çünkü yazar bu işleri iyi bilen çok ünlü bir şairimizdir–, yoksa Cumhurbaşkanı ve başbakanın TV'ye veya gazetecilere verdikleri beyanatta kelimeyi bu şekilde yanlış mı telâffuz ettikleri pek anlaşılmıyor (o da olsa olsa Tansu hanım

için varit olabilir de sayın Demirel için olamaz).

Yine *Cumhuriyet*'in 3 Ocak 1996 tarihli sayısında, Doç. Dr. İskender Pala'nın imzası altında çıkan "Büyük Mevlevî şair Şeyh Galib'in ölümü" başlıklı yazıda, 3 Ocak 1799'da ölen bu şairimizin en ünlü gazelinden alınan "Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düştü / Dayanır mı şîşedir bu reh-i sengsâre düştü" beyti büyük bir tahribata uğratılarak âdeta tanınmayacak hale getirilmiştir. Aynen şöyle aktarılmış bu ünlü beyit: "Yine zevrâk-ı darûnum kırılıp kenâra düştü / Dayanır mı şişedir bu rah-i seng-afire düştü"!!! Gazelin vezni hernekadar "mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün" gibi az kullanılmış bir vezinse de, bu, beytin yanlış yazılması ve okunması için bir mazeret değildir. Sonra seng-afire ne demek? Zevrak-ı (-.-) yerine zevrâk-ı (---), reh yerine *râh*, kenâre yerine kenâra, derunum yerine darunum??? Peki biz bu gidişle genç kuşaklarımıza dîvan şiirimizi ve bu arada "Bir şûlesi var ki şem'-i cânın / Fânûsuna sığmaz âsumânın" gibi dünya şiirinde emsaline az rastlanır güzellikteki bir beytin mübdii olan Şeyh Galib'i nasıl sevdireceğiz? Eski edebiyatımızı bu kadar hakir görmek, eserlerini benimsemeden ve önemsemeden bu kadar hoyratça kullanmak olur mu? Söz konusu olan hep dizgi yanlışları ise, makalenin yazarını tenzih ederim. Çünkü benim de başıma sık sık geliyor, ama ben bu tür yanlışlara şiddetle tepki gösteriyorum!

Yeni Yüzyıl'ın 26.12.1995 tarihli sayısından: "Ecevit siyasî stratejisinin aslî unsurunu şöyle gerekçelendirdi: 'RP laik ve demokratik cumhuriyete karşı olduğu için onların tek muhalefet olmasını içime sindiremiyorum (...) Ancak, halkımızdan endişe etmemelerini, panik yapmamalarını istiyorum.'" Benim bildiğim kırk da değil de elli küsur yıllık dostum Ecevit hiçbir zaman "panik yapmamalarını" demez, ama benim gönlüm hiç kimsenin, hele bir gazetecinin, böyle konuşmasına ve yazmasına râzı olmuyor. İnsanlar panik olmaz, olsa olsa paniğe kapılırlar veya panik yaratırlar!

ARDINA KADAR AÇIK

Geçenlerde özel TV kanallarından birinde, acılarını yürekten paylaştığım Sabancı ailesinin malikânesinden yapılan bir yayında köşkün "ardına kadar kapalı" kapılarından bahsedildi! Bana bir kara mizah gibi gelen bu tâbir söyleyenine doğal gelmiş olmalı ki kendinden çok emin bir hali vardı. Bir kapı "ardına kadar açık" olur ama "ardına kadar kapalı" olmaz. Olsa olsa "sımsıkı kapalı" olur. Daha bakalım neler işiteceğiz? E, başbakanların tane ile asker saydıkları, "âyân bâyân" dedikleri bir toplumda başka türlüsünü beklemek ham hayal olur.

Cumhuriyet gazetesi 9 Şubat 1996 tarihli sayısında büyük harflerle bir DÜZELTME yayınlamış. Ama özrü kabahatinden büyük olmuş! Aynen şöyle: "8 Şubat 1996 günkü sayımızda 'İkizce Türkiyenin' başlıklı haberimizdeki 'kuyutu kademe' ibaresi 'kuyutu kadime' olacaktır, Türkçesi de 'eski kayıtlar' olacaktır, düzeltiriz." Biz de bu düzeltmeyi şöyle düzeltelim: "Kuyutu kadime" "kuyûd-ı kadîme" olacaktır. Çünkü bizim bugün kayıt diye yazdığımız kelimenin aslı kayd olup çoğulu da kuyûd'dur. Kuyûd-ı kadîme diye de Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğünün arşiv dairesine denirdi.

Yine *Cumhuriyet*'in bir haberinden, yazar Alev Alatlı'nın son romanı münasebetiyle "her türlü ideolojiden *taktir* ve tepkiler aldı"ğını öğreniyoruz. Alatlı'nın aldığı taktir değil, takdir'dir. Gerçi Osmanlıca kelimelerin özellikle sonlarındaki "d"leri "t" yapmak âdet oldu ama – yukarıdaki kayıt gibi– burada bu hiçbir şekilde tecviz edilemez, çünkü taktir ayrı bir kelimedir ve bambaşka bir mânâya gelir ("Bûy-i gül taktîr olunmuş [imbikten geçirilmiş], nâzın işlenmiş ucu / Bîri olmuş hoy, birîsî destmâl olmuş sana").

Elimdeki bir gazete kupüründen (adını ve tarihini yazmayı unutmuşum): "Kusura bakmayın ama, sosyal demokrat bahçelerin tarümarına izin verenler, yuvalarını terkedip korkularıyla birlikte başka kovanlara sığınanlardır."

Tarümar edilmesine denmek gerekirdi, çünkü târümar (veya târmâr) isim değil, "karmakarışık", "perişan", "dağınık" anlamına gelen bir sıfattır ve yukardaki bağlamda ancak "etmek" veya "olmak" yardımcı fiilleriyle kullanılabilir ("Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur"). "Perişanına izin verenler" denemeyeceği gibi, "tarümarına izin

verenler" de denemez.

Sayın Özden Toker, Seynan Levent'in 25.1.1996 akşamı TRT 2'de yayınlanan programında "iyi ki yapmışık" diye bir cümle kullandı! "İyi ki yaptık" yerine sürç-i lisan olsa gerek. Çünkü "yaptık" denir ama "yapmışık" denmez, yapmışız denir. Yap-mış-ım, yap-mış-sın (yapmışın da denir), yap-mış, yap-mış-ız, yap-mış-sınız (yapmışınız da denir), yap-mış-lar.

Sayın Erkan Altınsoy *Cumhuriyet*'in 10.2.1996 günlü sayısında yayınlanan "Otomobilin konuştuğu dil Türkçe mi?" başlıklı yazısında yabancı dillerden alınmış bazı kelimelerin yanlış söylenişini eleştiriyor ve düzeltiyor. Çoğu yazdıkları doğru da, egzost ve egsoz'un yanlış olduğunu ve doğrusunun egzoz olduğunu söylerken yanılıyor. İngilizce "exhaust" kelimesinin doğru telâffuzu egzôst'tur ve bizim tamirci ve yedek parçacı jargonunda da bu nasılsa öteden beri ("o" uzatılmasa da) bu şekilde doğru olarak söylenir! Fransızcada ise egzost borusu için "tuyau d'échappement" denir.

10.2.1996 tarihli *Cumhuriyet*'in bir manşetinden: "Piyasada üç silahşörler!" Biz yazmaktan usandık ama herkes yine bildiğini okuyor. Silahşör diye bir kelime yoktur, silahşor, kalemşor, vs. vardır. "Bir yerde ki yok nağmeni takdir edecek gûş / Tazyi-i nefes eyleme tebdil-i makam et."

Bugünlerde Din İşleri Yüksek Kurulunun bir "fetva"sıyla gündeme gelen ve hâlâ tadı damağımızda olduğu halde astronomik fiyatlarla satıldığı için bir iki trilyoner dostumuzun seyrek davetleri dışında pek tadamadığımız deniz ürününün adı, birçok gazetelerin yazdığı gibi, İSTAKOZ değil, ISTAKOZ'dur. Dilimize Rumcadan girmiştir (*astakos*).

DİLİMDE TÜY BİTTİ

Geçen haftaki yazımızda geçen bu deyimle ilgili olarak bir okuyucumdan aldığım faks mesajını aynen aşağıya aktarıyorum:

...

Sayın Şiar Yalçın'ın anlayışına ve Türkçenin korunmasına verdiği emeklere sığınarak...

Yıllardır, Türkçenin geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve korunması adıyla veya herhangi bir iddiası olmadan dilimizi katleden insanların hatalarını düzeltmek için çalışıyor ve yazılar yazıyorsunuz...

Bugün, yani 19 Şubat 1995 (herhalde 1996 olacak - Ş.Y.) Pazartesi günü *Yeni Yüzyıl* gazetesindeki yazınızı okurken bir ifadeniz dikkatimi çekti ve bu yazıyı yazma ihtiyacı duydum...

Yazınızda dikkatimi çeken cümleler şöyledir:

"Söyleye söyleye, yaza yaza dilimizde tüy, kalemimizde mürekkep, bilgisayarımızda 'byte' bitti!"

Bu cümlenizde dikkatimi çeken nokta ise dilimizdeki tüyün bitmesi ile kalemdeki mürekkebin ve bilgisayardaki byte'in bitmesini aynı kabul etmeniz ya da benzetmenizdir...

Oysa "dilimde tüy bitti" ifadesindeki bitmenin tükenme, yokolma manasındaki bitme değil de "Burada 30 yıl daha ot bitmez" ifadesinde olduğu gibi büyümek, yetişmek anlamındaki bitme olduğu bellidir, çünkü dilimizde tüy zaten yoktur...

Dolayısıyla "dilimde tüy bitti" ifadesinin "kalemimde mürekkep bitti" ile birlikte kullanılması mümkün değildir; çünkü "bitme"lerden biri büyümek, yetişmek anlamında, diğeri ise tam tersi anlama gelen tükenme, yokolma anlamına gelmektedir...

Sizin gibi bir uzmanın ve yıllarını Türkçenin korunmasına vermiş birinin bu konuyu ciddiye alacağı ve bu yazınızı (...) okuyan insanların dilimiz hakkında bir yanlış bilgi edinmesine izin vermeyeceğinize inanıyorum...

Şayet söylediklerim doğru ise bunu bir yazınız ile düzelteceğinize veya söylediklerim yanlış ise yanlışımı ve konunun doğrusunu bana ileteceğinize inanıyorum...

Üniversitenin son sınıfında okumakta olan bir kişi olduğumu ama kendimi Türkçe üzerinde iddialı söz söylemeye yetkili hissetmediğimi de belirtmek isterim...

Size yolladığım yazıda oluşabilecek dil hatalarına saplanıp kalmayacağınıza ve asıl iletmek istediğim konuya eğileceğinize inanıyorum... (Ne çok şeylere inanıyorsunuz, Sayın Eminoğlu!)

Not: Konu hakkındaki cevabınızı ister bir yazınızla gazetede yayınlayabilir veya size vereceğim şu numaralı faxa bilgi yollayabilirsiniz...

Fax No: 229 44 09

Saygılarımla

Adil Emiroğlu

Önce samimî olduğuna inandığım veya inanmak istediğim ilgi ve iltifatları için okuyucuma teşekkür ve dikkatinden dolayı kendisini tebrik ederim. Esas itibariyle itiraz ve eleştirisinde haklı olduğunu kabul ediyorum. Yalnız aklımı kurcalayan bir şey var. Acaba "dilimde tüy bitti" deyimindeki "bitti" sahiden "tükendi" anlamına değil de "çıktı, yetişti" anlamına mı gelir? Bildiğim kadarıyla, dilimiz vücudumuzun nadir kılsız ve tüysüz dış uzuvlarından biridir, ama bir şeyi sık sık tekrar etmenin nasıl olup da bu tüysüz organımızda tüy bitmesine (çıkmasına) ya da dil mukozasında belki belirli belirsiz zaten mevcut olan tüylerin bitmesine (yok olmasına) yol açtığını anlayabilmiş değilim! Oysa, her atasözünün veya deyimin abartılı, mecazî veya mistik de olsa bir anlamı ve bir mantığı olmalıdır. Meselâ, "dilin kemiği yoktur" deyimiyle, dilin kemiksiz, esnek, bükülgen ve her şekle girebilen bir organ olduğu ve dolayısıyla zaman zaman doğru olmayan veya istenmeyen şeyler söyleyebileceği ifade edilmiş bulunmaktadır. "Dilimde tüy bitti" deyiminin de nereden geldiğini ve mantığının veya esprisinin ne olduğunu bilen bir okuyucumuz varsa, bizi de bu konuda bilgilendirmesini rica ederiz. O zamana kadar ben yine de Sayın Emiroğlu'na hak vererek "tüy bitti" tâbirinin tüyün yokolması değil de, çıkması anlamına geldiğini kabul edeceğim. Belki de dilde tüy çıkması marazî bir hal, bir hastalıktır ve söz konusu deyimde büyük bir abartıyla bir insanın bir şeyi boş yere tekrar ede ede –bizim yaptığımız gibi!– dilinde tüy "biteceği", yani dil hastalığına uğrayacağı belirtilmek istenmiştir. İtiraz ettiği cümlemi şu şekilde düzeltirsem bilmem hoşuna gider mi. "Söyleye söyleye, yaza yaza dilimde tüy bitti, kalemimde ve bilgisayarımda da mürekkep ve byte bitti!" Sayesinde bir de güzel cinas yapmış olduk.

İsminin verilmesini istemeyen bir başka okuyucum da beni telefonla arayarak birkaç hafta önceki bir yazımda –belki de briç köşemde– "faydalanmak" anlamında kullandığım "istismar" (İng. *to exploit*, Fr. *exploiter*) kelimesine itiraz etti. Bunun sadece kötü anlamda, yani "sömürmek" karşılığı olarak kullanıldığını zannettiğini söyledi. Evet, belki günümüz Türkçesinde biraz öyledir ama Arapçadan gelen bu kelimenin kökünü ele alacak olursak, tam tersine aslî mânâsının "faydalanmak" olduğunu görürüz. Nitekim, "istismar", meyve demek olan "semer"den gelir (Türkçede daha ziyade "semere" diyoruz). Bir şeyi istismar etmek de onun meyvelerini toplamak, yani ondan yararlanmak demektir. Bir madeni istismar etmek de onu işletmek demektir. Tabiî bir ağaçtan veya madenden değil de, bir insandan yararlanmak söz konusu olduğu za-

man, bu iyi amaçla olabileceği gibi kötü amaçla da olabilir. Bir âlimin bilgisini istismar etmek, ondan yararlanmak başkadır, saf ve zengin bir adamın hüsnüniyetini istismar etmek, yani onu aldatarak sırtından menfaat temin etmek başkadır...

YAŞAMAK DA ZOR ÖLMEK DE

Milliyet'in "Pencere"sinden bir inci: "Mezara yüzde 100 (ya %100 ya da yüzde yüz demek gerekmez miydi?) zam gelmiş. Yaşamak da zor ÖLMEKTE, yine en iyisi sürünmek." Espri güzel ama Türkçe bir felâket! Bir benzerine daha önce rastlamıştık: "İhracatçılar 'Devlet bizi dolandırdı' demişler. DEVLETTE dolandırıla dolandırıla işi öğrendi sonunda." Espri yine bir harika ama Türkçe tu kaka! İlkokul çocuklarının defterlerinde bile rastlanmaması gereken hatâların üzerinde durmak inanın bize hem sıkıntı hem üzüntü veriyor. Ama ne yapalım ki mümtaz yazarlarımızın imzası altında bu gibi yanlışlarla hem de sık sık karşılaşmak bizi hem sinirlendiriyor hem öfkelendiriyor! Peki, diyoruz, o zaman niye "Yaşamakta zor ölmek*te*" değil de, biri doğru biri yanlış? Bilgisizlik mi dikkatsizlik mi? Ne olursa olsun, ciddi bir gazeteye ve tanınmış bir yazara yakışmıyor. Evet, lütfen bundan sonra "dahi" anlamına gelen "de"leri ve "da"ları önlerindeki kelimelerden ayıralım ve hal takısı olarak bitişik yazdığımız zaman yaptığımız harf yumuşatmasını da yapmayalım ("nikâhta keramet vardır" fakat "nikâh da, satış gibi, bir hukukî muameledir").

Yeni Yüzyıl'dan bir alt manşet: "Gaziantep'te 9 polis çeşitli suçlardan yargılanıyor: Bu suçlar arasında neler yok ki... Çalıntı mal satmak var, geneleve kadın satmak var, *fiilî livata* var, adam öldürmek var." Oysa *fiilî livata* diye bir şey yoktur, çünkü *livâta* zaten fiili, yani eylemli olur! Ama erkekler arasında cinsel ilişki, âmiyane tâbiriyle kulamparalık (Farsça "zenperest" –kadınsever, zampara– karşıtı "gulamperest" –oğlansever– kelimesinden) anlamına gelen Arapça "livâta" kelimesi vardır ve hukuk dilinde buna daha ziyade "fiil-i livâta" (oğlancılık eylemi, oğlancılık suçu) denir. Onun için "fiilî livâta" değil "fiil-i livâta" diye yazmak ve söylerken de sondaki izafet "i"sini kısa okumak gerekir.

İntihal uzmanı (yani çalıntı eserleri ortaya çıkarma uzmanı) sayın Murat Bardakçı 25.2.1996 tarihli *Hürriyet*'te çıkan yazısına şöyle baş-

lamış: "Woody Allen'e DOSTOYEVSKİ'nin *Harp ve Sulh*'unu (*Harp ve Sulh*'ünü olacak) sormuşlar... 'Hızlı metotla okudum' demiş komedyen. 'Konusu galiba Rusya'da geçiyordu.'"

Vay canına! Demek Dostoyevski de kalpazanmış (zaten *Kalpazanlar* adlı bir de romanı vardı galiba? Yoksa o André Gide'in miydi?): Tolstoy'un şaheserini çalmış ve ismini bile değiştirmeye gerek görmemiş! Ama Tolstoy da bunun altında kalmamış: o da çağdaşı Dostoyevski'nin "Cürüm ve Ceza" adlı romanını intihal etmiş ve sadece ismini değiştirerek "Cezasız Kalan Cürüm" yapmış...

Benimkisi takılma... Sayın Bardakçı'nın *Harp ve Sulh*'ü kimin yazdığını bilmemesine ihtimal vermiyorum. Fakat kendisi de suçludur. Sürç-i kalem diyelim, ama bu kadar vahim bir hatâ fark edilir edilmez hemen ertesi günü aynı sayfada düzeltilmez mi? Yoksa, maazallah, yazısı TV'deki son derece düşük seviyeli bilgi yarışması programlarından birinin yapımcı veya sunucusunun gözüne ilişir de, adam yarışmacılara "*Harp ve Sulh* kimin eseridir?" diye sorar, cahil yarışmacı da "Tolstoy'un" diye cevap verince, "Ne yazık ki bilemediniz, benim elimdeki kâğıtta Dostoyevski yazıyor" diyiverir! Yarışmacı da 5-10 milyon kazanmak için aylardan beri gerekli gereksiz hazırlop bilgilerle doldurmaya çalıştığı kafasını yumruklayarak, "Hay Allah! İki büyük Rus yazarını karıştırmışım. Tuh, gitti 10 milyon!" diye hayıflanır.

SAYIN BAŞBAKAN

Anlaşılan sayın Mesut Yılmaz üçüncü parti lideri olarak elde ettiği sürpriz başbakanlığına hâlâ inanamamış! Devir ve teslim töreninde iki kez sayın Tansu Çiller'den "başbakan" diye bahsetti. Bunu bir nezaket olarak yorumlamaya imkân yoktur. Artık başbakan olmayan bir kimseden başbakan diye bahsetmek bir saygı ve nezaket nişanesi değil, olsa olsa onunla alay etmektir. Belki de sayın Yılmaz, Fransa'da ve başka ülkelerde eski başbakanlara vicahen ve gıyaben "sayın başkan" denmesi geleneğinden esinlenmiştir. Ama o zaman da "sayın başbakan" değil "sayın başkan" demesi gerekirdi. Fransa'da hiçbir eski başbakandan "Monsieur le Premier ministre" diye bahsedilmez, olsa olsa "Monsieur (veya Madame) le président" denir. Bir diğer ihtimal de, sayın Yılmaz'ın henüz güven oyu almamış bir hükûmetin başkanının "başbakan" unvanına hak kazanmamış olduğunu sanmasıdır. Ama Yılmaz gibi tecrübeli bir politikacıdan böyle bir şey beklenmez. Cumhurbaşkanı baş-

bakanı ve bakanlar kurulunu "atadıktan" sonra (Cumhurbaşkanı aslında, yani Anayasaya göre, kabine listesini onaylamaz, daha önce hükûmeti kurmakla görevlendirdiği kimseyi "Başbakan" ve onun sunduğu kabine listesinde adları yazılı kişileri de "Bakanlar Kurulu" olarak "atar") –tezkereye imzasını attığı andan itibaren– o Bakanlar Kurulu Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hükûmeti ve başkanı da "Başbakan"dır. Meselâ, Yılmaz daha önce başbakanlık yapmamış olsaydı, ve Allah gecinden versin, dün akşam köşkten çıkarken bir kalp krizi geçirerek vefat etseydi, veya fikrini değiştirerek dönüp Cumhurbaşkanına istifasını sunsaydı, başbakanlık yapmış kimselere kanunların tanıdığı her türlü hak ve imtiyazlardan varisleri veya kendisi istifade ederdi. Bunun, yakın tarihimizde, iyi bilinen iki örneği de vardır. Birincisi, merhum Sadi Irmak'ın 1974-75 yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven oyu alamamış olmasına rağmen dört ayı aşkın bir süre başbakanlık yapmış olmasıdır. Nitekim Sadi Irmak Türkiye Cumhuriyeti tarihine on yedinci başbakan olarak hükûmeti de bilmem kaçıncı hükûmet olarak geçmiştir. İkincisi de, sayın Tansu Çiller'in ilk istifasından sonra yine kendi başkanlığında kurulan 51. (azınlık) hükûmetidir. O da Meclisten güven oyu alamamış fakat Çiller'in başbakanlık sıfatı 52. DYP-CHP koalisyon hükûmetinin kuruluşuna kadar devam etmiştir. (Sonra da Çiller Çiller'e nöbeti devir ve teslim etmiştir!) 1995 seçimlerinden sonraki ikinci istifası üzerine de, kabinesinde kendi başbakanlığı, "maslahatgüzar" (*caretaker*) sıfatıyla da olsa, dün (6.3.1996) saat 21'e kadar hukuken devam etmiştir. Fakat o saatten beri Türkiye'nin başbakanı artık Tansu Çiller değil, Mesut Yılmaz'dır. Aynı şekilde, Mesut Yılmaz hükûmeti de, güven oyu alsın veya almasın, yeni bir hükûmet kuruluncaya kadar devam edecektir ve Mesut Yılmaz başbakan kalacaktır. Buna Devletin veya hükûmetlerin, meclislerin "istimrar" hassası denir. Yenisi gelinceye kadar eskisi iş başında kalır ve Devlet yönetiminde boşluğa, "fetrete" meydan verilmez. Bu münasebetle son olarak şunu da belirtelim ki, "devir ve teslim" töreni ne Anayasada ne başka kanunlarda yeri olan bir gelenekten ibarettir ve başbakanlık sıfat ve yetkisinin kazanılması için bir şart değildir. Törenden evvel de tören sırasında da Yılmaz başbakan, Çiller eski başbakandı. En iyisi sayın Yılmaz'ın bu yanlışlığını, her zaman yavaş konuşurken bugün hızlı konuşmasından ve belki heyecanından veya alışkanlığından kaynaklanan bir sürç-i lisana hamletmektir. Belki yine çizmeyi aştık ama konunun biraz uzaktan da olsa "Doğru Türkçe" ile ilgisi vardır. Yeni başbakanın hassasiyetle koruyacağını umduğumuz Devlet kavra-

mı, ciddiyeti ve gelenekleriyle ise çok yakın bir ilgisi vardır!

Bugünlerde çok yapılan ve son örneğini nerede gördüğümü tam olarak hatırlayamadığım ama babamla ilgili bir inceleme yazısında olduğunu sandığım bir yanlış da "yüzünden" edatını (belirteç mi deniyordu yoksa ilgeç mi?) "sayesinde" yerine kullanmaktır. "Yüzünden" olumsuzluk belirten bir kelimedir: "Senin yüzünden treni kaçırdım", "Nihal çok sevdiği kocasından içkisi yüzünden boşandı", vs. Oysa bugün sık sık şöyle cümlelere rastlıyoruz: "Senin yüzünden eski harfleri öğrendim", "senin yüzünden bakan oldum" diyorlar. Tabiî eski harfleri öğrenmeyi ve bakan olmayı iyi bir şey değil de kötü bir şey sayarsanız, veya önce isteyip de sonra pişman olmuşsanız, "yüzünden" yerindedir! Ama muhatabınıza minnetinizi ifade etmek istiyorsanız, "yüzünden" değil "sayende" demeniz gerekir.

ÇEKİMSER

Tamamen ihtisâsımız dışında olmasına rağmen, son zamanlarda gündeme gelen bu dil tartışmasında bizim de tuzumuz biberimiz olsun istedik. Çünkü bizi "allâme-ı kül" sanan bazı hayırhah okuyucularımız "bu dâvâyı çözse çözse Şiar Yalçın çözer" diyorlarmış. Bu bana neyi hatırlattı, biliyor musunuz? Pek okur yazarlığı olmayan bir yakınım, benim iyi kötü birkaç yabancı dil bildiğimi bildiği için, televizyonda konuşan bir Arabın ne dediğini sordu. Ben "Arapça bilmem ki" diyince "canım ecnebice değil mi?" diye cevap verdi. Evet, dünyada üç bine yakın dil varmış (tam bir sayı verenler de var, ama bu inandırıcı değildir, çünkü hangi dillerin gerçekten "dil", hangilerinin "diyalekt" [lehçe] olduğu konusunda bilginler arasında oybirliği olmadığı gibi, diller de canlılar gibi yaşayan varlıklar olduğundan kimi ölmekte [Latince, Sanskritçe, vs. gibi], kimi yaratılmakta [Esperanto, Volapük, vs. gibi yapay diller], kimi de meselâ Provençal gibi diyalekt statüsünden dil statüsüne geçerek doğmakta veya İsrail'in resmî dili olan İbranice gibi ["Öztürkçe"yi de bu kategoriye sokabilir miyiz?] yeniden doğmakta, dirilmektedir). Bunların Türkçe dışındakilerin hepsi de bizim için "ecnebice" olduğuna ve benim bildiğim İngilizce ve Fransızca da "ecnebi" diller olduklarına göre, ötekilerini nasıl olur da bilmem? Ah, keşki dostumun bu mantığı geçerli olsaydı! Benim aslında Türkçe konusundaki bilgim de sınırlıdır. Zaten tek bildiğim şey, filozofun dediği gibi, hiçbir

şey değilse bile çok az şey bildiğimdir. Ama Fransızların bir atasözü vardır, körler diyarında tek gözlüler kraldır, derler. İşte ben de bu mantıkla, körler değilse bile, bir suskunlar ve "yarı aydınlar" diyarı olan Türkiye'mizde amatörce ilgilendiğim bazı konularda mingayrihaddin uzman sayılmaya başladım! Bunu kabullenmediğimi bir kez daha duyururum.

"Çekimser" mi "çekinser" mi demek gerekir sorusu bence bilimsel düzeyde ve kategorik olarak cevaplandırılabilecek bir soru değildir. Meseleyi yakından izlemiş olmamakla beraber, öyle sanıyorum ki bu tartışmayı yıllar önce sevgili dostumuz sayın Bülent Ecevit başlatmış ve galiba TBMM İçtüzüğüne (herkes böyle söylüyor ama İçtüzük'üne veya TBMM İçtüzüğü'ne diye yazıyor; ancak ben, defalarca belirttiğim gibi, buna katılmıyorum) o zamana kadar alışılagelen "çekimser" yerine "çekinser" sözcüğünü (bu yeni kelimelere "sözcük" sözcüğü "kelime" kelimesinden daha çok yakışıyor!) koydurtmuştu. Kim haklı kim haksız, tam olarak bilemiyorum. Dil devriminin doğal bir gereği olarak yeni kelimeler üreten ve türeten kişi ve kurumlar bunu kuşkusuz bazı ilke ve kurallar çerçevesinde yapıyorlar. Biz "melâli anlamayan nesle âşina değiliz". Ama bakın bu konuda uzman olan yazar ve dilbilimci Özdemir ne diyor: "Sayın Ecevit, Türkçe Sözlük'te (Tanrı aşkına niçin apostrof? Onlarca Türkçe sözlük vardır veya olmalıdır; Fransızca, İngilizce sözlüklerin sayısı, eskileri ve yenileriyle, yeni baskılar hariç, yüzü geçer) 'çekinser' diye bir sözcük olmadığını bilir. Çekinser yerine dilde kullanılan 'çekimser'dir. 'Çekinser' sözcüğü Meclis İçtüzüğü'nde kabul ve ret oyları arasında kalan, genellikle oylamaya katılmama ya da oyunu belli etmeme anlamında kullanılmaktadır. Bu tüzükte kalmıştır. Bunun günlük dilde kullanımı 'çekimser'dir. Dilimizde iyimser, kötümser, karamsar gibi aynı kalıp içinde oluşturulmuştur. Oysa, çekinser sözcüğü, çekinmek fiiline yaslandırılır ki, yapılış yönünden de yanlıştır. Çünkü Türkçemizde 'çekinmek' diye bir fiil vardır ama çekinsemek diye bir fiil yoktur. Bunun yanı sıra (yanısıra olması gerekmez mi?) dilimizde 'çekimsenmek' diye bir fiilimiz vardır (ben bilmiyordum ama doğrudur, Redhouse bile almış). Bu, Arapçadan dilimize geçmiş olan 'istinkâf' etmenin karşılığıdır. Yine Arapçadan dilimize girmiş olan 'müstenkif' sözcüğü yerine önerilen ve dilde kullanılan 'çekimser' sözcüğü de 'çekim' sözcüğünden türetilmiştir. 'Çekim', 'çekimse', 'çekimser'. Çekimser varken ve günlük konuşma dilimize girmişken ve hiçbir anlam ayrılığı olmadığı halde 'çekinser'i kullanmak, bir bakıma kafaları karıştırmak olur." (Anladığım kadarıyla, sayın Özdemir bu açıklamayı

bir TV röportajında yapmış, ama ben *Cumhuriyet* gazetesinin bir-iki hafta önceki bir sayısından, dostum Mustafa Ekmekçi'nin köşesinden aldım. Bu itibarla imlâ ile ilgili eleştirilerim Özdemir'e değil, M.E.'ye ya da *Cumhuriyet*'in düzeltmen ve dizgicilerine yöneliktir.)

Temelde ve bilhassa son cümlesi bakımından sayın Özdemir'e katılıyorum. Alt tarafı, "çekimser" de "çekinser" de uydurulmuş (kötü anlamda değil, "uymasını sağlamak", İngilizce "*coined words*" anlamında) kelimelerdir. Ama çekimser daha önce türetilmiş ve tutmuştur. Sanırım en az otuz yıldan beri kullanılıyor. Bugün artık kimse (benim gibi dinozorlar bile) "müstenkif" demiyor, herkes "çekimser" diyor. Sözlüklere öyle girmiştir, yazı ve konuşma dilimize öyle girmiştir. Öyleyse doğrusu odur. Ama sayın Ecevit ve onu haklı bulanlar "çekinser" demekte ısrar edebilirler. Ve bir gün belki sözlüklerimiz ana madde (*entry*) olarak aldıkları bu kelimenin yanına parantez içinde (veya *çekinser*) eklemesini yaparlar.

Rantiyeci siyasî literatürümüze girdi. Ne olur, bir daha kalkmamacasına yerleşmeden çıkaralım. Mucidi (?) şeriatçı ve muhafazakâr Erbakan Hocaya hiç mi hiç yakışmıyor. Esas hakkında tartışmaya girmiyorum, girmek lüzumunu hissetmiyorum, ama bu kadar çirkin, yanlış ve melez bir kelimenin Meclis kürsülerinden bile dile getirilmesine isyan ediyorum. Kelime dilimize Fransızcadan "rant" (*rente*) ile birlikte "rantiye" (*rentier*) olarak girmiştir. Marksçı veya Marksist dediğimiz gibi, buna da rantçı veya rantiye diyelim. Yoksa yakında Marksistçi, plasiyerci, pratisyenci, lezbiyenci, sadistçi (veya sadikçi) demeye başlarız!

YARISI

Dünkü (15.3.96) *Milliyet*'in "Olaylar ve İnsanlar" köşesinde, dostumuz Hasan Pulur, tatilini beş yıldızlı bir otelde geçiren bir üniversite öğretim üyesinin bazı yabancı turistlerin çirkin davranışlarına ilişkin ilginç izlenimlerini dile getirdiği mektubundan bazı alıntılar yapmış. Mektubun bir yerinde şu satırlara rastladık: "Karşımda oturan birinin üç ayrı tabakta on dört sandviç ve yumurta aldığını, salam ve peynir gibi şeylerle de tabağı tıka basa doldurduğunu hayretle gördüm. Nasıl yiyecek diye beklemeye başladım. *Yarısını* yedi, *yarısını* çantaya koydu, *yarısını* da bırakıp gitti." İlk önce, acaba aritmetik kuralları mı, yoksa

"yarı"nın anlamı mı değişti diye düşündüm! Sonra anladım ki sayın profesör "lakonik" bir anlatım kullanmak istemiş, "Yarısını yedi, *kalanın* ise yarısını çantaya koydu, yarısını da bırakıp gitti," diyecek yerde ârif olan anlar düşüncesiyle ve belki teslis (ekanim-i selâse) akidesinden esinlenerek vahidi üçe bölmüş, ama sülüsle değil de nısıfla bölmüş! Buna mantık yanlışı mı, hesap yanlışı mı, Türkçe yanlışı mı, yoksa sürç-i kalem mi demek gerekir, bir türlü karar veremedim...

Bir liderimizin ağzından: "Refah partisi âdil düzeni nakârat edinmiş!" Doğrusu nakarat veya nakarât'tır. Veya diyorum çünkü yalın halde "nakarat" dediğimiz zaman sondaki "a"yı pek uzatmayız ("Kımıldamaz da durursun işittiğin nakarat: / Çalışmayanlar için yok cihanda hakk-ı hayat"). Ama sesli harfle başlayan bir takı aldığı zaman "nakarât"ın üçüncü "a"sının aslında uzatmalı olduğu ortaya çıkar: nakarâtı, nakarâtın, nakarâta. Buna mukabil, "tarîkat" ve "hakikat"in vezinleri bunun tersidir: "i" uzun, "a"lar ise her durumda kısa okunur. Onun için hiçbir zaman "nakârat" ve "nakaratı", "târikat" ve "tarîkâtı" denmez; "nakarat" ve "nakarâtı", "tarîkat" ve "tarîkatı" denir.

Milliyet'in "Pencere"sinden bir Laz fıkrası: "Lazın biri öbürüne 'Lan senin ayakların benden (*benim ayaklarımdan* veya *benimkilerden* demek daha doğru olurdu) daha kirli' demiş. Öbürü yanıtlamış: 'Tabiî oğlum, ben senden beş yaş daha büyüküm.'" Fıkrayı okuyunca önce irkildim, her zaman yapılan hatânın tam aksini yapmışlar, Türkçe bir kelime olan "büyük"ü takılandırırken "büyüğüm" diyeceklerine "k"yi yumuşatmadan "büyüküm" demişler dedim. Ama sonra düşündüm ve bu söyleyiş bana hiç ters gelmedi. "Ben senin büyükünüm" denmez ("ben senin büyüğünüm" denir) ama "ben senden büyüküm" denir, hiç değilse denebilir ("ben senden büyüğüm" de denir elbette).

Diğer bir deyişle, "imek" fiilinin yüklemi olduğu zaman "büyük" ve "küçük" olduğu gibi kalabilir ("senden üç yaş büyüküm", "okula gitmek için daha çok küçüküm", ama yalın (nominatif) halden -in, -e veya -i haline getirilirken veya şahıs zamiriyle kullanılırken "k"nin yumuşatılarak "ğ"ye dönüştürülmesi şarttır ("su *küçüğün*, söz *büyüğün*", "*küçüğü büyüğünden* daha yaramaz"). Aynı şekilde, "ben *asalakım*" ama "herif *asalağın* teki"; "biz *yenikiz*" ama "bunda bir bit *yeniği* var"; "ben bu dâvâda *tanıkım*" ama "mahkeme *tanığa* davetiye çıkardı" ve "benim *tanığım* yok", "ben bir *melekim*" ama "benim güzel *meleğim*". Bu bir kural mıdır? Bilmiyorum, ama en azından bir istisna, bir gelenek, bir teamül olduğunu sanıyorum. Söz gramercilerin!

AYNI MEALDE

Yazıma başlamadan önce geçen hafta irademin dışında olarak yazıma konmuş "çirkin ve abes" ara başlıktan dolayı okuyucularımdan özür dilerim. Benim yazılarının "siyah sutyeni ve kırmızı slipiyle karşımda bir heykel gibi duruyordu" gibi iç gıcıklayıcı ya da "veni, vidi, vici" gibi lakonik ve âlimane "ara başlıklar"a ihtiyacı yoktur. Köşemizin konusu bellidir, "Doğru Türkçe" diye bir genel ve bir de her hafta bizim verdiğimiz bir özel başlığı vardır ve bu yeterlidir. Magazin yazısı veya pehlivan tefrikası yazmıyoruz ki merak uyandırıcı ve tamamını okumaya teşvik edici ara başlıklar koyalım. Dile merakı olan ve yazılarımı beğenen okur, o tarakta bezi olmayan okumaz.

Sayın Yağmur Adsız'ın bir süre önce *Yeni Yüzyıl*'da çıkan "İntihâl" başlıklı yazısında "Bevval-i çâh-ı Zemzem (Zemzem kuyusuna işeyen) yerine "Bevval-i Çin-i zemzem" denmiş!

"Çâh" (veya vezin gereği hafifletilmiş şekli olan "çeh") Farsça kuyu demektir. Zemzem kuyusu da Mekke'de Harem-i Şerif'te suyu müslümanlarca kutsal sayılan kuyudur. Rivayete göre, delinin biri adını duyurmak ve meşhur olmak için bu kuyuya işemiş. İşte "meşhur ama bevval-i çâh-ı Zemzem gibi meşhur" deyimi bu menkıbeden kaynaklanır. Eğer bir sürç-i kalem söz konusu değilse, birileri Yağmur Adsız'ın yazısında geçen deyimi "düzeltmiş" olacak! Çünkü tâbiri bilenin doğrusunu bilmediği pek düşünülemez. Kaldı ki, "Çin"in "kuyu" değil, ilk harfi majüsküle yazıldığına göre mâlum ülke ya da "kıvrım" anlamına geldiğini yazar herhalde bilir. Yine de "ibret-i âlem için" düzeltiyor ve bu vesileyle yukarıdaki beytin sahibi olan Ziya Paşayı bir kez daha rahmetle anıyoruz!

Bu da *Cumhuriyet*'ten bir inci: "Hızını alamayarak Kuran kursuna devam edenlerin gözlerinin karartıldığını ileri süren Vali Yıldız, Kuran kursundan çıktıktan sonra belde sakinlerinin bir kısmını kahvede toplayarak AYNI MEYANDA konuşma yaptı." El insaf! Muhabir anlaşılan "aynı mealde" demek istemiş olacak. "Meyan" veya "miyan" orta, ara demektir: "Bu meyanda şunu da önemle belirtmek isterim ki..."; "Zi tü çün kenâre gîrem ki tü der miyân-ı cânî" (Senden nasıl kaçabilir, kenara çekilebilirim ki sen benim canımın ta ortasındasın). "Meal" ise anlam, mânâ demektir ("Yukardaki Farsça mısraın mealini parantez içinde verdik").

Sayın Ege Cansen *Hürriyet*'in 23 Mart 1996 tarihli sayısında çıkan "Ehem, mühim" başlıklı bir yazısında gençliğinden ve herhalde eski harflerimizi bilmemesinden kaynaklanan küçük bir hatâ yapmış. "Ehemi mühime tercih etmek" demiş. Oysa doğrusu "*Ehemmi mühimme* tercih etmek"tir. Tıpkı haka değil *hakka* ("Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklâl"), cedi değil *ceddi* (cedd-i sahih, ceddine rahmet) dendiği gibi.

Ehem mühimmin ismi tafdilidir (İng. *superlative*, Fr. *superlatif*). Her ikisi de yalın halde ehem ve mühim diye tek "m" ile yazılır ama ek aldığında "şeddeli" olarak ehemmi, mühimmi diye söylenir. Nitekim, ehemmiyet derken de "m" şeddelidir. Tıpkı hak, hakkı, hakka, hakkaniyet gibi... Ama elem, kalem öyle değildir, çünkü bunların son sessiz harfi üzerinde şedde (w) yoktur (elemim, kalemin). Gazete ve kitaplarda normal olarak hareke kullanılmadığı için bu söyleyiş belirtilmez. Ama sözlüklerde ve tabiî Kur'anda hareke şarttır. Türkçede şedde yerine çift harf kullanılır.

İNFAZ

Cumhuriyet'te de şöyle bir garabete rastladık: "İran'ı infazdan kaçınalım. İran bizim dostumuzdur..." İşin garibi, İran ne infaz edilebilir, ne de idam! Doğrusu ben yazarın ne demek istediğini anlayamadım. Aynı yazının biraz altında da yine moda deyimlerden biri olan "yargısız infaz"dan bahsedilmiş. Bu da yanlış, daha doğrusu anlamsızdır. O zaman her adam öldürme olayı bir "yargısız infaz"dır. Ha Bayrampaşa cezaevindeki *Furia*'lar gibi yetkisiz bir kişi veya topluluğun emrine uyarak adam öldürmüşüm (ki buna ceza hukukunda azmettirme denir), ha kendi verdiğim öldürme kararını kendim yerine getirmişim (hiç değilse taammüden işlenen cinayetler bakımından). Sanıyorum, infaz kelimesini idam kelimesinin yerine kullananlar bilerek veya bilmeyerek Batı dillerinden esinlenmişlerdir. Gerçekten de, meselâ İngilizce ve Fransızcada "to execute" ve "exécuter" fiilleri hem infaz etmek, yerine getirmek, gerçekleştirmek anlamına, hem de idam etmek (asmak, kurşuna dizmek, boğmak, vs.) anlamına gelir. İngilizce "The sentence has been executed" (karar yerine getirildi) denebileceği gibi, "The condemned was executed by hanging yesterday" (hükümlü dün asılarak idam edildi) de denir. Ama bu o dillerin bir özelliğidir ve analoji yoluyla Türkçeye teşmil edilemez, edilmemelidir.

Bir gazetenin küçük ilânlarından: "PEKİNEZ Köpek satın alacağım." Kıymetli hayvansever dostumuz bu ilânını el yazısıyla yazmış ve "pekinuva" (pékinois) zaten bir köpek cinsi olduğuna göre "köpek" kelimesini ilâve etmemiş olsaydı, herhalde pekmez üretici ve satıcılarının telefonlarına muhatap olurdu! Evet, en dekoratif ve hassas köpek cinslerinden biri olan bu cinse ya güzel Türkçemizle "Pekin köpeği" ya bizim hayatımız boyunca İstanbul'da işitegeldiğimiz gibi Fransızca "*pékinois*" (pekinua), ya da bugünün önlenemez Amerikan modasına uyarak İngilizce "*Pekinese*" veya "*Pekingese*" (pekinîz, pekinyiz) diyelim.

Murat Birsel dostumuzun, köpek beslemenin yanısıra ikinci bir merakımız ve hayatta tek lüksümüz olan Havana puroları (birçokları "puro" yerine "püro" diyorlar ki buna cidden illet oluyorum: öyle ki, biri bana en değerlilerinden on tane Havana purosu hediye etse ve iliştirdiği kartvizite "lütfen bu Corona pürolarını kabul buyurun" dese vallahi hediyeyi geri çeviririm [yan cebime]! "Puro" İspanyolca "saf" demektir ve iyi cins sigar için kullanılır) konusundaki yazısı bu bakımdan hoşuma gitti. Yalnız bir uzun parantez daha açmadan şunu söyleyeyim ki, benim bildiğim sigarın hiç değilse çok kıymetli ve pahalı olanının bileziğini (veya yüzüğünü) çıkarmak bir tevazu ve mahviyet gereğidir: çıkarmayanlar bizim zamanımızda "parvenu" (sonradan görmüş, gösteriş budalası) olmakla suçlanırlardı. Ama Murat Birsel'in yazısında bir kelime var ki, hiç mi hiç hoşuma gitmedi! Artık bu defa bana yine bir "teşekkürname" mi yoksa bir "küfürname" mi ithaf eder bilmem ama, ben kendi hesabıma böyle giderse takkeleri değişeceğimizi kendisine nâçizane hatırlatırım! Besbelli yine modaya uymuş (kötü para iyi parayı kovar hesabı) ve "Purolar söner, tekrar yakmanın MAHSURU yok" demiş. Hiç olur mu? Haydi "ıztırâb" yerine "ıstırap" veya "ısdırap" diyenler kıvırıp birtakım mazeretler ileri sürüyorlar, ama Arapça "korku" demek olan "hazer"den gelen ve "sakınca" anlamını taşıyan "mahzur" kelimesi "zel" (noktalı dal) harfiyle yazılır ve düpedüz bizim "z" harfimizin çıkardığı sesi çıkarır. "Mahsur" ise "hasr"dan gelir ve "muhasara edilmiş", "kuşatılmış", "sınırlanmış" demektir. Bu kelimeyi bereket versin eski TDK olsun, yeni TDK olsun, BÜTÜN sözlüklerimiz tek doğru imlâsıyla "mahzur" olarak almışlardır.

ŞİİRİN VEZNİ

Dîvan edebiyatımızın, eskilerin "mısra-ı berceste" dedikleri ve bir dîvana bedel saydıkları cinsten ("Eğer maksûd eserse mısra-ı berceste kâfîdir") bir şaheseri geçenlerde *Cumhuriyet* gazetesinde çok ünlü bir şairimiz tarafından her nedense (bence bir dizgi yanlışından çok bir sürç-i kaleme benziyor) yanlış iktibas edildi. İkinci mısra "OL nâşâdın hele bir kerre şâdan olduğun gördük" diye çıkmış. "Ol", bilindiği gibi, eskiden bazen (çoğu zaman vezin zaruretiyle) "o" yerine kullanılan bir şahıs zamiri ve işaret sıfatıdır. Fakat bu mısrada hiç yerine oturmamış, çünkü o güzelim şiirin veznini bozmuş. "Mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün" veznindeki mısraın ilk hecesi daima kısadır. Aruz dîvan şiirimizin ruhudur ve bu "berceste" beyti beğenip de ezberlemek isteyenler olursa yanlış ezberlemeleri günah olur... Tabiî "dil-i"nin ikinci "i"si ve "hele"nin ikinci "e"si de uzun okunacaktır ama bunlar her zaman güzel olmasa da câiz sayılan imalelerdir. Beytin vezni "feilâtün, feilâtün, feilâtün, feilün (fâ'lün) olsaydı, baştaki işaret sıfatı "o" olabileceği gibi "ol" da olabilirdi, çünkü bu veznin ilk cüz'ü feilâtün de olabilir fâilâtün de ("Tüllenen magribi, akşamları sarsam yarana / Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana").

Daha geçen hafta üzerinde durduğumuz "infaz" kelimesi artık iyice yozlaştı ve anlam değiştirdi. Dün gece televizyonlardan birinin bir haber programında (hangi kanal ve hangi program olduğunu biliyorum ama mahsus söylemiyorum, çünkü bizim amacımız yanlış yapanları teşhir etmek değil, yanlışları aklımızın yettiği kadarıyla düzeltmektir; zaman zaman gazetelerin ismini ve tarihini veriyorsak bu inanmayanların bakıp tahkik etmeleri içindir; nazımızın geçtiği dostlarımız dışında kimsenin ismini de vermemeye dikkat ediyoruz), bir teroriste eski yoldaşları tarafından "infaz cezasının" verildiğini öğrendik ve tabiî ağzımız açık kaldı!!! Ne diyelim, Allah beterinden korusun...

Yeni bir haftalık dergi çıkıyormuş, adı da "Kuvvayı Medya" imiş! Bir mizah dergisi değilse, yanlışı isminden başlıyor. Hem de kaç yanlış birden! Bir kere "kuvva" değil "kuva". Hiç kuvva-yı millîye dendiğini işittiniz mi? Tekili kuvvet, kuvve'dir ama çoğulu "kuva"dır ve Arapça şeddesiz, Türkçe tek "v" ile yazılır. Sonra bu ad "Medyanın kuvvetleri" anlamına gelen bir izafet terkibi (isim tamlaması) olduğuna göre "kuva-yı Medya" diye yazmak gerekir. Üçüncüsü, Osmanlıca izafet ve sı-

fat terkipleri Arapça ve Arapça, Farsça ve Farsça, bilemediniz Arapça ve Farsça kelimeler arasında yapılır. Türkçe ile Arapça veya Farsça kelimeler arasında yapılmaz. Bunu birkaç kez çeşitli vesilelerle belirtmiştik. Medya (media) ise Latince "medium"dan türeyen (onun çoğulu) ve orta, merkez, ara yer, çevre, ortam ve bugün iletişim araçları gibi çeşitli anlamlara gelen "uluslararası" (!) bir kelimedir ve böyle bir Arapça çoğul ve izafet terkibi ortamı içinde yerini müthiş yadırgar! Komikliği bırakıp "Medyanın gücü" deseniz şu yeni dergiye olmaz mı? Ama medyanın gücü bizim gücümüzü aşar. Şu köşemizde bile istediğimiz gibi at oynatamıyoruz. Yok kısalacak, yok ara başlık konacak, yok isim büyük, köşenin adı küçük yazılacak gibi sınırlamalarla karşılaşıyoruz ve mücadele ediyoruz. Bakalım yazılı ilânında "Basınımızın dönmedolap çeviren mümtaz üyeleri, ihale takipçileri, liboşlar, din tacirleri ve bilcümle haşeratlar (aman bunu bir daha söylemeyin: "haşerat" "haşere"nin çoğuludur, onun için ya "haşereler" diyin ya "haşerat"), bu dergi sizin için çıkıyor" dendiği "Kuvvayı Medya" bu "mesleki mücadelesini" ("meslekî mücadele" olsa gerek, yoksa bu da izafet terkibi sanılıp "mücadele mesleği" anlaşılır) nasıl sürdürecek?

Bir gazete kupüründen (fırsat bu fırsat diyerek bir kez daha belirtelim: küpür denmez, kupür denir, çünkü kelime Fransızca *coupure*'den gelir): "Sefaköy'de, ablası Makbule Yüceöksüz ile yasak aşk ilişkisine girdiği evli polis memuru Hüseyin Eren'i kurşun yağmuruna tutarak öldüren 22 yaşındaki Mete Öksüz hakkında idam cezası istendi." Ben bu haberi, kim kimi niçin öldürmüş anlayana kadar belki üç defa okudum. Birinin M.Y. ile aşk ilişkisine girdiği ve bunun H.E. olduğu anlaşılıyor ama M.Y.'den sonraki "ile" işleri karıştırıyor. Acaba "girdiği" yanlış olarak "giren" anlamına kullanıldı da M.Ö. sadece H.E.'i mi öldürdü, yoksa M.Ö. ablası M.Y.'ü VE ilişkiye girdiği H.E.'i mi öldürdü? Birkaç defa okuyunca ikincisi olduğu anlaşılıyor. Oysa, "... M.Y.'ü ve yasak aşk ilişkisine girdiği ... H.E.'i ... öldüren ... M.Ö. hakkında idam cezası istendi" diye yazılsa insan hemen kim kimi veya kimleri niçin öldürmüş bir çırpıda anlayacak. Uzunca cümlelerde "ve" kelimesini kullanmaktan çekinmeyelim. Rahmetli Nurullah Ataç çok uğraştı ama "ve" ve "eğer" kelimelerini dilimizden atamadı!

ÂŞIK

Hürriyet bugünkü (19.4.1996) sayısında eski İtalyan diktatörünün patlak gözlü büyükçe bir resminin üstüne "Mussolini'nin 15 âşığı varmış" manşetini atmış! Mussolini'nin bin türlü aybını, kusurunu, günahını biliyorduk ama pasif homoseksüel olduğunu doğrusu bilmiyorduk ve onun için bu haberi görünce çok şaşırdık. Acaba Mussolini de mi özendiği Sezar gibi ("bütün Romalı kadınların kocası ve bütün Romalı erkeklerin karısı") heteroseksüeldi de bu yeni mi keşfedildi diye düşündük ve haberin metnini okumaya başladık. Ama daha ilk cümlede işin aslı anlaşıldı: "İtalya'yı 24 yıl boyunca dikta rejimiyle yöneten Benito Mussolini'nin karısı ve uzatmalı sevgilisinin (Como Gölü yakınlarında Mussolini ile birlikte kurşuna dizildikten sonra Milano'nun bir meydanında yine birlikte baş aşağı asılan ünlü Clara Petacci - Ş.Y.) yanısıra 15 kadınla metres hayatı yaşadığı ortaya çıktı." Halk dilinde erkek için "falanca kadının metresi" dendiğini işitmiştik ama bir erkeğin *kadından* âşığı olabileceğini ilk kez duyuyoruz. Evet, kadın erkeğe âşık olabilir ama onun "âşığı" olmaz, olsa olsa metresi, dostu, sevgilisi, eski dilde mâşûkası olur. Bu yabancı dillerde de böyledir. Bu işin "uzmanları" olan Fransızlarda gramer kuralları ve aşkın karşılıklı olup olmaması bakımından işler biraz karışıktır da, İngilizceyi ele alacak olursak Lady Hamilton Amiral Nelson'un "*lover*"ı değildir, olsa olsa "*mistress*"ıdır. Buna karşılık, evlilik dışında –ve evlilik içinde– birbirini seven çift için İngilizce "*lovers*" ve Türkçe "âşıklar" denebilir tabiî. Ama belki feministlere sorarsanız erkeklerin kadın "âşıkları" olabilir! Zamanlar değişiyor, belki millî gelinimiz Sarah da "I'm Musa's lover" diyordur...

Milliyet'in 27.1.1996 günlü sayısından: "Kanunda yoksa, varsın olmasın, siz toplum vicdanında, mâşer-i vicdanda sanıksınız." Evet, "mâşer" toplum, topluluk demektir ama "toplum vicdanı" veya "toplumun vicdanı" ibarelerinin Osmanlıca karşılığı "mâşer-i vicdan" değil (bu izafet terkibidir ve bugünkü Türkçeyle karşılığı "vicdan toplumu" olur), "vicdan-ı mâşer" (toplum vicdanı) veya daha yaygın söylenişiyle "mâşerî vicdan"dır (toplumsal vicdan). Ama geçenlerde gazetede ya da televizyonda bu konuyla ilgili çok daha vahîm bir yanlışa rastladım: "Mâşerî vicdan" yerine "mahşerî vicdan" denmişti. Oysa "mahşer", bilindiği gibi, "kıyamet", daha doğrusu "kıyamet günü dirilen ölülerin toplanacakları yer" demektir! Teşbih yoluyla da büyük kalabalıklar için kullanılır ("mahşerî bir kalabalık").

13.1.1996 tarihli *Milliyet*'ten: "Öz, bulduğu yöntemle, yüzlerce kalp hastasını bedenen ve ruhen terapi ettikten sonra klasik müzik dinleterek beş saatte ameliyat edip beş gün zarfında da (...) taburcu etmeyi başardığından ABD'de üne kavuştu." Hemekadar "terapi" (Yunanca *therapeia*'dan) "tedavi" demekse de, hiçbir zaman "tedavi" gibi, "ameliyat" gibi, "etmek" yardımcı fiiliyle fiil olarak kullanılmaz. Muhabir mutlaka "terapi" kelimesini kullanmak istiyorsa, "bedenen ve ruhen terapiye tâbi tuttuktan sonra" demelidir.

21.12.1995 günlü *Yeni Yüzyıl*'dan: "... Ecevit, 4 yıllık koalisyon hükümetleri döneminde Sanayi ve Ticaret, Bayındırlık ve Çalışma gibi ekonomiyle DİREK ilgili bakanlıkların (...)." Bu bir "harf sukutu" veya dizgi yanlışı değildir: öteden beri, özellikle spor dilinde sık sık yapılan bir yanlıştır. Doğrudan doğruya, dolaysız anlamında "direkt" (ing. ve Fr. *direct*) demeye dilimiz dönmediği veya üşendiğimiz için (!) "direk" diyoruz ("endirek vuruş" da deniyor mu, bilmiyorum, çünkü konuşma dilinde pek fark edilmiyor). Aynı şekilde "kontakt" (*contact*) yerine "kontak" (kontak anahtarı, elektrik kontağı) demek de âdet oldu ve o galiba "galat-ı meşhur" olarak yerleşti. Fakat "direkt"in henüz nesebini koruyoruz, bazı sözlük ve ansiklopediler "direk"i bildiğimiz anlamının dışında "direkt"in bir varyantı olarak verseler de...

OLMAK

Olmak fiilinin Türkçede çeşitli anlam ve işlevleri vardır. Sözlük ve ansiklopedilerimiz, bence biraz gevşek ve üstünkörü bir şekilde, yirmi-otuz kadar değişik anlamlarını tanımlamış ve örneklemişlerdir. Bunların çoğu arasında gerçek bir anlam farkı yoktur, sadece değişik bağlamlarda kullanılmışlardır. Olmak hem fiil olarak, hem de seyrek de olsa yardımcı fiil olarak kullanılır. Fiil olarak: a) var olmak, mevcut olmak ya da bulunmak (*to exist, to be*) anlamına gelir (Hamlet'in ünlü "olmak veya olmamak" tiradı, "sen olmasan ben yaşayamam", "Paris'te olduğunu sanıyorum"); b) "imek" (*to be, être*) fiilinin yerini tutar ve sıfat veya isim olabilecek olan bir yüklemi izler ("güzel olmak", "kral oldu", "memnun oldum", "hasta olduk"); c) cereyan etmek, meydana gelmek, vuku bulmak (*to take place, to occur*) anlamını taşır ("dün gece deprem oldu", "Konya yolunda büyük bir trafik kazası olmuş", "Fransız ihtilâli 1789'da oldu"); d) haline gelmek, dönüşmek (İng. *to become*, Fr. *deve-*

nir) anlamına gelir ("eski Sultanahmet cezaevi beş yıldızlı otel oldu", "eski camlar –çamlar değil! kadeh anlamına gelen câm– bardak oldu"). Bunların yanısıra birçok idyomatik anlamları vardır ve çeşitli deyimlerde geçer ("olur, akşama gelirim", "bu iş oldu", "olmaz, sinemaya gidemezsin", "o adamı oldum olası sevmemişimdir").

Olmak, yardımcı fiil olarak, Arapça, Farsça, Fransızca, vs. kökenli kelimelerden, fiil ve fiilimsilerden sonra daha çok "edilmek" anlamında kullanılmakta ve yanlışlar da işte bu noktada "olmaktadır". Tasfiye olmak, tahliye olmak, kabul olmak, hallolmak, kaybolmak (gaib olmak), kaydolmak, tatmin olmak, tedavi olmak, teslim olmak, mahkeme olmak (!), ameliyat olmak, mağlup olmak, perişan olmak, angaje olmak, şoke olmak, vs. diyoruz ki bunların çoğu yanlıştır. Verdiğimiz örnekler içinde sadece "kaybolmak" –ki bugün o da Arapça sayılarak yerine "yitmek", "yitirmek", "yitik" falan deniyorsa da, gerek telâffuz gerek imlâ bakımından Arapça aslından tamamen uzaklaşarak Türkçeleşmiş ve "yokolmak", "kahrolmak" gibi tek kelime halinde yazılan Türkçe bir fiil olmuştur–, "teslim olmak", "ameliyat olmak" –çok ince elenip sık dokunursa o da yanlıştır ve "ameliyat geçirdim", "ameliyat edildim" demek daha doğrudur ama yaygın uygulamayla benimsenmiştir–, "mağlup olmak" (ama "galip olmak" denmez, "galip gelmek" denir), "perişan olmak", "angaje olmak", "şoke olmak" yerinde kullanılmış sayılabilir. ("Şoke" kelimesinin kullanılmasına ben şahsen taraftar değilim, ama "şok geçirdim", "şoka uğradım" ve gazetecilik dilinde "şok haber" diyebiliriz.) Öbürleri hep geçirimli aktif fiillerdir ve "olmak" yardımcı fiiliyle kullanılamazlar: bir insan, bir gayrı menkul "tahliye" olmaz, "tahliye olunur"; bir sanık "hapis (haps)" olmaz, "hapsolunur"; insan "memnun" olur ama "tatmin" olmaz, "tatmin olunur". Hattâ, daha da iyisi, bu durumlarda, asıl fiili edilgin hale getirmek için, cümleye biraz ağırlık veren "olmak" yardımcı fiili yerine "etmek" yardımcı fiilini kullanmaktır. Böylece, "tutuklu tahliye edildi", "sanık bugün muhakeme edildi" ("mahkeme oldu" katmerli yanlıştır, çünkü "mahkeme" fiil değil isimdir –mahkeme kapısı, ceza mahkemesi– ve insan mahkemelik olabilir ama mahkeme olamaz!), "Hukuk Devletinde hiç kimse bir yargı kararı olmadan hapsedilemez", "mesele halledildi", "çocuk okula kaydedildi" veya "kaydını yaptırdı", "hasta tedavi edildi" veya "tedavi gördü", "eski tüfeklerin neredeyse tümü Stalin zamanında tasfiye edildi", "kanun teklifi Mecliste kabul edildi", vs. demek gerekir.

Yabancı filmlerin Türkçe seslendirilmesinde yapılan yanlışlar iyice komik –"Güleriz ağlanacak hâlimize"– olmaya başladı. Geçenlerde TV kanallarından birinde gösterilen bir filmde, konuğunu sofraya buyur eden ev sahibi ne dese beğenirsiniz: "Kendinize yardım edin!" Yani İngilizce "*help yourself*"in harfiyen çevirisi. E doğru çeviri dediğiniz de böyle olur. Tevekkeli İtalyanlar "*troduttore, traditore*" (tercüme eden ihanet edendir) dememişler... Haydi mütercim cahil ve akılsız, peki bunu bir gözden geçiren, denetleyen yok mu? Vizyona girmeden filmler bir sansürden geçmiyor mu? Kimse bu feci hatâyı fark etmemiş mi? Yoksa umursamamış mı???

SIK YAPILAN YANLIŞLAR

Önümüzdeki günlerde "ağır" yazılar yazmak niyetinde olduğumdan, bugün "hafif" bir yazı yazayım dedim. Klasörlerimi, dosyalarımı karıştırdım, hâfızamı yokladım ve en çok yapılan imlâ ve telâffuz yanlışlarının bir listesini çıkardım. Sonra da bunların arasından bir seçme yaptım ve ortaya aşağıdaki yazı çıktı. Ama sizin için "hafif" olan bu yazı benim için hiç de hafif olmadı; tam tersine, her zamankinden daha çok zamanımı aldı.

Mahsur değil MAHZUR (sakınca).

Mahsun değil MAHZUN (hüzünlü, üzgün).

Fasit değil FÂSİT (fâsit daire = kısır döngü).

Hîbe (bağış) değil HİBE. Ve Mevhîbe (İnönü) değil, MEVHİBE.

Zarârı, zarâra, zarârın değil ZARARI, ZARARA, ZARARIN.

Şevkat değil ŞEFKAT.

Dûçar (uğramış, musap) değil, DUÇAR. (Devellioğlu'na bakmayın; Muallim Naci ve Şemsettin Sami'ye bakın.)

İkâmetgâh değil, İKAMETGÂH (K kalın, G ince okunarak).

Fîrar değil, FİRAR ("Cezaevinden firar etti").

Hâluk değil, HALÛK (ve Halûğun değil, Halûk'un Defteri).

Hâkem değil, HAKEM! Ama HÂKİM (yargıç) ve HAKÎM (bilge).

Râkip değil, RAKİP (rakîbin!) "Râkip", "binen (ata veya başka bir binek hayvanına)" demektir. (Bu son iki kelimenin yanlış telâffuzu eskiden "kendi kendini intihar etti" gibi tümden cahil insanlara mahsus bir alay konusuydu, ama son zamanlarda günden güne yaygınlaşıyor ve hiç ummadığınız ağızlardan –örneğin, hakemlerden, futbolculardan ve politikacılardan– işitiyorsunuz.)

Tâbi değil TABİÎ (Enerji ve Tabiî Kaynaklar bakanı). Bu yanlışı belki çok insan yapmıyor ama son günlerde önemli bir kişi TBMM kürsüsünden yaptığı için belirtmekte yarar gördük! Fakat belki de bu kişi kelimenin bu bağlamda "doğal" değil de "bağlı" anlamına geldiğini sanıyordur: Enerji ve ona bağlı (tâbi) kaynaklar bakanı???

Askeri, milli, dini, vs. değil, ASKERÎ, MİLLÎ, DİNÎ, vs. ("subay askeri azarladı", ama "askerî tören"; "dini devlet işlerinden ayırmak" ama "dinî inançlara saygı göstermek").

"Ahmette" değil, "AHMET DE" ("Ahmet de bizimle maça geldi", ama "cüzdanım Ahmet'te kaldı").

"Dediğimi işitmedinmi?" değil "DEDİĞİMİ İŞİTMEDİN Mİ?" (Bu son iki hatâyı da eskiden sadece "hemücükler" yapardı; bugün lise öğrencileri, okumuş kelli felli adamlar, dergilerde dil konusunda yazı yazanlar (bk. *Çağrı* dergisinin son sayısı) yapıyor. Uyardığınız zaman da, "A, öyle mi? Bilmiyordum" diyorlar!)

Aktrist, konsomatrist değil, AKTRİS, KONSOMATRİS.

Portre değil, PORTE (bir işin malî portesi, kapsamı).

Küsür değil, KÜSUR.

Silüet değil, SİLUET (Fr. "silhouette").

Dinazor değil, DİNOZOR.

Kilot değil, KÜLOT.

Alçakgönüllü anlamında "mütevazi" değil (o "paralel" demektir), "MÜTEVAZI" (dil uzmanı geçinen Şiar Yalçın geçenlerde günlük briç köşesinde "mütevazi bir 4 Kör" demiş: âleme verir talkını, kendi yutar salkımı!). Estağfurullah, benim hiçbir konuda uzmanlık iddiam yok, sadece dile meraklı bir amatörüm ve bu satırların yazarının sitemlerini de aidiyeti cihetiyle dizgicilere ve düzeltmenlere havale ederken sorumluluğu bana yüklenebilecek olan bu gibi yanlışların tekerrür etmemesini umuyorum!!!

VİRTÜOZ

Bir okurum da "virtüöz"ün doğru olduğunu iddia ediyor. *Cumhuriyet* gazetesine sormuş ve oradan öyle demişler: sözde merhum Nadir Nadi de kelimeyi öyle kullanırmış (Berin hanımefendiye soralım bakalım!) ve sözlükler de öyle almışlarmış! Bir kere sözlüklerin *hepsi* öyle almıyor: "yeni" TDK Türkçe sözlüğü, Meydan ve Gelişim Larousse ansiklopedileri doğru olarak "virtüoz" diye almışlar! İkincisi, *Cumhuriyet*

belki kırk yıl öncesine kadar Türkçe konusunda bir otoriteydi ama bugün hâlâ öyle olduğunu bilmem aklı başında bir kimse ileri sürebilir mi (gazetelerimizin yine de çok büyük farkla en iyisi ve en ciddisi olmasına rağmen)? Siz yine beni dinleyin ve bütün Latin kökenli dillerde dendiği gibi "virtüoz" ve "virtüozite" diyin. En azından müzik kültürünüzü ve yabancı dil bilginizi göstermiş olursunuz! Bu ukalâlık da değildir, ama Alman J.S. Bach'a "Bah" değil de Fransızlar öyle diyorlar diye "Bak", ve Alman Mozart'a (Mozart'ın zamanında Salzburg henüz Avusturya toprağı değildi ve o kendisini Alman sayardı), eğer o sesi çıkarabiliyorsak Almanlar gibi "Motsart" değil de "Mozar" demek hem ukâlalık hem de cahilliktir. Mozart'ı Türkçeleştirecek veya yazıldığı gibi okuyacaksanız "Mozart" diyin ama fransize ederek "Mozar" demeyin!

"Tişort" demeyin, "tişört" diyin, çünkü söz konusu olan kısa pantalon (ing. "*short*") değil, T biçimi gömlektir (ing. "shirt").

"Kuvez" demeyin, "kuvöz" (Fr. "couveuse") diyin.

"Pota" (basketbol terimi) demeyin "poto" (Fr. "poteau") diyin. Ama spor terimi olarak yerleşmiştir derseniz, ona bir şey diyemem. Fakat o zaman da "pota" ne demek ve nereden geliyor diye sorarım size!

"Mutmâin" demeyin, "mutmain" diyin. Geçenlerde TV'de, üyelerinin hepsini dini bütün ve birçoğunu Arapçaya vakıf olarak bildiğimiz Refah partisinin bir mensubu yakın vakitlere kadar oldukça sık kullanılan ve "inanmış", "kanâat getirmiş" anlamına gelen bu kelimeyi açıkça yanlış telâffuz etti.

"Defile", "seksi", "kabine", "meclis" kelimelerini "i"leri uzatarak okumak son zamanlarda moda oldu. Yanlıştır: hepsi kısa okunur ("Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz / Baş üzre yerin var").

İSMİYLE MÜSEMMA

Birkaç ay önce, "ismi var cismi yok" deyiminin, hem de seçkin bir yazarımızın kalemi altında, "adı var cismi yok" şekline büründüğünü görmüş ve bunun yanlış olduğunu, yabancı dillerden örnekler vererek uzun uzadıya anlatmıştık. Geçenlerde de *Yeni Yüzyıl*'da şu espriye rastladık: "Adıyla müsemma der, eskiler. Parsadan evladımız da parsayı toplamış." Espri güzel de eskilere izafe edilen deyim yanlış: belki *yeniler* öyle der deseydi göz yumardık ama *eskilere* bu konularda toz kondurmayız! Eskiler "ADIYLA müsemma" demezler, "İSMİYLE mü-

semma" derlerdi ve deyimin ancak bu türlü söylenir ve yazılırsa bir anlamı ve bir esprisi olur. Gerçi ad ve isim aynı şeydir ama deyimler klişedir, bir; "isim" ile "müsemma" arasındaki kökteşlik ilişkisi "ad" ile "müsemma" arasında yoktur, iki. A.C. kendi patentindeki esprisini "Parsadan da seyircilerden parayı toplamış" haline sokabilir miydi? Hayır! İşte o nasıl "Parsadan" özel ismiyle "parsa toplamak" deyimi arasında bir cinas yapmış, oynamışsa, eskiler de "isim" ve "müsemma" (isimlendirilmiş) ile öyle oynamışlardır! "İsmiyle müsemma" belki biraz zoraki bir mantıkla "ismi kendisine yakışan, isminin mânâsı ile kendi özellikleri arasında uyum bulunan" anlamına gelir. "Hilmi" veya "Halim" ("Hâlim" değil!) adında halim selim bir adam, "Aslan" adında kalıbı kıyafeti yerinde güçlü ve gözü pek bir adam "isimleriyle müsemma"dırlar. Tembel bir insan ise "Çalışkan" ismiyle müsemma değildir!

Sonra "isim" kelimesinden niye o kadar çekinir olduk, anlamıyorum. İlle de hep atın homonimi olan ve bazen söylenişi çetrefil olabilen ("bu ata artık bir ad koymamız gerekiyor") ad sözcüğünü mü kullanacağız? (İşte "kelime" demedik, "sözcük" dedik, dil konusunda tümden tutucu olanların gözünde kıyamet mi koptu? Sayın Püsküllüoğlu'nun geçen gün *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazısında iddia ettiğinin aksine, eşanlamlılar dil için hem de BÜYÜK bir kazançtır, çünkü ünlü romancı Flaubert'in dediği gibi "sinonim" (anlamdaş) diye bir şey yoktur. Aralarında en küçük bir nüans bile olmasa –ki çoğu zaman vardır– anlamdaş iki kelimeden biri âhenk nokta-i nazarından bir metinde diğerinin yerini tutmayabilir.) Ve "adıyla müsemma"ya son itirazım: "isim" Arapça diye aforoz edilmişse "müsemma" evleviyetle aforoz edilmeli değil midir? Yerine de "adıyla adlandırılmış" deriz, olur biter!

Örtülü ödenek ve yolsuzluk skandallarının hercümerci, öfkesi, korkusu, heyecan ve galeyanı içinde bol bol dil yanlışları yapılıyor. Bakalım bir gün onların da hesabını soracak bir "yetkili" çıkar mı?

Birisi çıkıyor, "can veririm sır vermem" diyor. Bu da "ismiyle müsemma" gibi bir deyimdir ve doğrusu "ser vermek sır vermemek"tir. "Ser" (baş) ile "sır" eski yazıyla aynı şekilde yazıldığı için eski anlayışa göre mukaffa sayılırdı ve deyim bu ses benzerliğine dayandığı için kılına dokunmamak gerekir. Feda edilecek olan "ser"siz bir "can" olsa bile!

Karşı cephede de bir RP temsilcisi –veya onun söylediklerini kaleme alan– "... Erbakan'a iftira eden 3 sene sonra MÜSTEHAKINI buldu. Siz de MÜSTEHAKINIZI bulursunuz" diyor (*Yeni Yüzyıl*, 17.5.1996,

sayfa 6). Doğrusu "MÜSTAHAKKINIZI" olacak. "Hakınız var" değil, "hakkınız var" dendiği gibi. Sıra kapakları acaba bu dil yanlışını protesto etmek için mi vuruldu? Ben artık kesel vermeye başlayan Meclis görüşmelerini izlemediğim için kürsüden ne dendiğini bilmiyorum.

Dostum sayın Coşkun Kırca benim gibi dile meraklıdır ve *Yeni Yüzyıl*'daki berrak yazılarına, yine benim gibi, uzatma ve inceltme işaretlerini koydurur. (Haberlerde ve çoğu köşe yazılarında bu işaretler tümden kalktı galiba?) Bunların çoğuna katılmakla birlikte, "hâl" kelimesinin BÜTÜN DURUMLARINDA "a"ya şapka giydirmesini biraz yadırgıyorum. Gerçi "hal hatır sormak" gibi halk dili sayılabilecek klişeler dışında, bu Arapça kelimenin elifle yazıldığı ve uzun okunduğu kesindir de, lokatif ve ablatif hallerinde "halde" ve "halden" demek ve yazmak bana doğrusu –belki aruzla yazılmış şiirler dışında– "hâlde" ve "hâlden" diye söyleyip yazmaya müreccah görünüyor (aküzatif, genitif ve datif durumlarında tabiî "hâli", "hâlin" ve "hâle" denir ve bunlar aksanlı yazılabilir). Elbette işin doğrusunu yine kendi bilir. Ama bugün (17 Mayıs 1996), Coşkun Kırca'nın kendisinden kaynaklandığını sanmadığım bir başka yanlışa rastladım: dostum yazısını, "Çare (buna belki tutarlı olmak için "çâre" diyebilirdi), belki de, kitaplarda yer alan, ama müsbet hukuk metinlerine geçirilmesine *lâzum* görülmeyen temel kavramları Anayasaya yazmak kadar basittir" diye bitirmiş. Sanıyorum dizgiciler aksanı yanlış vokalin üzerine koymuşlar ve aksansız olması gereken "u"nun da tremasını unutmuşlar! Doğrusu "lüzûm" olacak. Bu vesileyle İstanbul Hukuk fakültesinden sınıf arkadaşı ve meslekdaşı olarak sayın Kırca'nın Anayasa Mahkemesinin son kararı hakkındaki düşüncelerine –ve bunun dışındaki DYP, Demirel ve Çiller damgasını taşımayan ve inanmadığım Genel Oy ve Liberal Demokrasi ilkelerinin içinde mahsur kalmayan hukukî ve siyasî düşüncelerinin çoğuna– katıldığımı belirtmek isterim. Ben, bu Atatürk haftasında bir kez daha ifade edeyim, radikal bir Cumhuriyetçi ve su katılmamış bir Kemalistim.

EĞER

"Hazır ol cenge eğer ister isen sulh ü salâh"

Üniversite öğretim üyesi değerli bir profesörümüz (Edebiyat dalında değil!) geçenlerde *Cumhuriyet* gazetesine yazdığı bir yazıda, yukardaki mısraı eksik olarak "Hazır ol cenge ister isen sulh ü salâh" şeklinde

alıntılamış. "Eğer" kelimesi hazfedilirse, mısraın "feilâtün feilâtün feilâtün feilün" olan vezni bozulur. Nitekim, Muallim Naci de ünlü lügatinde "cenk" kelimesine örnek olarak, laedriye izafe ettiği, yani yazarı belli olmayan bu mısraı başlığımızdaki gibi vermiştir. Biz isteriz ki gençlerimiz, bütün medenî ülkelerde olduğu gibi, edebiyatımızın darbımesel hükmündeki bu ve benzeri güzel mısralarını doğru olarak öğrensin ve ezberlesinler. Sayın profesör bu mısraın Latince "*Sivis pacem para bellum*" özdeyişine tekabül ettiğini belirtmişse de bunun da doğrusu "*Si vis pacem para bellum*" (sulh istersen savaşa hazır ol) olacaktır, ama bunun bir dizgi yanlışı olduğunu sanıyorum, çünkü diğer alıntılardan sayın profesörün Latinceye iyice vakıf olduğu anlaşılıyor. Bu vesileyle bir Latince alıntı da ben kendim için yapayım: "*Sutor! Ne supra crepidam*", yani "Ey kunduracı, çizmeden yukarı çıkma!" Öyle ya, bizim sözüm ona ihtisasımız ve hiç değilse bu köşenin konusu Latince değil, Türkçedir...

O kadar yazdık çizdik ama nafile. Güzel beyti bir kere daha tekrar edelim: "Güle gûşettiremez yok yere bülbül inler / Varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler." Hiç değilse kendi gazetemiz sayılan *Yeni Yüzyıl* dinlemiyor, çünkü iki kişinin Ostim'de metruk bir arazide ölü olarak bulunduğuna dair Ankara mahreçli bir haberinin başlığını *Bekçi ve demirciye infaz* koymuş. Anlaşılan artık sadece mafya ve emsali örgütlerin "kararına" istinaden gerçekleştirilen yargısız idamlara değil, rastgele adam öldürmelere de "infaz" deniyor! Nitekim haberin devamından olayın düpedüz bir intikam cinayeti olduğu anlaşılıyor. Halbuki, "infaz"ın sadece "gerçekleştirmek" demek olduğunu ve hapis cezalarının ve hattâ para cezalarının da "infaz" edildiğini defalarca belirtmiştik!

Yine *Yeni Yüzyıl*'ın 22.5.1996 günlü sayısında çıkan bir yazı tam "bu defa güle gûşettirebildik" diye yüreğimize su serpecekti ki, yanıldığımızı ve sadece eskisinden de beter bir yanlışla karşı karşıya kaldığımızı gördük. "Umarım, kimi dört köşe kafalar gibi kuşkusuz (!) CAN SİPARENE çalışmakta olan parlamento üyelerimiz toplumumuz için insanların yaşam boyu eğitim görmelerini amaçlayan" ve cümle yazının sonuna kadar dolambaçlı bir şekilde uzayıp gidiyor. Ben "cansipar"ı görünce sevinmiştim ama sonra fark ettim ki kelimenin bitişik yazılması gereken cüzleri ayrılmış ve üstelik sondan önceki sesli harfi "a" yerine "e" olmuş. Yine de "inşallah doğrusunu kamufle eden bir dizgi yanlışıdır" diyorum ama içimde bir başka ses dizgi yanlışı olmasına

dizgi yanlışı da senin umduğun gibi değil: metinde her zaman olduğu gibi *cansiperane* veya *can siperane* yazılmış fakat dizgide bir takdimtehir yapılarak *can siparene* olmuş" diyor... Tabiî kelimenin doğrusu "cânsipârâne"dir ve "siper"le bir ilgisi yoktur. İkisi de ("cân" da) Farsçadır ama biri (siper) bildiğimiz siperdir, diğeri (sipar) ise "feda etmek" anlamına gelen "sipâhten" mastarından gelir ve bileşik kelimeler yapmaya yarar (burada "cansiparane" yani "canını verircesine"). "Cansiperane" Farsça da anlamsızdır, Türkçe de! Belki "canını siper edercesine" denebilir –bence güzel de olur– ama "cansiperane" denmez.

Cumhuriyet 25.4.1996 günlü sayısında, "Valinin başkanı olduğu ŞURKAV'ın devlet kaynaklarını kullanarak yaptığı RESTORE çalışmalarında bütün paralar şeyh ve hocaların türbelerine gidiyor" denmiş. RESTORASYON demek gerekir. "Restore" (restauré) *participe passé* yani fiilimsi sıfattır. "Surlar restore edilir" fakat "surların restorasyon çalışmaları başlatılır".

MİLLETİN BÖĞRÜNDEN

Biz öteden beri "Türk silahlı kuvvetleri milletin 'bağrından' (ya da 'sinesinden') çıkmıştır" mealindeki klişeleşmiş fakat gerçeğin ta kendisini ifade eden değer yargısını sık sık kullanırdık. CHP ve DP geleneklerinde aynı tabir Cumhuriyet tarihimize damgalarını vurmuş olan bu iki parti için zaman zaman kullanılırdı. Fakat bugün anlıyoruz ki bu deyim yanlışmış: "Türk Silahlı Kuvvetleri (ya da DP ve muakkipleri AP ve DYP) milletin 'böğründen' çıkmıştır" demek lâzımmış! Bunu, iktisat profesörlüğünün yanısıra fahrî Türkçe profesörü olan sayın Tansu Çiller sayesinde öğrenmiş bulunuyoruz. Nitekim, hanımefendi bir süre önceki bir TV konuşmasında bizi bu konuda aydınlatmış ve DYP'nin milletin *böğründen* çıktığını alenen ilân etmiştir. Sakın "yanlış duymuş olma" demeyin. Yaşıma rağmen kulağım son derece hassastır. Kaldı ki, güvendiğim iki yakın dostum da aynı programı izlemişler ve beni teyit ettiler. Onun için, sevgili okuyucularım, bana güvenin ve bundan sonra siz de yanlışınızı düzelterek Türk silahlı kuvvetlerini milletin "böğründen" çıkarın! Şaka bir yana, sayın Çiller herhalde bir ara moda olan "bas mührünü kıratın böğrüne" sloganının etkisi altında kalmış olacak...

Yeni Yüzyıl'ın ünlü bir yazarı geçenlerde köşesinde "yerle yeksan"

tabirini kullanmış. Bence, kulağa hoş gelmediği gibi, gramer kuralları bakımından da yanlış. Ya "hâk ile yeksan" ya da "yerle bir" demek gerekirdi. "Yerle bir" daha sade, günümüzün Türkçesine daha uygun. Ama mahallî renk katmak için Farsça karşılığı olan ve eskiden çok kullanılan "hâk ile yeksan" da denebilir pekâlâ. Ancak biri Türkçe, öbürü Farsça iki kelimeyi yanyana getirerek "yerle yeksan" demek en azından anlamsızdır. Acaba sayın yazar "asonans" veya "aliterasyon" mu yapmak istedi?

Büyük İskender, Gordion *kördüğümü*'nü değil, Gordion *kördüğüm*'ünü kılıçla keserek "çözmüştür"! Diğer bir deyişle, İskender'in Gordion'da kestiği "kördüğümü" değil "kördüğüm"dür. Çünkü "kördüğüm" (kimi sözlüklere göre, bence yanlış olarak, "kör düğüm") "körün düğümü" değil, "kör yani ilmiksiz, çözülemeyen düğüm"dür ve daha çok mecazî anlamda içinden çıkılamayan girift sorunlar için kullanılır. Ama son günlerde bazı yayın organları ve TV kanalları sık sık siyasetteki kör dövüşünden (bu doğru tabiî, çünkü "körlerin dövüşü" demektir) ve çözülemeyen kör *düğümü*nden bahsetmektedirler ki kesinlikle yanlıştır.

12.9.1995 günlü *Yeni Yüzyıl*'dan (müruru zamana uğradı!): "Liz Taylor ... sekizinci eşine ayrıca 90 milyar değerinde bir ev, bir limuzin, üç Harley Davidson *motorsiklet*, mücevherat ve çok sayıda giysi verecek." (Sadece bu kadar hediye veya "tazminat" verebilen sanatçının tüm serveti herhalde bizim paramızla yüz trilyonları bulur, ama ona "nereden buldun"? diye soracak olsalar cevabını vermekte siyasî liderlerimiz kadar zorlanmaz gibime geliyor!) Kelime İngilizce *motorcycle* diye yazılır ve okunur ama dilimize Fransızcadan girmiştir (*motocyclette*) ve *motosiklet* diye yazılır ve okunur. Eskiden *motorsiklet* demek kimsenin aklından geçmezdi ama Amerikanizm yalnız örf ve âdetlerimizi, kültürümüzü değil, dilimizi de istilâ ediyor! Meselâ, misafirimize artık "buyurun" değil de, "help yourself" karşılığı "kendinize yardım edin" diyoruz!!!

Sayın Semra Özal, oğlu Ahmet'in Türkiye'ye dönüp dönmeyeceği sorusuna, "Ahmet'le telefonda sık sık görüşüyoruz. Oradaki işlerini halledince *tabiiki* gelecek" yanıtını vermiş (*Hürriyet*). Semra hanım düzgün Türkçesiyle mutlaka "tabiî ki" demiştir. Kaldı ki konuşma dilinde "ki"lerin ayrı okunması da şart değildir ve genellikle okunmaz. Üç hece halinde "tabiî" de denmez, "tabiy" gibi iki hecelik bir şey söy-

lenir. "Tabiî ki" de "tabiyki" diye okunur. Ama yazı dili başkadır ve bundan haberi kaleme alan gazeteci, dizgici ve yanlışı görüp de düzeltmeyen "büyük gazete"nin düzeltmeni sorumludur. Bilmem onlara ne demeli? İlkokul öğrencisi bu yanlışı yapsa sınıfta kalır (daha doğrusu bırakılmalıdır, ama ne yazık ki öğretmenlerin kendileri de zaman zaman aynı hatâyı fütursuzca yapmaktadırlar).

SAYGILI, SAYGIN

"Saygılı" ve "saygın" zaman zaman karıştırılıyor. "Saygılı" karşısındakine saygı gösteren, hürmetkâr, nazik, terbiyeli demektir ("kendisini sert bir şekilde eleştirdiğim halde bana karşı çok saygılı –zarfımsı sıfat– davrandı"); "saygın" ise muteber, itibarlı, herkesin saydığı ve kendisine karşı saygısı olan demektir ("falanın saygın kişiliği gittiği her yerde sevilmesine ve çok dost edinmesine yol açmıştır"). Tabiî saygılı olan genellikle saygın da olur! Ama birincisi daha özel, ikincisi daha genel bir kavramdır. "Saygı" ve "saygınlık" da birbirine benzeyen fakat aslında değişik kavramlardır. Geçenlerde, TV ekranından konuşan bir milletvekili "saygı duyduğumuz bir arkadaşımızdır" veya "saygın bir arkadaşımızdır" demesi gerekirken, "saygınlık duyduğumuz bir arkadaşımızdır" dedi. Halbuki, saygınlık bir duygu değil, bir özelliktir.

Dün de (12.6.1996) bir milletvekili –eskiden Adalet bakanıydı ama hâlen bakan olup olmadığını bilmiyorum: bakanların sayısı o kadar çok ve o kadar çabuk değişiyorlar ki!– Meclis kürsüsünden "kabîl" (gibi, türünden: "bu kazadan kurtulması mûcize kabîlinden bir şeydi") yerine çok açık bir şekilde "a"yı uzatarak "kâbil" (^ inceltme işareti değil uzatma işaretidir) dedi. Oysa, "kâbil" mümkün, kabul eden, erkek ebe (kadınına kâbile denirdi) gibi anlamlara gelir. Ne olur, "Osmanlıca" bilmeyenler Osmanlıca konuşmaya heves etmesinler! Zaten bu bağlamda buna gerek de yok: "bu gibi", "bu tür" demek varken niçin "bu kabîl" diyelim? Ama kelimeyi kullanacaksak doğru kullanalım, yoksa "bu kabîl hatâlara göz yummak kâbil değildir!"

Bugünkü (14.6.1996) *Yeni Yüzyıl*'dan: "Bazı hukukçular ise, Annenin (niçin büyük harf?) İzlanda'da yaptığı boşanmanın Türkiye'de de geçerli olması için "tenfis" davası açması gerektiğini belirtti." Tenfis

diye bir kelime yoktur (daha doğrusu vardır da bambaşka bir anlama gelir [nefeslendirme, soluklandırma] ve bugün pek kullanılmaz). Burada kasdedilen hukukî bir ıstılah olan "tenfiz"dir, yani geçerlilik kazandırma, yerine getirme; hani şu ikide bir "idam" yerine kullanılan "infaz"ın aşağı yukarı eşanlamlısı. Muhabir anlaşılan mikrofonla muhatabı hukukçunun ağzından almış ve kelimeyi bilmediği için deşifre ederken "z"yi "s" yapmış!

Yine bugünkü *Yeni Yüzyıl*'dan: "İmam Hatip liselerinin birinci sınıfında Türk Dili ve Edebiyatı, ... Kur'an-ı Kerim, Arapça, Fıkıh ve SİYAR dersleri okutuluyor." Kelimenin doğrusu *siyer* olup eski harflerle s, y, r diye yazılır ve harekelerinin hiçbiri "a" sesi vermez. Ahlâk, iyi huy, erdem anlamlarına gelen *sîret*'in çoğuludur ve daha çok Hz. Muhammed'in hayatını anlatan eserler için kullanılır. Her iki sesli harfi de kısa okunur: si-yer.

GÖRÜŞME

Dün (21.6.1996) TRT 1 haber bülteninde "görüşülmekte olan" bir ceza dâvâsıyla ilgili haberler izledik! Oysa, mahkemelerde dâvâlar görülür veya dâvâlara bakılır (eski tâbiriyle de, dâvâlar rüyet edilir yani görülür). Görüşme, olsa olsa, dâvânın, daha doğrusu duruşmanın veya yargılamanın, sonunda suçun subûtu ve cezanın tâyini konusunda (ya da hukuk dâvâlarında müddeabih hakkında) karar verilmek, hüküm tesis edilmek üzere mahkemenin başkanıyla üyeleri arasında cereyan eder. Hukuk terminolojisinde gevşekliğe ve lâubaliliğe, "konsakre" yani resmî ve müseccel terimlerden inhirafa yer olmamak gerekir.

26 Mayıs 1996 tarihli *Milliyet*'in Sanat sayfasında koca bir başlık: "TİYATRAL bir konser" ve haberin metninde şu ibareler: "... *Prometeus'un Özgürlüğü*, Heiner Goebbels'in önce bir radyo oyunu olarak bestelediği, daha sonra Müller'in isteği üzerine Goebbels'in rejisiyle sahnelenen TİYATRAL (!) bir konser." Evet, İngilizce "*theatre*" (Amerikanca "*theater*") ve Fransızca "*théatre*" karşılığı olarak Türkçe "tiyatro" diyoruz ama İngilizce "*theatrical*" ve Fransızca "*théâtral*" karşılığı olarak tiyatral diyemeyiz; olsa olsa aslına uygun olarak teatral veya pek canımız çekiyorsa yeni sel-sal modasına uyarak tiyatrosal diyebiliriz! Eskiden kimsenin aklına gelmeyen bu garabet nereden mi ileri geliyor?

Yine o mâhut Amerikan hayranlığından ve taklitçiliğinden. İngilizce "theatre" kelimesinin ilk hecesi "ti" ("thi") ya, Fransızcasının "te" (veya ağababası Grekçesinin "the[atron]") olduğu ve kelimenin dilimize Fransızcadan geçtiği ya unutuluyor ya da bilinmiyor.

Hürriyet'in 30 Nisan 1996 günlü ekinden bir test sorusu: "3. 'Zerafet, senin adın kadındır' diyor Shakespeare'in Hamlet'i. Sen ne düşünüyorsun?"

Yanlış aslında bir bilgi yanlışı ama haydi biz dil yanlışına çevirelim. Yarı dizenin aslı "Frailty, thy name is woman!" olduğuna göre ve "frailty" İngilizce "zayıflık", "zaaf", "dayanıksızlık" anlamına geldiğine göre, sayın yazar acaba "zerafet"in de bu anlama geldiğini mi sanmış yoksa "zafiyet" ile "zarafet"i mi karıştırmış??? Böylece yazarın ikinci bir yanlışına –gerçek bir dil yanlışına– da parmak basmış oluyoruz: "zerif" denmediği gibi "zerafet" de denmez, "zarif" ve "zarafet" denir.

Türkçeyi bir "z"leri "s" yapma modasıdır istilâ etmiş gidiyor: "Mahzur" (sakınca) yerine "mahsur" (kuşatılmış) diyoruz (bir gazete kupüründen: "Örtülü ödeneğin kalemlerini açıklamakta mahsur yok"); "ıztırap" yerine "ıstırap" hattâ çift hatâ ile "ısdırap" diyoruz; "mazhar" ("zuhur"dan "nail olma", "şereflenme") yerine "mashar" diyoruz; "izhar" (yine "zuhur"dan: "Nevbahar olgaç tikenden berk-i gül izhar olur") yerine "ishar" (gece uyanık tutma) diyoruz, vs. Bu nereden kaynaklanıyor, bilemiyorum. Belki bazı sessizlerden önce gelen "z" ile "s" arasında bir dereceye kadar ses benzerliği olabilir ama hiçbir dilde imlâ sadece fonetiğe irca edilemez. Hele mahzur-mahsur gibi iltibasa ve anlam karışıklığına yol açabilecek kelimelerde keyfî imlâ değişikliğine hiçbir zaman cevaz verilemez.

Milliyet'in 11.5.1996 günlü sayısında Ziya Paşanın çok ünlü bir beyti yine yanlış iktibas edilmiş: "Kâdı ola dâvâcısı muhzır dahi şâhit / Ol mahkemenin hükmüne derler mi adalet" yerine "Kadı ola davacı, muhzır dahi şahit / ..." denmiş.

Milliyet'in aynı sayısının on dördüncü sayfasında yine "evrakımıza" yerine "evrağımıza" denmiş, hem de sayın Rahşan Ecevit'in ağzından: "Yalnızca babadan kalma üç evleri olduğunu söyleyen Rahşan Ecevit, 'Evimizin birisini sadece kitap ve *evrağımıza* ayırdık. On binden fazla kitabımız var' diyerek okuma düşkünlüklerini vurguladı." Rahşan hanı-

mın böyle bir yanlışlık yapmış olabileceğini sanmıyorum. Ama kim bilir, belki de modanın dayanılmaz baskısına boyun eğmiştir. Tıpkı "hukuğu" diyen bazı hukuk profesörlerimiz gibi! Fakat öyle bile olsa, gazetecinin, musahhihin, hattâ dizgicinin bu gibi açık yanlışları düzeltmesi gerekir. Uygar dünyanın hiçbir yerinde ciddi bir gazete, başbakanın ağzından veya kaleminden çıkmış bile olsa sütunlarında imlâ ve gramer yanlışlarına yer vermez. Meğer ki teşhir için olsun, ki o zaman da yanlış kelimenin yanına (sic) işaretini koyar.

İTHAF

'Cehlin ol mertebesi sehl olmaz
Kesbsiz tâ bu kadar cehl olmaz'

Bugün canım yazı yazmak istemiyor. Siyasî ahlâk ilkelerini ayaklar altına alan, Büyük Atatürk'ün gençliğe emanet ettiği Türkiye Cumhuriyetini bir süre için de olsa rahnedar eden koalisyon hükûmetinin teşekkülünü protesto için Nev'izade Atayi'nin yukardaki beytini hükûmetin gelip geçici başkanına ithaf etmekle yetiniyorum.

KAVŞAK İNŞAATI

Türkiye'nin muhtaç olduğu yapısal reformlar son elli yıldır ülkemizin kaderine hükmeden iktidarsız iktidarlar tarafından bir türlü gerçekleştirilememiştir ama Türkçemiz ilâ maaşallah kendi yapısal reformunu kendiliğinden gerçekleştirmiştir! İşte bunun son göz kamaştırıcı örneklerinden biri:

Ankara'nın İnönü meydanında ve Akay yokuşunun başında EGO' nun bir kapalı otobüs durağı vardır. Bunun iki başına yerleştirilen beyaz levhalar üzerine özenli siyah kabartma harflerle aynen şu duyuru yazılmıştır:

"Kavşak inşaatı
nedeniyle otobüslerimiz

bu durak
geçici bir süre kullanılmayacaktır."

O bir buçuk satırlık aralığın hikmeti nedir bilemeyeceğim. Cümlenin yapısal bozukluğunu düzeltmek için, önce yazılanlar silinip yeni bir şeyler yazılmış fakat yine doğru bir cümle kurulamayınca onlar da mı silinmiş, yoksa ilgililer levhayı doldurmak ve göze şirin görünmesini sağlamak gibi estetik (!) bir mülâhazadan mı esinlenmişler? Bildiğim bir şey varsa, bu özneli ve edilgen fiilî hilkat garibesi duyuruyu orada bu şekilde bırakmanın (ben levhayı en azından bir aydan beri hemen hemen her gün görüyorum) hem Türkçeye hem de Ankara halkına bir saygısızlık olduğudur. Bu kepazelik hiçbir ilgilinin mi gözüne ilişmedi? Belki bu yazımdan sonra ilişir ve gereği yapılır ama hiç sanmıyorum. Yine de, yetkilileri zahmetten kurtarmak için ben düzelteyim cümleyi: "Kavşak inşaatı nedeniyle otobüslerimiz bu yoldan geçmeyeceği için bu durak geçici bir süre kullanılmayacaktır", ya da, daha basitçe, "Kavşak inşaatı nedeniyle bu durak geçici bir süre kullanılmayacaktır" veya etkin fiille "Kavşak inşaatı nedeniyle otobüslerimiz geçici bir süre bu durakta durmayacaklardır."

Geçtiğimiz günlerde yangından mal kaçırır gibi Parlamento önüne getirilen yasa tasarılarının görüşülmesi sırasında, bu kutsal çatının altından ülkenin dört bir yanına yankılanması hiç de hoş karşılanmayan bazı telâffuz hatâlarının değişik kişiler tarafından sık sık tekrarlandığına şahit olduk. Kâtip üye değişiklik tekliflerini okurken ve kürsüden konuşan milletvekilleri bunlardan bahsederken "fıkra" kelimesini zaman zaman, "a"yı bir miktar uzatarak, "fıkrâ" diye okudular! Ve promosyonu sınırlama yasa tasarısının görüşülmesinde sık sık geçen "promosyon" kelimesi de nedense genellikle "promasyon" diye söylendi. Acaba sebebi büyük ses uyumu kuralına uymak endişesi veya içgüdüsü müydü? Ama o zaman "motor" yerine "motar", "şofor" veya "şoför" yerine "şofar" ve "otomasyon" yerine "otamasyan" demeyiz gerekmez mi? Fakat en garip ve komik olanı, şu mahut çekiç gücün İngilizcesi olan "provide comfort" tabirinin "provayd kamfırt" yerine, Türkçe imiş gibi "provide komfort (neyse ki *comfort* değil)" diye okunması oldu! Ama kabahat bu yabancı kelimeleri kullanan ve yazanlarda... Çünkü kimse, milletvekili ve hattâ Cumhurbaşkanı bile olsa, yabancı dil bilmek zorunda değildir.

Bir gazete kupüründen (hangi gazete ve kimin sütunu olduğunu belirtmeye dilim varmıyor): "... anarşistlerin öldürdüğü Fransa Cumhurbaşkanı CORNOT kalp krizinden, Amerika Cumhurbaşkanı ("Devlet

Başkanı" veya sadece "Başkanı" demek gerekir, çünkü ABD bir Cumhuriyet değildir) Mc. KİNLER ŞİRPENCEDEN ... ölmüşlerdi!!! (ünlem işareti yazara aittir)." Oysa, 1932'de bir Beyaz Rus anarşist tarafından öldürülen Fransa Cumhurbaşkanı Cornot değil (zaten bu adda bir kimse yoktur, Sadi CARNOT vardır ama o koleradan ölmüştür!), Paul DOUMER'dir; 1901'de yine bir anarşist tarafından vurulan ve bir hafta sonra bu yüzden ölen ABD Başkanı da McKİNLER değil, McKİNLEY'dir; ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in de ölümüne sebep olan kan çıbanının adı "şirpence" değil "şîr-pençe"dir (aslan pençesi). Ha ha, bu DİL yanlışı beni bir kez daha çizmeden yukarı çıkmaktan kurtardı!

Son günlere (veya haftalara) ait *Yeni Yüzyıl*'dan: "... Erbakan'ın kabinede yer vermediği Karadeniz bölgesi milletvekillerinin gönlünü almak için Trabzon milletvekili Malkoç'u da bu göreve düşündüğü bildirildi." Bir kimseyi bir GÖREVE DÜŞÜNMEK Türkçe değildir ve gazetecilik jargonunda buna yer olmamak gerekir. Bir kimseyi bir görev İÇİN düşünebiliriz veya bir kimseyi bir göreve UYGUN GÖREBİLİRİZ.

Bugünlerde sık sık "olsun için", "gelsin için", "konuşsun için" gibi Türkçenin selikasına uygun olmayan ifadelere rastlıyoruz ("Bu yasa Anayasa Mahkemesinden geçsin için, bu değişiklik önergemizin mutlaka kabulü gerekir"). Bazıları bu tumürü öteden beri kullanırlar ama kesinlikle yanlıştır. Ya "olması için", "görmesi için", vs., ya da "olsun diye", "gelsin diye", vs. demek gerekir ("Bu yasa Anayasa Mahkemesinden geçsin diye çırpınıp duruyoruz", ya da "Bu yasanın Anayasa Mahkemesinden geçmesi için çırpınıp duruyoruz").

SORULAR

Üsküdar'dan Dr. Tamer Okuyucu gönderdiği faks mesajında birbirinden ilginç dört soru sormuş. Geniş okuyucu kitlesinin de ilgisini çekeceğini tahmin ettiğim bu soruları sırasıyla cevaplandırmaya çalışacağım.

1. "Hayatla kâbil-i telif değildir" sözü söyleniş olarak doğru mudur? Ben bir hekimim ve tıp fakültesinde hocalarımızın "Bu durum hayatla bağdaşmaz" anlamında kullandıkları bir sözdü bu. Doğru değilse doğru söylenişi nasıldır?

"Telif etmek" fiilinin bugünkü Türkçemizdeki karşılığı "bağdaştırmak"tır ve "kabil-i telif değil" veya daha ağdalı biçimiyle "gayri kabil-i telif" de "bağdaştırılamaz" demektir. Dolayısıyla gramer ve ifade bakımından hocalarınızın kullandığı bu tabir elbette doğrudur. Ama neyin veya nelerin hayatla kabil-i telif olmadığını söylediklerini belirtmediğinize göre, cümlenin mantığı konusunda bir şey diyemeyeceğim. Bu da zaten dille değil, olsa olsa biokimya ve tıpla, hattâ daha geniş anlamda belki hayat felsefesiyle ilgili bir sorundur. Meselâ, "Ölüm hayatla kabil-i telif değil" denebilir mi? Dense bir anlam ifade eder mi? Hocalarınızın bu sözü nasıl bir bağlam içinde kullandıklarını doğrusu bilmek isterdim.

2. Olumsuz bir soru *tek kelime* ile nasıl cevaplanır? Sözgelimi, "Dün gelmedin mi?" sorusuna "Gelmedim" anlamında "Evet" mi demek gerekir, yoksa "Hayır" mı?

Burada okuyucuma küçük bir serzenişte bulunacağım. Mektubunun başında "yazılarımın çok ilgisini çektiğini" belirten Dr. Tamer Okuyucu anlaşılan yazılarımı sürekli olarak izlemiyor! Çünkü köşemde 13 Temmuz 1995 Pazartesi günü yayınlanmış olan "Sordum meğer bu dürc-i dehendir dedim dedi / Yoh yoh devâ-yı derd-i nihanındurur senin" başlıklı yazımda bu konuyu enine boyuna irdelemiş ve sorduğu soruyu elimden geldiğince cevaplamıştım.

3. "Ben" zamirinin "e" hali niye "bana", "sen"inki niye "sana"? "Bene" ve "sene" nasıl ve neden böyle değişime uğramış?

Bu sorunuza, fazla teferruata girmeden, kısaca şöyle cevap verebilirim: "Bene" ve "sene", tekil 3. şahıs zamiri "o"nun yönelme hali olan "ona"yı örnekseyip kalınlaşarak "bana" ve "sana" biçimine dönüşmüşlerdir. Eski biçimleri "nasal" (genizden "n") ile sa*n*ga, ba*n*ga biçimindeydi ki Anadolunun birçok yörelerinde hâlâ kullanılır (Fransızca *main* (el), *an* (sene), İngilizce *going*, vs. gibi). Öte yandan, eski Türkçede tekil 3. kişi zamiri "o"nun "a" olduğu sanılmaktadır. Bu yönelme durumu eki alırken önce "a + ga", daha sonra da araya "n" sesi girerek a + n + g + a şeklini almıştır. Ng < n dönüşmesi sonucunda da "a" ve "o"nun yönelme durumları "ana" ve "ona", "ben" ve "sen"in yönelme durumları ise bunlara imtisalen "bana" ve "sana" halini almışlardır.

4. "Onu sevdiğini biliyorum" cümlesinde sevme eylemi bir zamanlar mı yapılmıştır, yoksa halihazırda sürmekte midir? Bu tempo belirsizliği Türk dilinin kısır bir yönü müdür?"

Bu konuda söylenecek hayli şey vardır ama, yerimiz azaldığı için sadece şu kadarını belirtelim ki iltisakî (*"agglutinant"*, bitişken) bir dil

olan Türkçenin insırafi ("*inflected*", bükünlü veya sentetik) diller olan Hint-Avrupa dillerine oranla eksikleri bulunmasına karşılık, bu özelliğinden kaynaklanan engin ifade zenginlikleri de vardır. Okuyucumuzun verdiği örnekte sevme eyleminin daha ziyade hale muzaf olduğu ve sürdüğü anlaşılmaktadır. Bunu vurgulamak gerekirse, "onu hâlâ sevdiğini biliyorum" diyebiliriz. Buna karşılık, adamın kadını eskiden sevdiği ifade edilmek isteniyorsa "bir zamanlar onu sevdiğini biliyorum" diyebiliriz. Buna benzer ifadelerde "sevdiğini" ve "seveceğini" biçiminde sadece iki kalıp olduğundan bazı müphemiyetler olabilir, ama uygun zarflar ilâve edilerek bunları kolayca gidermek mümkündür. Fakat bahis konusu cümledeki asıl belirsizlik zamanda değil, konuşanın muhatabına "*senin* onu sevdiğini biliyorum" mu, yoksa "*onun*, yani bir üçüncü şahsın, onu sevdiğini biliyorum" mu demek istediğindedir! İngilizce ve Fransızcada ise hiçbir zaman böyle bir belirsizlik olmaz.

YOĞUN

Siz hiç yoğun oldunuz mu? "Yoğun", bildiğim kadarıyla, "kesif" kelimesinin dilimize yerleşmiş olan öztürkçe karşılığıdır (Fr. ve ing. *dense, compact*). Çeşitli bilimsel, spesifik, genel, özel ve mecazî anlamları ise şunlardır: 1. Hacmine göre ağırlığı çok olan ("iridyum metallerin en yoğunudur"); 2. koyu, ağır, kalın ("yoğun bir sis"); 3. kalabalık ("o bölgede nüfus yoğundur"); 4. (mec.) veciz, dolu, sıkı ("Ahmet Haşim'in yoğun bir üslubu vardır"). Bir de hastanelerde ağır hastalar için yoğun bakım üniteleri vardır. Görülüyor ki, bu az çok farklı anlamların içinde "çok meşgul", "işi başından aşkın" gibi bir anlam yoktur. Eski dilimizde de bu kelimelerin böyle bir anlamı yoktu. Kimse "çok kesif olduğumdan, uzun zamandan beri sizi arayamadım, kusura bakmayın" demezdi. Ama gelin görün ki bugün sözlü ve yazılı dilimizde "yoğun" bu anlamda kullanılıyor. Bilhassa sanatçılar çok seviyorlar bu kelimeyi bu anlamda kullanmayı. Efendim, son zamanlarda, konserler, meşkler, beste, kaset ve kompakt disk çalışmaları yüzünden çok yoğunmuşlar, tatile gidemiyor, gezmeye falan çıkamıyorlarmış! Aman, benden söylemesi, bu sıfatı bir daha kendilerine yakıştırmasınlar, çünkü eski Türkçede (bana göre düpedüz Türkçede) "kesif"in bir mecazî anlamı daha vardır: kaba saba, odun gibi, cismanî, zekâ ve hissi az olan demektir ("falanca pek kesif bir adamdır")!

Son zamanlarda radyo ve televizyonlarda "şema" vezninde bir "nema"dır gidiyor. Nemalar çoğaltılacakmış, nemalar ödenecekmiş, nemalar vergilendirilecekmiş (banka faizlerinden zaten gelir vergisi kesiliyor da oranı çok düşük) vs. "Nemâ", bilindiği gibi (daha doğrusu birçoklarının bilmediği gibi!), büyüme, gelişme demektir ("neşv ü nemâ") ve benzetme yoluyla "faiz", "getiri" anlamında da kullanılır. Ama kelimenin "a"sı uzun okunur, çünkü eski harflerle yazıldığında sonunda elif yani uzun "a" vardır. Bugün uzatma işareti "â" bazı akl-ı evvellerin etkisi altında artık pek nadir olarak kullanıldığından, nema da böyle şapkasız olarak yazılmakta ve tabiî gençler (ve orta yaşlılar) kelimenin nasıl okunması gerektiği konusunda tereddüde düşmektedirler. Bir kez daha söylüyorum, bu uzatma işaretlerini kullanalım.

Özellikle törenlerde, Evren Paşa zamanından kalma bir "arz ederim" demek modası çıktı ki illet oluyorum. Üstelik çoğu zaman da yanlış kullanılıyor. "Arz etmek" küçükten büyüğe yazılan tezkerelerde veya sözlü beyanlarda "rica ederim" anlamında kullanılır ama hiçbir zaman, dünkü Hacı Bektaş Veli törenlerinde (16.8.1996) sunucunun yaptığı gibi "Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'i kürsüye arz ederim" denmez!!! Zaten "kürsüye rica ederim" de denmez. Belki "kürsüye teşriflerini (bu artık "kürsüyü teşrifleri" yerine bir galat-ı meşhurdur) arz ederim" denebilir ama bana kalırsa bu da pek zarif bir Türkçe olmaz. Unutmayalım ki arz etmenin bugünkü Türkçemizdeki karşılığı sunmaktır. Peki, "Demirel'i kürsüye sunarım" veya "Demirel'in kürsüye teşrifini sunarım" der misiniz? Kimi kime veya neye sunuyorsunuz? Doğrusu şöyle demektir: "Şimdi Cumhurbaşkanımız sayın Süleyman Demirel konuşacaklardır (buna da bazılarının dili ve kalemi varmaz: illâkin "bir konuşma yapacaklardır" derler). Kendilerini kürsüye davet ediyorum." Ben de buradan Devlet büyüklerimizi, günden güne daha büyük boyutlara varan Türkçe bunalımının üzerine eğilmeye davet ediyor ve bunun "gereğini" (!!!), zaruret ve müstaceliyetini kendilerine arz ediyorum!

AY İSİMLERİ

Çok sınadım, bugün 45-50 yaşın altında olanlar eski ay adlarını bilmiyorlar. 60 yaşın üstünde olanlar ise genellikle biliyorlar. Ama istisnaları var tabiî. Bazen okuyan, edebiyata meraklı lise öğrencilerine soru-

yorum, kimileri kânun (burada ^ uzatma işareti değil inceltme işaretidir) yerine "a"yı uzatarak kanun deseler de, anlamını biliyorlar. Ve kimi yetmişlikler içinde de bilmeyenler –daha doğrusu unutmuş olanlar– var. Bunlar ekim, kasım, aralık ve ocak aylarının eski adlarıdır. 1941 tarihinde çıkarılan bir kanunla eskileri değiştirilerek bugünkü adları kabul edilmiştir. Dolayısıyla o tarihte en azından ana veya ilkokul çağında olan çocuklar (diyelim 1935 ve daha erken doğumlular), hattâ eski adlar mutlaka daha bir süre aile içinde kullanılmış olduğuna göre daha da küçükler biliyor, 50 yaşın altında olanlar ise kural olarak bilmiyorlar. Değişiklik birkaç aşamada olmuştur. Önce teşrîn-i evvel ve teşrîn-i sâniye ilk teşrin ve son teşrin, kânun-u evvel ve kânun-u sâniye ise ilk kânun ve son kânun, daha sonra birinci teşrin, ikinci teşrin, vs. denmiş, en sonunda da kanunla bu aylara bugünkü Türkçe isimleri verilmiştir. Buna gerek var mıydı, bilmiyorum. Belki sadece terkipler kaldırılarak birinci veya ilk teşrin denebilirdi (birinci teşrin bence daha yerindedir, çünkü iki şey arasındaki sıralama ilk ve son diye değil, birinci ve ikinci diye yapılır). Aslında, bu dördü dışında kalan aylarımızdan hiçbirinin adı Türkçe değildir: şubat, nisan veya nîsan ("Ebr-i nîsânı açık türbene çatsam da tavan"), haziran, temmuz ve eylül Süryanice > İbranice > Arapçadan; mart, mayıs ve ağustos ise Latinceden (*martius, maius, augustus*) gelir. O halde niçin hepsi değil de sadece dördü "Türkçeleştirildi"? Ya haftanın günleri? Salının aslı İbranice ve Arapça salis (üçüncü), çarşamba ve perşembenin asılları Farsça ciharşenbih (dördüncü gün) ve pençşenbih (beşinci gün), cumanın aslı Arapça cum'a (cem', toplanma, camie gitme), pazarın aslı yine Farsça bâzar olduğuna göre, bu adlar niçin değiştirilip yerlerine Türkçeleri icat edilmedi? Sevgili Ekmekçi dostumuz belki günün birinde onları da değiştirir!

Her ne ise, benim demek istediğim şu ki, daha yarım yüzyıl öncesine kadar yazı ve konuşma dilimizde kullanılan bu eski ay adlarını çocuklarımızın bilmemesi yazık değil midir? 1941'e kadar basılan ve bugün diline dokunulmadan yeniden basılan bütün kitaplarımızda, romanlarımızda, şiirlerimizde bu adlar kullanılmıştır ("Teşrinlerin bu hüznü geçer ta iliklere / Anlar ki yolcu yol görünür serviliklere" ya da "Tenha yolun ortasında rüzgâr / Teşrin yapraklarıyla oynar": son mısra ne kadar güzel bir "sekt-i melih" örneğidir!). Sekt-i melih dedim de aklıma Yahya Kemal'in içinde yine bir sekt-i melih bulunan mizahî bir beyti geldi, bilmeyen meraklı okuyucularım belki hoşlanırlar diye aktarıyorum: "Bir sekt-i melîh bahsi çıktı / Hattâ İzzet Melîh bıktı".

Lâf lâfı açmışken bir de zaman zaman yanlış kullanılan "mülâzım-ı

evvel" tâbirine değinmek istiyorum. Eskiden silâhlı kuvvetlerimizdeki rütbelerin adları da farklıydı biliyorsunuz. En tepeden başlayacak olursak mareşal müşir, general paşa (mîrliva, ferik, birinci ferik), albay miralay, yarbay kaymakam, binbaşı ve yüzbaşı yine binbaşı ve yüzbaşı, önyüzbaşı kolağası, üsteğmen mülâzım-ı evvel, teğmen mülâzım-ı sâni idi (asteğmen rütbesi galiba yoktu). Şimdi bazıları mülâzım-ı evvel ile mülâzım-ı sâniyi karıştırıyorlar. İnsan önce teğmen, sonra üsteğmen oluyor ya, sanıyorlar ki, mülâzım-ı evvel teğmen, mülâzım-ı sâni üsteğmendir. Halbuki tam tersi! Aylarda önce teşrin-i evvel, sonra teşrin-i sâni gelir ama orduda insan evvelâ mülâzım-ı sâni, sonra mülâzım-ı evvel olur... Çünkü birinde söz konusu olan zaman içinde sıralama (birinci ay, ikinci ay; Birinci dünya harbi, İkinci dünya harbi), diğerinde ise bir derecelendirme ve değerlendirmedir (sınıfın veya yarışın üçüncüsü, ikincisi ve birincisi; Başbakanlık ikinci yardımcısı ve birinci yardımcısı). Şöyle de ifade edebiliriz: Bir ikiden küçük ama birinci ikinciden büyüktür!

ÜÇ KİŞİ, BİRİ MUSTAFA

21.8.1996 günlü *Yeni Yüzyıl*'dan İstanbul kaynaklı bir haber: "Aynı saatlerde yakındaki bir gecekonduya yapılan baskın sonucu ise aralarında adının Mustafa olduğu öğrenilen üç kişi daha gözaltına alındı." İyi güzel de bu Mustafa Hristiyanların "ekanim-i selâsesi" (*Trinité*) gibi üç kişide ifadesini bulan tek bir varlık mıdır ki "adının Mustafa olduğu anlaşılan üç kişi daha gözaltına alınmış" olsun! (Bu esprimden alınan Hristiyan vatandaşlarım olursa, kendilerinden özür dilerim: kutsal inançlara sonsuz saygım vardır ve amacım kesinlikle onları alaya almak değildir. Ben ne Voltaire, ne Salman Rüşdi'yim). Eğer gözaltına alınan üç kişinin de adı Mustafa ise (I. Mustafa, II. Mustafa, III. Mustafa), o zaman da şöyle demek gerekmez miydi: "... adlarının Mustafa olduğu öğrenilen üç kişi daha gözaltına alındı." Ama ben öyle tahmin ediyorum ki bu gecekonduda üç kişi gözaltına alınmış ve bunlardan birinin adının Mustafa olduğu öğrenilmiş. Eğer yanılmıyorsam, bu basit gerçeğin şöyle ifade edilmesi gerekirdi: "... birinin adı Mustafa olduğu öğrenilen üç kişi daha gözaltına alındı." Özgürlük ve insan hakları savunucuları ikide bir haber alma özgürlüğünden bahsederler. Ben bundan çoktan vazgeçtim, hiç olmazsa verilen haberleri anlama ve ona göre yorumlama hakkım elimden alınmasın!

16 Ağustos 1996 günlü *Cumhuriyet*'te Ziya Paşanın çok ünlü bir beyti ünlü bir yazar ve profesör tarafından yanlış alıntılanmış. "İdrâk-i meali bu küçük akla gerekmez / Zira bu terazû o kadar sıkleti çekmez" yerine ikinci mısraın vezni ve söyleyiş özelliği bozularak "Zira Kİ bu TERAZİ BU kadar sıkleti çekmez" denmiş. Sık sık söylüyoruz, klasik şairlerimizden yapılan iktibaslarda çok dikkatli hareket etmek, şiirin değil veznini bozmak, bir kelimesine, bir harfine, hattâ aslında varsa noktalama işaretlerine bile halel getirmemek gerekir. Yoksa yapılan yanlışlık hem şaire, hem şiirimize, hem kendimize saygısızlık olur. Bundan böyle klasik şiirimizi, hele veznini bozarak, tahrif edenleri, kendilerini ne kadar büyük şair veya edebiyatçı sayarlarsa saysınlar, teşhir edeceğimi duyururum. Yazıda, edebiyatta kimseye "*impunité*" (cezasız kalmak) yoktur.

Son zamanlarda sık sık "kanepe" diye söylenen ve yazılan "kanape" kelimesinin dilimizde başlıca iki anlamı vardır:

1) birkaç kişinin oturabileceği genişlikte arkalıklı koltuk;

2) genellikle çaylarda ve kokteyllerde konuklara ikram edilen, üstüne yiyecek şeyler konmuş veya sürülmüş küçük ekmek dilimleri. Cibinlik demek olan Latince *conopeum* ve sivrisinek demek olan Yunanca *kônôps* ve ondan üretilen *kônôpeion* kelimelerinden *canapé* olarak Fransızcaya ve oradan da *kanape* şeklinde dilimize girmiştir. Ben çocukluğumdan beri İstanbul'da hep *kanape* dendiğini işittim ve o şekilde yazıldığını gördüm. Bugün moda olan ve sözcüklere de geçmiş şekliyle *kanepe* dendiğini ve yazıldığını duymadım, görmedim. Tam ünlü uyumu hiçbirinde yoktur, fakat "kanape" çok daha rahat söylenir, "kanepe" çok daha çetrefildir. Şemseddin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*'si de kelimeyi iki elifle KANAPE diye almıştır.

İSMİN -DE HALİ

5.9.96 tarihli *Yeni Yüzyıl*'dan: "Ramazan Vurmaz, verdiği *ifade de* çatışmaya katılmadığını ve kimseyi vurmadığını açıkladı." Bu dalgınlıkla yapılmış bir dizgi yanlışı değilse, çok ilginç ve korkunç bir gaftır. Biz yüksek tahsil görmüş kimselerin bile "dahi" anlamına gelen "de" ve "da"ları bitişik yazdıklarına sık sık rastlıyor ve bunu bıkmadan usanmadan eleştiriyoruz ("saatim *arkadaşımda* kaldı", ama "*arkadaşım da*

bir saat aldı"). Fakat -de hali (lokatif) takısı "de" ve "da"ların –ki bazen yumuşayarak "te" ve "ta" şeklini alırlar– bitişik yerine ayrı yazıldığına ilk defa tesadüf ediyor ve "min-el-garaib" diyoruz!!! Yukardaki cümleyi kaleme alan veya bilgisayara geçiren *Yeni Yüzyıl* muhabiri veya dizgicisi sakın "Şiar Yalçın 'de'leri bitişik yazmamıza kızıyor, aman ayrı yazalım" demiş olmasın! Yok, yok, bana malzeme çıksın diye yanlışlıkla daktilo veya bilgisayarın ara tuşuna basılmıştır herhalde...

Ama bu cümlede bir yanlış daha var. "Çatışmaya katılmadığını ve kimseyi vurmadığını AÇIKLADI" ne demek? Bu kadar basit bir şey, bir olay açıklanır mı? Olsa olsa söylenir veya iddia edilir (son zamanlarda sık sık kullanılmaya başlanan "savlamak" fiiline illet oluyorum: "havlamak" köpeğe ne kadar yakışırsa, "savlamak" insana o kadar yakışmıyor!). "Açıklamak" Osmanlıca "izah etmek" karşılığıdır. Karışık bir şey, kolay anlaşılmayan bir olay "izah edilir" ("konuşmacı Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun yarattığı sorunları çok güzel izah etti", "hoca Einstein'in rölativite kavramını izah etti"). Ramazan ise ne bir sırrı açıklıyor, ne bir olayın ayrıntılarını anlatıyor, sadece olaya karışmadığını –bu da "katılmadığını" demekten daha güzel değil mi?"– ve kimseyi vurmadığını söylüyor.

Son zamanlarda gerek yazılarda gerek konuşmalarda sık sık "umut ediyorum" ibaresine rastlıyorum. Bu kesinlikle yanlıştır. "Umut" Farsça "ümîd" (şiirde bazen "ümmîd: "Ölürsem görmeden millette ümmîd ettiğim feyzi / Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzûn, ben mahzûn") karşılığıdır. Ama "ümîd etmek" karşılığı "umut etmek" değil, "ummak"tır! "Umut", öyle sanıyorum ki, Dil Devrimi sırasında kısmen "ümîd"den ("umut" biraz çetrefil olan "ümîd"in halk ağzında almış olduğu şekildir: nitekim, Meşrutiyetten sonra çocuklara sık sık verilen "Ümit" ismi halk ağzında "Ümüt" olmuştur), kısmen de "ummak"tan esinlenerek icat edilmiş ve yerleşip dilimize girmiş olan bir kelimedir. "Ummak" öteden beri var olan arı Türkçe bir fiildir, ama bunun isim hali umut değil, "umu"dur. Nitekim, harf devriminden önceki sözlüklerde (meselâ Şemseddin Sami'nin *Kâmus-ı Türkî*'sinde) "ummak" ve "umu" maddelerine rastlandığı halde "umut" maddesine rastlanmaz. Klasik edebiyatımızda da ummak çok kullanılmış, umut ise sanıyorum hiç kullanılmamıştır. (Tabiî bununla bugün kullanılmasın demek istemiyoruz: ümit de densin umut da.) Bütün bunlar bir yana, benim asıl vurgulamak istediğim şu ki, "etmek" yardımcı fiili ancak yabancı kökenli isimleri fiil yapmak için kullanılır: şikâyet etmek, tecrübe etmek, feryâd etmek,

rahat etmek (yarı Arapça yarı Türkçe "rahatsız etmek" de denir ama "etmek" orada bir yardımcı fiil değil, "kılmak", "hale getirmek" anlamında kullanılan bir gerçek fiildir), akort etmek, dans etmek, banyo etmek (bir fotoğraf filmini), vs. "Umut" ise Türkçe bir kelime olduğu için "umut etmek" denmez, zaten bu Türkçe fiilden türetilmiş olduğuna göre "ummak" denir. Tıpkı "uyku etmek" denmeyip "uyumak" dendiği gibi!

Son günlerde bazı belediyelerce gündeme getirilen "nâzım plan" kavramının sık sık "nazım plan" diye söylendiğine şahit oluyoruz. Yani nesir (düzyazı) değil de nazım (koşuk) plan! Gerçi iki kelimenin kökü birdir ama "nâzım" yukardaki bağlam içinde "tanzim eden" (şehir mimarîsinin temel planı) anlamına gelir ve "a" uzun okunur.

Bir de TRT'de bile, geçen haftaki yazımıza rağmen –sözde okuyorlarmış!– "nemâ" yerine bazı spikerlerin hâlâ "nema" dediklerine ve geçen gün de bir başka spikerin "k"yi incelterek "hükûmet erkânı" diyecek yerde "a"yı uzatarak "hükûmet erkaanı" dediğine şahit olduk. Fakat en büyük felâket, geçtiğimiz 30 Ağustos şenlikleri vesilesiyle resmî ve özel TV'lerde zaman zaman kulaklarımızı tırmalayan "resmî geçit"lerdi! Biri Türkçe öbürü Arapça kelimeler arasında izafet terkibi yaptığı için yanlış olmasına rağmen yerleşmiş bir tâbir olduğu için "resm-i geçit" şeklinde kullanabiliriz. Ama en iyisi güzel Türkçe karşılığını kullanarak "geçit töreni" demektir.

BAŞLICA YANLIŞLAR

Bu hafta okuyucularımıza belli başlı Türkçe imlâ ve telâffuz hatâlarından bazılarının kısa bir listesini sunuyoruz:

YANLIŞ	DOĞRU
adele	adale
afaroz	aforoz
aktrist	aktris
amaliyat	ameliyat
anastezi	anestezi
anbar	ambar (*galat-ı meşhur*)
anber	amber (*galat-ı meşhur*)
aparitif	aperitif (*yalnız alkollü içkiler için*

	kullanılır)
arazöz	arozöz
bujiteri	bijuteri
caket, jaket (*jaquette*)	ceket (*ama jaketatay*)
cansiperane	cansiparane
cips	çips (*patates kızartması*)
cimnastik	jimnastik
candarma	jandarma
Demokles	Damokles
dedektif	detektif (*detective, détective*)
dinazor	dinozor
extacy, vs.	ecstasy
espritüel	spiritüel
filim	film
fasit	fâsit (*fâsit daire*)
fesat (*hlk. fesat adam*)	fesât (*mide fesâdı*)
gâzap, gazâp, gâzâp (*Allahın gazabına uğramak*)	gazap, gazab
greyfurt, greyfrut	greypfrut
hîbe	hibe
hâkem	hakem
hesabıyla	hasebiyle (*nedeniyle*)
Hidiv	Hıdiv
ıstırap	ızdırap (*-bı*)
ıstavroz	istavroz
istakoz	ıstakoz
Indonezya	Endonezya
infeksiyon	enfeksiyon
insülin	ensülin
İslav	Slav
(*Yahya Kemal vezin zaruretiyle "Duydumsa da zevk almadım İslav kederinden" demiş olsa da*)	
istîfa	istifa (*bir görevden*)
jakobenizm	jakobinizm
kalemşör	kalemşor
konsomatrist	konsomatris
küsür	küsur
kilot	külot
kardolap	gardrop veya gardırop

küpür	kupür
kominist	komünist
layık	lâik
nalet	lânet
mâkam	makâm
motorsiklet	motosiklet
mundar	murdar
minisküs, vs.	menisküs
netekim	nitekim
oğmak	ovmak
öğmek	övmek
öge	öğe (*Öztürkçeciler kesin karar versinler!*)
pantolon	pantalon (*kim ne derse desin!*)
pota (*basketbol terimi*)	poto (Fr. *poteau*)
prefabrik	prefabrike
portre	porte (*kapsam*)
potbori, vs.	potpuri veya popuri
röpörtaj	röportaj
râkip	rakip
rantiyeci	rantiye veya rantçı
raslamak	rastlamak
romork	römork
Rumen	Romen
rötüş	rötuş
restorant	restoran
silahşör	silahşor
sezaryan	sezaryen
silüet	siluet
sütyen	sutyen
süpriz	sürpriz
şanzıman	şanjıman veya şanjman
şevkat	şefkat
şovenizm	şovinizm
tişort	tişört
taktir	takdir

("taktir" imbikten çekmek anlamına gelir: "Buy-i gül taktir olunmuş, nâzın işlenmiş ucu / Biri olmuş hoy birisi destmâl olmuş sana")

târikat, vs.	tarîkat

terörizm	terorizm
ultimatom	ültimatom
ülema	ulema
virtüöz	virtüoz
yanlız	yalnız
yalnış	yanlış
zından	zindan

TEHDİT, TAHDİT

Şu, altı ay kadar önce *Yeni Yüzyıl*'ın iki ayrı sayfasında tıpatıp aynı şekilde çıkan ve bir okuyucunun gözüne ilişerek Okur Mektupları köşesinde teşhir edilen, Menemen'de emniyet müdürünü protesto eden avukatlarla ilgili bir haber vardı ya, "kesip sakladıklarım" (!) arasında geçenlerde benim de tekrar gözüme ilişti ve gördüm ki bu haberin mükerrerliği dışında bir kusuru daha vardı. Bir cümlesi şöyle kaleme alınmıştı: "Dilekçede, Cafer Foran'ın CMUK'dan doğan yasal görevi gereği nöbetçi olduğu 9 Nisan 1996 gecesi saat 01.00 sıralarında... çağrıldığı Emniyet Müdürlüğünde bizzat İbrahim İçen tarafından (Menemen emniyet müdürü imiş) başına silah dayatılarak hürriyetinin *tehdit edildiği* ... ileri sürüldü." Oysa hürriyet "tehdit" edilmez, olsa olsa "tahdit" edilir, ya da bu suçu ve cezasını düzenleyen TCK'nun 179. maddesindeki tabiriyle "kişi hürriyetinden mahrum" edilir. Tehdit ve hürriyeti tahdit ayrı ayrı suçlardır. Ama sadece canlılar (insanlar ve hayvanlar) tehdit edilir, yani korkutulur, kendilerine gözdağı verilir; şahsî hürriyeti tahdit suçu da insanlara karşı işlenir ama tehdit veya şantaj ile bir ilgisi yoktur. Emniyet Müdürü avukatı karşısına alıp şakağına tabanca dayamış ve "şunu şunu bir daha yapmayacaksın yoksa hakkında kötü olur" diye tehdit mi etmiş, yoksa yetkisiz ve sebepsiz olarak Emniyet Müdürlüğüne çağırarak hürriyetini tahdit mi etmiş? (Doğruysa bunların ikisi de bir emniyet müdürüne hiç yakışmayacak son derece ayıp ve çirkin şeylerdir.) Haberden bu pek anlaşılmıyor.

Son zamanlarda dünyanın her tarafında hararetli bir tartışma konusu olan "ölüm hakkı" için kullanılan bilimsel tabir çoğu yayın organlarında görüldüğü gibi "ötenazi" değil "ötanazi"dir. (Grekçe *eu* [iyi, mutlu] ve *thanatos* [ölüm] kelimelerinden).

Bir de, Türkçe fonetik bir dildir deniyor ya, bazıları Arapça kökenli kelimelerin imlâsını değiştirmeye kalkıyorlar. Meselâ "iddia" kelimesini "idda" diye yazanlar var. Bir ara hoşuma gitti, çünkü yıllar önce yazdığım bir yazıda bazı TV spikerlerinin bu kelimeyi "i"nin üstüne basa basa nerdeyse "iddiya" diye okumalarını eleştirmiştim. Arapça nasıl telâffuz edilir bilmem ama Türkçede bu kelime daha çok "idda", "iddaname" diye söylenir, belki arada belli belirsiz bir "ı" sesiyle... Ama bu, kelimenin oturmuş Türkçe imlâsını değiştirmek için bir sebep değildir. İngiliz de "Edingburgh" diye yazıyor ama "Ed'nbrı"ya benzer bir şey söylüyor.

Bugünlerde artık pek kullanılmıyor ama "kusur" anlamına gelen "sun'-ı taksir" tabiri kullanıldığı zaman genellikle suiistimal (su-i istimal) örneğinde olduğu gibi "su-i taksir" biçiminde yazılıyor ve söyleniyor. Oysa, sû' Arapça kötü, fena demektir; "*sun*" ise eser, yapma, yaratma demektir. Emniyeti suiistimal etmek, güveni kötüye kullanmaktır; ama "benim bu işte bir sun-ı taksirim yok" derken "bu işte benim bir kusurum, bir kabahatim yok, kaza benim kusurlu davranışımdan ileri gelmedi" demek isteriz. "Su-i taksir" kötü kusur demek olur ki abestir. Kusur belki affedilebilir ama iyisi kötüsü olmaz! Evet, hukukta ağır kusur kavramı vardır ama o başka...

"Olaylarla ilgili otopsi ve yer gösterme tutanaklarını inceleyerek sanıkların tutuklanmaları emrini veren (savcı) Murat Akkuş daha sonra ... iddianameyi hazırlamıştı." Bu daha çok bir hukuk bilgisi eksikliğine benziyor ama belki muhabir tutuklama fiilini yakalama anlamında kullanmıştır. Oysa, tutuklama (eski tabiriyle tevkif) suç işlediğinden şüphelenilen bir şahsı ihtiyatî tedbir olarak bir ceza ve tevkif evine kapatmak demektir ki buna ancak bir hâkim karar verebilir. Savcı olsa olsa bir şahsın, hakkında hazırlık soruşturması yapılmak üzere yakalanmasını, gözaltına alınmasını (CMUK öyle dese bile "gözlem altına" değil) emredebilir.

"Oldukça"nın hayli, yeterince, epey yerine çok, pek çok anlamında kullanılması artık iyice gına getirmeye başladı. Ben bu kadar yazdım, çizdim, kimseye dinletemedim. Belki sakalım olmadığı için! Onun için gelecek hafta size sakallı bir arkadaşımızın başlı başına bu konuya ayırdığı güzel bir yazısını aktaracağım ve ben bir hafta istirahat edeceğim veya Rodos'ta yapılacak olan Dünya Briç Olimpiyatlarına gideceğim!

OLDUKÇA

Geçen hafta verdiğim sözü tutarak dostum Yılmaz Çetiner'in sanıyorum bir-iki yıl önce *Milliyet* gazetesinde yayınlanmış olan yazısını, bir kez de şu günlerde tirajı 300.000'lere ulaşan *Yeni Yüzyıl* gazetesinde çıkmasının belki bir faydası ve etkisi olur düşüncesiyle ("İnsan âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar"!), sevgili okuyucularıma aynen aktarıyorum:

"Oldukça" Kelimesini Yanlış Kullanıyoruz

Toplumun her kesiminde her konuda bir laçkalık, bir çöküntü apaçık görülüyor... Bütün ahlak değerleri, şiddet, şamata, ilgi çekmek ve rating uğruna suyu çıkartılan üzüm gibi çiğneniyor!..

Gün geçtikçe de posa yığınlarından tepecikler oluşuyor!

Yalnız ahlak değerleri mi?.. Konuşma ve yazma dilimiz de nasibini alıyor bu yozlaşmadan!..

Hele şu son bir-iki yıldır OLDUKÇA kelimesinin ne kadar yanlış kullanıldığını, ne büyük hatalar yapıldığını işitip gördükçe kahroluyoruz!..

OLDUKÇA demek yeterince, olduğu kadar, vasat bir ölçü içinde, eh işte o kadar, bir miktar (hayli, epey - Ş.Y.) anlamında kullanılır (baştaki "demek" hazfedilmeli ya da sonunda "demektir" denmeliydi - Ş.Y.) Ama son zamanlarda öylesine değişti ki, "çok miktarda" yerine kullanılıyor!.. TV spikerleri, haber veren muhabirler, hatta bazı yazarlarımız OLDUKÇA'yı çok anlamında cümlelerin içine yerleştiriyorlar...

Bu hem garip, hem komik, hem yanlış oluyor!..

Genç kız annesi ile babasının cenazesinde OLDUKÇA üzgün görünüyordu!..

Annesi ile babasının cenazesinde hiç insan OLDUKÇA üzgün olur mu?.. Çok üzgündür!..

Piyangodan 10 milyar büyük ikramiye kazanan Hüseyin Atmaca OLDUKÇA şanslıydı!..

Piyangodan 10 milyar çıkması OLDUKÇA şanslı olmak mıdır? Yoksa çok büyük şans mıdır?..

Yeni evli genç karı-koca OLDUKÇA mutlu görünüyordu!..

Anlaşılan, genç karı-koca fazla mutlu değil!.. Eh işte oldukça mutlular!.. ("Ama oldukça heyecanlı idiler" denebilir, çünkü evlenmek ni-

hayet o kadar da çok heyecanlanılacak bir olay değildir! - Ş.Y.)

Ameliyatla hastasının hayatını kurtaran doktor OLDUKÇA başarılıydı.

Hayat kurtaran bir doktora oldukça başarılıydı denir mi?.. Çok başarılıydı, çok!.. (Ameliyat başarılıydı ama hasta öldü! - Ş.Y.)

Üç gündür uyumayan şarkıcı geldiğinde OLDUKÇA yorgun görünüyordu...

Adamın turşusu çıkmış, üç gün uyumamış, nasıl oldukça yorgun olur?.. Müthiş yorgun olmaz mı?

Bugün Moskova'da hava sıfırın altında 7-8 dereceydi, OLDUKÇA soğuktu...

Daha ne olsun?.. Sıfırın altı yeteri derece soğuk değil midir?.. Çok soğuk denmez mi?..

Çok komik bir haber daha!..

Kafasına saksı düşen adam hastanede OLDUKÇA üzgündü!..

Acaba çok üzgün olması için ölmesi mi gerekiyordu?..

Bir başka haber...

Hikmet Çetin OLDUKÇA deneyimli bir isim!..

Otuz yıllık politikacının oldukça'sı kalmış mı? Oldukça değil çok deneyimli bir politikacı demek daha doğru değil mi?

Bir afette 50 kişi ölmüş, haberi veren muhabir OLDUKÇA acıklı bir olaydı diyor... Olacak iş değil...

Patlayan bomba mahalleye oldukça korkulu saatler yaşattı...

Ne cesur insanlarmış?.. Fazla korkmamışlar, oldukça korkmuşlar!..

Hele spor sayfalarında OLDUKÇA daha sık kullanılıyor...

Fener'e 3 gol atan Hakan OLDUKÇA iyi oynadı...

Adam çok iyi oynamak için daha ne yapsın?.. Oldukça'sı var mı? 6 gol atmasını mı bekliyorsunuz?.. (O zaman dahi ÇOK iyi oynamamış olabilir, çünkü gol atmak iyi futbol oynamanın tek kıstası değildir! - Ş.Y.)

Üç kişiyi çalımla geçen Metin sonunda bomba gibi bir şutla OLDUKÇA güzel bir gol attı...

İşte yine komik bir yorum daha...

...

Bu örnekleri bitirmek mümkün değil... Türk Dil Kurumunun uzmanları ne der, ne gibi bir önlem alır bilemiyoruz ama bizim Türkiye Gazeteciler Cemiyeti bu konuda mutlaka bir ufak kitapçık yayınlamalı... OLDUKÇA gibi kelimeleri açıklığa kavuşturmalıdır... Türkçeyi çok iyi bilen ve kullanan Başkanımız Nail Güreli'ye duyururuz...

Biz de Türkçenin tümüyle geleceğini tehdit eden bugünkü hazin durumunu Türkçeyi oldukça iyi bilen Cumhurbaşkanı sayın Süleyman Demirel ile başbakan sayın Necmettin Erbakan'a duyurur ve kendilerini dilimizi içine düştüğü bu felâket girdabından kurtarmak için gerekli tedbirlerin alınmasına önayak olmaya davet ederiz! Biz, önyargısız ve ücretsiz, üstümüze düşeni yapmaya hazırız.

YAHYA KEMAL'DEN

Üstadın "Eski Paris" adlı şiirindeki bu güzel beyti, geçen hafta içinde TV'de yayınlanan şiir konulu bir panelde, hem de tanınmış bir edebiyat hocası ve edebiyat tarihçisi tarafından yanlış okundu. Doğrusu: "Dinleyen söyleyen kadar ârif / Seyreden oynayan kadar hassas." Yahya Kemal'in en büyük hayranlarından biri ve son yıllarında mingayrıhaddin dostu olarak bu düzeltmeyi yapmayı üstüme düşen bir vazife bildim. Haydi sözüme sâdık kalarak suçun (!) mürtekibini de belirteyim: yaşıtım ve meslekdaşım sayın Ahmet Kabaklı. Kendisiyle eskiden bir ideolojik münakaşamız olmuştur ama bu eleştirimi sakın düşmanlığıma vermesin, ben her düşünceye saygısı olan bir insanım.

Gulig'in mektubundan: "Doyumsuz esprilerini unutamadığım [...]." Hiç olur mu? Doyumsuz olan Messalina'dır ("*Lassata sed non satiata*" [usanmış fakat tatmin edilmemiş])!.. Burada şöyle demek gerekirdi: "Esprilerine doyamadığım [...]."

Bir TV programından: "... sebep vermişlerdi." Bir şeye sebep verilmez, sebep olunur veya sebebiyet verilir!!!

Bir gazete haberinden: "TYS (herhalde Türkiye Yazarlar Sendikası) ve Ada Dostları DERNEĞİ'NİN KATKILARIYLA düzenlenen anma toplantısına ÇOK SAYIDA yazar ve vatandaş KATILDI."

1- "Derneği'ni" derken apostrofa ne gerek var? "Ada Dostları derneğinin" diye yazamıyorlar mı? 2- Niye "çok sayıda" da "birçok (pek çok)" değil? 3- Aynı kelimenin isim ve fiil hallerini ("katkı" ve "katılmak") çok az arayla kullanmak hiç güzel değil! "Katıldı" yerine pekâlâ "iştirak etti" denebilirdi. Veya, "TYS ve Ada Dostları derneğinin yardımlarıyla düzenlenen toplantıya pek çok yazar ve vatandaş katıldı."

"Tesviye" ile "tasfiye" sık sık karıştırılıyor. Halbuki, "tesviye" yerine göre düzleme, ödeme, çözme demektir; "tasfiye" ise temizleme, saflaştırma, likide etme.

Şu anda hangisi olduğunu hatırlayamadığım bir gazeteden: "Gözleri VELFECİR (veya velfecr) okuyor" yerine "felfecir okuyor" denmiş!!! Metni kaleme alan herhalde aliterasyon meraklısı...

İyelik ekinin suistimali insanı çıldırtacak veya ağlatacak boyutlara ulaştı ("Bilemem eyleyecek girye midir hande midir?"). Cumhurbaşkanımız, başbakanımız, bakanımız, köylümüz, esnafımız, ülkemiz, bağımsızlığımız, analarımız, babalarımız, bacılarımız, çocuklarımız, şairlerimiz, yazarlarımız, sanatçılarımız, futbolcularımız, evlerimiz, ormanlarımız, saçı bitmemiş yetimlerimiz, gazetecilerimiz, güzellerimiz, havamız, suyumuz, şiirimiz, edebiyatımız, fındığımız, fıstığımız, şarabımız, tütünümüz, muzumuz, tekstil sanayiimiz, tarımımız, turizmimiz, padişahlarımız, şanlı tarihimiz, saraylarımız, halılarımız, çinilerimiz, kahraman ordumuz, ulu önderimiz... Hepsi iyi güzel de bu iyelik ekine niçin bu kadar çok ihtiyaç hissediyoruz? Başka hiçbir dilde, heyecanlı, romantik, kendilerini beğenmiş, övünmeyi seven Fransızlarda bile çoğul birinci şahıs iyelik sıfatı bu kadar sık kullanılmaz...

Yeni bir Çiller vecizesi: "Ecelin ölüme faydası yok!!!" Biz korkunun ecele faydası olmadığını sanıyorduk da... (Tarihini kaydetmeyi unuttuğum *Milliyet* gazetesinin "Çiller: Yılmaz hayalet Başbakan gibi" başlıklı birkaç ay önceki bir haberi.)

Hürriyet'in 26.7.1995 günlü sayısındaki "Hızmalı arabeskçi" başlıklı bir haberden: "Arabesk müziğin yeni seslerinden Hasret, (bilmem niçin, her özneden sonra otomatikman virgül koymak âdet oldu. Ahmet, Mehmet'i yendi??? Başka hiçbir dilde böyle bir kural yoktur) burnuna taktığı hızmayla dikkatleri üzerine çekiyor." Hızma ne demek? Bizim bildiğimiz "hırızma" vardır ve azgın hayvanların dudaklarına geçirilen halkaya ve buna benzetilerek daha çok Afrikalı kadınların burun kanatlarına taktıkları hafif veya ağır süs halkalarına denir.

REHABİLİTASYON

"Genelkurmay, Güneydoğu'da çarpışan askerlerin travma sonrası stres sendromu yaşayabileceklerini göz önüne alarak, bu kişilerin *rehabilitasyon edilebilmesi* için bir merkez oluşturma adımını atmış." Fransızca *réhabilitation*'dan gelen "rehabilitasyon" (sakatları ve yeni iyileşen hastaları işe alıştırmak ve bir meslek sahibi yapmak için verilen eğitim, readaptasyon) fiil değil isimdir. Fiili *réhabiliter*'dir. Bu itibarla ya "rehabilite edilebilmesi" ya da "rehabilitasyona tâbi tutulabilmesi" demek gerekir. Tıpkı stabilizasyon ve stabilize etmek, organizasyon ve organize etmek, pastörizasyon ve pastörize etmek, rezervasyon ve rezerve etmek, vs. örneklerinde olduğu gibi...

Öte yandan, cümlenin son kısmı da pek iç açıcı değil. "Adım atmak" burada mecâzî anlamda kullanılmış olduğuna göre, "merkez oluşturma adımını atmış" demek kulağa hoş gelmiyor. Onun yerine, "merkez oluşturma yolunda bir adım atmış", veya "merkez oluşturmanın ilk adımlarını atmış" demek daha doğru ve daha güzel olur. Ya da, mecâzı kaldırarak, "bir merkez oluşturmaya başlamış" denebilir.

"Koruma" için *badygard* demek ve yazmak moda oldu (aslında "koruma" da doğru değil, "korucu", "koruyucu", "bekçi", "muhafız" falan demek gerekir ama haydi ona alıştık diyelim). Bu iki bakımdan yanlıştır. İngilizcede olduğu gibi yazılacaksa *bodyguard*, İngilizcedeki gibi okunacaksa *bodigard* veya *badigard* diye yazmak gerekir. Kelimenin birinci sesli harfi "o" ile "a" arasında bir ses verir ama "o"dan ziyade "a"ya yakın olsa da –ki şüpheliyim–, hiç değilse İngiliz İngilizcesinde hiçbir zaman düpedüz "a" değildir (ben şahsen İngilizce konuşurken de "may badi" [*my body*, vücudum] demem, "may bodi" derim). Onun için en iyisi bu kelimeyi ya hiç kullanmamak ya da İngilizce imlâsıyla "bodyguard" diye yazmaktır.

ANA HABER BÜLTENİ

Şu "flash" haber vermek ya da kısa bir süre sonra zaten verilecek haberleri önceden "anons" etmek" için TV alıcılarının ekranından bantlar geçiriliyor ya, işte onlardan birinde geçen akşam şöyle bir anons ilişti gözüme: "... 19.30 ANA HABER BÜLTENİ'NDE." Haberin özeti verilmiş, arkasından da ayrıntılarının ne zaman verileceği belirtilmiş.

19.30 Ana Haber Bülteni'nde verilecekmiş! Bu ana haber bülteni ne menem özel, önemli ve ayrıcalıklı bir şeyse (acaba başka kanallarda, ajanslarda ve radyolarda yok mu?), takısı o dokunulmaz bünyesinden bir apostrofla ayrılmış! Haydi "Başbakanlık'a", "Cumhurbaşkanı'nı", "Anadolu Lisesi'nden" ve benzerlerini (ben anlamasam da) anladık da, "haber bülteni'nde" neyin nesi oluyor? Bu dangalakça uygulama, gelişigüzel sıfat ve izafet terkiplerine bu ayrıcalıklı muamele devam ederse, yakında şöyle örneklere rastlamamız hiç de şaşırtıcı olmayacaktır: "Yaptığınız zeytinyağlı yaprak dolması'nı çok beğendim" (hele bu zincirleme sıfat-izafet terkibine saygısızlık düşünülemez bile!); "Yatak odası takımı'mı değiştirmek istiyorum" (bu da öyle); "Karadeniz'e yaptığımız vapur seyahati'nden çok memnun kaldık"; "Adadan 9.30 vapuru'yla geldik"; "Kendime saat alırken kızıma da bu çocuk saati'ni alayım dedim" (ama tabiî –şart olmamakla beraber– "Bu akşamki Çocuk Saati'ni [radyodaki çocuk saati programı anlamında] dinledin mi?" diyebilirsiniz).

Hayır, dalga geçmiyorum, konu çok ciddidir ve durum vahimdir! "19.30 haber bülteni" ile "yatak odası takımı" arasında gramer bakımından hiçbir fark yoktur. Birincisine apostrof lâyık veya elzem görülüyorsa, öteki niçin bu şereften mahrum bırakılsın?

Yeni Yüzyıl'ın 10.10.96 günlü sayısında bir milletvekili tarafından tokatlandığı iddia edilen bayan trafik memuruyla ilgili haberden: "Yüksel'in olay üzerine, 'Bu olay bana *aktarılan gibi* gerçekleşmişse milletvekili emniyet teşkilâtından özür dilemelidir' (...), şeklinde tepki gösterdiği kaydedildi." Artık Emniyet genel müdürü mü öyle söyledi, gazeteci haberi kaleme alırken mi yanlış yazdı, yoksa söz konusu olan bir dizgi hatâsı mıdır bilmem ama elbette "bu olay bana aktarılan gibi ise" denmez "bu olay bana AKTARILDIĞI gibi ise" denir. Buna karşı çıkan varsa cümlenin yanlışlığının gramatikal ("dilbilgisisel" mi diyeceğiz?) izahını yapamam, onu bir gramerciden sorup öğrensin.

Son zamanlarda ortaya moda bir tâbir çıktı: SAHNE ALMAK! Bu bir sahne satın almak değildir. Nasıl yapılacaksa, sahneyi eline almak veya alıp götürmek de değildir. Bir tiyatro (salonu, binası veya kumpanyası) satın almak da değildir. Ya nedir? Sahneye çıkmak ya da sahnede yer almaktır. Meselâ, "Zeki Müren ilk kez falan tarihte falan yerde sahne aldı"; ya da bir süre önce sayın Ali Bahadır'ın *Yeni Yüzyıl*'ın "Perspektif" sayfasında yazdığı gibi, "Toplu yaşantının devleti zorunlu

kılması ve buna bağlı olarak yönetenlerin bir zümre olarak tarihte sahne almasıyla birlikte yazılı yasalar nitelik değiştirmeye başlar." Bildiğim kadarıyla başka hiçbir dilde ve hele Türkçede yeri olmayan bu garip deyimi kim, ne zaman, neye dayanarak icat etti? Anlaşılır şey değil. Tevekkeli dememişler, kötü para iyi parayı kovar diye! Sahneye çıkılır, sahnede yer alınır, bir oyun sahnelenir, sahneye konulur, ama sahne alınmaz. Yukardaki cümlenin yazarı, "... yönetenlerin bir zümre olarak tarih sahnesinde yer almasıyla birlikte" deseydi, ne demek istediği çok daha kolay anlaşılırdı.

Sayın Ali Kırca 4.10.1996 günlü *Yeni Yüzyıl*'daki sütununda "Kent silüetleri"nden bahsetmiş. Doğrusunun "siluet" olduğunu (Fr. *silhouette*) daha önce de *Yeni Yüzyıl*'da yazmıştık!

YAPILMASINI İSTEMEDİKLERİ ŞEY

Bernard Shaw'dan bir alıntı: "Bizi 'Kendine yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma' diye sözde adalet duygusu ile büyüttüler: ama erkekler kendilerine yapılmasını İSTEMEDİĞİ şeyi sevdikleri kadınlara yapıyorlar!" Büyük harflerle vurgulamasaydık da yanlışı hemen bulurdunuz sanıyorum. Alıntıyı güzide bir yazarımız yapmış, ama çeviriyi onun yapmadığına eminim. Asıl kabahat tabiî çevirmende (meğer ki dizgicide olsun), ama küçük bir payı da yanlışın farkına varmadığı için güzide yazarda! Evet, fâhiş bir gramer hatâsı karşısındayız. Cümlenin ikinci kısmı ya "ama erkekler kendilerine yapılmasını İSTEMEDİKLERİ şeyi sevdikleri kadınlara yapıyorlar" ya da "erkek kendine yapılmasını istemediği şeyi sevdiği kadına yapıyor" olmalıydı. Çünkü gerek aslî gerek talî ibarelerde özne ile tümleç arasında sayı bakımından uyum olması şarttır. Gerçi Türkçede, belli başlı Batı dillerinin aksine, "erkekler istediler" denebileceği gibi "erkekler istedi" de denebilir ve hattâ fiilin faile uzaklığı veya yakınlığına göre biri diğerine tercih edilir. Aynı şekilde, "erkeklerin en çok istedikleri şey" yerine "erkeklerin en çok istediği şey" de denebilir, ama "erkekler kendilerine yapılmasını *istemediği* (veya istediği) şeyi" denmez, mutlaka "... yapılmasını *istemedikleri* (veya istedikleri) şeyi" demek gerekir. Bunun gramatikal, gerekçesini, tıpkı geçen haftaki "aktarılan" ve "aktarıldığı" meselesinde olduğu gibi, izah edebilecek durumda değilim, ama bu konuda söylediklerimin doğru olduğuna eminim. Sanıyorum çevirmen sayı uyumunu ikisi de çoğul

olan "erkekler" ile "istemedikleri" arasında yapacağı yerde ikisi de tekil olan "şey" ile "istemediği" arasında yapmış. Oysa, fiilin öznesi "şey" değil "erkekler"dir. Nitekim, çevirmen de cümleyi "sevdiği kadınlara yapıyorlar" diye değil, "*sevdikleri* kadınlara yapıyorlar" diye bitirmiş. (Eşcinseller arasında evlilikten tutun da grup seksine, türlü orjilere kadar çeşitli sapıklıkların, cinsel özgürlük adına alabildiğine savunulduğu, övüldüğü, uygulandığı, çeşitli çevrelerde rağbet ve hukukan himaye gördüğü günümüzde Shaw'un bu sarkastik özdeyişinin pek geçerliği kalmadı galiba! "*Permissive society*" denilen çağdaş (!) toplumda "yapmak" fiilinin türlü biçimleri insanların gittikçe daha çok hoşuna gitmeğe başladı...)

Geçenlerde bir liderimiz TV kanallarının birinden verilen bir konuşmasında "Refah Partisi 'âdil düzen'i *nakârat* edinmiş" dedi. Kelimenin doğru telâffuzu "*nakarat*" veya "*nakarât*"tır (takı aldığı zaman mutlaka "nakarâtı", "nakarâtın" vs. diye söylenir).

3.10.96 günlü Cumhuriyet'in "Şevket Kazan: Turban yasağından rahatsızım" başlıklı bir haberinden: "Kazan, 'Zannediyorum, burada daha önce Eğitim Merkezi başkan yardımcılığı yapan ve bu sicilleri dolduran kişi olayı basına sızdırmış. Biz olaya basına sızdıktan sonra MUKTEDİR olduk' dedi." Kazan'ın böyle demiş olduğunu sanmıyorum. Ama birileri "muktedir" ile "muttali" kelimelerini karıştırmış olacak. "Muktedir" kuvvetli demektir; bir şeyi yapmaya muktedir olmak da bir şeyi yapma gücüne sahip olmak demektir. "Muttali olmak" ise "haber almak", "işitmek" anlamına gelir. Bir olaya muktedir olunmaz, olsa olsa muttali olunur. "Osmanlıca" bilmeyenler lütfen konuşurken ve yazarken "Osmanlıca" kelimeler kullanmaya heves etmesinler. "Öztürkçe" bilmeyenler de, rahmetli Cemal Madanoğlu gibi, "öztürkçe" konuşmaya ve yazmaya özenmesinler. Çünkü komik oluyorlar!

Bir günlük gazeteden bir resim altı: "Güzellik salonu sahibi ve MASÖR Pervin Başar, 'Biz namuslu masörüz' dedi." (Anlaşılan namussuzu masajı ya başka türlü ya da başka yerlere yapıyor!) Resminden de, isminden de "masör"ün kadın olduğu belli (sadece resimden bugünlerde cinsiyetler pek belli olmuyor da). Ama "masör" kelimesinden de erkek olduğu anlaşılıyor! Çünkü masajcı yerine masör denecekse, bu kelime ancak erkekler için kullanılabilir, kadınlar için kullanılamaz. Tıpkı kuzen ve kuzin gibi, Fransızcadan dilimize girmiş olan masör de müennesi

(dişili) *masöz* ile birlikte benimsenmiştir. Bu ikiz kelimeleri İngilizler de bizim gibi Fransızcadan almışlardır, ama onlar erkek masajcı için "masseur", "kadın masajcı için ise "masseuse" şeklini kullanırlar ki doğrusu da odur. Nitekim, bizde de öteden beri öyle kullanılırdı. Ama Amerikanizm moda olmaya başlayalı, kuzinler kuzen ve masözler de masör oldular! Kuzen ve kuzin için yıllardan beri az yazıp çizmedik ama atı alan Üsküdar'ı çoktan geçti. Filmlerde ve dizilerde olsun, gazete ve kitaplarda olsun, artık çok az kimse amca, dayı, teyze, hala kızına "kuzin" diyor. Kuzenim Nermin, namuslu masör Pervin geçer akçe oldu...

Bu da sekiz ay önceki bir gazeteden kestiğimiz "Yarın neden hâlâ şubat" başlıklı bir haber/yazıdan: "Takvim yılı 365 gün, ama dünya aslında güneş etrafındaki seyahatini 365 gün, 5 saat, 48 dakika ve 46 saniyede tamamlıyor. Her yıl bu fazlalığı eklediğinizde 120 yılda bir ay ileri gitmiş oluyorsunuz. İşte 29 çeken şubat ayları buna karşı alınan önlem; resmî takvimi böylece güneş takvimiyle senkronize ediyoruz. 1996 yılı 366 günlük bir artık yıl, eskilerin tâbiriyle sene-i KEBİRE." Ne olurdu, dünyanın güneş etrafındaki seyahatinin süresini saniyesi saniyesine öğrenen bu meraklı ve dikkatli araştırmacı/gazeteci/yazar aynı itina ve hassasiyeti şu "eskilerin tâbiri" dediği *senei kebire* için de gösterseydi! Belki o zaman eskilerin artık yıla senei kebire değil, sene-i KEBİSE dediklerini de öğrenmiş olurdu. Senei kebire büyük yıl, tek başına kebire büyük günah demektir; *sene-i kebise* ise doldurulmuş yıl, yani artık yıl demektir.

MEYVE SUYU

HBB televizyonuna çok teşekkür ediyorum, beni mahcup etmedi! Ne demiştik iki hafta önceki apostrofun suiistimaline dair yazımızda: *Bu dangalakça uygulama, gelişigüzel sıfat ve izafet terkiplerine bu ayrıcalıklı muamele devam ederse, yakında şöyle örneklere rastlamamız hiç de şaşırtıcı olmayacaktır: "Yaptığınız zeytinyağlı yaprak dolması'nı çok beğendim" [...]; "Yatak odası takımı'mı değiştirmek istiyorum" [...].*

Ve işte HBB 28.10.1996 günlü yayınında saat tam 18.48'de ekrandan geçirdiği haber özetleri kuşağında (pardon, habet özetleri kuşağı'nda) aynen "meyve suyu'nda mantar bulundu"ğunu bildirdi! İyi TİVİ'yi bu güzel uygulamasından dolayı bir kere daha tebrik ediyor ve

bilmeyen herkesin öğrenmesi için "meyve suyu" tamlamasının çekimini veriyorum: nominatif: *meyve suyu*; vokatif: ey *meyve suyu*! sadra şifasın; aküzatif: *meyve suyu'nu* içtim; genitif: *meyve suyu'nun* suyu çıktı, datif: *meyve suyu'na* hasretim; lokatif: *meyve suyu'nda* mikrop varmış; ablatif: *meyve suyu'ndan* gına geldi.

"Meyve suyu" tabiî sadece bir prototiptir. Kural bütün ad ve sıfat tamlamaları için geçerlidir. Meselâ, *dangalak heriflerin* -in hali dangalak *herifler'in*dir!

İnşallah bundan böyle bütün yayın organları HBB'yi örnek alarak haber ve yazılarında yüzlerce apostrofla gözlerimizi şenlendirirler!

Bu da kendinden menkul "rating şampiyonu" SHOW TV'den nadide bir inci (28.10.1996, saat 20.50): "Esra ile birlikte hayatını birleştirdi!" Anlaşılan, söz konusu kişi Esra ile birlikte veya onun yardımıyla kopan, kırılan veya ikiye ayrılan hayatını birleştirmiş. Çünkü haberi veren veya yazanın maksadı başka olsaydı, herhalde "Esra ile hayatını birleştirdi" derdi!

Show TV'nin Dallas dizisindeki bir başka gafı da –sorumluluğu alt yazıları çevirene ait olsa da– JR'a, yeni sekreterinin eski sekreterine karşı kıskançlığını teskin etmek için, eski sekreterinin "ofis"e uğramasının sebebini yeni sekreterine, "selam vermek için gelmiş" diye izah ettirmesidir. Aslı herhalde, "She just dropped in to see me" veya "to greet me" gibi bir şey olsa gerek. Ama Türkçede hiç böyle denir mi? "Beni görmeğe gelmiş", "Geçerken bir merhaba demek için uğramış" falan denir de, "Selam vermeye gelmiş" denmez. Selam yolda verilir!

BAZI SORULAR

İstanbul'dan yazan sayın Dr. Tamer Okuyucu yine bazı sorular sormuş. Hepsinin de geniş okuyucu kitlesinin ilgisini çekeceğini sandığımdan bunları madde madde cevaplamaya çalışacağım.

1. "Karar vermek" ve "karar almak" arasındaki fark nedir? ("Karar almak" biraz daha resmî bir ifadeyi çağrıştırıyor.)

Arada bir fark olduğunu zannetmiyorum. Kaldı ki, sık sık kullanılsa da, "karar almak" ibaresi bence doğru değildir. Türkçede karar alınmaz, verilir. Eski dilde karar "ittihaz edilir"di. İttihaz *ahz*'dan gelir ve edinmek, kabul etmek, almak demektir. Bugünkü yanlış kullanım bence hem bu Arapça kökenli fiilin harfiyen Türkçeye çevrilmesinden hem

de bazı Batı dillerinin ifade tarzını taklit etmekten kaynaklanmaktadır. Nitekim, Fransızcada "rendre une décision" (bir karar vermek) dendiği gibi, "prendre une décision" (bir karar almak) da denir ve, okuyucumuzun parantez içinde ileri sürdüğünün tam aksine, "rendre une décision" daha bir resmiyet taşır. İngilizcede de "to render a decision" (bir karar vermek) denebileceği gibi, "to take a décision" (bir karar almak) da denebilir ve burada da ikincisi daha teklifsiz bir ifade tarzıdır. Ben iyi yazarlarımızdan hiçbirinin "karar almak" tâbirini kullandığını görmedim. Gerek yetkili merciler gerekse şahıslar bir şeye karar *verirler*: "Meclis falanca milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verdi", "Mahkeme sanığın idamına karar verdi", "Hükûmet afyon ekme yasağını kaldırmaya karar verdi", "Nihal kızını Amerikan kolejinde okutmaya karar verdi", vs.

2. Çoğul öznenin geçmiş zaman fiilinde iki türlü ifade var: YAPMIŞTILAR/YAPMIŞLARDI ve YAPARDILAR/YAPARLARDI. İkinci tür ifadenin kullanımı daha yaygın. Ama ilki yanlış mı?

Sorunuza kesin bir cevap veremeyeceğim, çünkü ben gramerci değilim. Ama ben şahsen hep ikinci şekli yani üçüncü şahıs çoğul ekinin değil de üçüncü şahıs zaman ekinin sona geldiği şekli kullanırım. Ve sanıyorum yaygın tercih de bu yoldadır. Ama incelediğim bazı fiil çekimi cetvellerinde, daha yaygın şekillerden hiç bahsedilmeden sadece "sevmiştiler", "severdiler", "seviyorsalar", "sevmeliymişler" şekilleri verilmiş. Ben "sevmişlerdi", "severlerdi", "seviyorlarsa" demeyi tercih ederim. Ama "sevmeliymişler", "sevmelilermiş"den daha çok hoşuma gider. Belki de doğrusu şahıs eklerinin sona gelmesidir. Çünkü çoğul üçüncü şahıs dışındaki bütün çekimlerde kural budur: yapmıştım, yapmıştın, yapmıştı, yapmıştık, yapmıştınız, yapmıştılar. Ama bana kalırsa en iyisi iki çekimi de doğru saymak ve kişisel beğeni ve âhenk duygusuna göre birini veya ötekini seçmektir.

3. "Adam HEMEN iki metre boyundaydı" ve "Adam HEMEN HEMEN iki metre boyundaydı" derken, hemen'in tek ve duble kullanımı neyi değiştiriyor?"

Tek başına kullanılan *hemen* "derhal" demektir; "duble" *hemen hemen* ise "yaklaşık olarak", "takriben", "nerede ise", "aşağı yukarı" gibi anlamlara gelir. Ama günümüzde pek çok kimse "hemen hemen" demeye ve yazmaya üşeniyor olacak ki, deyimin yarısını atıp tek kelime ile "hemen" diyor. Bunu tanınmış yazarlarımız da zaman zaman yapmışlardır. Ama doğru değildir. "Belki de onu biraz bekletmek istediğim için hemen evden çıkmadım" ile "Son günlerde hemen hemen hiç ev-

den çıkmadım" arasında anlam farkı vardır. Birinde derhal evden çıkmamız gerekirken sevgilinizi buluşacağınız yerde biraz bekletmek için geç çıkmışsınızdır, ötekinde ise normal olarak her gün evden çıkarken son beş-on gün içinde belki bir kez karşınızdaki bakkaldan alışveriş yapmanın dışında hiç evden çıkmamışsınızdır.

4. "N" harfinden sonra "B" harfinin gelmesi Türkçenin bir imlâ kuralı ile tezat mı teşkil ediyor, yoksa telâffuz güçlüğü mü "N"nin yerine "M" koymaya zorluyor? "Canbaz/cambaz", "kanbur/kambur", "perşenbe/perşembe", vs. Bildiğim kadarıyla Arapça "nebi" (peygamber) kelimesinin çoğulu olan "enbiya" bile Türkçede "embiya" olarak söyleniyor.

Türkçe kelimelerde "nb" kombinezonuna hemen hemen hiç rastlanmadığı ve söylenmesi de nisbeten zor olduğu için halk bunu "mb" diye telâffuz eder olmuş ve birçok hallerde bu galat-ı meşhur sayılmış. Gerçi "mb" kombinezonuna da Türkçe kelimelerde pek sık rastlanmaz: çember, cumba (İtalyanca çıkıntı demek olan *gibbo*'dan), cımbız (Grekçe *tsumpidion*'dan), kambur (buna "kanbur" dendiğini hiç işitmedim, çünkü kelime "hörgüç" demek olan Grekçe *kempuris*'den gelir), tambur (aslı Arapça *tanbur*'dur): "Tanburi Cemil bey çalıyor eski pilakta"), zambak (Arapça *zanbak*'tan gelir ama bunu Yahya Kemal bile "m" ile yazıyor: "Ne beyaz bâkire zambak ne ateşten lâle"), kombinezon (aslı Fransızca *combinaison*), vs. Ben kendi hesabıma hepsi de Arapça kökenli olan bu "nb"li kelimeler arasında bir ayırım yaparım: cambaz, amber, zambak ve hattâ tambur'u böyle söyler ve yazar, fakat menba, minber ve hele enbiya'yı mutlaka "n" ile yazar ve o şekilde telâffuz etmeye çalışırım. Perşembeye perşenbe dendiğini ise hiç duymadım, ama Farsça *pençşenbih* (beşinci gün) kelimesinden geldiği için Arap harfleriyle öyle yazılır.

5. Haftanın günlerini ve aylarını isimlendiren kelimelerin kökenleri ve anlamları nedir?

Bu olmadı, sevgili doktorcuğum, çünkü dersinize çalışmamış ve 26 Ağustos 1996 günlü *Yeni Yüzyıl*'daki yazımı okumamışsınız! Sorunuzun cevabı için lütfen oraya başvurun.

BUGÜN 10 KASIM

Bugün 10 Kasım 1996 Pazar. 58 yıl evvel bugün, bir perşembe günü, kim ne derse desin, bütün beşerî kusur ve zaaflarına rağmen –

tarihin bütün büyük adamlarında, peygamberlerde bile yok mudur?– Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük kumandan, lider ve devlet adamı, Türk milletinin anlı şanlı kurtarıcısı, Osmanlı İmparatorluğunun enkazından doğan Türkiye Cumhuriyetinin bir bakıma tek kurucusu, devâsâ reformların tek mimarı Mustafa Kemal Atatürk fâni hayattan ayrılarak ebediyete intikal etti. Onun gazetesi olan sevgili *Cumhuriyet* bu yıldönümünün şerefine 58 yıl önce bugün çıkan ve bütün milleti hüzne boğan Atatürk'ün ölüm haberini veren gazetenin bir tıpkı basımını yayınlamış. İçinde, İbrahim Alâeddin Gövsa'nın, gençliğimde ezberlediğim ve bazı beyitleri bugün hâlâ hâfızamda menkuş olan "Atamızı Tavaf" başlıklı güzel şiirini gözlerim sulanarak bilmem kaçıncı defa okudum. İki-üç yeri dışında doğru olarak iktibas edilmişti. Yalnız 12. beyitteki "hadesi" ve 15. beyitteki "arslan" kelimeleri yanlıştı. "Hadesi" "hadsi" olacaktır. Hads sezgi, içgüdü demektir. Hades diye bir kelime yoktur (Yunan mitolojisinin ölüler ülkesi veya Ölüm tanrısı dışında) ve zaten manzumenin veznine de uymaz (aruzun en güzel vezinlerinden biri olan "mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün"). Arslan ise aslan kelimesinin bugün de zaman zaman kullanılan eski imlâsı olmakla beraber, o dizede yanlıştır çünkü vezni bozar. "Ars", bilindiği gibi, aruzda bir buçuk heceye tekabül eder. Bir de 7. beyitteki "bir devir uyandıran" yine vezin gereği olarak "bir devr uyandıran" olacaktır.

Böylece bu düzeltmeleri yapıp Doğru Türkçe köşesinin yazarı olarak bugünkü vazifemi yerine getirdikten sonra (!), bugünün –yani bu yazıyı kaleme aldığım günün– şerefine sadetten çıkarak merhum İbrahim Alâeddin Gövsa'nın bu mutantan mersiyesini okuyucularıma aynen sunmak istiyorum.

Atatürk düşmanlarının benim yazılarımı okumayacaklarını bildiğim için, hiç kimseden hariçten gazel okuduğum için özür de dilemiyorum. Onlar da elbet bir gün hidayete ereceklerdir!

"Bir milletin melâlini söyler derin derin
Derya, önünde çırpınarak Dolmabahçe'nin.

Gönlümde eski hâtıralar, eyledim tavaf,
Artık o doğmuyor diye muzlimdi her taraf.

Çamlar hüzünlü, yollara düşmüş söğüt, çınar,
Yaprak döküp huzûra kapanmıştı sonbahar.

Mermerli methalin ona lâyık vakârı boş,
Heyhât o muhteşem kapının intizârı boş.

Sessiz nöbetçiler de heyûlâ dolaşmada,
Her yerde bir kederli muamma dolaşmada.

Susmuş bütün saray, nefes almaz o izdiham,
Son uykusunda tek rahat etsin diyip Atam.

Son uykusunda, öyle mi, bir devr uyandıran,
Bir ırka can veren Atatürk adlı kahraman?

Düşsün olur mu toprağa göçmüş cihan gibi,
Sönsün o mâvi gözleri bir âsuman gibi?

Sussun o mâverâ konuşan mâdenî sada,
Dursun olur mu hilkate bir fahrolan zekâ?

Sözler ki çağlayıp köpüren bir pınar gibi,
Hisler ki şahlanıp atılan dalgalar gibi.

Âtîye, hâle, geçmişe her anda bir temas,
Bin türlü ihtisâs ile bin türlü ihtiras.

Milyonla halkı cezbile mihrâk olan zekâ,
Ifrâtı, hadsi, vecdi, tezâdiyle bir dehâ.

Bir meş'aleydi neş'esi her bezme nûr olur,
Bir hârikaydı benliği bir mülkü doldurur.

Cismiyle pek güzeldi ve rûhiyle devdi o,
Bir yıldırımdı, bir mütekâsif alevdi o.

Eyvâh o varlığın bize kalmış fesânesi
Yastıkta bir ışık yele, aslan nişânesi.

Karşımda servilik ve gurûbun vuran alı
Göklerde şimdi Çankaya'nın şanlı kartalı.

Ey nâm alan, zafer yaratan, inkılâb açan,
Ey yol veren hükümleri târîhe bir zaman.

Ey eski kahramanları geçmiş asırların,
Gâzîye ihtirâm ile kalkın ve toplanın!

Saf bağlayıp selâma durun hep! O'dur gelen
Türk ırkının muhabbeti üstünde yükselen.

Ölmez evet gönüllere heykel kuran Atam,
Lâkin nedir içimdeki pâyansız inhidam?"

CUMHURBAŞKANI'NA

Hayır, sayın Demirel'e açık mektup yazmıyorum. Yazsaydım, "Cumhurbaşkanına" veya "Sayın Cumhurbaşkanına" diye başlardım! Ama sayın Prof. Dr. Mustafa Altıntaş'ın bugünkü (23.11.96) *Cumhuriyet*'in "Olaylar ve Görüşler" sayfasında yayınlanan bir yazısının başlığı kocaman puntolarla "Cumhurbaşkanı'na...". Evet, kimse kendi ülkesinde peygamber değildir ve onun için bugüne kadar defalarca eleştirdiğim bu sakim uygulamanın bir sihirli değnek darbesiyle ortadan kalkmasını beklemiyorum. Alışmış, biliyorsunuz, kudurmuştan beterdir! Fakat yine de Cato ve "Delenda Carthago" misali mücadelemi sürdüreceğim ve her fırsatta aklımın erdiği ve dilimin döndüğü ölçüde bu çirkin ve abes apostrof suiistimaline yeni argümanlarla karşı çıkacağım.

Allah aşkına bir uzman, bir TDK üyesi çıksın da, eğer savunuyorsa, bu uygulamanın anlamını, mantığını bana izah etsin. Haydi Türk Dil Kurumu, Petrol Ofisi Anonim Şirketi, TC Ziraat Bankası, Çemişkezek'i Güzelleştirme Derneği vs. gibi tüzel kişilikleri veya Başbakanlık, Yüksek Seçim Kurulu vs. gibi tüzel kişiliği olmayan Devlet birim ve kuruluşlarını Ahmet, Mehmet, Paris, Afrika gibi birer özel isim sayarak takı ve eklerinden apostrofla ayıralım (aslında ben buna da karşıyım), ama Kral, Cumhurbaşkanı, Başbakan vs. gibi alt tarafı birer makam ve memuriyetin temsilcileri olan kişilerden bahsederken, belki ilk harfini majüsküle ama apostrofsuz, "Cumhurbaşkanını", "Kraldan", "Başbakana" diye yazalım. Çünkü aksi takdirde bu "saygı apostrofu"nun nerede başlayıp nerede biteceğini nasıl tâyin edeceğiz? Kral ve Cumhurbaşkanı

Devletin temsilcisi ve başı ise, vali de ilde, kaymakam da ilçede, nahiye müdürü de nahiyede, muhtar da köyde Devletin temsilcisi değil midir? Ve o zaman bu zevat-ı kiramdan ve aslında doğrudan doğruya milletin temsilcileri olarak en yüksek makamın sahipleri olan milletvekillerinden bahsederken de "vali'yi", "kaymakam'a", "nahiye müdürü'nün", "muhtar'dan", "milletvekili'ne" diye yazmamız gerekmez mi?

Bir şey daha. Politikacıların kâh bir kutsal varlık izafe ettikleri ama işlerine gelmediği zaman da "delmekten" çekinmedikleri anayasamız hiç de "Cumhurbaşkanı'nın" veya "Cumhurbaşkanlığı'na" demiyor! Bakın neler diyor: "*Cumhurbaşkanının* görev süresinin dolmasından otuz gün önce...", "Başbakan, *Cumhurbaşkanınca* Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından atanır", "... Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı *Cumhurbaşkanlığına* vekillik eder ve *Cumhurbaşkanına* ait yetkileri kullanır." (Bu son cümleye bir başka bakımdan da dikkatinizi çekerim: cümlenin faili olan "Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı"ndan sonra virgül yoktur! Oysa biz "kedi, fareyi yakaladı", "Hasan, Hüseyin'i dövdü" diye yazıp duruyor, hiçbir dilde olmayan garabetler döktürüyoruz!)

Son günlerin konusu varsa yoksa, Susurluk kazâsı, siyaset-polis-mafya üçgeni, Çatlı, Bucak, lambriler arkasında kulaklar, Mercedes hurdaları, iktidar postları, susturucular, vs. TRT 1 de bu arada dünkü (22.11.96) 20.00 ana haber bülteninde yılan hikâyesine dönen Bahçelievler katliâmı dâvâsının seyrinden bahsetti ve mahkemenin galiba savcının bir mütaleasına cevap hazırlayabilmeleri için sanıklara bir "mehil müddeti" vererek duruşmayı ertelediğini bildirdi! "Mehil" (mehl) ve "mühlet" bir şeyin yapılması için verilen süre anlamında daha ziyade hukukî bir terimdir. Mahkeme delillerin ibrazı, şahitlerin dinlenmesi için taraflara (dâvâcıya, dâvâlıya, sanığa) mehil veya mühlet verir, yani belirli bir süre tanır. "Müddet" ise süre demektir ve günlük hayatta da sık sık kullanılır. Ama "mehil müddeti" dendiğini hayatımda işitmedim ve sanıyorum başka hiç kimse de işitmemiştir! Buna gramerde İngilizce *redundancy*, Fransızca *redondance* denir ve ağır bir ifade kusurudur. Türkçeye "gereksiz tekrar" veya "söz kalabalığı" diye çevrilebilir ("saygılarımı ve hürmetlerimi sunarım", "ata binmiş bir süvari", "tesadüfen rastgeldim", "kendi kendine intihar etmiş" gibi).

Geçenlerde TRT'nin bir canlı yayın programında *hadîs-i şerif* yerine *hâdis-i şerif* dendiğini işittim. Kimin dediğini pek hatırlamıyorum,

ama bir din adamından sâdır olduysa çok ayıp! *Hadîs* ("a" kısa ve "i" uzun) diye, herkesin bildiği gibi, İslâm Peygamberi Hazret-i Muhammed'in kavline ve Kur'andan sonra İslâmın en büyük kaynağı olan Peygamber sözlerinden bahseden, onları sınıflandıran ve yorumlayan ilme denir. *Hâdis* ("a" uzun ve "i" kısa) de aynı kökten gelir fakat "olan, çıkan, meydana gelen" demektir (hâdise, havâdis).

4.11.1996 tarihli *Yeni Yüzyıl*'ın (AA) kaynaklı bir haberinden: "... çeşitli mahkemelerde hüküm giyen Mehmet Sabri Arat'ın kalan cezasının, TAŞIDIĞI akciğer kanseri hastalığının sürekli hastalık niteliği taşımasından dolayı Cumhurbaşkanı Demirel tarafından kaldırıldığı bildirildi." İnsan mikrop, bakteri taşıyabilir de hastalık taşımaz. TUTULDUĞU ya da eski tâbiriyle MUSAB OLDUĞU demek gerekirdi. Ayrıca, çok az arayla ikişer kez, değişik hallerde de olsa, "taşımak" ve "hastalık" kelimelerinin kullanılmış olması da hiç hoş değil. "Arat'ın kalan cezası, tutulduğu akciğer kanseri sürekli hastalık niteliği taşıdığı için Cumhurbaşkanı tarafından kaldırıldı" denmeliydi.

BAYRAMLAŞMA

Bir dostumun 5 Kasım 1996 tarihli *Cumhuriyet*'teki köşe yazısından: "Bir bayramda, eşimle birlikte onları bayramlamaya gitmiştik." İnsan çok zaman, hele çabuk okuma tekniğini öğrenmişse, kelimeleri değil de satırları okur. Ben pek hızlı okuyamamakla birlikte yine de birkaç kelimeyi birden okumaya çalışırım. Arkadaşımın bu cümlesini okurken de, itiraf etmeliyim ki, "... eşimle birlikte onlarla bayramlaşmaya gitmiştik" diye okudum. Çünkü insan kendi yazdıkları da dahil olmak üzere okuduklarını gayrı ihtiyarî olarak düzeltir. Fakat hemen sonraki paragraf italik harflerle yazılmış olduğu için midir nedir, gözüm yukarı kaydı ve bir de baktım ki "bayramlaşmaya" diye okuduğum meğer "bayramlamaya" imiş. Önce bir dizgi yanlışı sandım fakat sonra gördüm ki önündeki kelime de "onlarla" değil "onları" imiş. Ve bir yaşıma daha girdim! Çünkü bugüne kadar hiçbir yerde "birini bayramlamak" dendiğini işitmemiştim. Shakespeare kendinden önce –ve kendinden sonra!– kullanılmamış kelime ve tabirler icat etmiş nadir büyük yazar ve şairlerden biridir. Dostum da herhalde ona özeniyor olmalı. İnşallah emeline kavuşur ve torunlarımız bir gün Ekmekçi sözlüklerinin (*glossary* anlamında) yardımıyla eserlerinin zevkine varırlar! Biz kendi

hesabımıza, öteden beri kullanılan ve hiçbir kusuru olmayan Türkçe "bayramlaşmak" fiili dururken, "bayramlamak" gibi yakası açılmadık bir tabiri kullanmak için hiçbir dilbilimsel, mantıksal ve estetik neden görmüyoruz... Eğer "itişmek", "görüşmek", "çekişmek", "öpüşmek", "sevişmek" vs. gibi "işteş" çatı kullanılmak istenmiyor da mutlaka fiilin birine geçirilmesi isteniyorsa (küçüğün büyüğün bayramını tebrik etmesi gibi), "eşimle birlikte onların bayramını kutlamaya gitmiştik" demek daha uygun ve daha güzel olmaz mı?

Yine Susurluk olayı ile ilgili (AA) kaynaklı bir haber: "Mehmet Ağar, *dünkü Hürriyet* gazetesinde *dün* yayınlanan 'Dillerdeki fotoğraf' başlıklı haberde Bahçelievler katliâmı sanıklarından Halûk Kırcı'nın nikâh şahitliğini Ağar'ın yaptığını gösteren bir fotoğrafa yer verilmişti." Cümle baştan aşağı bozuk ve anlayan varsa beri gelsin! "Mehmet Ağar" herhalde eski İç İşleri bakanının bu konuda söylediklerini giyme içinde aktaran ve "dedi" diye biten önceki cümlenin sonuna gelecekti (devrik cümle). Ama o cümlenin başında da giyme açılmadan "Mehmet Ağar" fail olarak yer almış! Ya "dünkü *Hürriyet* gazetesinde dün yayınlanan" gereksiz tekrarına ne demeli? *Dünkü Hürriyet*'te yer alan bir fotoğraf *bugün* veya *yarın* yayınlanabilir mi??? Vah zavallı Türkçemiz!

KÂBİL

İsmi lâzım değil, bir profesör geçenlerde TV kanallarından birinde konuşurken "cins, türlü, gibi" anlamına gelen "kabil" kelimesini "a"yı uzatarak, "kaabil" diye telâffuz etti. (Burada bu kelimeyi iki "a" ile yazmamız sırf "a"nın sanki üzerinde uzatma [inceltme değil] işareti varmış gibi uzun okunduğunu göstermek içindir. Yoksa bugünkü yazım kurallarımıza göre –varsa!– elbette "a"sı uzun okunan "kâbil"i de "kâtip" gibi uzatma işaretiyle yazmak gerekir. Çünkü iki "a" iki ayrı hecedir ve ancak "kaan", "saat", vs. gibi kelimelerde kullanılır.) "Ben bu kabîl işlere alışık değilim", "bu kazâdan kurtulması mûcize kabîlinden bir şeydi" gibi cümlelerde geçen "kabil" Arap harfleriyle kaf, be, ye, le ile yazılır ve ancak "kabîl" diye okunur.

"Kaabil" (kâbil) ise eski harflerle kaf, elif, be, le diye yazılır, "olan, kabul eden, kabiliyetli olan, mümkün, erkek ebe veya erkek doğum uzmanı" gibi anlamlara gelir ve "a"sı uzun, "i"si kısa okunur: "bugün size gelmem kâbil değildir", "bu at kâbil-i terbiye bir hayvana benziyor",

"falanca çok tecrübeli bir kâbildir". Bir de Yahudi, Hristiyan ve İslâm inancına göre, dünyadaki ilk erkek olan Âdem'in oğullarından birinin adıdır: "Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürdü."

"A"nın üstündeki ^ uzatma işareti değil, arkasındaki "k"yi inceltme işareti olan "Kâbil" ise, Afganistan'ın başkentidir ve çok zaman yanlış olarak "a" uzatılarak ve "k" inceltilmeyerek "Kaabil" diye okunur. Oysa, Kâbil şehri eski harflerle *kaf* ile değil *kef* ile yazılır (kâfir, kâtip, kâr, vs. gibi).

Yine son günlerde TV kanallarından birinde ve bu defa bir spiker tarafından yapılan bir başka telâffuz hatâsı da, "tembel, boş, hareketsiz, kullanılmayan" gibi anlamlara gelen "âtıl" kelimesinin (âtıl kapasite, atâlet) "atıl" diye okunmasıydı. Bilmezsin, kelimeyi niçin kullanırsın (galiba Doğu ve Güneydoğuda petrol bunalımı yüzünden TIR'ların "atıl" kaldığından bahsediyordu)? Biliyor ve redaksiyonunu yapıyorsan niçin "a"ya şapka giydirmezsin ki spiker belki bilmiyorsa doğru okusun?

Şu "defîle" ve "seksî"den de bıktık, usandık! Hemen hemen bütün TV kanallarında bu iki yabancı kökenli kelimenin "i"leri gereksiz yere uzatılarak okunuyor. Oysa Fransızca "défilé" (*defile*) diye ve İngilizce "sexy" (*seksi*) diye okunur. "Seksi"nin "i"si "cinsî"deki nisbet "i"si değildir! Zaten öyle olsa uzun okumazlar, kısa okurlar: askeri, milli, siyasi, vs. dedikleri gibi!!!

"ANAP iktidarı döneminde başlayan görevden ayrılan bakanlara Başbakanlık'ın makam aracı vermesi geleneği [...]" (*Yeni Yüzyıl*, 19.10.1995) cümlesi söylemek istediğini söylememekte, gramer bakımından şunu demektedir: "ANAP iktidarı döneminde başlayan görevden ayrılan (yani ANAP iktidarı döneminde başlamış oldukları görevden şimdi ayrılan) bakanlara Başbakanlığın (bu vesileyle fevkalâde çirkin "Başbakanlık'ın" ifadesini de düzeltelim) makam aracı vermesi geleneği [...]." Oysa, söylenmek istenen şey bambaşkadır: ANAP iktidarı döneminde bir gelenek varmış, görevlerinden ayrılan bakanlara Başbakanlık makam aracı verilirmiş, şimdi ise [...]." Peki bu gerçek amaç açık bir şekilde nasıl ifade edilebilirdi? Ya "başlayan" kelimesinden sonra bir virgül koyarak (fakat o da pek güzel olmazdı), ya da cümleyi şöyle kurarak: "ANAP iktidarı döneminde başlayan ve görevlerinden ayrılan bakanlara Başbakanlıkça makam aracı verilmesini öngören gelenek [...]."

"Dahî" (de, da, bile) ile "dâhî" (çok üstün zekâlı, deha sahibi) sık sık birbirine karıştırılır oldu. Daha doğrusu, "dahî" yerine çoğu zaman "dâhi" deniyor. Oysa, bu ancak vezin gereği olarak şiirde mubahtır: "Niçin sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellâya / Meğer sen dâhi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir?" Yoksa "a" kısa, "i" biraz uzun okunur (dahiy). Bu kadarını belleyemeyenler hiç "dahi" demeden de yapabilirler. Onun yerine "de" veya "da" derler: "Bu işin ben de üstesinden gelemem." Mutlaka büyük konuşmak istiyorlarsa da "bile" bağlacını kullanırlar. ("Sizi ben bile kurtaramam" sözünü herhalde hatırlıyorsunuzdur. Günümüzün de şartlarına pek uygun düşüyor da...)

Susurluk ve uzantılarıyla ilgili Cumhurbaşkanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğünün bildirisinde sayın Cumhurbaşkanının olayları gayet yakînen" takip ettiği söylendi! "Yakından" demek istenmiş olsa gerek! Çünkü "yakînen" yakından demek değildir; "kesin olarak, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde" demektir. İkisi sık sık karıştırılıyor. "Falancayı yakından tanırım", ama "bu işin esasını yakînen bilirim". Tabiî sayın Demirel de olayların içyüzünü gerçekten "yakînen" biliyorsa ona bir diyeceğimiz olamaz!

"Yetkililer, firari sanıklardan ...'in bir baskında yakalandıklarını, halen *idamla yargılandıklarını* bildirdiler." İnsan idamla yargılanmaz (bu "hapis yatmak" gibi âmiyane bir ifade tarzıdır), idam talebiyle (veya istemiyle) yargılanır.

16.11.1995 tarihli *Milliyet*'ten: "Şimdi bunu maalesef ... bize *atvedip* hanımların Refah partisine olan muhabetini ("muhabbetini" olsa gerek) engellemek istiyorlar." Atvetmek diye bir şey yoktur, *atfetmek* vardır (atf-ı nazar, atıfta bulunmak). Her nedense bugünlerde "f"ler "v" (şevkat, atv?), "v"ler de "f" oluyor (mahfetmek?).

İRTİCA

11 Temmuz 1996 tarihli *Yeni Yüzyıl*'ın bir köşe yazısından: "Toplumsal örgütlenme konusundaki yetersizliğimiz dikkate alınırsa, bu durumda, *irticaya* karşı etkili kuvvet olarak, Atatürk'ün ocağından başkası ortada yoktur."

"İrtica" Arapça bir kelimedir ve eski harflerle elif, re, te, cim, elif, ayın diye yazılır. Ayın ise sessiz harf sayılır ve ona göre takılandırılır: irticaı, irticaa, irticaın (*"Bizim için irticaı temsil eden bu devrin de mürtecileri vardı"* - Abdülhak Şinasi Hisar).

29.8.1996 günlü *Cumhuriyet*'in "İskenderun silahlandı" başlıklı haberinden: "İskenderun Yarıkkaya Avcılar Atıcılık Kulüp Başkanı (niçin 'Avcılar ve Atıcılık kulübü başkanı' değil?) Adnan Menderes Çelik, kentte yedi silah *bayisinin* bulunduğunu [...] belirterek şunları söyledi."

"Bayi" satıcı demek olan Arapça bir kelimedir ve onun da son harfi ayındır. Dolayısıyla, "bayii" demek gerekir ("Tekel bayii", "gazete bayii", vs.).

? Nisan 1995 tarihli *Cumhuriyet*'in "Demirel'in Vahdettin'le Atatürk arasındaki tercihi" başlıklı yazısından: "Bay başkanın hangi düşünceye hizmet ettiği ortada... *Mevzisini* neden terk etsin!"

"Mevzi" de yukarıdakiler gibi Arapça bir kelime olup son harfi ayındır. *Mevzii, mevzie, mevziin* demek gerekir ("batarya mevzii", "savunma mevziinden", vs.).

Show TV'nin 9.8.1994 günlü "Kültür Programı"nın altyazısında *imtihan* kelimesi *imtahan* diye yazılmıştır! Bu hatâya yazı ve konuşmalarda sık sık rastlanıyor. "Mihnet" ile aynı kökten gelen bu Arapça kelimenin doğru yazılışını bilmeyenler lütfen öztürkçe "sınav" kelimesini kullansınlar.

Bir günlük gazetenin "Aydın Doğan-Aksoy görüşmesi" başlıklı haberinden: "Aksoy, 'Şu anda böyle bir şey yok. Ancak Aydın Doğan bana *fifti fifti* ortak olmayı önerdi' dedi."

Yüzde elli veya *yarı yarıya*'nın suyu mu çıktı? Bıktık dilimizi kirleten bu gereksiz anglikanizmlerden! Kaldı ki, herkes *fifty*'nin "elli"nin İngilizcesi olduğunu bilmek zorunda mı?

18.6.1994 günlü *Milliyet*'in "Cindoruk, lider bulamadı" (Cindoruk'tan sonra virgüle ne gerek var?) başlıklı haberinden: *"Cindoruk'ta* toplantının yapılacağı salona geçerken oldukça keyifsiz göründü." Katmerli bir yanlış: hem apostrofa gerek yok, hem de "ta" "da" olacak ve tabiî ayrı yazılır. Yeni Latin harflerinin henüz emekleme çağında oldu-

ğu gazetelerde bile (*Cumhuriyet* bugünlerde bunların tıpkı basımını yapıyor) rastlanmayan bir acemilik, lâubalilik ve ilkellik...

Bir süre önce TRT 1'de yayınlanan bir haber şeridinden: "*PKK mansubu* 10 kişi [...]." "Mansub" (mansup) nasbedilmiş, atanmış demektir. Burada kasdedilen ise "*mensubu*", yani "üyesi"dir. Biri "nasb"dan, öbürü "nisbet"ten gelir.

Tarihi belirsiz *Cumhuriyet*'in "Çaresiz insan devleti aramaz" başlıklı haberinden: "İnsan, çaresizliğe düştüğü kadar devleti ve toplumu hiçbir yerde aramaz." Cumhurbaşkanının ağzından çıkmış olsa bile –ki sanmıyoruz– düşük ve anlamsız bir cümle... Doğrusunun şöyle olması gerekir: "İnsan, devleti ve toplumu hiçbir zaman, çaresizliğe düştüğü zamandaki kadar aramaz." Bunu biraz çetrefil buluyorsanız, "İnsan devleti en çok çaresizliğe düştüğü zaman arar" diyebilirsiniz. Ya da, "İnsan çaresiz kalmadıkça Devleti aramaz". Haberin başlığı da yanlış, çünkü çaresiz insan devleti *arar*!

"Ma'sûm" ile "masûn" sık sık karıştırılıyor. Birincisi iffetli, suçsuz, günahsız demektir ("Çocuklar ma'sumdur", "Cânî geziyor dipdiri, can vermede ma'sûm / Suç başkasınınsaydı niçin başkası mahkûm?"). "Masûn" ise korunmuş, dokunulmaz demektir ("Nihal'in küçücük mektubunu kaybolmayacağı masûn bir yere koymaya lüzum görüyordu" - Halid Ziya Uşaklıgil). "Yasama dokunulmazlığı" için eskiden "teşrîî masûniyet" denirdi.

"Savcılıktaki ifadesi sırasında işkence gördüğünü bildiren Karataş, devlet hastanesine sevk edildi."

1. Cümle iki anlama gelebilecek biçimde kurulmuştur: Karataş savcılıkta ifadesi alınırken mi işkence görmüştür, yoksa daha önce kendisine işkence edilmiş de bunu savcılıkta ifade verirken dile mi getirmiştir? Muhtemelen ikincisi (savcıların ifade alırken işkence yaptıklarına inanmak istemiyoruz). Öyle ise, bunu açıkça belirtmek için şöyle demek gerekirdi: "Savcılıkta ifade verirken, daha önce (meselâ, polis veya jandarma tarafından sorguya çekilirken) işkence gördüğünü belirten Karataş [...]."

2. Karataş'tan sonra virgüle ihtiyaç yoktur, çünkü yüklem (sevk edildi) öznenin (Karataş) çok yakınındadır.

3. "Devlet" kelimesinin ilk harfini burada mutlaka büyük yazmak

gerekir. Milletin hukukî ifadesi anlamındaki Devlet'in bizatihî büyük harfle yazılması gerekip gerekmediği tartışma konusu olabilirse de (kimi dillerde ve kimi yazarlar tarafından büyük, kimi dillerde ve kimi yazarlar tarafından küçük harfle yazılır), burada bir hastanenin özel adı hükmünde olduğu için büyük harfle yazılması zorunludur.

Bu hafta belki "küçük" yanlışlar üzerinde durduk, ama Orhan Şâik Gökyay'ın dediği gibi, "Yanlışa göz yumulursa dalbudak salar; yanlışlar doğruları götürür"!

RAKAM VE SAYI

Bir okurum soruyor: *Rakam* ve *sayı* farklı kavramlar mıdır? Yoksa biri diğerinin yerine kullanılabilir mi?

Nazik bir soru! Aslında birçok yabancı dilde, 0 ile 9 arasında yer alan ve hiç değilse ondalık sisteminde bütün daha büyük sayıların unsurlarını veya hanelerini oluşturan işaretler için ayrı, bunlar da dahil olmak üzere bütün nicelik birimleri için ayrı bir kelime kullanılır. Meselâ, İngilizcede 0-9 rakamlarına *digit*, sayıların tümüne *number* ve iki kavramı birden ifade etmek için *numeral* denir. Fransızcada birincilere *chiffre*, ikincilere *nombre* denir. "*Sayı*" "*rakam*"dan daha geniş bir kavramdır: şöyle ki her rakam aynı zamanda bir sayıdır ("5 kardeşiz" derken 5 bir sayı, "Arapçada 5 küçük bir sıfır gibi yazılır" derken 5 bir rakamdır), fakat her sayı bir rakam değildir. Rakamlar her sayı biriminin aslî unsurlarıdır. Meselâ ondalık sisteminde on rakam (0-9) ve bu rakamlar da dahil olmak üzere namütenahi sayı vardır. *Binaire* (biner), *binary* veya ikili sistemde ise sadece iki rakam (0 ve 1) ve yine namütenahi sayı vardır (bu sistemde "2" 10 diye, "3" 11 diye, "4" 100 diye, "5" 101 diye yazılır). Öte yandan, 0'dan sonsuza kadar sayıları ifade etmek için kullanılan işaretlerin şekilleri çok çeşitlidir: Arap rakamları, Avrupa rakamları, Roma rakamları (ki bunlar I, V, X, L, C, D, M harfleridir ve tek başlarına veya birleşerek bütün sayıları oluştururlar), Bengal rakamları, Tibet rakamları, vs.

Ne var ki, gerek Türkçede gerek yabancı dillerde bu ayrıma her zaman uyulmaz. *Chiffre* Fransızcada rakam anlamında kullanıldığı gibi sayı anlamında da kullanılır (*chiffre d'affaires* = ciro gibi). Türkçede de "rakam" ile "sayı" arasında kesin bir ayrım yapılmamaktadır ve bunun bir nedeni de birincisinin Arapça, ikincisinin ise Türkçe bir kelime oluşudur. Sayı için eskiden "adet" denirdi fakat rakam da sık sık adet yeri-

ne kullanılırdı: meselâ, Fuzûlî'nin "Kalem olsun eli ol kâtib-i bedtahririn / Kim fesâd-ı *rakamı* sûrumuzu şûr eyler" (yani, "s" harfinin üstüne yanlışlıkla üç nokta koyarak "s"yi "ş" yapan ve dolayısıyla ziyafet anlamına gelen "sûr"u kargaşa, ayaklanma anlamına gelen "şûr" haline getiren kâtibin eli kırılsın) beytinde ve Abdülhak Hâmid'in "Bu sıfr nedir hisâb içinde / *Erkam* ona inkılâb içinde" (Hesap içindeki bu sıfır nedir? Bütün sayılar ona dönüşmekte) beytinde "rakam"ın çoğulu olan "erkam" kelimesi "sayılar" anlamında kullanılmıştır.

Benim teklifim, öztürkçecilerin bildiğim kadarıyla henüz itiraz edip dilimizden atmaya kalkmadıkları "rakam" kelimesini sayı işareti anlamında, sayı kelimesini de nicelik birimi anlamında kullanmaktır. Her rakamın aynı zamanda bir sayı olduğunu hesaba katarak ve "rakam"ı arasıra "sayı" yerine kullanmayı (meselâ "astronomik bir rakam" derken) büsbütün yanlış saymayarak. Ama "rakam" yerine hiçbir zaman "sayı" kullanılmaz ("Arap rakamlarının 1 ve 9'u Avrupa rakamlarına çok benzer, ama 2 ve 8'i hiç benzemez" cümlesinde "rakam" yerine "sayı" denmez).

Bu konuda son bir hatırlatma: "rakam" hiçbir zaman "rakkam", "râkam" veya "rakâm" diye okunmaz, iki "a"sı da kısa okunur.

Adını ve tarihini tespit edemediğim bir gazete kupüründen: "Menemen Posta Müdürü Hüseyin Sabri Efendi'nin kızı Sabahat Erkal, Menemen İstiklal Mahkemesi Reisi Mustafa Muğlacı'nın şoförü Sami Özyılmaz ve marangoz Mustafa Şengönül, izleyicilere 23 Aralık olaylarını yeniden yaşatacaklar."

Farsça öğrenmeye kalkan adamın kurduğu "Hasan ü Hüseyin bint-i Muaviye est" cümlesi gibi yanlışlarla dolu bir cümle! Hangi birini düzeltelim?

1. "Efendi" özel ismin tamamlayıcısı veya parçası değildir ve ilk harfi büyük yazılmaz. Hasan efendi, Hüseyin Cahit bey, Fevzi paşa diye yazılır. İsmin sahibi bir şehzade veya halife ise büyük yazılabilir: Abdülmecit Efendi.

2. "İstiklâl" kelimesi bu şekilde inceltme işaretiyle yazılır, yoksa "bal" gibi "istiklal" diye okunur!

3. Mustafa Muğlacı diye birisi yoktur. İkinci Dünya savaşı sırasında Van'ın Özalp ilçesinde cereyan eden bir hayvan kaçakçılığı olayında 33 köylüyü keyfî olarak kurşuna dizdirdiği iddiasıyla yıllar sonra yargılanan ve mahkûm olan paşanın soyadı Muğlacı değil *Muğlalı*'dır.

4. 1930'da meydana gelen Menemen olaylarının faillerini yargıla-

yan, o zaman tümgeneral olan Mustafa Muğlalı'nın başkanlığındaki mahkeme İstiklâl mahkemesi değil, Divan-ı Harb-i Örfî yani Sıkıyönetim mahkemesidir. İstiklâl mahkemeleri 1927'de lağvedilmiştir!

5. Son özne "Mustafa Şengönül"den sonra virgüle gerek yoktur.

YANLIŞ VE EKSİK ALINTI

"Sana senden gelir bir işte ancak dâd lâzımsa
Ümîdin kes zaferden gayrden imdâd lâzımsa

Tanınmış bir şairimiz Nâmık Kemal'in bir gazelinin bu ünlü beytinin birinci mısraını yanlış ve eksik olarak, "Sana senden gelir bir işte dad lazımsa" diye alıntılamış. Gazelin vezni "mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün mefâîlün" olduğuna göre, hele bir şair tarafından işlenen bu hatânın affedilir bir yanı yoktur. Ama beytin yayınlandığı tarih biraz eski olduğu için, bu tarihten *sonra* verdiğimiz söze rağmen, suçun mürtekibini teşhir etmiyoruz! Sadece kendisine bir başka şairin şu beytini ithaf ediyoruz: "Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zeban lâzımdır / Böyledir şer'-i belâgatte fetâvâ-yı sühen." Yani "şiir çalanın dilini kesmek gerekir: belâgat dininin kurallarında sözün fetvaları böyledir".

Gerçi sevgili şairimiz beyti çalmamıştır ama ırzına bir miktar tasaddi etmiştir...

Belki isminin yayınlanmasını istemeyebileceğini tahmin ettiğim bir okurumun şu altı sorusunu cevaplıyorum:

1. "Hastalıktan sonraki zayıflık" değil de, "hastalıktan yeni kalkmış olmak hali" anlamına gelen "nekahat" kelimesi böyle de, "nekaheţ" diye de yazılabilir ve okunabilir. Ama ek alırken mutlaka "nekaheti" veya "nekahati" demek gerekir (*Çocuğu bütün bir sene nekahete girmiş bir hasta halinde bırakan bir buhranı düşünüyordu* - Halit Ziya Uşaklıgil).

2. "Öfke" anlamına gelen Arapça "gazab" (gazap) kelimesi, daha önce de birkaç kez belirttiğimiz gibi, iki "a"sı da kısa olmak üzere yukarda yazıldığı gibi okunur (Allah'ın gazabı, "Gazap Üzümleri").

3. "Çabuk anlama, sür'at-i intikal" anlamına gelen Arapça kelimenin doğrusu *Lügat-i Naci*'ye göre de, Şemseddin Sami'nin *Kâmus-ı Türkî*'sine göre de, *firaset*'tir. *Feraset* ise "atçılık, binicilik, at eğitimi" gibi anlamlara gelir. Ama sanıyorum Türkçede "firaset" yerine daha çok feraset kullanılmış ve galat-ı meşhur olmuştur (*Doğrusu bu noktadaki*

akıl ve ferasetlerine diyecek yok - M.K. Atatürk; *Samim bu kızın ferasetine ve şeytanî zekâsına meftundu* - Y.K. Karaosmanoğlu).

4. Yine birkaç kez belirttiğimiz gibi, *eşkâl* şekiller, biçimler ("kâtilin eşkâli belli oldu"); *eşgal* ise işler, meşguliyetler ("tatil-i eşgal", yani grev) demektir.

5. "Ermeni" kelimesi "Alevî" ve "Azerî" gibi nisbet "i"siyle yazılmaz ve uzun okunmaz. Ne yazık ki radyo ve TV'lerde sık sık öyle okunuyor.

6. *Taksît* kelimesi Arapçadır (*kıst*'dan) ve takı aldığı zaman nihaî "t"si yumuşayarak "d"ye dönüşmez: *Birinci taksiti şimdiden inayet buyururlarsa...* (Recaizade Ekrem).

Radyo ve TV'de ne kadar çok Yunanis`tan, Bulgaris`tan, Macaris`tan, Afganis`tan vurgulamalarına rastlıyoruz. Oysa genel kurala göre Türkçede kelimelerin son heceleri vurgulanır: Yunanistan`, Bulgaristan`, Macaristan`, Afganistan` demek gerekir. Ama Polon`ya, Roman`ya, Alman`ya, İngilte`re, Tür`kiye deriz. Nedenini bilmem ama bizler öteden beri böyle işittik ve böyle söyledik.

Gazetemizde sayın Ali Bayramoğlu'nun köşe yazısından: "Para Necip Baskın'ın hayatının karşılığıdır; para ödenmezse rehineyi *infaz edeceklerini* bildirirler. Paranın nasıl ödeneceğini *yarın* telefon ederek açıklayacaklarını söyler ve giderler."

İnfaz etmek fiilinin idam etmek anlamına gelmediğini defalarca belirttik: infaz etmek veya tenfiz etmek yerine getirmek, gerçekleştirmek, geçerlilik kazandırmak demektir. Evet, Cumhuriyet savcılıklarının infaz büroları vardır, ama bunlarda çalışanlar sadece idam cezalarını değil, hapis ve para cezalarını da infaz ederler. Rehine ise ne infaz ne de idam edilir (suçlu mahkeme kararıyla idam olunur), olsa olsa öldürülür.

Cümledeki bir ikinci yanlış da "yarın" kelimesindedir. Çünkü *yarın* ya bugünden sonraki günü ifade eden bir zarftır ("yarın okula gitmeyeceğim") ya da "gelecek" anlamında kullanılan bir isimdir ("yarınlarımız karanlık görünüyor"). Geçmişteki bir olaydan bahsederken, o günden sonraki gün için yarın kelimesini kullanmak yanlıştır, mutlaka *ertesi gün* veya *ertesi günü* demek gerekir. "Necip Baskın'ı kaçırıp rehine alanlar kendisine 'paranın nasıl ödeneceğini sana yarın telefonla bildireceğiz' derler ve giderler" diye yazılabilir, ama dolaylı konuşma biçimini kullanırken "ertesi günü" demek gerekir: "Paranın nasıl ödeneceğini ertesi günü telefonla açıklayacaklarını söyler ve giderler." *Yarın* denirse

bu, haberin gazetede yayınlandığının ertesi günü anlamına gelir!

6 Eylül 1996 tarihli *Cumhuriyet*'ten: "... bu insanların cenazesini yıkamak durumunda kalanların da yanlarına kimseyi almadan *meftayı* 'bir güzel halletmesini' ve pamuk yerine budaklı odun kullanmasını öneren Sultanbeyli Mezarlıklar müdürü İmdat Kaya beklendiği gibi çıktı!"

Bugünlerde ne hikmetse "f" ile yazılan kelimeler "v" ile (şefkat yerine şevkat) ve "v" ile yazılan kelimeler "f" ile yazılıyor (*mevta* yerine mefta, mahvetmek yerine mahfetmek, vs.). "Mevt" Arapça ölüm, "mevta" ölü demektir.

Ünlü Siracusa tiranının adının Demokles değil DAMOKLES olduğunu yıllardan beri bıkmadan usanmadan yazar dururuz. Ama 1.3.1996 tarihli *Cumhuriyet*'te "Azınlık hükûmetinin başında *demoklasin* kılıcı sürekli sallanacak, her an düşürülebilir durumda olacak" cümlesini okuyunca, "gelen gideni aratır" kabilinden Demokles'i aramaya başladık!

YANLIŞ BİR ALINTI DAHA

"Şeb-i yeldâyı müneccimle muvakkit ne bilir
Mübtelâ-yı gama sor kim giceler kaç saat"

Kimin olduğunu şu anda hatırlayamadığım bu ünlü beyit, sayın Melih Cevdet Anday'ın 3.1.1997 günlü *Cumhuriyet*'te çıkan, en büyük muamma ve en büyük hakikat olan ölüm hakkındaki "Aklımız Almıyor" başlıklı düşündürücü ve ürkütücü yazısında yanlış olarak "Şeb-i yeldayı muvakkitle müneccim ne bilir / Müptela-yı gama sor kim geceler kaç saattir" diye iktibas edilmiş. Haydi muvakkitle müneccim arasındaki takdim-tehiri, bence âhengi bozmasına rağmen, hoş görelim, ama ikinci mısrada "saat" yerine "saattir" denmesi hem vezni (feilâtün, feilâtün, feilâtün, feilün), hem kafiyeyi (diğer beyitlerle), hem melodiyi, hem armoniyi, hem ritmi, hem şiiriyeti yerle bir etmiştir!!! Aslında ben, hele ikinci mısradaki katliamın, güzide şairimiz tarafından bilerek (veya bilmeyerek!) yapıldığını zannetmiyorum. Mutlaka bilgiçlik taslayan birisi gazetenin mutfağında üstâdın yazdığını veya tuşladığını "düzeltmiş" olacaktır! Ama yine de onun kaleminden çıkan bir yazıda Fuzûlî'nin (?) bu meşhur beytinin bu haliyle gazete koleksiyonlarına ve belki yarın kitaplara –ve tarihe– intikal etmesine gönlümüz râzı olmadı...

Başbakan sayın Erbakan, Fas'ta katıldığı bir toplantı sırasında kendisine bir yabancı Devlet başkanından "*Gelin de görüşelim*" diye bir mesaj geldiğinde "*Neden olmasın?*" diye cevap vermiştir! Türkçede bir suale veya bir teklife böyle soru biçiminde cevap verilmez. Bu İngilizce "Why not?" karşılığıdır, ama Türkçe İngilizce değildir ve her medenî dil gibi kendisine özgü bir dehası vardır. Türkçede yukardaki teklife olsa olsa "olur, görüşelim" diye cevap verilir. Dil kirlenmesine ve yozlaşmasına yasalarla boş yere çareler arandığı şu günlerde, Arapçayı iyi bildiğini tahmin ettiğim ve Türkçeyi de iyi bilmesi gereken –bugüne kadar bu konuda hiç de iyi bir imtihan vermemiştir!– sayın hükûmet başkanına saygıyla duyurulur!

"Ciddi olamazsınız", "izninizle", "üzgünüm" gibi tabirler de Türkçeye hiç yakışmayan amerikanizmlerdendir. "Olur" yerine çok kullanılan "oldu" da hiç hoş değildir. Bu da belki OK veya "all right"den mülhemdir!

Pusula ve resmî yazı demek olan Arapça "tezkire" (tezkere) ile sedye anlamına gelen Farsça "deskere" (teskere) birbirine karıştırılıyor. Gelişigüzel "z" yerine "s" harfini kullanırsak (mahzur yerine maḥsur, mahzun yerine mahsun, hazfetmek yerine hasfetmek, ıztırap yerine ıstırap veya ısdırap gibi) olacağı budur!

"Lakap" (takma ad) kelimesi söylenirken ve yazılırken nadiren doğru kullanılıyor. Doğru söylenişi iki "a" da kısa ve "l" kalın okunarak "lakap"tır ve dolayısıyla yazılırken de "a"ların hiçbirine ne uzatma ne de inceltme işareti koymak gerekir. Oysa, radyo ve televizyonlarda sık sık "lâkap", "lâkâbı", vs. dendiğine şahit oluyoruz. "Firar", "mizaç", "mizah" kelimeleri de zaman zaman "fîrar", "mîzaç", "mîzah" diye telâffuz ediliyor. Bu kelimelerin üçünün de "a"sı uzundur ama bu daha çok takı aldıkları zaman belli olur: "Bu adamın mizâcı kötüdür", "Bal Mahmut'un sözlü, Aziz Nesin'in yazılı ve Turhan Selçuk'un çizgili mizâhı".

Buna karşılık, Arapça kökenli olan "zarar" kelimesinin iki "a"sı da kısadır. Tıpkı Türkçe "yarar" gibi... Bu itibarla, "yarârı" denmediği, veya denmemesi gerektiği gibi, bunca uyarılarımız kulak ardı edilerek "zarârı" da denmez, "zararı" denir.

Bir okuyucum soruyor: "Yirmi yaşındayım" mı demek gerekir, yoksa "yirmi yaşımdayım" mı? Bence ikisi de denebilir. Çünkü iyelik eki "yaş" kelimesine ait olabileceği gibi, şahıs zamiri "ben"e ait de olabilir. Ama "biz daha on sekiz yaşını bitirmemiş gençleriz" demek, herhalde "biz daha on sekiz yaşımızı bitirmemiş gençleriz" demekten daha güzeldir. Keza, "bu kızların hepsi de on beş yaşından küçük" demek, "bu kızların hepsi de on beş yaşlarından küçük" demekten daha doğrudur.

Bir dönemin sözde "devrimci"lerinin dilimize musallat ettikleri "ve de" klişesini lütfen artık bırakalım! Bu bir "gereksiz yineleme" ve barbarizmden başka bir şey değildir. Cümleye ne renk ne bir nüans katar.

Bugün de yazımızı şirin bir fıkrayla bitirelim (galiba Melih Aşık'ın *Milliyet*'teki "Açık Pencere"sinden kesmişim):

"Sınav sorusu 'anne sütünün üç önemli özelliğini yazın' diye çıkar. Öğrenci hemen cevaplar: 'Bebeğin ihtiyacı olan bütün temel maddeleri içerir. Bozuk olmaz ve her türlü zararlı bakteriden korunmuştur.' Fakat bir türlü anne sütünün üçüncü bir özelliğini bulamaz. Düşünür, düşünür ve derken aklına son bir özellik gelir: 'Anne sütünün harika bir ambalajı vardır.'"

Ambalajlarına dikkat etmeleri dileğiyle hanım okuyucularımıza ithaf olunur!

BİR YANLIŞ ALINTI DAHA

Okuyucum ve dostum sayın İsmet Akyürek, *Zaman* gazetesinin bir köşe yazısında, "Ne kendi etti rahat ne halka verdi huzur / Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubur" şeklinde alıntılanmış olan beytin kendisine yanlış gibi geldiğini belirterek doğrusunun ne olduğunu soruyor. Evet, arûzun "mefâilün feilâtün mefâilün feilün (fa'lün)" vezniyle yazılmış olan bu meşhur beytin birinci mısraı yanlış iktibas edilmiştir. Doğrusu şöyle olacaktır: "Ne kendi *eyledi* râhat ne halka verdi huzur / Yıkıldı gitti cihandan dayansın ehl-i kubur." Beyti çocukluğumdan beri ben de bilirim, ama kime ait olduğunu ve kimin için söylendiğini bilmem ya da unutmuşum. Okuyucum biliyorsa bana da bildirmesini rica ederim!

Hürriyet'ten bir resim altı: "1960'lı yıllardan beri hiçbir *gayrimüslümün* giremediği TBMM'ye uzun aradan sonra ilk kez bir Musevi seçil-

di." Hiç olur mu? "Müslim" yerine hiç "müslüm" denir mi? Evet, Türkçede "müselman", "müsülman" vs. yerine "müslüman" denir, ama "müslüm" denmez, denmemelidir. Belki "ü"den sonra "i" Türkçenin ahengine uymaz ve halk dilinde "müslüm" denir. Ama yazarken ancak "müslim", "müslüman" veya (nâdiren) "islâm" denir. *Hürriyet*'te bir daha "müslüm" dendiğini görmeyeyim!!!

12 Kasım 1994 günü *Cumhuriyet*'te (AA) kaynaklı bir haberden: "Kamu görevlileri ile ('görevlileriyle' daha iyi olurdu) kamu personelinin siyasi partilere üye olabilmesini ve her türlü etkinliklere katılabilmesini öngören anayasanın (majüskülle de, böyle minüskülle de yazılabilir) 70inci maddesini değiştirme önerisi kamu görevlilerinin siyasal parti kurması ile partide yönetime getirilmesini engelliyor."

Nurullah Ataç o kadar müfrit bir "arı Türkçeci" idi ki, "bülbül" için "sanduvaç", "şiir" için "yır" gibi Allahtan tutulmamış olan akıl almaz karşılıklar önerdiği gibi, Arapça kökenlidir diye "ve" bağlacını da dilimizden atmaya çalışmış, hiç değilse kendi yazılarında onu hiç kullanmamaya, "ve" yerine hep virgül koymaya veya "ile" demeye çalışmıştı.

Bu tabiî olacak şey değildir. "Ve" bugün yüzde yüz Türkçedir ve dilimizin, kültürümüzün ve tarihimizin bölünmez ve ayrılmaz bir parçasıdır! Yukardaki haberi kaleme alan da herhalde "ve" bağlacını kullanmaktan kaçınmak istemiş olacak ki –yine de bir kez kullanmak zorunda kaldığı halde– cümlenin son kısmında "... değiştirme önerisi kamu görevlilerinin siyasal parti kurmasını ve partide yönetime getirilmesini ..." diyecek yerde çetrefil bir şekilde "... değiştirme önerisi kamu görevlilerinin siyasal parti kurması ile partide yönetime getirilmesini ..." demiştir. "İle" zaman zaman "ve" yerine kullanılabilir elbette: "Hümeyra ile Süheyla gezmeğe gittiler." Ama gelin de "Hümeyra ile Süheyla Adnan ile Kenan ile gezmeğe gittiler" diyin!

Söz konusu cümlede "siyasal parti kurması" ibaresinden sonra "ile" okuyucuda başka bir beklenti uyandırıyor: meselâ "siyasal parti kurması ile bürokrasinin tarafsızlığının bozulacağı..." vs. gibi. Onun için burada "siyasal parti kurması" ile "partide yönetime getirilmesi" ibarelerinin "ve" bağlacı ile birleştirilmesi şarttır. "İle" daha çok iki isim veya cümlenin başındaki gibi iki isim tamlaması (ve sıfat tamlaması) arasında kullanılır.

27.8.1996 günlü *Yeni Yüzyıl*'ın "Prenses Diana'yı tavşanlar bastı" başlıklı bir haberinden: "Son 3 ay içinde bahçede kazılmadık yer bırak-

mayan tavşan ordusu çok değerli lale, gül, yaban orkidesi gibi çok kıymetli çiçekleri de yemekle suçlanıyor. Tavşanların bahçede 300 bin Sterlin yaklaşık 40 milyar TL hasar meydana getirdikleri bildiriliyor."

Çok savruk iki cümle! Bir kere, "3" gibi küçük sayılar rakamla değil harflerle yazılır: "üç ay içinde". İkincisi, "çok değerli lâle" dendikten sonra, iki çiçek adı daha sayıp "... gibi çok kıymetli çiçekleri de yemekle suçlanıyor" denmez. Birinci cümleyi şöyle kurmak gerekir: "Son üç ay içinde, bahçede kazılmadık yer bırakmayan tavşanlar lâle, gül, yaban orkidesi gibi çok kıymetli çiçekleri de yemekle suçlanıyor." Kaldı ki, söz konusu lâlelerin özellikle değerli olduklarını belirtmek için onlara özgü olmak üzere mutlaka "değerli" sıfatı kullanılacaksa, çiçeklerin tümüne muzaf olmak üzere de yine "değerli" kelimesini kullanmak gerekir. Aksine, yani aynı cümle içinde (hattâ peşpeşe iki cümle içinde) bir kelimenin aralarında hiçbir nüans bulunmayan anlamdaşını kullanmaya İngilizce "*elegant variation*" yani, "zarafet için değişiklik", "kibarlık olsun diye değişiklik" denir ve bu bir ifade zaafı sayılır. Meselâ, bir romana veya hikâyeye "*Yıllar* hızla geçip gidiyordu; geçen *sene* bu zamanda..." diye başlamak aslında hiç güzel değildir. Ama bu demek değildir ki hep "yıl" diyelim ve Arapça kökenli olan "sene"yi hiç kullanmayalım. "Sene" de çoktaaan Türkçe olmuştur ve onu ne yapsanız dilimizden çıkaramazsınız!

İkinci cümlede ise "300.000" veya "üç yüz bin" yerine "300 bin" ve "kırk milyar" yerine "40 milyar" denmiştir ki olmaz. Belki, çok sıfır ve çok kelime kullanmamak için "862 milyar" diye yazılabilir ama prensip olarak bir sayı "100 trilyon" veya "5 milyar" diye yarı rakam yarı harflerle yazılmaz. Son olarak da, "Üç yüz bin sterlin, yani yaklaşık kırk milyar TL" demek gerekir. Oysa, metinde "sterlin"den sonra ne virgül konmuş, ne "yani" denmiş...

KISA VE UZUN OKUNANLAR

Aşağıdaki kelimelerin bütün sesli harfleri KISA okunur: gam, hibe, lakap (lakabı), gazap (gazabı), garaz (garez), zarar (zararı), yarar, yarın, hayır, laik, talebe, hakem, kabine, seksi, defile, cebir, kesin, rakam (rakamı), Acem, acemi, Ermeni (eskiden kimse "Ermenî" demezdi, bugün diyenler pek çok), Allah (Allaha inanmak), Rab (Yârabbi, Yâreb), acele, derin (*"Nât"ıdır en mehîbi, en derini*), Rifat, fıkra, nafaka, rahim (dölyatağı), naif (resimde bir tarz), Karum (Asur'da ticaret kontuarı ve

Ankara'da galeri!), bakara, maraz (hastalık), şikeste (*Sanki âlem şikeste bir mir'at*), Tamil (gerillaları), taraf (*Şemsîr gibi ruy-i zemîne taraf taraf / Saldın demir kuşaklı cihan pehlevanları*), tiran, varak (yaprak).

Aşağıdaki kelimelerin bütün sesli harfleri UZUN okunur: şâyân, dâhî, câfî, câlî, sârî, bâkî, âbâdî, dâvâ, mâlî, bârân (*Bibaht olanın bâğına bir katresi düşmez / Bârân yerine dürr ü güher yağsa semadan*), cânân, Sâdâbâd (*Gidelim serv-i revanım yürü Sâdâbâd'a*), hâkân, tâmîrât, mâlûmât ve daha yüzlerce, belki binlerce Arapça ve Farsça kökenli kelime. Türkçede uzun "a", "i" ve "u" sesi yok gibidir. Ve hiç uzun sessiz âhenkli bir şiir (ve nesir) dili olmaz! Kimilerine göre "Osmanlıcacı"lığımızın, dilde gericiliğimizin (aslında hiç de öyle değilim) sebeplerinden biri de budur. Ben cândan, bahârdan, dünyâdan, hayâttan, visâlden, âfiyetten, selâmdan, merhabâdan asla vazgeçemem... Siz dinden, haberden, bülbülden, şiirden, kahveden, devletten, hiçten, cennetten, ve'den ve daha nice nicelerinden vazgeçebilir misiniz? Hükmünüz, o da bugün için, belki cevap, millet, iddia, imlâ, edebiyat, meselâ, tamam, vs. gibi kelimelere geçer. Ama şunu iyi bilin ki, bu millete şeriat hiçbir zaman, komünizm çok uzun bir süre için gelmeyecek, ama gerçek Türkçenin güneşi bir gün mutlaka doğacak ve bütün ihtişamiyle millî ufuklarımızı aydınlatacaktır. Ve o zaman daha iyi düşüneceğiz, daha iyi konuşacağız, daha iyi yazacağız, daha iyi mal, hizmet ve fikir üreteceğiz, daha iyi yöneteceğiz ve "âdil düzen", "demokrasi" ve "insan hakları", "yeryüzü cenneti", "refah toplumu", "globalleşme" vs. gibi sloganların hepsine hem kendimiz için hem de bütün insanlık için sahip çıkacağız. Ve ne Susurluk kalacak, ne çeteler, ne yolsuzluk, ne fukaralık, ne tarîkatler, ne bîçare hükûmetler, ne aşağılanan insânlar, ne yoldan çıkmış kadınlar, ne aç çocuklar...

TARÎKATLER

Elbette "tarîkatler"! Geçen haftaki yazımızın sonunda yer alan ve bizim doğru olarak "tarîkatler" diye yazdığımız kelime bazı gizli güçler tarafından "tarikatlar" diye sözde düzeltilmiş. Buna aslında, doğrusu bu olsa bile, ne dizgicilerin ne de hattâ düzeltmenlerin hakkı vardır. Çünkü "üslûb-ı beyan ayniyle insan"dır! Gerçi çoğu yazarlar, spikerler ve sunucular bugün tarikatlar, tarikatı, tarikata, tarikattan diye yazıyor ve söylüyorlar. Sözlüklerin de çoğu kelimeyi bu şekilde takılandırıyor.

Geçenlerde TV kanallarından birinde konuşan Diyanet İşleri başkanı sayın Mehmet Nuri Yılmaz bile "tarîkatlar" dedi. Ama dilde halkın ve halk diyince de çoğunluk iradesinin hâkimiyeti diye bir şey yoktur. Dilin, insanların kişisel beğeni ve iradeleri dışında oluşan kendine özgü objektif kuralları ve gelenekleri vardır.

Tarîkat "söz", "yol" gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir ve Arap harfleriyle "tı", "re", "ye", "kaf", "te" ile yazılır (trikt). İki "a"sı da kısa, "i"si uzun okunur. "Tı" ve "te" Arap alfabesinde ayrı harflerdir. "Tı" Arapçaya mahsustur ve ikisi arasındaki nüans ancak Arap hançeresinde fark edilir. "Tı" Türkçede, hiç değilse standart Batı Türkçesi olan İstanbul şîvesinde, normal "t" gibi telâffuz edilir. Bizi ilgilendiren tarîkat kelimesinin başındaki kalın "t" veya "tı" değil, sonundaki ince "t"dir. Ve o Arapçada da, tıpkı Türkçede olduğu gibi, "te" diye, yani ince okunur. O halde sorun şudur: Türkçeye mal olmuş "tarîkat" kelimesi salt haliyle değil de, Türkçe çoğul, hal ve iyelik ekleriyle takılandırılmış biçimlerinde nasıl telâffuz edilir? Hepsi de Arapça kökenli olan ve "kat" hecesiyle biten pek çok kelime vardır: hakîkat, sadâkat, mutâbakat, refâkat, hamâkat (aptallık), talâkat ve tarîkat bunlardan bazılarıdır. Ve hepsi de çoğul ekiyle hakîkatler, sadâkatler, mutâbakatler, refâkatler, talâkatler ve TARÎKATLER diye; hal veya iyelik takısı aldıklarında da hakîkatin ("Az çok hayâlden gelir insâna tesliyet / Pür igbirârdır yüzü gülmez hakîkatin"), sadâkatim ("ona sadâkatim sonsuzdur"), refâkatte, talâkatten diye okunur. Nitekim, benim baktığım sözlüklerin çoğu, bunların "tarîkat" dışında kalanlarını madde başı olarak alırken, meselâ "*refâkat, -ti*" diye yazarak son hecenin ince okunması gerektiğini belirtmiştir. Fakat nedense "tarîkat"e bir istisna yapılarak bu kelimenin yanında böyle bir uyarıya yer verilmemiştir. Eski yazımızda kısa vokal olmadığı için, bunların yerini, a ve e; ı ve i; o, ö, u ve ü sesini belirten ve fetha, kesre, zamme diye bilinen hareketler tuttuğu ve bunlar da Kur'an dışındaki kitaplarda ender olarak kullanıldığı için bu kelimelerin eski harflerle yazılışından doğru telâffuzlarını tâyin etmek mümkün değildir. Meselâ, çoğul eki "ler" ve "lar" eski harflerle "lr" diye yazılır ve üstüne hareke konulsa bile bunun "e" yerine mi yoksa kısa "a" yerine mi geçtiği belli olmaz. Fakat bildiğimiz kadarıyla bu kelimelerin hepsinin son hecesi İstanbul ağzında öteden beri ince okunur ve buna göre çoğul ekleri "ler", hal takıları da -i, -in, -e, -te ve -ten'dir.

"Tarîkat"in ve "kat" hecesiyle biten aynı veya benzer kalıptaki kelimelerin ince okunduğuna ve buna göre takılandırıldığına dair elimizde iki inandırıcı kanıt vardır. Birincisi, benim gibi İstanbul'da doğmuş bü-

yümüş ve Türkçeyi güzel ve doğru konuşan insanları dinlemiş olan kimselerin şehadetidir. Ben kendi hesabıma bu kelimelerin hiçbir zaman tarikatlar, hakikatlar, mutabakatlar biçiminde söylendiğini duymadım. Türkçenin hâlâ iyi ve düzgün konuşulduğu o gençlik günlerimizde henüz gramofon ve sesli filmler dışında ses kayıt cihazları olmadığı için belki bize inanmayanlar olabilir. Ama araştırılsa, sesli filmlerde ve taş plaklarda, meselâ Türkçeyi belki Rumeli şîvesiyle ama yine de çok güzel ve doğru konuşan Atatürk'ün nutuklarında bu kelimelerden bazılarının kaydına mutlaka rastlanır gibime geliyor. Bugün hayatta olan benden çok daha yaşlı insanlara da sorulabilir.

İkinci kanıt ise yeni harflerin kabulünden sonra Latin alfabesiyle basılan kitaplarda ünlü yazarların bu kelimeleri kullanırken onların takılandırılmış biçimlerini yazış tarzlarıdır. Onlardan birkaç örnek verelim.

Türkçe, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen, uzun yıllar İstanbul Edebiyat fakültesinde profesörlük yapmış olan Türk, Arap ve İran edebiyatı uzmanı merhum Abdülbâki Gölpınarlı ve onun Gerçek yayınevi tarafından basılan ve "100 Soruda" dizisinin en değerli eserlerinden biri olan *Türkiye'de Mezhepler ve TARÎKATLER* adlı kitabı bunların başında gelir. Kitabın bizatihî adı başlı başına bir delil olmakla beraber, içinden de bazı örnekler seçelim:

"TARÎKATLE mezhebin farkı şudur: ..."; "TARÎKATE gelince..." (s. 185).

"En kısa bir anlatışla mezhep ilim yoludur, TARÎKATSE irfan yoludur"; "TARÎKATİN esası tasavvuftur"; "Tam TARÎKATTE pîr, yâni o TARÎKATİN kurucusu ... vardır"; "Ebû-Hâşim-i Kûfi'ye nisbet edilen ... gibi yalnız adlarını duyduğumuz, kendilerine nisbet edilenlerin hâl tercemelerini bildiğimiz TARÎKATLERİN özelliklerini bilemiyoruz" (s. 186).

Yine Abdülbâki Gölpınarlı'nın *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi* adlı kitabından (s. XIX): "... meşrebi itibariyle Yunus'u kınadığı halde Üftadiye (988 H. 1580), onun halifesi ve Celvetiyye TARÎKATİNİ kuran Hüdayi ...".

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* adlı romanından (Birikim yayınları): "Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, TARÎKATİN erkânına benden ziyade vâkıfsınız" (s. 34) ve "... zannederim ki bu çizgiler ve renkler vasıtasile beni biraz sonra gireceğim TARÎKATİN remizlerine ve sırlarına şimdiden irşada yelteniyordu" (s. 116).

Acaba bunlar mı doğru söylüyor ve yazıyorlardı, yoksa günümüzün

Türkçe fukarası mı? Su-i misal emsal olmaz, ama hüsn-ü misal emsal olur, olmalıdır...

Bir de günümüzün öfkesi burnunda *sui generis* tarîkatçilerine soralım: kendinize "tarîkatçi" mi, yoksa "tarîkatçı" mı diyorsunuz??? Yoksa, yapılacak daha faydalı ve zevkli işler varken bu gibi hurda teferruatla uğraşmıyor musunuz?

YASA, KANUN

Cumhuriyet'ten: "Bütçe yasa tasarısında öngörülen rakamların gerçeği yansıtmadığını *savlayan* Topuz, 3.5 katrilyon liralık bütçenin yarısının borç faizlerinin ödenmesine ayrıldığını söyledi."

Önce şu günlük dilimize girmiş olan ve belki bir azınlık, belki de bir çoğunluk tarafından kullanılan "yasa" kelimesi üzerinde birkaç söz... Muhtemelen "yasak" ile aynı kökten gelen bu eski Türkçe (daha doğrusu eski Orta Asya Türklerine ve Moğollara ait) kelime dinî ve islâmî esaslara dayanmayan kural ve kanunlara verilen addır. Osmanlılar zamanında çok az kullanılmış, dil devriminden sonra ise geçer akçe olmuş, "Anayasa" eski "Teşkilât-ı esasiye kanunu"nun, "yasa" da "kanun"un yerini almaya başlamıştır. Yalnız şu farkla ki, "Anayasa" Devletin ve toplumun temel kural ve ilkelerini saptayan belgenin resmî adı haline geldiği ve artık kimse "Teşkîlât-ı esasiye kanunu"ndan bahsetmediği halde, "yasa" sadece "kanun"un gayrı resmî bir alternatifi olarak kullanılmaktadır. (Aynı şey "hâkim" ve "yargıç" için de geçerlidir: Anayasa hep "hâkim" der, fakat kitaplar, medya, hattâ birçok kanunlar çoğu zaman "yargıç" kelimesini kullanırlar.) "Gayrı resmî" diyoruz, çünkü Anayasamız birçok maddelerinde hep "kanun"dan bahsetmiş, yasa kelimesini bir kez olsun kullanmamıştır (buna karşılık, "teşri" ve "kanun koyma" anlamındaki "yasama"yı sık sık kullanmıştır). Öte yandan, bir okuyucumuzun da birkaç ay önce gönderdiği mektubunda belirttiği gibi, Parlamento tarafından kabul ve Cumhurbaşkanı tarafından ilân edilen genel ve objektif nitelikteki emir, yasak ve düzenlemeler manzumesine bizzat kanun koyucu tarafından verilen ad öteden beri "kanun"dur ve hep öyle kalmıştır: "Türk Ceza Kanunu, Borçlar Kanunu, Trafik Kanunu, Bütçe Kanunu, Mal Memurluğunca Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanun, Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanun", vs. Bu bedahatlerin altını çizmekten maksadımız elbette "yasa" kelimesini hiç kullanmayınız demek de-

ğildir. Ama alelıtlak kanunlardan değil de, spesifik kanunlardan ve bu arada yukardaki gazete alıntısında sözü geçen Bütçe kanunundan veya kanunlaşacak olan tasarısından bahsederken "kanun" (ve "Bütçe kanun tasarısında" değil, tercihan "Bütçe kanunu tasarısında", çünkü vurgulanması gereken isim tamlaması "kanun tasarısı" değil, "Bütçe kanunu"dur ve üstelik "Bütçe kanunu tasarısı" kulağa daha hoş gelen bir zincirleme isim tamlamasıdır) demek daha iyidir. Başka türlü, meselâ Türkçeyi yeni öğrenmiş bir yabancının "her kanunun" adı bile kanunken siz niçin yasa diyip duruyorsunuz?" siteminden kurtulamazsınız. Çünkü onun "öztürkçe"/"üveytürkçe" dikotomisine aklı ermez!

"Havlayan" ile aynı vezin ve kafiyedeki "savlayan" kelimesine gelince, pek tutulduğunu ve hele kalıcı olacağını sanmıyorum ve bugün için kullanılmasını da hiç uygun bulmuyorum. Zaten *Cumhuriyet* gazetesinden başka pek kullanan da yok gibi! Savunmak savmaktan geliyor ve sav da sağ, sağlam demek anladık da, savlamak nereden çıkıyor? Eski Türkçe metinlerde "sav" iddia, tez, haber, atasözü gibi anlamlarda kullanılmış olabilir ve nitekim biz de bugün bu kelimeyi "sav" (bakalım bu savını kanıtlayabilecek mi?) ve "savcı" (müddeiumumî) biçimlerinde rahatlıkla kullanıyoruz. Ama "iddia etmek", "ileri sürmek" vs. dururken "savlamak" demek hiç de hoş olmasa gerek. Kaldı ki, "iddia" ve "müdafaa" gibi farklı ve hattâ karşıt iki kavramı belki aynı kökten gelen"sav"lı iki kelime ("savlama" ve "savunma") ile ifade etmek de insana ters geliyor. (İlgili bütün kanunlarımızda geçen ve uluslararası bir niteliği olan "avukat" yerine "savunman" demek de bence çok yersiz ve çirkin!)

Beş-on gün önceki bir günlük gazeteden öğrendiğimize göre, bu gazetede yazan bir bayan yazarımız bir akşam sinemadan çıkarken "gece yarısı MATİNESİ" için bekleyen seyircilerle karşılaşmış!

Matine seans demek değildir, GÜNDÜZ vaktine rastlayan sinema, tiyatro, konser, vs. gösterilerine verilen addır: sabah matinesi, 16.30 matinesi ve belki 18.30 matinesi. Akşam ve gece gösterilerine ise matine değil, suare denir. Kelime dilimize Fransızcadan girmiştir ve "matine" (*matinée*) gün doğduktan sonra başlayan ve öğleyin biten zaman süresini ve bu anlamdan esinlenilerek sinema, tiyatro, vs. gibi eğlence yerlerinin akşam yemeğinden önce, sabah ve öğleden sonraki seanslarını; "suare" (*soirée*) ise gün batmasından uyku saatine kadar geçen zaman süresini ve bundan kinaye olarak da gece toplantılarını, sinema ve tiyatroların akşam ve gece seanslarını ifade eder.

On gün önceki *Sabah* gazetesinde Hıncal Uluç galiba Mehmet Ali Birand'ın aynı gazetedeki bir yazısının bir yerinde "istihbaratlar" demesini çift çoğuldur diye eleştirmiş ve bu arada benden de bahsederek parantez içinde "acaba Hakkı Devrim ve Şiar ustalar ne der?" demiş (ben *Sabah* okumadığım için metni görmedim, ama nakledilenler doğruysa eski dostum Hıncal Uluç'a beni sözde dil uzmanı olarak Hakkı Devrim'den sonra zikrettiği için teşekkür ederim, çünkü onun yaşı benden büyüktür!). Evet, prensip olarak "istihbaratlar" dememek gerekir, çünkü "istihbarat" zaten "haber almalar" anlamına gelen bir Arapça çoğuldur. Ama bunun şöyle bir istisnâsı olabilir. Meselâ, Genelkurmay, emniyet genel müdürlüğü, MİT, vs. gibi değişik kaynaklardan alınan istihbarat için pekâlâ "falan filan kaynakların istihbaratları" denebilir ve bu bir gramer yanlışı sayılmaz. İngilizceden buna benzer bir örnek vermek gerekirse, *fish* (balık) kelimesinin İngilizcede çoğulu yoktur ve tek balığa da bin balığa da *fish* denir (oysa normal kurala göre *fish*'in çoğulu *fishes* olmak gerekir). Ama çeşitli cins balıklardan bahsederken *fishes* denir. Meselâ, İngiliz "İstanbul Boğazının sularından başta kalkan ve lüfer olmak üzere çok çeşitli balıklar (*fishes*) çıkar" der, ama sadece lüfer balığından bahsederken "İstanbul Boğazında, Türkçede 'lüfer' diye bilinen balık (*fish*) bol miktarda avlanır" der.

HER NE KADAR

"Her ne kadar 'dinî' bilgisinin yerinde olduğunu ve ünlü hocalardan yararlandığını söylemekle beraber, ne yazık ki, tıpkı nice benzerleri gibi, şeriatın içeriğinden pek haberli değildi" (İlhan Arsel, *Diyanet'e Cevap*, Kaynak Yayınları, 1996, s. 12).

"Hernekadar" (veya "her ne kadar") bağlacı şartlı bir cümlenin başına getirildiğinde ayrıca "beraber" veya "birlikte" zarfı kullanılmaz. Ya "hernekadar [...] söylüyor idiyse de, [...] pek haberli değildi"; ya da, " [...] yararlandığını söylemekle beraber, [...] pek haberli ('haberdar' bence daha uygundur) değildi" denir. Daha kısa bir cümleyi örnek alalım: "Hernekadar güzel olmakla beraber bunun farkında değildi" der miyiz? Ya, "güzel olmakla beraber bunun farkında değildi" ya da "hernekadar güzel idiyse de bunun farkında değildi" deriz. Öbür türlüsü "çift kullanım" (*double emploi*) olur. Ayrıca, "hernekadar"dan sonra mastar kullanılmaz, fiilin uygun kiplerinden biri kullanılır. Yani, "hernekadar iç-

kiyi sevmemekle bir kadeh viskiyi reddetmedi" denmez; "hernekadar içkiyi sevmiyor idiyse de [...]" denir.

"Onun yapmadığı bu işi ben şimdi burada pek özet bir şekilde yapmak ve Diyanetin yalanlar siyasetini yeniden ortaya sermek zorunluluğundayım" (ibid, s. 13). Elinize ve ağzınıza sağlık da, şunun kısaca "zorunda" olsanız daha iyi değil mi? Metindeki kelime hem uzun, hem çetrefil, hem gereksizdir. Eskiden "mecburiyetindeyim", "zaruretindeyim" dediğimize bugün "zorundayım" demiyor muyuz? Gerçi "zor" ile "zorunluluk" arasında fark gözeterek "zorunluluğundayım"ı savunmak mantıkan mümkündür, ama basit, âhenkli ve alışılageleni kullanmak dururken buna ne gerek var?

"... Ebu'suûd Efendi, bugün hâlâ Türklerin haklı olarak iftihar edebilecekleri en mühim şahsiyetlerden ve Türklere ve müslümanlara büyük hizmetleri dokunan bir âlim olarak baştacı edilir" (ibid. s. 117). "Şahsiyetlerden biri ... ve bir âlim olarak" demek gerekirdi. Veya "... en mühim şahsiyetlerden ve ... dokunan âlimlerden biri olarak". Yoksa Ebu'suûd Efendi "en mühim şahsiyetlerden ve bir âlim olarak" baştacı edilemez!

"Mustafa Kemal heyecanlandı bu sözlerden...

- Oturalım, dedi ve birer sigara yaktılar, iki de kahve..." (Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, Milliyet Yayınları, 5. Baskı, 1993, s. 27).

İki de kahve mi yaktılar??? Hayır, anlaşılan Alman generali ile Mustafa Kemal birer sigara yaktılar ve daha önce "oturalım" diyen Mustafa Kemal "iki de kahve" ısmarladı. Ama bunu keşfetmek pek de kolay olmasa gerek ve hiçbir mütekâmil dilde böyle bir cümle kurulmaz (hele beşinci baskısını yapmış bir kitapta)! "Birer de kahve geldi" ne güzel olurdu.

"Padişahın bir başka iddiası da, Hilafet konusundaydı!.. Kendisinin memleketteki cismani kuvveti değil, aynı zamanda temsil ettiği Türkiye dışındaki bütün Müslümanların haklarının ayaklar altına alındığını [...] söylüyordu..." (ibid. s. 246-7).

Yazarın ne demek istediğini anlayan varsa beri gelsin! Ben kendi hesabıma ikinci cümleye şöyle bir "yorum" getiriyorum: "(Padişah) kendisinin sadece memleketindeki cismanî kuvveti değil, aynı zamanda Türkiye dışındaki bütün Müslümanları da temsil ettiğini ve onların

da haklarının ayaklar altına alındığını ... söylüyordu."

Ama söylemeden söylemeye fark vardır. Haydi bir sürç-i dil (yazar Napolyon gibi yazılarını dikte ettiriyorsa) veya sürç-i kalem diyelim, ama beşinci baskıda bile farkına varılıp düzeltilmemiş olmasına ne demeli? Daha kaç baskı gerekecek bu amorf cümleye bir düzen getirilmesi için???

"Yalnızca ilâhî iradeyle, kâinatın düzeni arasında değil ilâhî takdirle insanoğlunun yaratılışı arasında da ilişki vardır" (Prof. Dr. Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991, s. 68).

Bu cümledeki yanlış sadece gereksiz bir virgüldür. Ama bu virgül gereksiz olduğu gibi ibarenin anlaşılmasını imkânsız kılmasa bile zorlaştırmaktadır. Doğrusu tabiî şöyle olacaktır: "Yalnızca ilâhî iradeyle kâinatın düzeni arasında değil, ... arasında da ilişki vardır." Yani şu ikisi arasında ilişki vardır: 1. İlâhî irade ve kâinatın düzeni; 2. İlâhi takdir ve insanoğlunun yaratılışı. O halde cümlenin üçüncü kelimesi olan "iradeyle"den sonra virgülün yeri yoktur. Ne "ve" anlamında kullanıldığı zaman ("Ayşe ile Leyla gezmeğe gittiler"), ne birliktelik ifade ettiği zaman ("Ayşe Leyla ile gezmeğe gitti"), ne de sebep, araç, karşıtlık, vs. anlattığı zaman ("güneşin batmasıyla hava kararmaya başladı", "beni eliyle itti", "annem babamla tartıştı") ile'den sonra virgül konmaz ("azmiyle, gücüyle, sebatıyla bu işin üstesinden geldi" cümlesindeki gibi "ve" anlamında kullanılan virgüller hariç tabiî). Yukardaki herhalde bir dizgi hatâsı sonucunda konmuş olacak ama yine de Nâbî gibi söz ustası bir büyük şair hakkında yazılmış bir kitaba hiç yakışmıyor (*"Bezm-i safâya sâgar-ı sahba gelür gider / Gûyâ ki cezr ü medd ile derya gelür gider"*).

TAHRİFAT, TAHRİBAT

Üstüme iyilik sağlık! Hıncal Uluç geçenlerde *Sabah*'taki köşesinde Hakkı Devrim'den ve benden bahsetmiş. Hazretin "camisi" ve "bayisi" demesine karışmam, karışamam. Ama yine de benim "camii" dememe icazet vermiş olduğu için kendisine teşekkür ederim! Ben sadece doğrusunu söyler ve öğretmeğe çalışırım. İsteyen kabul eder, istemeyen (yoksa o da mı "isteyen" olacak?) etmez. Benim farz-ı muhal (bazılarının dediği gibi farz-ı mahal değil) "camisi" demeyi men edecek bir kud-

retim de olsa, insanların istedikleri gibi konuşmalarına ve yazmalarına engel olmazdım. Ama eski dostumun bana aklımın köşesinden bile geçmeyen bir şeyi izafe etmesine doğrusu biraz canım sıkıldı. Benim gibi Fransızcayı iyi kötü bilen bir insan hiç "terör" yerine "teror" denilmesini teklif veya tavsiye eder mi? Kelime dilimize Fransızcadan girmiştir ve onlar nasıl söylüyorsa bizim de elbette öyle söylememiz gerekir. Ben öteden beri sadece "terörizm" ve "terörist" yerine "terorizm" ve "terorist" denmesini savunmuşumdur. Meselâ en son *Yeni Yüzyıl*'ın 2 Eylül 1996 günlü sayısında çıkan yazımda bakın bu konuda ne yazmışım: "Aynı şekilde –yukarda jakobinizm yerine jakobenizm denmesini eleştiriyordum– terör (Latince *terror*'dan Fr. *terreur*) denir fakat terörizm denmez, terorizm denir [...]." Daha önce yayınlanmış yazılarımdan birinde de bunun sebebini izah etmiştim. Sayın Hıncal beni techil etmekle kalmıyor, ayrıca Fransızların da "teror" dediğini iddia ediyor veya öyle derlermiş ama ben Fransız değilim, Türküm, demem, diyor! Hayır efendim, kelime Fransızca "*terreur*" diye yazılır ve "terör" diye okunur. İngilizcede ise "*terror*" diye yazılır ve "terır" diye okunur. Antr parantez, "*national*" da İngilizce "neyşınıl" diye değil –onu bizim İngilizceleri kıt bazı spikerlerimiz söyler–, "a" ile "e" arası bir sesle "neşınıl" diye telâffuz edilir. Ama "nation" elbette "neyşın" diye okunur. Bir İngilizin –hattâ bir Amerikalının– "neyşınıl fleg" (*national flag* = millî bayrak) dediğini hiç duydunuz mu, sayın Uluç?

Bu vesileyle, geçen Pazartesi günü *Radikal*'deki köşesinde hem Hıncal Uluç'tan hem de benden bahseden Hakkı Devrim'e hiç de lâyık olmadığım övgü dolu sözleri için çok teşekkür ederim ve iki hafta önceki *Yeni Yüzyıl*'da çıkan yazımda geçen "sözde dil uzmanı" ibaresinin onu değil "özümü" hedef aldığına kendisini temin etmek isterim. O dil uzmanı mıdır, değil midir, bilemem, ama ben kendimi, her zaman söylediğim gibi, kesinlikle uzman falan saymam. Gerçi *"Tevâzû zümre-i erbab-ı irfâna hünerdendir / Nihâlin hâke meyli kesret-i berk ü semerdendir"* derler ama ben Türkçenin hakikaten sadece bir hayranı, bir âşığı ve bir amatörüyüm.

Geçenlerde aslında zeki ve çalışkan bir kız olan ama başında kavak yelleri estiği için midir nedir bilmem bu yılın ilk yarısında pek iyi bir karne getirmemiş olan orta sondaki bir yakınıma aşağıdaki gazete haberini okudum: "Beykoz'da bir lise öğrencisi kendisini ağaca asarak intihar etti. [...] lisesi 1. sınıf öğrencisi S.K (15), [...] ağaca bağladığı iple kendini astı. Üzerinde okul forması bulunan S.K'in karnesindeki 11 za-

yıf notu tahrifat yaparak düzelttiği, babasının okula giderek durumu öğrenmesi üzerine de korkup evden kaçtığı öğrenildi" (aa, 20.2.1997 günlü *Yeni Yüzyıl*). Haberi okuduktan sonra da kıza lâtife kabilinden "Sen acaba kaç kırık not getirseydin intihar ederdin?" diye sordum. Fakat baktım kız cevap verecek yerde bana bir soru yöneltti: "Tahrifat ne demek?" (Gerçi sonradan benim soruma da, "Ben intihar edecek kadar enayi değilim, önümüzdeki dönem çalışır, başarısızlığımı telâfi ederim" diye cevap verdi.) Ben kelimenin mânasını anlatınca da gazetedeki metni görmek istedi. Beraber baktık, ve a, bir de ne göreyim? Benim gayrı ihtiyarî olarak TAHRİFAT diye okuduğum kelime meğer TAHRİBAT imiş. Neyse, kıza bunu da anlattıktan ve Türkçenin bugünkü içler acısı durumu hakkında bir diskur geçtikten sonra düşünmeğe başladım. Kaç süzgeçten geçen bu haber (Anadolu Ajansının muhabiri, *Yeni Yüzyıl*'ın iç haberler servisinde çalışan bir muhabir, düzeltmen, dizgici), korkunç boyutlara ulaşmış olan dil keşmekeşinin sonucu olarak nasıl "tahrîf" ve "tahrîb" edilmiş!!! Bu iki kelimenin farklı anlamlarını okuyucularıma izah etmeye kalkacak kadar onları küçümsemek istemiyorum. Bu satırları okuyan, bugün hâlâ kullanılan (en azından kullanılması gereken) bu kelimeleri herhalde bilir! Ben yine de bu fâhiş yanlıştan kendime bir iftihar payı çıkarmaya çalışıyorum. Demek ki bazı kalemlerimiz, kelime dağarcığı EN AZ 20 000 olmak gereken çağdaş bir dilin, Arapça ve Farsça fobisi yüzünden, Ahmed Hamdi Tanpınar ve Yaşar Kemal gibi usta kalemlerin yazılarında bile sırasıyla altı bin ve iki bin yedi yüz kelimeye münhasır kalmış olmasına (bk. 17 Şubat 1997 günlü *Radikal*'de yeni TDK başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun ile yapılan söyleşi) isyan ediyor ve bazı "Osmanlıca" kelimeleri kullanmakta direniyorlar. Zaman zaman "tahribat" ile "tahrifat"ı karıştırsalar bile! Haydi, "tahribat"ın var diyelim, ama lütfen söyleyin "tahrif etmek" ve "tahrifat"ın yeterli "öz" Türkçe karşılıkları var mı? Sözlükler "bozma, kalem oynatma, değiştirme" diyorlar ama yukardaki haberi naklederken ne diyeceğiz: "on bir zayıf notu bozarak düzelttiği" mi, "on bir zayıf notu kalem oynatarak düzelttiği" mi yoksa "on bir zayıf notu değiştirerek düzelttiği" mi? Belki "kalem oynatarak düzelttiği" olabilir, ama bir kavramı tek bir kelime ile ifade etmek mi daha iyidir, yoksa üstelik üç kelimesinden biri (kalem!) Arapça olan bir tabirle mi??? "Değiştirmek" kelimesinin, "Osmanlıca"dan öcü gibi korkmasak, birçok nüansları ifade edebilecek bakın kaç varyantı vardır: tebdil etmek (*to change*), tadîl etmek (*to modify*), tağyir etmek (*to spoil, to deteriorate*), tahvil etmek (*to transform*), tağşiş etmek (*to adulterate*), tahrif etmek

(*to corrupt, to falsify*), vs. Oysa bugün sadece değişim, dönüşüm deniyor.

Söz *Radikal*'de yayınlanan söyleşiye gelmişken, bundaki bir yanlışı eleştirmeden yapamadık. Sayın hocamızı tenzih ederiz ama acaba ikinci sütunun sondan beşinci satırındaki "aydının müştereği" kimin sun-ı taksiri? "Müşterek" ek aldığında hiç "k" yumuşar mı? Bunu çeşitli örnekleri ile defalarca belirttik. Doğrusu elbette "müştereki"dir. "Ortağı" ama "şeriki"!

EN ÇOK

Hürriyet gazetesinde bir resim altı: "Nihal Ersöz Şimşek en çok kadın ve at resmetmeyi çok seviyor. 30 yaşındaki ressama göre atlarda soylu bir şahlanışın dinamizmi var ve Bayan Şimşek, bunu tuvale yansıtmaktan büyük zevk alıyor."

Bu iki cümlede bize göre üç açık yanlış vardır.

1. Bir şey (veya iki şey) en çok çok sevilir mi??? Cümlenin "N.E.Ş. en çok kadın ve at resmetmeyi seviyor" şeklinde kurulması gerekirdi. Gerçi Bayan Şimşek belki resim yapmayı çok seviyordur ve en çok sevdiği de kadın ve at resimleri yapmaktır. Ama bunu da uygun bir şekilde ifade etmenin yolu vardır. "Resim yapmayı çok seven Bayan Şimşek en çok kadın ve at (acaba daha ziyade kısrak mı?) resmetmeyi seviyor" denebilirdi. Yoksa çok sevilen bir şeyin bir de en çok sevileni olmaz. Cümleden atı çıkarır ve yalnızca kadını bırakırsak, "N.E.Ş. en çok kadın resmetmeyi çok seviyor" cümlesinin sakatlığı daha da sırıtır.

2. İkinci cümlede, "Bayan Şimşek"ten sonra konan virgül tamamen abestir. Her özneden sonra virgül koymak alışkanlığından vazgeçelim. Virgül, esas itibariyle, cümlede birbiri ardınca sıralanan isim, sıfat, zamir ve fiillerden sonra kısa bir duraklamayı belirtmek için kullanılır. Özneden sonra virgül koymak ise, uzun cümlelere mahsus bir istisnadır. Nitekim muhabir birinci cümlede "Nihal Ersöz Şimşek"ten sonra haklı olarak virgül koymamıştır. İkinci cümlede mutlaka bir virgül kullanılmak isteniyorsa, bunun en uygun yeri "30 yaşındaki ressama göre" ibaresinin sonucudur. Metindeki yeri cümleyi acayip bir şekilde ikiye bölmüştür: (1) 30 yaşındaki ressama göre atlarda soylu bir şahlanışın dinamizmi var ve Bayan Şimşek; (2) bunu tuale yansıtmaktan büyük zevk alıyor.

3. "Tuval"in imlâsı yanlıştır. Doğrusu "tual"dir (Fr. *toile*, lat. *tela*'dan). Aynı şekilde, "tuvalet" değil "tualet", "ravunt" değil "raunt" (boks terimi), "avut" değil "aut" (futbol terimi), vs. demek gerekir. Nitekim, güvenilir sözlüklerin çoğu bu kelimeleri bizim önerdiğimiz gibi yazmıştır.

20.10.1995 günlü *Yeni Yüzyıl*'ın beşinci sayfasında yer alan "Neden Çiller?" başlıklı yazıdan: "Ülkenin sorunlarını çözme konusunda bu denli başarısız olan, meşruiyetini genel seçimlerden yerine parti kongresinden, DP-AP geleneğinden yerine dört yıllık siyasi (siyasî) geçmişinden alan bir başbakan nasıl oluyor da hem parti içinde hem partiler arası mücadelede hep kazanan kişi olarak karşımıza çıkıyor?"

Bu bozuk cümle iki şekilde düzeltilebilir. Ya, "[...] meşruiyetini genel seçimler yerine parti kongresinden, DP-AP geleneği yerine dört yıllık siyasî geçmişinden alan bir başbakan [...]" denir, ya da, "[...] meşruiyetini genel seçimlerden değil, parti kongresinden, DP-AP geleneğinden değil, siyasî geçmişinden alan bir başbakan [...]" diye yazılır. Bir ismin -den halinden sonra "yerine" kullanılmaz: "Pilavı çatal yerine kaşıkla yerdi" denir ama "Mersin'e Konya yolundan yerine Aksaray yolundan gittik" denmez, "Konya yolu yerine Aksaray yolundan gittik" denir.

17.11.1995 tarihli bir günlük gazeteden: "*Benden* nefret et ama acıma." Birisinden nefret edilir ama *birisine* acınır ve onun içindir ki tutarlı ve gramer bakımından doğru olması için yukardaki cümleyi şöyle kurmak gerekir: "Benden nefret et ama BANA acıma." Buna mukabil, tiranlara atfedilen Latince *Oderint, dum metuant* (İsterlerse nefret etsinler, yeter ki korksunlar) sözü birinci şahıs zamiriyle "Benden nefret etsinler, yeter ki korksunlar" şeklinde çevrilebilir. Her iki fiil de ismin -den haliyle kullanıldığından, şahıs zamirinin tekrarına gerek yoktur. Aynı şekilde, "beni sevsin ve saysın" veya "bana güvenebilir ve sırrınızı tevdi edebilirsiniz" demek mümkündür. Ama, "çocuklarım beni hem severler, hem de *bana* itaat ederler" demek lâzımdır.

Aynı yazıda bir de "Sarışın Güzel Kadın"ın ağzından çıktığı iddia edilen şöyle bir cümle geçiyor: "Eğer bir ülkenin bütün topraklarını korumak için gece gündüz, kar tipi demeden, canını ortaya koyarak bunun müdafaasını vermiş insanların yanımızda yer almasının ne sakıncası var?"

Bu tabiî Türkçeden başka herşeydir ve ancak bir Tansoloji sözlüğü-

nün yardımıyla deşifre edilebilir! Ama biz yine de bir düzeltme teşebbüsünde bulunalım: "Eğer bir ülkenin toprak bütünlüğünü korumak için gece gündüz, kar tipi demeden, canını ortaya koyarak savaşan, kendilerini vatanın müdafaasına adamış insanlar varsa, bunların yanımızda yer almalarının ne sakıncası olabilir?" Ah, bir de aynı gayret, özveri ve coşku ile dilimizin savunmasını üstlenen insanlarımız olsa! Ünlü Fransız yazar Albert Camus bakın bu konuda ne diyor: "İnsanın gerçek anayurdu anadilidir. Ben anadilimin sınırlarında nöbet tutarım."

Türk Dil Kurumunun çıkardığı *Okul Sözlüğü*'nde (Ankara, 1994) aşağıdaki kelimelerin etimolojisi (hangi dilden geldikleri) belirtilirken, Türkçe kökenli oldukları bildirilmiş: alil, abdal, beşerî, kazasker, kesir, keza, muallâk, musakka, naklen, sanat, semt, tamam, temyiz, tesadüf, uhde, üstat, vaveylâ, vâzıh, vekâlet, zarar. Oysa, bu kelimelerin HEPSİ de, elbette dilimize mal olmuş ve Türkçeleşmiş olmalarına ve günümüzde de kullanılmalarında hiçbir sakınca bulunmamasına rağmen, Arapça kökenlidir! Söz konusu sözlüğün büyük bir sorumsuzluk örneği sergileyen etimolojiye ilişkin akıl almaz yanlışlarını saymaya gelecek hafta devam edeceğiz.

KELİMELERİN KÖKENLERİ

Âhize (alıcı cihaz) kelimesi sözlükte Arapça kökenli olarak verilmiş ve doğrusu da budur! Bunu belirtmekte yarar görüyorum çünkü bizde eleştiriler de zaman zaman yanlış ve haksız oluyor. Örneğin, Sayın Yusuf Çotuksöken'in "Okul Sözlüğü'nün sefaleti ve rezaleti" başlıklı *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanmış bir yazısında, belki de bir sürç-i kalem veya dizgi yanlışı sonucunda, kelimenin Sözlük'te belirtildiği gibi Arapça değil Farsça kökenli olduğu bildirilmiş ki yanlıştır. Âhize "ahz" (almak) fiilinden gelir ve Farsça değil Arapçadır (mehaz, ahz ü kabz, vs.).

Arena Fransızca kökenli olarak gösterilmiştir. Oysa Latince kökenlidir ve Fransızcaya *arène*, İngilizce ve diğer bazı Batı dillerine ise aynen arena olarak geçmiştir. Bize Fransızcadan geçmiş olabilir ama demek ki biz imlâsını Latince aslına irca etmişiz.

Arter (atar damar) –aman tanrım– Türkçe asıllı olarak gösterilmiştir! Oysa, Grekçe ve Latince asıllı olup dilimize Fransızcadan geçmiştir (*artère*).

Asilzade Arapça kökenli olarak gösterilmişse de yarı Arapça yarı Farsçadır ("asil" Arapça soylu, "zade" Farsça -dan doğmuş, oğul, evlat, vs. demektir).

Bienal ne garabettir ki Türkçe kökenli olarak gösterilmiştir! Oysa Latince kökenli olup Fransızcadan dilimize girmiştir ve iki yılda bir açılan sergi, festival ya da iki yılda bir yayınlanan eser, almanak, vs. anlamına gelir.

Bira Arapça kökenli değildir ve dilimize İtalyanca'dan (*birra*) veya Felemenkçeden (*bier*) girmiştir.

Dramatize hiç Türkçe kökenli olabilir mi? Yunanca asıllıdır ve dilimize Fransızcadan girmiştir (Gr. *drama*, Fr. *dramatiser* = bir olayı, bir romanı dram haline getirmek).

Son zamanlarda dilimize girmiş olan ve bir iç merdivenle birleştirilmiş iki katlı mesken anlamına gelen *dubleks* elbette Türkçe kökenli değildir, dilimize Fransızcadan ama aslında yanlış olarak geçmiştir. *Dupleks* veya *düpleks* (*duplex*) demek gerekir.

Ego da Türkçe kökenli değil, Latince kökenlidir ve "ben" demektir.

Meslek, meslekte sağlanan başarı ve ün anlamında kullanılan *kariyer* de Türkçe değil, Fransızca kökenlidir (*carrière*).

Kasten (kasden = isteyerek, niyet ederek) –aman yârabbi!– Fransızca kökenli olarak gösterilmiştir!!! Tabiî Arapça kökenlidir.

Yine Türkçe asıllı olarak gösterilmiş olan *kek* İngilizce kökenlidir (*cake*).

Natürizm hiç Türkçe olabilir mi? Latince kökenli olup (*natura*) bir sanat akımı veya nüdizm (çıplaklık) anlamında olmak üzere dilimize Fransızcadan geçmiştir (sanat akımı aslında natürizm değil *natüralizm*'dir).

Patinaj Türkçe değil, Fransızca kökenlidir (*patinage*).

Takaza Türkçe değil, Arapça kökenlidir (*takâzâ*).

Taraça da Türkçe değildir ve İtalyancadan gelmiştir (*terrazzo*). Fransızcası *terrasse* olup "teras" diye okunur. Dilimizde bu şekli de yaygın olarak kullanılır.

Taşeron Türkçe değil, Fransızca kökenlidir (*tâcheron*)!

Çabuk anlamındaki *tez* Arapça değil, Farsça kökenlidir (*tîz*; "Tîz-reftar olanın pâyına dâmen dolaşır / Erişir menzil-i maksûduna âheste giden"); sav, dâvâ anlamındaki *tez* ise Farsça değil, Yunanca (*thesis*) asıllıdır ve dilimize Fransızcadan girmiştir (*thèse*).

Üryan (uryan) –üstüme iyilik sağlık– Fransızca değil, Arapça asıllıdır!

Vals hiç Arapça kökenli olabilir mi? Almanca *Walzer* (vals dansı ve vals dansçısı) kelimesinden Fransızca tarikiyle (*valse*) dilimize girmiştir.

Vitrin de elbette Türkçe değil, Fransızca kökenlidir.

Nihayet, *zift* de Türkçe değil (iki sessiz harfle biten Türkçe kelime yoktur), Arapça kökenlidir.

Etkili ve yetkili olması gereken resmî bir kuruluşun yaptığı yanlışlardan bahsetmişken, geçenlerde Büyük Larousse Ansiklopedisinde gözüme ilişen bir yanlıştan bahsetmeden geçemeyeceğim. Evet, bu ansiklopedinin 17. cildinde yer alan SEKT maddesinde *sekt-i melih*'den bahsedilmiş ve bu edebî sanat doğru olarak "aruz vezninde 'mef'ûlü mefâilün feûlün' kalıbının birinci kalıpçığının son hecesiyle ikinci kalıpçığının ilk hecesinin birleşmesi bir uzun hece oluşturur; böylece dize bir hece kısalmış ve 'mef'ûlün fâilün feûlün' biçimini almış olur" şeklinde tarif edildikten sonra buna bir örnek olarak Yahya Kemal'in "Hulyâ tepeler hayâl ağaçlar / Durgun suda dinlenen yamaçlar" beyti verilmiş ve "burada ikinci dizede sekt-i melih vardır" denmiştir. Oysa bu mısrada sekt-i melih falan yoktur! Beytin iki mısraı da 'mef'ûlü mefâilün feûlün' vezninin kalıbına uygundur. Ama bu beyit Yahya Kemal'in "Gece" adlı şiirinden alınmıştır ve o şiirin tam üç mısraında sekt-i melih VARDIR: 1- "Gittik bahsaçmadık dönüşten"; 2- "Gâip bir mûsıkiydi sanki" ve 3- "Gitmiş kaybolmuşuz uzakta"... Fakat nedense adı geçen ansiklopedinin bu maddesini kaleme alan edebiyat "uzmanı" sekt-i melihe örnek göstermek için bula bula sekt-i melih içermeyen bir mısraı bulmuş!

Bizim küçük afacan kız sayesinde eğitim câmiasına bile sirayet etmiş bir büyük yanlışa daha parmak basmak fırsatını buldum. Bir çeşit zamklı suluboya ve ondan yapılan resim anlamına gelen şu meşhur "*guaş*" (Fr. *gouache*) vardır ya, meğer ona piyasada –ve maalesef bazı okullarda– "guaj" denirmiş. Ve benim resme meraklı güzel kızım da adını öyle biliyormuş. Ben düzeltince şaşırdı ve gidip resim hocasına sordu. O da önce hayır, doğrusu guajdır falan demiş ama kız benden aldığı cesaretle ısrar edince, galiba bir-iki sözlük ve ansiklopedi karıştırdıktan sonra kendisine hak vermek zorunda kalmış. Ne diyelim? Belki şunu: "Et kokarsa tuzlarsınız, ama ya tuz kokarsa?" Öğretmenler, TDK, ansiklopediler kokuşmuşluğu önleyen tuzlar yerine geçmeli değil midirler?

SÂNİYE, SÂLİSE

Arapça bir kelime olan sâlise zaman zaman sâniyenin onda biri yerine kullanılıyor. Meselâ "Yüz metreyi on sâniye sekiz sâlisede koştu" deniyor. Oysa, sâlise sâniyenin onda biri değil, altmışta biridir ve Batı dünyâsının zaman ölçüsünde yeri yoktur! 100 metrenin Atlanta'da Kanadalı Donovan Bailey tarafından kırılmış olan dünyâ rekoru yanılmıyorsam 9.84 sâniyedir, 9 sâniye 8.4 sâlise değildir. Sâlise bugün hangi ülkelerde ve ne ölçüde kullanılır, bilmiyorum, ama sanıyorum eskiden Arap ve İslâm dünyâsında yay ve açıların ölçümünde kullanılır ve yukarda belirttiğim gibi sâniyenin altmışta birine tekabül ederdi: 30 sâlise sâniyenin yarısı, 20 sâlise sâniyenin üçte biridir. 10.1 sâniye 10 sâniye 6 sâlisedir. Sâniye aslında ikinci demektir (sâni'nin müennesi). Ve tıpkı İngilizce *second* ve Fransızca *seconde* gibi, zamanın dakikadan sonra ikinci bir bölünmesini ifade ettiği için bir zaman ölçüsü olarak kullanılır. Sâlise de Arapça üçüncü demektir (sâlis'in müennesi) ve zamanın dakikadan sonra üçüncü bir bölünmesi olduğu için bu anlamda kullanılır.

7 Mart 1997 günlü *Sabah* gazetesinde "Evde tek başına kaldı" manşetli bir haberden: "Çocuk yıldız Macaulay Culkin'in gerçek hayatta ailesiyle başı dertte. 1995 yılında ayrılan anne Patricia Brentrup ile baba Christopher Culkin uzun süreden beri oğullarının VERÂSETİ için hukukî savaş veriyorlar...

"Mahkeme baba Culkin'i oğlunun verâsetinden men etti ve üçüncü derecede saldırı suçundan suçlu buldu. Macaulay'ın servetinin verâseti ise muhasebecisi Billy D. Breitner'e verildi."

Birincisi VERÂSETİ ve VERÂSETİNDEN kelimeleri ya VELÂYETİ ve VELÂYETİNDEN ya da VESÂYETİ ve VESÂYETİNDEN olacaktır. "Veraset" irs, soya çekim, kalıtım ve hukukta bir kimsenin mirası üzerinde hak sahibi olma anlamına gelir ki yukardaki metinde bu kelimeye yer yoktur. Gerçi çocuk yıldızın kendine mahsus bir serveti olduğu anlaşılıyor ve –Allah gecinden versin– ölümü halinde bu serveti annesiyle babasına intikal edecektir. Ama eşit olarak intikal edecektir ve bunun için hukuk savaşı vermeye gerek yoktur. Ve hâkim kimseyi mûrisinin verasetinden men edemez! Haberde kastedilen çocuğun VELÂYETİ, yahut, tâbi olduğu ülke hukukunun kuralları öyle gerektiriyorsa, VESÂYETİdir. Türk aile hukukuna göre, ana babanın boşanması halinde çocuğun velâyeti prensip olarak ebeveyninden birine verilir. Fakat istisnaî hallerde çocuğa bir vasi de tayin edilebilir ve o zaman

onun otoritesi ve yetkisi velâyet değil vesâyet olur. Burada besbelli ki Macaulay'ın annesi ve babası velâyet konusunda anlaşamamışlar ve mahkeme de bu yetkiyi babaya değil, belki anneye vermiş. Fakat çocuğun servetinin idaresinin bir muhasebeciye verildiği anlaşılıyor ki bu bizim hukukumuza göre ancak bir vasi olabilir. Ancak servetin vesayeti olmaz, olsa olsa bir şahsın, bir çocuğun veya bir mahcûrun vesayeti söz konusu olabilir. Ya son cümledeki "servetinin" kelimesi kaldırılarak sadece "vesayeti falancaya verildi" ya da, ülke kanunları onu gerektiriyorsa ve velâyet anaya verilmişse "mallarının sevk ü idaresi yetkisi ise falancaya verildi" denmelidir.

Aynı gazetenin aynı tarihli sayısında, insanın sâdık dostları köpeklerden bahseden bir yazıda "Köpekler için dediler ki..." adlı kitap şu cümleyle tanıtılmıştır: "İçinde çok hoş, çok eğlenceli sözler var, sizi de gülümseteceğine inandığım birkaç tanesini duymanızı istiyorum."

Burada da bir noktalama yanlışı vardır. Birinci virgül yerindedir, fakat ikinci virgül yanlıştır. Yerine ya bir noktalı virgül, ya da nokta konmalıdır. Çünkü "İçinde çok hoş, çok eğlenceli sözler var" ibaresi kendi başına yeterli bir cümledir ve sonraki ibareden bir virgülle ayrılamaz. Virgülün gramerde böyle bir fonksiyonu yoktur. En iyisi birinci ibareden sonra bir nokta koymak ve ikinci cümleyi de şöyle kurmaktır: "Bunlardan sizi de gülümseteceğine inandığım birkaçını aktarmak istiyorum."

Buna karşılık, haberi yazanın aktardığı şu üç cümlelik ilk söze bakalım: "Emin olun ki köpekler sâdıktır. Ama biz neden onların bu sadâkatini örnek alalım. Köpekler insana sâdıktır, diğer köpeklere değil." Burada üçüncü cümledeki virgül, cümlenin tamamlanmış olmasına rağmen, doğrudur; çünkü sonraki ibare bağımsız bir cümle değil, birinciyi bir sürprizle tamamlayan güzel bir "kuyruk"tur (coda)... (Yalnız ikinci cümlenin sonuna bir soru işareti koymak gerekmez miydi? Bence gerçek bir soru olmamasına rağmen gerekirdi. "Nasıl yapılacağını sordu" veya "Bakalım seçimleri hangi parti kazanacak" derken soru işareti gerekmez, çünkü bunlar gramer bakımından soru cümleleri değildir, ama "biz neden onların sadakatini örnek alalım" hiç değilse gramer bakımından tam bir enterogatif cümledir.

Bir okuyucum –daha doğrusu birkaç okuyucum– soruyor: "Görmeğe", "yemeğe", "düşünmeğe", "yapmağa", "yazmağa", "almağa", "gezmeği", "sevmeği" mi demek ve yazmak gerekir, yoksa "gitmeye", "ye-

meye", "düşünmeye", "yapmaya", "yazmaya", "almaya", "gezmeyi", "sevmeyi" mi? Bence ikisi de olur. Bu kalıpların yapısı aynı gibidir. Birincilerde, fiilin -mek, -mak ekleriyle yapılmış mastar (adfiil) şekline -e (datif) veya -i (aküzatif) hal takısı getirilmiştir ve "mek" veya "mak"ın "k"si yumuşayarak "ğ"ye dönüşmüştür (görmek + e = görmeğe, yapmak + a = yapmağa: "Dediler ki, ıssız kalan türbende / Vahşi güller açmış görmeğe geldim"). İkincilerde ise, fiilin -me, -ma ekleriyle yapılmış "zayıf" mastar şekline yine aynı hal takıları getirilmiştir: "sevme + i = sevmeyi, gezme + e = gezmeye" vs. ("Kâinatta herşey bize sevmeyi öğretir", "Gezmeye gittik" vs.) Bağlama göre, bazen -ye, -ya, bazen de -ğe, -ğa takıları daha yerinde ve daha güzel olur. Meselâ Rıza Tevfik'in Tevfik Fikret için yazdığı dizelerde, "görmeğe geldim" elbette "görmeye geldim"den daha âhenklidir. Ayrıca "görmek" adfiili fiile, "görme" adfiiline oranla daha yakındır.

BİR MEKTUP

İki hafta önce bu sütunlarda çıkmış yazıma cevap göndermek lütfunda bulunan İstanbul Üniversitesi Türkçe Öğretim Görevlisi sayın Yusuf ÇOTUKSÖKEN'den aldığım bir mektubu yayınlıyorum:

"*Yeni Yüzyıl*'daki yazılarınızı büyük bir ilgiyle okuyorum. Eleştiri ve uyarılarınızın bir bölümüne katılıyor, bir bölümüneyse katılamıyorum. Neyse, şimdi konum bu değil.

"Efendim, 10 Mart 1997 Pazartesi günkü 'Okul Sözlüğünden İnciler' başlıklı yazınızda benden söz ediyorsunuz. Benim, *ahize* sözcüğünün Arapça değil, Farsça kökenli olduğunu ileri sürdüğümü belirttikten sonra doğrusunun Farsça değil, Arapça olduğunu yazıyorsunuz, '... bizde eleştiriler de zaman zaman yanlış ve haksız oluyor,' yargısına örnek olarak.

"Sayın Yalçın, resmi TDK'nin *Okul Sözlüğü* (1994) üzerine 1994-96 arasında çeşitli gazete ve dergilerde ondan fazla eleştiri yayımladım; 1996 yılında da bunları *Bir Dilcinin Günlüğünden - Okul Sözlüğü'nün Eleştirisi* (İnsancıl Yayınları, 1996) adıyla kitaplaştırdım. Yazılarımın tümünü görmüş olsaydınız, sanıyorum, bu değerlendirmeyi yapmazdınız.

"*Cumhuriyet-Kitap*'ta yayımlanan 'Okul Sözlüğü'nün Sefaleti ve Rezaleti' (24 Kasım 1994, sayı: 249) başlıklı yazımda bu yanlışı bilerek yaptım. Bir anlamda kışkırtmaydı bu, bana yanıt vermeleri için. Sözlü-

ğün yazarlarından Prof. Dr. Hamza Zülfikar'ın bana verdiği yanıta (*Türk Dili*) karşılık olmak üzere yazdığım 'Bol Kullanılan Yanlışlık İmtiyazı' (*Cumhuriyet-Kitap*, 25 Ocak 1995, sayı: 258) başlıklı yazıda bunu açıklamıştım: 'Bir itirafta bulunmak istiyorum: Ahize'yi bilerek yanlış (Arapçayken Farsça) gösterdim. Küçük bir tuzaktı' (a.g. kitap, s. 29).

"Yazılarımın tümünü görüp okuyabilmiş olsaydınız, gerçeği okurlarınıza eksik aktarmamış olurdunuz. (Yazınızdaki değerlendirmeniz gerçeği bilen dostlarımı üzmüş; gerçeği bilmeyen düşmanlarımı sevindirmiş. Ben, düşmanlarımı dostlarımdan daha çok severim!)"

Gerçeği bu kez okuyucularıma olduğu gibi aktarırken, bilmeyerek de olsa yaptığım yanlış değerlendirmeden ötürü sayın Çotuksöken'den özür dilerim. Ama mahut sözlüğün yazarlarından hiçbir ses çıkmadı! Yoksa Türkçe ile uzaktan ve yakından hiçbir ilgisi olmayan onca kelimenin Türkçe kökenli olarak gösterilmiş olması bir dizgi hatâsının mı sonucuydu???

TRT 1'in 20.00 ana haber bülteninden: "Bir komisyonun kuruluşunun gerçekleştirileceğini bildirdi" ... Şuna "bir komisyonun kurulacağını bildirdi" denemez miydi? Yoksa yukardaki çetrefil ve şatafatlı ifade dururken bu kadar basit bir cümle kurmak redaktörlerin onuruna mı dokunurdu? Şaka bir yana, bu gerçekleştirme kelimesi son zamanlarda çok suiistimal edilmeye başlandı. Nerede ise, "yemek yedim" yerine "yemek yemeyi gerçekleştirdim" diyeceğiz. Benim bildiğim, "gerçekleştirmek" (eski dilde "tahakkuk ettirmek") bir şeyi kuvveden fiile çıkarmak, bir şeyi gerçek ve etkili kılmak, başarmak, bitirmek demektir. Bir film gerçekleştirilir, bir hayal, bir tasarı gerçekleştirilir. Atatürk'ün "Türkiye'yi muasır medeniyet seviyesine çıkarma" ideali gerçekleştirilir, vs. Yoksa "bir komisyon kurmak" demek varken, "bir komisyonun kuruluşunu gerçekleştirmek" demek Fransızların ünlü deyimiyle "öğle vaktini saat on dörtte aramak"tan başka bir şey değildir!

Cumhuriyet'in 22.4.1996 günlü "Pencere"sinden: "Bikini giymek günah-ı kebairdendir; kadının göbeği yalnız okuyup üflemek içindir." Espri çok güzel de, "günah-ı kebair" denmez. Büyük demek olan "kebîr"in dişili (müennesi) olan "kebîre" ve çoğulu olan "kebâir" bizatihî büyük günah, büyük günahlar anlamına gelir, daha doğrusu onlar için kullanılır. Üstelik, Farsça ve tekil olan "günah" ile Arapça ve çoğul olan "kebâir" Farsça bir sıfat terkibinin içinde birleştirilemez.

Ataol Behramoğlu'nun Aziz Nesin'in ölümü dolayısıyla yazdığı bir yazıdan: "Aziz Nesin, sözlerine *'Türkiye'nin durumu efca'* diye başladı. Sonra efca sözünün anlamını açıkladı: 'feci'nin çoğulu imiş... O günden bugüne bu efca sözcüğü (söz mü sözcük mü, hangisi?.. Yazar 'kelime' kelimesini kullansaydı herhalde ikincisinde kelimecik demeyecekti!) aklımdan çıkmamıştır."

İki ünlü yazar kusura bakmasınlar ama "efca" "feci"in çoğulu değil "ism-i tafdili" yani derece, üstünlük sıfatıdır (*superlative*) ve "en feci", "en acıklı", "en korkunç" demektir. Zaten öyle olmasa "Türkiye'nin durumu efca (feciler, acıklılar)" denebilir miydi???

Bir gazete kupüründen: "Üstelik Türkeş'in yüklenen suçu; Anayasal ve yasal dokunulmazlık ve güvenceler altında bulunan bir siyasi partinin genel başkanı ve zaman zaman Başbakan yardımcısı olarak işlemiş bulunması, oluşturulan silahlı teşekkülün tüm ülke çapında disiplinli ve organize biçimde devlet ve toplum düzeni için tehlike teşkil edecek boyutta ve güçte olması, suçun çok uzun süre temadi (tekrar) etmesi, [...] üst sınırdan uygulama yapılmıştır."

"Osmanlıca" kelimeler kullanılırken parantez içinde bunların öztürkçelerini vermek son zamanlarda moda oldu. Oysa buna hiç gerek yoktur. Ya kullanılmasın böyle okuyucunun bilemeyeceği varsayılan kelimeler ya da anlamını bulmak okuyucuya bırakılsın (piyasada birçok Osmanlıca-Türkçe sözlükleri vardır ki bu da bizce başka hiçbir dilde rastlanmayan bir garabettir. Gerçi Old English-English sözlükleri vardır ama "Eski İngilizce" modern İngilizcenin başlıca kaynağı olmakla beraber bambaşka bir dildir ve bugün bir "ölü dil" gibidir. Buna karşılık Fransızcada Eski Fransızca-Modern Fransızca diye bir sözlük yoktur.) Ne var ki, bu karşılıklar çok zaman yanlış oluyor. İşte "temadi" "tekrar" demek değildir, "sürme, devam etme" demektir. Bir suçun temadisinden söz edilir (meselâ, alıkoyma, hürriyetin tahdidi, ruhsatsız silah taşıma mütemadi suçlardandır). Tekrarın anlamı ise başkadır ve esasen suç tekrar etmez, olsa olsa tekerrür eder. Nitekim mükerrer suçlar da vardır ama o bir suçun zaman içinde tekrar edilmesi anlamını taşır. Adam bir hırsızlık yapar, mahkûm olur ve belli bir süre sonra ikinci bir hırsızlık suçu işler. İşte buna tekerrür denir.

STRES OLMAMAK

28 Mart 1997 günlü *Cumhuriyet*'in Meral Akşener ile ilgili bir haberinden: "Polisler ülkemizde asayiş ve huzuru sağlamak için uykusuz, saat mefhumu olmadan hizmet yaparlar. Çocuğunun okul masrafını karşılayıp karşılayamayacağını, (doğrusu tam yerinde bir virgül!!!) düşünürler, üç VESAYİTLE evlerine giderler, ama o hizmet ettikleri alanda bu endişelerini asla bize yansıtmazlar."

Sayın İçişleri bakanı konuşurken gerçekten "vesayit" mi dedi bilmem ama, öyle bile olsa, gazetecinin bunu yazıya dökerken "vesait" diye düzeltmesi gerekmez miydi? Bugün artık pek kullanılmayan "vesait" araç demek olan vâsıta'nın çoğuludur. "A"sı uzun, "i"si (eski harflerle "hemze") kısa okunur: vesâ'it. Kelimenin ne yazılışında ne de okunuşunda "y" harfine ve sesine yer vardır.

Oldukça eski bir *Milliyet*'ten: "Psikolog Acar Baltaş, kişinin STRES OLMAMAK için çaba sarfetmesi gerektiğini söylüyor ve stres atmak için olta balıkçılığını tavsiye ediyor."

"Stres olmak" veya "stres olmamak" denmez, "strese girmek", "strese girmemek" denir. Stres, daha ziyade zihinsel ve ruhsal gerginlik veya organizmada biyolojik ve psişik bozukluklar anlamında kullanılan İngilizce bir kelimedir ve bir isimdir. İngilizce "to be stress" denmediği gibi, Türkçede de "stres olmak" denmez, "strese girmek", belki "stres içinde olmak" denir. Gerçi, Türkçenin Batı dillerinden farklı bir özelliği olarak, "verem oldum", "kanser oldu", vs. denir ama ikisi aynı şey değildir: stres bir hastalık değil, belki marazî bir hâleti rûhiyedir.

Benim küçük adım olan ve prensip, amaç, özellik gibi anlamlara gelen "şiar" bir ara –ve hattâ bugün hâlâ– siyasî literatürümüzde çok kullanılan bir kelimeydi. Atatürk, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Süleyman Demirel, Turgut Özal ve son zamanlarda Necmettin Erbakan ve Mesut Yılmaz bu kelimeyi sık sık kullanmışlardır ("Şiarımız en iyi malı en ucuza satmaktır", "Doğruluktan hiçbir zaman ayrılmamak şiarımızdır", "Başta Cumhuriyetçilik, lâiklik ve devrimcilik olmak üzere Atatürk ilkelerini savunmak ve korumak bütün yurtseverlerin şiarı olmalıdır"). Ama gelin görün ki, yukarda zikrettiğimiz isimlerin büyük çoğunluğunun bu Arapça kelimeyi doğru ve düzgün bir şekilde telâffuz etmiş olmalarına mukabil, bugün kelimenin anlamını bile bilmeyenler veya bilseler bile yanlış telâffuz edenler çoğunluktadır. Eskiden ben

adımı söylediğim zaman ayakkabı boyacısından, kapıcısından gazetecisine, öğretmenine, milletvekiline kadar herkes anlardı. Bugün, hele telefonda, adımı birisine anlatmaya çalışmak deveye hendek atlatmaktan beter hâle geldi. Kimi Şehar, kimi Şihar, kimi (bilmediği için benzeterek veya yakıştırarak!) Şair diyor. Ve yukarda saydığım liderlerden hiç değilse bir-ikisi, anlamını bildikleri halde, adımı Şiyar diye söylüyorlar. Oysa, "şiar" Arapça bir kelimedir ve "şın", "ayın", "elif" ve "re" ile yazılır ve doğru telâffuzu belki de "şiar" değil, "şıar"dır. Ama ben "şiar" diye yazar ve öyle söylerim. "Şiyar" son derece yanlış ve üstelik çirkindir (hele Fransızların yanında söylerseniz!!!).

"İddia etmek" (ileri sürmek veya çok yersiz ve çirkin öztürkçesiyle "savlamak") zaman zaman yanlış kullanılıyor. Geçenlerde bir gazetede, "falanca sanatçı sabah yataktan geç kalktığını iddia etti" diye bir cümleye rastladım. Bu yanlış ve anlamsız bir cümledir; çünkü bir olay, bir gerçek, bir alışkanlık iddia edilmez, olsa olsa söylenir, ifade edilir, bildirilir, vs. Ama meselâ adam bir cinayetle suçlanıyorsa, falanca gün falanca yerde sabahın erken saatlerinde falancayı öldürdüğü iddia ediliyorsa ve şahitler de adamın her sabah erkenden evden çıkıp işine veya ormanda koşmaya gittiğini söylüyorlarsa, o zaman o da "sabah geç kalktığını" kendini müdafaa sadedinde, bir *alibi* (Latince "başka yerde") olarak iddia edebilir. İddia etmek ve ileri sürmek fiillerinde bir mazeret olarak veya karşısındakini bir fikrin veya olayın doğruluğuna ikna etmek için bir şey söylemek anlamı vardır. Galileo "Yeryüzünün Güneşin etrafında döndüğünü" *iddia etmiş* olabilir. Ama bugün bu fenomen artık sadece bilimsel bir gerçek olarak anlatılır, ortaya konur, öğretilir, vs.

İnterstar haber bülteninden: "... savcısı ..., eski İçişleri bakanı ...'nın dokunulmazlığının kaldırılması için yazdığı fezlekenin Adalet bakanlığınca *geri iade edilmesi* üzerine istifa etti."

İade (avd'den = geri gelme, geri dönme) zaten geri vermek demektir. Bunun gerisi, ilerisi olmaz. Olursa barbarizm olur!

"Bilezik sokak", "Bestekâr sokak", "Karyağdı sokak" değil, "Bilezik sokağı", "Bestekâr sokağı", "Karyağdı sokağı" demek gerekir. Çünkü bu bir sıfat tamlaması değil, isim tamlamasıdır. Ama kulağa daha hoş geldiği için istisnaen "Güzel sokak", "Rüzgârlı sokak" denebilir ve hattâ denmelidir. (Sokak güzel ve rüzgârlı olur da, bestekâr olamaz!)

—

DİZİN*

Abdülhamit, 21, 103
âbide, 88
âcil, 126
aciliyet, 43
açıklamak, 167
açıklama yapmak, 16
ad, 149
adale, 168
aforoz, 168
agrandisman, 61
âhize, 216
âhû, 20
aktris, 148, 168
alenen, alenî, 126
ama, 87
ambar, 168
amber, 168, 184
ameliyat, 168
anestezi, 168
aperitif, 23, 168
apostrof (kesme imi) kullanımı, 18-9, 62, 73, 82-3, 177-8, 181-2, 187
arena, 216
arozöz, 169
arter, 216
artı, 49
arz etmek, 163
asilzade, 217
askerî, 20
atfetmek, atıfta bulunmak, 192
âtıl, 191
aut, 215
ay isimleri, 163, 164
ayan beyan, 115
aynı mealde, 139
ayriyeten, 15
ağabey, 63
aşk yapmak, 16
âşık, âşığı, 20, 38, 144

Bahr-i sefid, 85
balet, 55
banyo yapmak, 13
bâtıl, 20
bayi, bayii, 193
bayramlaşmak, 189-90
başbakan, 133
bedbaht, 69
bedhah, 69
bekâr, 20
ben, bana, 161
beniz, benzi, 113
bey, 67
beyit, beyti, 101
beyin, beyni, 113-4
beyzade, 67
bienal, 217
bijuteri, 61, 169
bileşik kelimeler, 26, 62-3, 82
bîmar, 20
bira, 217
birşey, 62
bîtap, 20
bodigard, 177
bokser, 22
boyun, boynum, 113
böğründen çıkan, 153
büyük harf kullanımı, 25, 82

cambaz, 184
cami, camii, 62, 97, 125
can ü gönülden, 15
cansiparane, 10, 61, 153, 169
çağrıştırmak, 109
cebîn, 20
ced, ceddi, 140
cefakâr, 30
cefakeş, 30, 100
ceket, 169
çekimser, 135-7
ceset, 93
ceza dâvâsı, 125
Christmas, 116
ciddi olamazsınız, 200

* Bu dizinde, kitabın ilgili sayfalarına atıfta bulunmak amacıyla doğrular kadar bazı yanlışlara da yer verilmiştir. Bu nedenle dizini bir doğru/yanlış cetveli ya da imla kılavuzu olarak kullanmayınız; dizinden sadece yazarın bunlarla ilgili görüşlerine ulaşmak için yararlanınız. (*y.n.*)

çips, 169
cürmü kadar, 119-20
cismen, 101

daha, 86
dâhî, 192
dahi, 99, 192
dalâlet, 69, 70
Damokles, 11, 85, 119, 169
-de, -da eklerinin yazılışı, 61, 72-4, 113, 117, 132, 166-7
defile, 44, 99, 149
delâlet, 69, 70
denilir, denir, 117
detektif, 114, 119, 169
devrim, 122
değiştirmek, 213
dilinde tüy bitmek, 130
dinlemek, 14
dinozor, 148, 169
direk, 145
diyalog, diyaloğa, 9
doküman, 100
doyumsuz, 42
dramatize, 217
duçar, 147
dul, 106
dupleks, 217
duymamazlık, 31
duş yapmak, 13

ecstasy, 112, 169
edebî, 20
efca, 223
efendi, 66, 196
efkârı umumiye, 105
eflâk, eflâke, 9
ego, 217
egzost, 129
ehem, ehemmi, 140
ehemmiyeti haiz, 13
ehl-i dil, 44
emir, emri, 113
en çok, 214
Endonezya, 12, 169
enfeksiyon, 169
ensülin, 12, 169
envai çeşit, 15
ertesi gün, 198
erzak, erzakı, 10
eski, 47-9
estetik, estetiği, 10
etkililik, etkin, etkinlik, 98
etki yapmak, 16
etmek, 146, 167
evrak, evrakı, 9
eşgal, 108, 198
eşkâl, 108, 198
eşofman, 55, 61

faal, 98
faaliyet, 98
fâil, 20
farz-ı muhal, 211
fâsit, 147, 169
feci, 223
felâket, 20
felek, feleği, 9
feraset, 197
fesât, 169
fiil-i livâta, 132
film, 115, 169
firar, 99, 147
firaset, 197
folklor, 11, 61

gardrop, 169
gayri müslim, 202
gazap, gazabı, 99, 105, 169, 197
gelsin için, 160
gerçekleşmek, 54; gerçekleştirmek, 222
geri iade etmek, 225
gipür, 95
gitmemezlik, 31
göreve düşünmek, 160
görmemezlik, 31
görüş, 156
gözaltı, 32, 115
gözlem, 32; gözlem altına almak, 115
greypfrut, 169
guaş, 218
gülünç, 87
gün be gün, 15
gün isimleri, 164

hadîs, 189; hadîs-i şerif, 188
haiz, 13
hakem, 21, 61, 147, 169
hâkim, 20, 147, 207
hakîm, 147

hakka, 140
hâl, 151
halife, 101, 196
Halim, 103
halletmek, 114
Halûk, 21, 103, 147
hanım sultan, 67
hasebiyle, 169
hastalık taşımak, 189
hatâ yapmak, 16
hatırlatma yapmak, 16
havi, 13
hayır, 27
hazfetmek, 200
hemen, 183
hep, 101
herhalde, 62
herhangi, 62
herkes, 63
hernekadar, 62, 209
herşey, 62
hibe, 21, 88, 147, 169
hiçbir, 62
hukuk, hukuku, 9
hukuk dâvâsı, 125
hükûmet, 20
hûr, 78
huzurunda, 93
Hıdiv, 169
hırızma, 176

ıstakoz, 129, 169
ıztırap, 60, 101, 157, 169, 200

ibra etmek, 95
ibraz etmek, 95
icra-i rezalet, 99
iddia, 172; iddia etmek, 225
ihlâl etmek, 108
ihtilâf, 102
ihtilâl, 122
ihtilas, 31
ihtimal, 31
ikametgâh, 147
ikna olmak, 96
ilâm, 126
ilân, 126
ile, 77, 202, 211; ile birlikte, 182
imkânı, imkânı yok, 23
imtihan, 193
infaz, 46, 97, 140, 152, 156, 198
inkılâp, 121-2
intizar etmek, 64
irtica, irticaı, 126, 193
ishar, 157
isim, 150; ismi var cismi yok, 70; ismiyle müsemma, 149-50
istavroz, 169
istifa, 21, 169
istihbarat, 209
istismar, istismar etmek, 131-2
istisna, 14, 94; istisnaî, 94
ıstısna, 14
itilâf, 102
izah etmek, 167
izhar, 157
izmarit, 114
izninizle, 200
izzet-i nefis, 84
işitmek, 14
jakobinizm, 169
jandarma, 169
jimnastik, 169

"k" ünsüzüyle biten kelimelerin ek alması, 9, 10, 124, 157-8, 221
kabîl, 155
kâbil, 155, 190-1; kâbilinden, 105
kabil-i telif değil, 161
kabine, 149
kadavra, 93
kadınefendi, 67
kafeterya, 73
kahvaltı yapmak, 13
kakofoni, 61
kalemşor, 129, 169
kambur, 184
kâmil, 20
kanape, 166
kanun, 207
karar, karârı, 100; karar vermek, karar almak, 182
kârlandırmak, 79
karın, karnı, 113
karşın, 98
kasîde, 20
kasten, 217
kat be kat, 15
kat'etmek, 18
kâtil, 20

kâtip, 20
katkı yapmak, 16
kaybetmek, 114
kaydolmak, kaydolunmak, 14
kayıt, 128
kelime, 21, 99; kelimelerin kökenleri, 216
kendinize yardım edin, 147
kesif, 162
kesin dönüş yapmak, 16, 17
kesinkes, 98
keşfetmek, 42
-ki ekinin yazılışı, 61
kibrit, 111
kirpi, 111
kirpik, 111
komünist, 170
konsomatris, 148, 169
kontak, 145
konuşma yapmak, 16; konuşsun için, 160
koordinasyon, 78, 100
koordine, 78
kördüğüm, 154
koreografi, 55, 61
krupiye, 99
külot, 148, 169
kupür, 11, 61, 94, 170
kur'a, 18
küsur, 148, 169
kuva, 142
Kuva-yı milliye, 87
kuvöz, 100, 149
kuyûd-ı kadîme, 128
kuzen, kuzin, 12, 114-5, 180-1
Kırk Haramiler, 119
kıssadan hisse, 41

laik, 121
lakap, 200; lakabı, 99, 105
lânet, 11, 170
lâzım, 20
levha, 105
lisan, 21, 99
lüzûm, 151

ma'sum, 194
mahkeme, 16
mahsur, 141, 157
mahvetmek, 199
mahviyetkâr, 106
mahzun, 147, 200
mahzur, 141, 147, 157, 200
mahşer, 144
makâm, 170
makam, 61
mâlûmat, 126
mâlûmu ilâm, 126
mansup, 194
masör, masöz, 180-1
masûn, 194
matine, 208
mazhar, 157
mazoşist, 73
mâşerî vicdan, 144
mecburiyet, 210
meclis, 149
medenî kanun, 125
medya, 143
mehil, 188
melek, meleği, 10
melik, meliki, 9
menisküs, 170
menkul, 124
mensup, 194
merak, merakı, 10
mercii, 125
mes'ul, 18
meslek, mesleği, 10
meta, metaı, 62, 126
Mevhibe, 147
mevki, mevkii, 62
mevsuf, 120
mevta, 199
mevzi, mevzii, mevzie, 62, 97, 125, 193
mevzu, mevzuu, 62, 97, 125
meyan, 139
meğer, meğer ki, 109-111
meş'um, 18
-mi, -mı soru ekinin yazılışı, 113, 117
mide, 63
monolog, monoloğu, 9
motosiklet, 154, 170
mübîn, 20
müddet, 188
müezzin, 125
muhakeme, 16
muhik, 105
mühim, mühimme, 140
mühlet, 188

muhtemel, 31
muhtevi, 13
muktedir, 180
mülâzım, 20
mülk-ü osmanî, 29
mümkün, mümkünü yok, 23
muntazır olmak, 64
murdar, 170
mürtet, 75
müsemma, 150
müstahak, müstahakkı, 151
müstesna, 14
mütedeyyin, 37
mütemeddin, 37
mütevazi, 148
mütevazı, 148
mutmain, 149
muttali, 180
müzik yapmak, 16
müşterek, müştereki, 214
mısra, mısraı, 62

-na, -ya ekleri, 90-3
nâbeca, 15
nâkâfi, 15
nakarat, 138; nakarâtı, 180
nâmahrem, 15
nâmert, 15
nasb, 37
nâtamam, 15
natüralizm, 217
nazım, 168
nâzım, nâzım plan, 168
"ne ... ne ..." bağlaçlarından sonra gelen fiil, 23, 79
neden olmasın, 200
nekahat, 197
nemâ, 163, 168
neş'e, 18
nitekim, 170
nitelikli, 120
Nizam-ı cedid, 85
nüans, 100
olanak, olanaklı, 30
olası, olasılık, 30-1
oldu, 100, 200
olmak 145-6; olsun için, 160
oldukça, 43, 114, 172-4
olumlu/olumsuz cevap, 27, 28, 161
onaylamak, 40
ovmak, 170

önemi haiz, 42
öptüm, 100
organizasyon, organize etmek, 78, 100, 177
ötanazi, 171
övmek, 170
özgür bırakmak, 78
özveri yapmak, 16
öğe, 170

panik olmak, panik yapmak, panikle-mek, 55, 127
pantalon, 63, 85, 119, 170
papa, 29, 72
pastörizasyon, pastörize etmek, 177
patinaj, 217
pekinuva, 23, 141
peşinen, 15
pişman olmak, 44
plajyarizm, 100
porte, 148, 170
poto, 149, 170
potpuri, 97, 170
prefabrike, 170
puro, 141

Râif, 21, 103
rakam, sayı, 195-6
rakip, 21, 147, 170
rantiye, rantçı, 137, 170
rastlamak, 170
raunt, 215
rağmen, 98
rehabilitasyon, 177
rehabilite, 177
resm-i geçit, 168
restoran, 15, 170
restorasyon, 153
rezervasyon, rezerve etmek, 177
rica etmek, 163
Romen, 170
römork, 170
röportaj, 11, 61, 170
rötuş, 170
rütbeler, 165

saat ... gibi gelmek, 42
saat söylenişi, 94

Sâbit, 21, 103
sabitlenmek, 88
sadist, 74
sahneye çıkmak, 178
Said, 103
sâid, 103
sâlise, 219
san'at, 18
sanayi, sanayii, 97
sâniye, 219
sath-ı mail, 104
sav, 208
sayesinde, 135
saygılı, 155
saygın, 155
seksi, 44, 99, 149
sekt-i melih, 218
selam vermek, 182
selâm, 20
semaî, 68
semavî, 68
sen, sana, 161
sene-i kebise, 181
serbest, serbest bırakmak, 78
seri, 44
sevdiğini, 161-2
seyretmek, 114
sezaryen, 100, 170
silahşor, 11, 61, 114, 119, 129, 170
siluet, 148, 170, 179
sine-i sadpare, 77
siyasî, 20
siyer, 156
Slav, 169
sokak adları, 225
sözde, 56
spiritüel, 11, 169
stabilizasyon, stabilize etmek, 177
stres olmak, 224
suiistimal etmek, 172
sukut-u hayal, 85
sukût-ı hayal, 102
sultan, 66-7
sun-ı taksir, 172
sürç-ü kalem, 84
sûre, 109
süreç, 41
sürpriz, 170
sutyen, 57, 61, 170
sıcak bakmak, 55
sık yapılan yanlışlar, 147-9, 168-71, 193

şâir, 20
şanjıman, 55, 170
şapka işaretinin (^) kullanımı, 20, 21, 50, 51, 52
şartları haiz, 13
şayanı hayret, 85
şed, şeddi, 99
şefkat, 63, 126, 147, 170, 199
şehzade, 66, 196
şerhetmek, 114
şerik, şeriki, 9
şevk, 126
şikâr, 20
şîr-pençe, 95, 160
şofben, 55
şok olmak, 39, 119
şovinizm, 170
şûra, 20

tabiî, 20, 148; tabiî ki, 154
tahdit, 171
tahliye olmak, 96
tahribat, 211, 213
tahrifat, 211, 213
tahrik, 124
takaza, 217
takdim etmek, 46
takdir, 128, 170
taksît, 198
tamam, 100
tane, 107
taraça, 217
tarîkat, tarîkatler, 138, 170, 204-6
tarümar, 128
tasfiye, 107, 176
taşeron, 217
teatral, 156
tebrik, tebriki, 69, 124
tedavi, 145
tehdit, 124, 171
tekerrür, 14, 100, 223
tekrar, 14, 223
telâffuz hataları, 20-1, 30, 43-4, 51-2, 75-6, 83, 88-90, 99, 100, 103-5, 115, 121-2, 126, 157, 159, 163, 168, 172, 188, 191-3, 198, 200, 203-5, 215, 224,-5
telif etmek, 161

temadi, 223
tenfiz, 156
terapi, 145
tercih etmek, 14
terfi, terfii, 37
terör, 212
terorizm, 171
teselli olmak, 88
teskere, 200
tespit, 88
tesviye, 176
tevazu, tevazuu, 97, 126
tevkif, 172
tez, 217
tezkere, 200
teşrif, teşrif etmek, 13, 163
teşvik, teşviki, 9, 124
tişört, 55, 61, 149, 170
trotuar, 61
tual, 215
tualet, 215
tûfan, 20
tutuklama, 172

ufuk, ufku, 87
ulema, 171
ültimatom, 171
ümîd, 167
umûr, 113
umurumda, 113
umut, umut etmek, ummak, 167
uzuv, uzvu, 113

Üç Silahşorlar, 118
üryan, 217
üvey kardeş, 65-6
üzgünüm. 100, 200

vaaz, 125
vahim, 105
vâiz, 125
vakar, 29
vakur, 29
vals, 218
vasat, vasatı, 124
vasıflı, 120
vâsıta, 224
vazife yapmak, 16
ve, 143, 202, 211; ve de, 201
veda, vedaı, 125
vehmedilmek, 109
velâyet, 219-20
velfecir, 176
verâset, 219
vesait, 224
vesâyet, 219-20
veto etmek, 40
vicdan-ı mâşer, 144
virtüoz, 11, 96, 148, 171
vitrin, 218

yabancı kelimelerin yazılışı, 33-4, 58-60, 94, 96, 106, 212
yakîn, yakînen, 100, 192
yalnız, 54, 63, 171
yanlış, 54, 63, 171
yanısıra, 62
yapmak, 16
yapmışız, 129
yargıç, 207
yargısız infaz, 46, 140
yarın, 198
yarısı, 137
yasa, 207
yaşında, yaşımda, 201
Yedi Cüceler, 119
yemîn, 20
yerine, 215
yeter ki, 111
yoğun olmak, 108-9, 162
yüzünden, 135
yılbaşı, 114

zambak, 184
zani, 95
zarafet, 157
zarar, zararı, 105, 147; zararlandırmak, 79
zarif, 157
zaruret, 210
zift, 218
zindan, 171
ziyade, 86
zorunluluk, 210
zulmet-i beyza, 84

BİRBİRİMİZLE iletişim kurup anlaşabilmek için, kuşkusuz önce iletişim yollarımız üzerinde uzlaşmaya varmamız gerekiyor. Oysa Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana dilimizin geçirdiği, kimi kasıtlı kimi maruz kalınmış pek çok değişim, dilin imkânlarının artmasından çok daralmasına yol açtı.

Dilin yaşayan bir şey olduğu, belli kurallara bağlanmaya, disiplin altına alınmaya çalışıldıkça canlılığını yitireceği bir gerçek. Ancak bu, kurallar olmadığında dili daha rahat kullanabileceğimiz anlamına gelmiyor. Tam tersine, dille oynayabilmek, onu istediğimiz yönde eğip bükebilmek, kendi kişisel üslubumuzu oluşturabilmek, hatta normun dışına çıkabilmek için, önce normun ne olduğu konusunda bir fikir birliğine varmak zorundayız.

Değerli yazar Şiar Yalçın'ın kitabını bu düşüncelerle sunuyoruz. Dilimizin değişik kavram ve nüansları ifade etme yeteneğinin kaybolmasına karşı duyarlılık oluşturma ve tartışma açma ümidiyle...

Kapak Resmi: Latif Demirci, 1998

Metis Yayınları
975-342-174-5

9 789753 421744

METİS YAYINLARI, İPEK SOKAK NO. 9, 80060 BEYOĞLU, İSTANBUL